

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41

Szerb Antal: Magyar irodalomtörténet (1934)

Antal Szerb: Ungarische Literaturgeschichte

(1934, > 1940 Änderungen, / változtatások)

deutsch von Josef-Gerhard Farkas:

Band 6 von 6 / 6. kötet 6-ból

Bürgerliche Literatur bis 1929 / Polgári irodalom 1929-ig.

+ Gesamtregister /+ teljes regiszter.

© 2015 Gabriele Farkas gabyfarkas@web.de
Habsburger Allee 10 a, D-76767 Hagenbach
Deutschland / Németország

Druck 2016: dbusiness.de gmbh . 10409 Berlin

1	
2	<i>A bilingvis kiadáshoz (Farkas)</i>III
3	Szövegváltoztatások 1934 >1940.....végen IV
4	Összehasonlító versfordítások.....X
5	Regiszter hatodik kötet, és teljes..... X, XIV
6	Haramia rendőrért kiáltXXXII
7	<i>Utószó (Farkas)</i>XXXIV a
8	
9	

IV. POLGÁRI IRODALOM

10	
11	1. <i>Bevezetés</i>II-141
12	2. <i>A Nyugat előtt</i>
13	a) A polgári irodalom kezdetei.....II-147
14	b) KonzervatívokII-152
15	c) Impresszionizmus.....II-157
16	d) A Nyugat.....II-163
17	3. <i>Ady Endre</i>II-167
18	a) Ősök, ifjúkorII-169
19	b) Nagyvárad és PárisII-172
20	c) Romantikus korszakII-175
21	d) A későbbi AdyII-176
22	e) Ady vitalizmusaII-179
23	f) Ady és a halálII-181
24	g) Ady vallássosságaII-182
25	h) Ady és a szerelemII-185
26	i) Pénz és szegénység.....II-187
27	j) Ady magyarságaII-191
28	4. <i>Babits Mihály</i>
29	a) A fiatal BabitsII-195
30	b) A férfi BabitsII-198
31	5. <i>A Nyugat lírikusai</i>II-201
32	6. <i>A Nyugat prózairói</i>
33	a) Móricz Zsigmond.....II-207
34	b) A többiekII-212
35	7. <i>A kilencszáztizes évek</i>II-214
36	a) Az export-dráma.....II-215
37	b) Vallásos irodalomII-218
38	c) Az iskolán kívülII-221
39	d) Irodalom-szemléletII-224
40	8. <i>Háború és forradalom</i>II-226

A MAI IRODALOM

41	
42	
43	1. Hosszmetszet.....II-232
44	2. KereszmetszetII-239
45	3. Az utód-államok magyar irodalmaII-243

1	
2	<i>Zur bilinguistisch Ausgabe (Farkas)</i>III a
3	Textänderungen 1934 >1940.....hinten IV a
4	Vergleichende Versübersetzungen.....X
5	Register Band 6, und gesamt.....X, XIV
6	Räuber ruft PolizeiXXXIII
7	<i>Nachwort (Farkas)</i>XXXIV
8	
9	

IV. BÜRGERLICHE LITERATUR

10	
11	1. <i>Einleitung</i>II-141
12	2. <i>Vor der Nyugat (Zeitschrift: Westen)</i>
13	a) Die Anfänge der bürgerlichen Literatur.....II-147
14	b) KonservativeII-152
15	c) Impressionismus.....II-157
16	d) Die Nyugat (Zeitschrift: Westen)II-163
17	3. <i>Anderl Ady</i>II-167
18	a) Ahnen, Jugendzeit.....II-169
19	b) Großwardein und ParisII-172
20	c) Romantische Epoche.....II-175
21	d) Der späte AdyII-176
22	e) Adys VitalismusII-179
23	f) Ady und der Tod.....II-181
24	g) Adys Religiosität.....II-182
25	h) Ady und die Liebe.....II-185
26	i) Geld und ArmutII-187
27	j) Adys Ungartum.....II-191
28	4. <i>Michael Babits</i>
29	a) Der junge BabitsII-195
30	b) <i>Der Mann Babits</i>II-198
31	5. <i>Die Lyriker der Nyugat (Zeitschrift: Westen)</i>II-201
32	6. <i>Die Prosaschriftsteller der Nyugat (Zeitschrift: Westen)</i>
33	a) Sigmund Móricz.....II-207
34	b) Die Anderen.....II-212
35	7. <i>Die neunhundertzehner Jahre</i>II-214
36	a) Das Export-DramaII-215
37	b) Religiöse LiteraturII-218
38	c) Außerhalb der Schule.....II-221
39	d) Literaturbetrachtung.....II-224
40	8. <i>Krieg und Revolution</i>II-226

DIE HEUTIGE LITERATUR

41	
42	
43	1. LängsschnittII-232
44	2. QuerschnittII-239
45	3. Der Nachfolgestaaten ungarische Literatur.....II-243

Szerb Antal magyar volt, zsidó, katolikus. Feleségem és én ezek semelyike se vagyunk. Magyar filológiai stúdiumnál Münchenben és (Nyugat-)Berlinben az irodalomtörténet érdekes lett nekem és érhető az ő műve által, amelyet professzoraim használtak. Később saját diákjaim számára fordítottam excerptumokat. Aztán a kétkötetes 1940-es kiadást, hogy másoknak is magyarismeret nélkül Szerb teljes értekezése hozzáférhető legyen. Évekhezszű munka után ezt 1975-ben írógépbetűsen nyomattuk ki, saját költségünkön. Kiadók viszsziadtak investíciótól a hungarológiai témába.

Az íróként kedvelt tudóst (dr.,prof.) egy fasiszta munkatáborban gyötörték halálra 1945 januárban. Kommunista önkényt meg már 1919-ben tapasztalt az 1901-ben született. Mindkét totalitárius rendszerről tett megjegyzéseket az 1930-ban elkezdett és kimutatásaink szerint 1940-ig utánagondolt irodalomtörténetében. Az antibolszevistásokat a háborútáni kiadásokból gondosan eltávolították. Budapesten maradt özvegye hozzájárulásával. Aki hamisítatlan fordításunk használatát bíróságilag megakadályozta a szabad világban, várakozásban is illuzórikus tantiémokra nyugati valutában. -- A szerzői jog valahogy hozzá került az erdélyi kultúregyesületek kisajátításánál.

Érthetetlen maradt nekünk, az özvegy után miért akadályozta meg Szerb leánya is, hogy édesapjának legfontosabb magyar kultúrtörténeti művét megismerjék külföldön. Holott Magyarországon pár évenként új kiadása jelent meg a generációkon át magasrabszűlt műnek. Az olvasókat nem zavarták sem a politikai szövegbeavatkozások, amelyeket a védtelen halott állítólag maga tervezett volt – szavak, mondatok, fejezet törlése, – sem a könyvnek előreállított mindenkor kritika az ő humanista-polgári nézete felett. -- A 11-ik kiadás aztán 2005-ben, a politikai változás után, visszaállította az eredeti változatot. Most az azelőtti vonatkozás nélkül posztumuszos kívánságteljesítésre; és óvás nélkül az ő állítólag hamis világnézetétől.

A nagy korváltozás sajnos nem változtatott fordításunk hasznosítási tilalmán. Ami alatt sokféleképp szenvedtünk. Most az idő lépi át a szerzői jogot, amivel Szerb mentalitásával ellenkezően tanának külföldi terjesztését blokkolták. A várakozás 70-ik halálozási napjára még új perspektívát is hoz. Mert sok 1956-os menekült gyermekei és legtöbb unokái már nem tudják eredetiben olvasni a díjazott főművét Szerbnek, akitől németül csak választékos szórakoztató irodalom van.

A bilingvis kiadás beteljesíti több mint 40 évvel ezelőtti fáradozásunkat, nyelvtanulást és tudásközvetítést kombinálni. A tilalom megokolására munkánk ellen felhozott szemrehányás, hogy nem volna kongeniális Szerb nyelvművészetének, találó. Tudatosan elálltam németül attól, amit ő magyarul írogatva „minden elmondott tudományos problémánál fontosabbnak tartott: a stílus kérdését“. Ő egy új terminológia meghonosítására törekedett a német szellemtudományos megújulás nyomán, és „a magyar irodalomtörténet ember szívekhez közel hozni“. Szellemi vezéreltet valamint emocionális megragadását egy idegen népek másfajta nyelve által: azt elgondolhatóvá és utánérezhetővé tenni németül, igen fantáziadús átültetést igényelne. Bizonytalan sikerrel, és ellentétben a mi törekvésünkkel praktikus hasznos nyelvösszehasonlításra

Javított 1975-ös munkánk lehetőleg szóról szóra mutatja, gyakran Szerb mondat szerkezetének megtartásával, az alkotásmódját az ő 1934 óta megszodált tanulságos Magyar Irodalomtörténetének. Amely dacára évtizedek ideológiai rosszasznak, a másik ideológia általi kora inhumánus halála után, túlélte azokat a felhőket, amelyek ellen művének a latin jelíget adta: *Invitis nubibus*.

dr. Farkas Josef-Gerhard prof. & Farkas Gabriele

Anton Szerb war Ungar, Jude, Katholik. Meine Frau und ich sind keins davon. Beim Studium ungarischer Philologie in München und Berlin (West) wurde mir die Literaturgeschichte interessant und verständlich durch sein Werk, das meine Professoren benutzten. Später übersetzte ich für meine eigenen Studenten Exzerpte. Dann die zweibändige 1940er Ausgabe, damit auch anderen ohne Madjarischkenntnis Szerbs vollständige Abhandlung zugänglich wird. Nach jahrelanger Arbeit ließen wir dies 1975 in Schreibmaschinentype drucken, auf eigene Kosten. Verleger scheuten die Investition ins hungarologische Thema.

Der als Schriftsteller beliebte Gelehrte (Dr.,Prof.) wurde in einem faschistischen Arbeitslager zu Tode geschunden im Januar 1945. Kommunistische Willkür wiederum hatte schon 1919 erfahren der 1901 Geborene. Über beide totalitären Systeme machte er Bemerkungen in seiner 1930 begonnenen und laut unseren Nachweisungen bis 1940 nachgedachten Literaturgeschichte. Die antibolschewistischen wurden aus den Nachkriegsausgaben sorgfältig entfernt. Mit Zutun seiner in Budapest geliebten Witwe. Die den Gebrauch unserer unverfälschten Übersetzung gerichtlich verhinderte in der freien Welt, auch in der Erwartung illusorischer Tantiemen in westlicher Währung -- Das Urheberrecht war irgendwie an sie gelangt bei der Enteignung siebenbürgischer Kulturvereine.

Unbegreiflich geblieben ist uns, warum nach der Witwe auch Szerbs Tochter verhinderte, dass man ihres Vaters wichtigstes ungarisches kulturgeschichtliches Werk kennenlernt im Ausland. Wo doch in Ungarn alle paar Jahre eine neue Ausgabe des Generationen hindurch hochgeschätzten Werkes erschien. Die Leser störten weder die politischen Texteingriffe, die der wehrlose Tote angeblich selber geplant hatte – Streichung von Wörtern, Sätzen, Kapitel – noch die dem Buch vorangestellte jeweilige Kritik an seiner humanistisch-bürgerlichen Sicht. -- Die 11. Auflage dann 2005, nach der politischen Wende, stellte wiederher die ursprüngliche Fassung. Nun ohne den vorherigen Bezug auf postume Wunscherfüllung; und ohne Warnung vor seiner angeblich falschen Weltanschauung.

Der große Zeitenwandel änderte leider nichts am Nutzungsverbot unserer Übersetzung. Worunter wir mannigfach gelitten hatten. Jetzt überschreitet die Zeit das Urheberrecht, womit konträr der Mentalität Szerbs seiner Lehre ausländische Verbreitung blockiert wurde. Das Abwarten seines 70. Todestages bringt sogar eine neue Perspektive. Denn vieler 1956-er Flüchtlinge Kinder und meiste Enkel können nicht mehr im Original lesen das preisgekrönte Hauptwerk Szerbs, von dem es deutsch nur gehobene Unterhaltungsliteratur gibt.

Die bilinguistisch Ausgabe vollendet unsere Bemühung von vor über 40 Jahren, Sprachlernen und Wissensvermittlung zu kombinieren. Der zur Verbotsbegründung gegen unsere Arbeit vorgebrachte Vorwurf, sie sei nicht kongenial der Sprachmeisterschaft Szerbs, trifft zu. Bewußt nahm ich deutsch Abstand davon, was er ungarisch schreibend „für wichtiger hielt als jedes geschilderte wissenschaftliche Problem: die Frage des Stils“. Er strebte das Einbürgern einer neuen Terminologie an auf der Spur der deutschen geisteswissenschaftlichen Erneuerung, und „die ungarische Literatur menschlichen Herzen nahe zu bringen“. Geistiges Anleiten sowie emotionales Ergreifen eines fremden Volkes durch seine andersartige Sprache: das mitdenkbar und nachfühlbar zu machen auf Deutsch würde eine überaus fantasievolle Übertragung erfordern. Mit ungewissem Erfolg, und im Gegensatz zu unserem Streben nach praktisch nützlichem Sprachenvergleich.

Unsere verbesserte 1975er Arbeit zeigt möglichst wortwörtlich, oft unter Beibehalt auch von Szerbs Satzbau, die Schaffensweise seiner seit 1934 bewunderten lehrreichen Ungarischen Literaturgeschichte. Die trotz Jahrzehnten ideologischer Mißbilligung, nach seinem frühen inhumanen Tod durch die andere Ideologie, jene Wolken überdauerte, gegen die er seinem Werk das lateinische Kennwort gab: *Invitis nubibus*.

prof. dr. Josef-Gerhard Farkas & Gabriele Farkas

1. BEVEZETÉS.

A kilencszázas évek elején végre a magyar polgárság nagykorú lett. Megszabadult a felsőbb rétegek gyámkodása alól, mindig erősebben hallatta a hangját a politikában és teljesen átvette a szót az irodalomban.

Az irodalmi hegemonia átvétele mélyen beleágyazódott gazdasági és irodalomtechnikai okokba. Amint a polgárosztály jómódja növekedett, abban a mértékben növekedett képzettsége és kultúrális igénye is. A kilencszázas években egy új olvasóközönség kezdi ostromolni a könyv- és hirlapkiadót és a színházat és ebben az új közönségben a gentry számban már elenyésző kisebbséget jelent. Az ekkori irodalom gazdasági törvényszerűségei már úgy hozták magukkal, hogy a számszerű többség a legfontosabb: a hirlap- és könyvtermelés ekkor már a nagykapitalizmus módszerével él, a környező iparágak hatása alatt, kénytelen tömegtermelésre berendezkedni, hogy fennmaradhasson és így természetesen az a réteg diktál, amelyik a legtöbb fogyasztót adja.

Szellemi oldaláról tekintve, az irodalomszociológia alapaxiómája igazolódik ekkor: valamely közösség akkor találja meg önkifejezését az irodalomban, amikor már túl van a zenithjén, amikor az elért magaslaton megpihenni látszik és titokban már elkezdődött a dekadenciája. Így szólal meg Athén Pericles után, Franciaország XIV. Lajos uralkodásának a derekán, amikor már lefelé visz az út, így szólal meg a sokévszázados német kispolgár végső tartalma Hebbel Meister Antoniájában akkor, amikor a gyárak kiírtják a kisipart.

A magyar polgárság a kilencszázas évek közepéig csak fejlődött, csak gyarapodott. Akadály nélkül, mert szűz területet kellett a kapitalisztikus rendszer számára meghódítania, területet, melynek egyetlen vágya volt, hogy

1. EINLEITUNG.

Anfang der neunhunderter Jahre wurde das ungarische Bürgertum endlich volljährig. Es befreite sich von der Vormundschaft der oberen Schichten, ließ seine Stimme immer kräftiger hören in der Politik, und übernahm vollends das Wort in der Literatur.

Die Übernahme der Hegemonie ist tief eingebettet in wirtschaftliche und literaturtechnische Ursachen. So wie sich der Wohlstand der bürgerlichen Klasse steigerte, in dem Maß stieg auch seine Bildung und sein kultureller Bedarf an. In den neunhunderter Jahren beginnt ein neues Lesepublikum den Buch- und Zeitungsverleger und das Theater zu bestürmen, und in diesem neuen Publikum bedeutet die Gentry an Zahl nurmehr eine verschwindende Minderheit. Die wirtschaftlichen Gesetzmäßigkeiten der Literatur dieser Zeit bringen es bereits mit sich, daß die zahlenmäßige Mehrheit am wichtigsten ist: die Zeitungs- und Buchproduktion verwendet da schon die Methode des Großkapitalismus, unter der Wirkung der benachbarten Industriezweige ist sie gezwungen, sich auf Massenproduktion einzustellen, um überleben zu können, und so diktiert natürlich jene Schicht, die die meisten Verbraucher stellt.

Von ihrer geistigen Seite gesehen bestätigt sich zu dieser Zeit das Grundaxiom der Literatursoziologie: eine jeweilige Gemeinschaft findet ihren Selbstausdruck in der Literatur dann, wenn sie bereits ihren Zenith überschritten hat, wenn sie auf der erreichten Anhöhe zu rasten scheint und wenn insgeheim bereits ihre Dekadenz eingesetzt hat. So meldet sich Athen nach Pericles, Frankreich am Höhepunkt der Herrschaft Ludwigs XIV., als der Weg bereits hinabführt, so meldet sich der letzte Gehalt des vielhundertjährigen deutschen Kleinbürgers in Hebbels Meister Anton dann, als die Fabriken bereits das Kleingewerbe ausrotten.

Das ungarische Bürgertum hatte sich bis zur Mitte der neunhunderter Jahre nur entwickelt, nur gemehrt. Ohne Hindernis, weil es für das kapitalistische System jungfräuliches Gebiet erobern mußte, ein Gebiet, dessen einziger Wunsch es war, daß man es

meghódítsák. Csak későn kezdte felütni fejét a belső ellenség, a polgári társadalom problematikája: anyagi téren az iparúzó szegénység, lelki téren a nagyvárosi magányosság és a velejáró bomlási tünetek.

Ekkor lesz a munkásság, a szociáldemokrácia politikai tényező, mellyel kormánynak és közjogi ellenzéknek egyaránt számolnia kell, mint szövetséggel vagy ellenséggel. Tüntetések és sztrájkok ekkor már egymást érik és a polgárság most eszmél rá, hogy nemcsak fölfelé, de lefelé is be van korlátolva, két tűz között áll, hogy nem pusztán negáció, nem csak az teszi polgárivá, hogy nem felső réteg, hanem sziget önmagában: társadalmi osztály.

A városi ember szegénysége gyötrőbb és nyugtalanítóbb, mint a föld népéé: mert szomszédos a gazdag palotájával, mert ha kimegy az utcára, nem teheti, hogy ne lássa a jobban születetteket és szegénysége lassankint önváddá és büntudattá lesz. A városi ember magányossága fájdalmasabb, mint a remetéé vagy a szénégetőé az erdő közepén. A szénégető együtt van a fákkal és a csillagokkal, de a nagyváros bolyongója egyedül van, amikor lépten-nyomon más emberbe ütközik a sokadalomban. Elkerülhetetlen az érzés: magam vagyok az oka, hogy nincsen senkim, én vagyok az oka, hogy kitaszított vagyok.

A modern ember magányossága szellemtörténetileg a protestáns „egyedül az Istennel“ és a romantikus Különc embertípusának a folytatása, sivárabb és gyötrőbb formában — de a szellemi előzményeket a társadalmi fejlődés határozta meg. A romantikus korban a magányosság még a választottak és kevesek fájdalmas szépsége volt — most a magányosság is demokratizálódik és tömegcikk lesz, mint minden. Nem dicsőség többé, hanem kellemetlen adottság. Ez a magányosság együtt növekszik az industrializmussal.

A kapitalista rendszer két alapelve: az egyéni teljesítményen alapuló szabadverseny és a munkaerők fokozatos racionalizálása kiirtotta azokat az organikus kis közösségeket, melyeknek a régebbi társadalom embere a tagja volt és melyek utolsó maradványa ma, kiveszőben, a falu. Régente a kisváros is olyan organikus egység volt, mint a falu, és a városon belül a céh, az egyházközség vagy a

1 erobere. Spät nur begann der innere Feind sein Haupt zu erheben, die Proble-
2 matik der bürgerlichen Gesellschaft: auf materiellem Gebiet die Armut der
3 Gewerbetreibenden, auf seelischem Gebiet die großstädtische Einsamkeit und
4 die damit einhergehenden Verfallserscheinungen.
5

6 Zu dieser Zeit wird die Arbeiterschaft, die Sozialdemokratie der politische
7 Faktor, mit der die Regierung wie die staatsrechtliche Opposition gleicher-
8 maßen rechnen müssen als mit einem Verbündeten oder Gegner. Demonstra-
9 tionen und Streiks folgen in dieser Zeit aufeinander und das Bürgertum er-
10 kennt jetzt, daß es nicht nur nach oben, sondern auch nach unten eingegrenzt
11 ist, zwischen zwei Feuern steht, daß es nicht bloß Negation ist, nicht nur da-
12 durch bürgerlich, daß es keine Oberschicht darstellt, sondern eine Insel in sich
13 selbst bildet: eine gesellschaftliche Klasse.
14

15
16 Die Armut des Stadt-Menschen ist quälender und beunruhigender als die
17 der Landbevölkerung: denn sie ist benachbart mit dem Palast des Reichen,
18 wenn sie hinausgeht auf die Straße kann sie nicht umhin, die Wohlgeborenen
19 zu sehen, und ihre Armut wird allmählich zur Selbstanklage und zum
20 Schuldbewußtsein. Die Einsamkeit des städtischen Menschen ist schmerz-
21 hafter als die des Einsiedlers oder Köhlers der Waldesmitte. Der Köhler lebt
22 in Gemeinschaft mit den Bäumen und den Sternen, aber der in der Großstadt
23 Herumirrende ist allein, wenn er auf Schritt und Tritt mit anderen Menschen
24 zusammenstößt in der Masse. Unvermeidlich ist das Gefühl: ich selbst bin die
25 Ursache, daß ich niemand habe, ich bin die Ursache, daß ich verstoßen bin.
26
27
28
29

30 Die Einsamkeit des modernen Menschen ist geistesgeschichtlich die
31 Fortsetzung des protestantischen "Allein mit dem Gott" und des romantischen
32 Sonderling-Menschentyps, in öderer und peinigerer Form -- aber die geis-
33 tigen Umstände wurden bestimmt durch die gesellschaftliche Entwicklung.
34 Im romantischen Zeitalter war die Einsamkeit noch die schmerzhaft Schön-
35 heit der Auserwählten und Wenigen - jetzt demokratisiert sich auch die Einsam-
36 keit und wird zum Massenartikel, wie alles. Es ist kein Ruhm mehr, sondern
37 eine unangenehme Gegebenheit. Diese Einsamkeit wächst gemeinsam mit
38 dem Industrialismus.
39
40

41 Die beiden Grundprinzipien des kapitalistischen Systems: der auf individu-
42 eller Leistung basierende freie Wettbewerb und die gesteigerte Rationali-
43 sierung der Arbeitskräfte merzten jene organischen kleinen Gemeinschaften
44 aus, deren Mitglied der Mensch der früheren Gesellschaft war und deren
45 letztes Überbleibsel heute das Dorf ist. Früher war auch die Kleinstadt eine
46 solch organische Einheit wie das Dorf, und innerhalb der Stadt die Zunft, die
47 Kirchengemeinschaft oder die
48
49
50

nyelvsziget. Aki egy ilyen összeforrott kis sorsközösség tagja volt, még legmélyebb álmában is együtt volt a közösség tagjaival, kikhez a szeretet vagy a gyűlölet emberi kapcsolai fűzték. A modern nagyváros családtalan embere miféle közösség tagja? talán egy részvénytársaságé, melynek a szolgálatában dolgozik és melyet szívből utál és egy kávéházé, ahol az újságokat olvassa.

A magára-maradottság lesz az új polgárosztály művészetének legfőbb mondanivalója és ez az a lélektörténeti centrum, melyből leginkább megérti az ember a kor valamennyi „korszerű” megnyilvánulását.

Mert a növekvő magányossággal együttjár a nagy összekötő kapcsolatok meglazulása, nem lehet tudni, melyik az ok és melyik az okozat. Az ember elszigeteltségének az érzését kivetíti a világba, a világot, mint lazán összefüggő atomok értelmetlen chaoszát éli át és kételkedik minden összefogó erőben. A nagyváros magányosának természet-szerű világnézete bizonyos kisszerű materializmus. A dolgok és emberek reménytelenül széthulló miriádját csak a véletlen tartja össze, melyet a költők udvariasan sorsnak neveznek.

A kételkedés természetesen elsősorban a vallás, az összefogó erők megszervezett emberi formája ellen irányul. A XIX. század szellemtörténete Nyugaton nem más, mint harc a vallás ellen. Ennek a harcnak három élesen megkülönböztethető stádiuma van: a romantika még előzékenyen helyet biztosít a vallási eszméknek, de mindegyiknek más értelmet ad, úgy jár el velük, mint annak idején az egyház a benszülött istenekkel, akikből szentek lettek. A századközép realizmusa harciasan és lármásan szembefordul a vallási fogalmakkal, új ideákat teremt, „erőt és anyagot”, melyben maga sem hisz, de amelyek hasznosaknak mutatkoznak a régi ideák lerombolására. A század második fele, a „tudományos”, pozitivisták kor, már nem is harcol, hűvös hallgatással megy el az összefogó nagy kapcsolatok mellett, „a boszorkányokról, akik nem léteznek...”

A XX. században az emberek már mint szkeptikusok jönnek a világra. Még nagyon sokan vannak, akik örökölt, meg nem tört hitet hordoznak magukban; de valahogy

1 Sprachinsel. Wer Mitglied einer solchen zusammengeschweißten kleinen
2 Schicksalsgemeinschaft war, war selbst in seinem tiefsten Traum noch zusam-
3 men mit den Mitgliedern der Gemeinschaft, an die ihn die menschlichen
4 Bindungen der Liebe oder des Hasses knüpften. Welcher Gemeinschaft gehört
5 der moderne großstädtische familienlose Mensch an? Vielleicht einer Aktien-
6 gesellschaft, in deren Dienst er arbeitet und die er von Herzen verabscheut,
7 und eines Cafes, wo er die Zeitungen liest.

8
9
10 Das Sich-selbst-überlassensein wird die hauptsächliche Aussage der Kunst
11 der neuen Bürgerklasse, und dies ist das seelengeschichtliche Zentrum, aus
12 dem heraus man am ehesten sämtliche "zeitgemäßen" Manifestationen der
13 Zeit versteht.

14
15 Denn mit der zunehmenden Einsamkeit geht die Lockerung der großen ver-
16 bindenden Klammern einher; man kann nicht wissen, welches die Ursache
17 und welches das Verursachende ist. Der Mensch projiziert das Gefühl seiner
18 Isoliertheit in die Welt hinaus, die Welt erlebt er als sinnloses Chaos locker
19 zusammenhängender Atome, und er zweifelt an jeglicher zusammenfassender
20 Kraft. Die naturgemäße Weltanschauung der großstädtischen Einsamkeit ist
21 ein gewisser kleinlicher Materialismus. Die Myriade hoffnungslos auseinan-
22 derfallender Dinge und Menschen hält nur der Zufall zusammen, den die
23 Dichter höflich Schicksal nennen.

24
25
26
27
28 Der Zweifel richtet sich natürlich in erster Linie gegen die Religion, gegen
29 die organisierte menschliche Form der zusammenfassenden Kräfte. Die
30 Geistesgeschichte des XIX. Jahrhunderts ist im Westen nichts anderes als ein
31 Kampf gegen die Religion. Dieser Kampf hat drei scharf unterscheidbare Sta-
32 dien: die Romantik gewährleistete den religiösen Ideen noch zuvorkommend
33 einen Platz, gibt aber jeder von ihnen einen anderen Sinn, sie behandelt sie so
34 wie seinerzeit die Kirche die eingeborenen Götter, aus denen Heilige wurden.
35 Der Realismus der Jahrhundertmitte wendet sich militant und lärmend gegen
36 die religiösen Begriffe, schafft neue Ideen, "Kraft und Materie" an die er
37 selber nicht glaubt, die aber sich als nützlich erweisen bei der Zerstörung der
38 einstigen Ideen. Die zweite Hälfte des Jahrhunderts, die "wissenschaftliche",
39 positivistische Ära, kämpft schon gar nicht mehr, mit kühlem Schweigen geht
40 sie an den großen zusammenfassenden Klammern vorbei, "von den Hexen,
41 die es nicht gibt . . ." ["sei keinerlei Erwähnung;" Gesetz König Kolomans
42 des Buchhabenden = Könyves Kálmán, 1095-1116]

43
44
45
46
47 Im XX. Jahrhundert kommen die Menschen bereits als Skeptiker zur Welt.
48 Es gibt noch sehr viele, die einen ererbten, ungebrochenen Glauben in sich
49 tragen; aber irgendwie

ezek is szégyelnek beszélni róla és elmaradott embernek érzik magukat.

Magyarországon az új polgárság, a történelmi pillanatnál fogva, szabadgondolkozónak és materialistának született. A szabadgondolat, a vallási kételkedés és valami általános bizonytalan érzés, hogy semmi sincs rendjén úgy, ahogy van (a magányos ember állandó kísérője): ez az eszmei mondanivaló, amit az új polgárság magával hoz, ez különbözteti meg az ú. n. történelmi osztályoktól. Ha statisztikát lehetne róla készíteni, bizonyára kiderülne, hogy ebben az időben is sokkal több volt a hívő, mint a hitetlen, de itt nem a számok a fontosak. A mozgékonyak, a hangadók, azok, akiket a „kor színvonalán” tudnak, mind szabadgondolkozók. A szabadkőművesség nagyhatalommá növekszik, azt lehetne mondani, ez az a társadalmi szervezet, melyben az új polgárság végre otthon érzi magát. A hirlap, a könyvkiadás, az egyházi jellegű orgánumokat nem számítva, a szabadgondolkozók kezében vannak.

Nemcsak az általános európai szellemi konstelláció, nemcsak a kapitalizmus lazította meg nálunk az összekötő kapcsolatokat; Magyarországon a belső forrongásnak speciális faji okai is voltak. A polgárosztály volt az olvasztó tegely, melyben a különböző itt lakó fajok összekeveredtek. A millénium után folyik le a sváb és zsidó polgári lakosság óriási mérvű és rohamos megmagyarosodása. Mint mikor a szervezetbe valami idegen elem kerül be, a szervezet forrong és erjed mindaddig, amíg nem tudta az új elemet szervesen elhelyezni magában, a magyar szellemben is egy addig sosem látott erjedési folyamat áll be, a revízió, a kritika, a szkepszis és a mindent előlről kezdés kora. Hasonló tüneteket látunk napjainkban az Egyesült Államokban, ahol az immár számszerű többségben levő nem angol-szász származásúak most kezdenek szellemi faktorrá válni és az erjedési folyamat egy kritikus, mélyen gondolkozó és mélyen kételkedő írógenerációt hozott létre, S. Lewis, Mencken, Irving Babbit nemzedékét.

A faji háttér szempontjából legfontosabb a zsidóság ekkor történő belépése a magyar szellemi életbe. (Magyar

1 schämen sich auch diese, darüber zu sprechen, und fühlen sich als rückstän-
2 dige Leute.
3

4 In Ungarn wurde das neue Bürgertum, auf Grund des historischen Augen-
5 blicks, als Freidenker und Materialist geboren. Das Freidenkertum, der reli-
6 giöse Zweifel und eine Art allgemeinen unsicheren Gefühls, daß nichts in
7 Ordnung ist so wie es ist (der ständige Begleiter des einsamen Menschen):
8 diese ideelle Aussage, die das neue Bürgertum mit sich bringt, dies unter-
9 scheidet es von den sogen. geschichtlichen Klassen. Wenn man davon eine
10 Statistik anfertigen könnte, würde sich gewiß herausstellen, daß auch in dieser
11 Zeit die Zahl der Gläubigen viel größer war als die der Ungläubigen, doch
12 hier sind nicht die Zahlen wichtig. Die Beweglichen, die Tonangeber, diejeni-
13 gen, die man "auf dem Niveau der Zeit stehend" weiß, sind allesamt Frei-
14 denker. Das Freimaurertum wächst zu einer Großmacht, man könnte sagen,
15 dies ist jene gesellschaftliche Organisation, in der das neue Bürgertum sich
16 endlich heimisch fühlt. Die Zeitung, der Buchverlag, abgerechnet die kirch-
17 lichen Organe, sind in der Hand der Freidenker.
18
19
20
21
22
23
24

25 Nicht allein die allgemeine europäische geistige Konstellation, nicht nur
26 der Kapitalismus lockerte bei uns die verbindenden Klammern; in Ungarn
27 hatte die innere Gärung auch rassische Ursachen. Die Bürgerklasse war der
28 Schmelztiegel, in dem sich die hierwohnenden verschiedenen Rassen ver-
29 mischten. Nach dem Millennium findet die im Ausmaß gigantische und stür-
30 mische Madjarisierung der schwäbischen [= ethnisch deutschen] und der jüdi-
31 schen bürgerlichen Einwohnerschaft statt. Wie beim Eindringen irgendeines
32 fremden Elements der Organismus solange revoltiert und gärt, bis er das neue
33 Element organisch in sich unterbringen kann, stellt sich auch im ungarischen
34 Geist ein bislang nicht gesehener Gärungsprozeß ein, die Ära der Revision,
35 der Kritik, der Skepsis und des alles-von-vorn-Beginnens. Ähnliche Phäno-
36 mene sehen wir heutzutage in den Vereinigten Staaten, wo die nunmehr in der
37 zahlenmäßigen Mehrheit befindlichen Angelsachsen jetzt zum geistigen Fak-
38 tor zu werden beginnen und der Gärungsprozeß eine kritische, tief-denkende
39 und profund zweifelnde Schriftstellergeneration hervorgebracht hat, die Gene-
40 ration von S. Lewis, Mencken, Dos Passos.
41
42
43
44
45
46
47

48 Vom Blickpunkt des rassischen Hintergrunds am wichtigsten ist der zu
49 dieser Zeit erfolgende Eintritt des Judentums ins ungarische geistige Leben.
50 (Ungarische

zsidó író volt az egész XIX. század folyamán; de a magyar zsidó olvasó nem volt számottevő.) A XX. század elején a magyarság és a zsidóság áthidalhatatlan különbségei a fejlődés szempontjából áldásosnak mutatkoztak. A magyar eleve tisztel mindent, ami régi, azért mert régi — a zsidó eleve tisztel mindent, ami új, azért mert új. A kétfelé huzó életritmus a XX. század elején szerencsés fázisban találkozott össze, kölcsönösen kiegészítette egymást helyes tempóvá. Később a különbség mindkét fajtára bénítólag hatott.

A zsidóság szenvedélyes vágyának az Új után nagy szerepe volt abban, hogy a születő polgári irodalom új európai orientáció felé nézett. A hetvenes évek óta Európában, Bécsen túl, az egész irodalom megváltozott. A magyar írók, akik még Arany János európai szintéziséből éltek és abból, ami Bécsből kelletlenül leúszott a Dunán, az új dolgokról vagy nem tudtak vagy úgy vették őket tudomásul, mint távoli és idegen dolgokat szokás, a fakírok tetteit vagy a milliárdosok szokásait és erkölceit.

Az új irányt diadalra vívó folyóirat, a Nyugat, már a nevében is kifejezésre juttatta azt az új és intenzívebb Európa felé fordulást, ami az új irány legfőbb ismertetőjegye volt.

Az új stílus a naturalizmus jelszavával, Zolával az élen indult európai diadalútra. A naturalizmus társadalmi funkciója abból állt, hogy irodalomná avatta az új polgárnak, a nagyvárosi kispolgárnak és a proletáriátusnak az életformáját, a nyelvét, a világnézetét. Szakított a romantika díszes és úri hagyományaival és stílussá tette az új életforma szürkeségét és csúnyaságát. Nem vitt közelebb a Valósághoz, amint vezérei hirdették, csak egy valósághoz vitt közelebb, az olvasóinak a realitásához. És ez volt az „egy a szükséges“, ami a naturalizmust, különböző fázisváltozásokon át, uralkodóvá tette. A képzeletet behelyettesítette a megfigyelő képességgel és mindmáig ez a legfőbb büszkesége a nagyközönség számára termelő íróknak, újságíróknak és színészeknek.

A naturalizmus áttörésével egyidejűleg megváltozott az irodalom hivatására vonatkozó felfogás is. A magasabb-

1 jüdische Schriftsteller gab es im Verlauf des ganzen XIX. Jahrhunderts; aber
2 der ungarische jüdische Leser war zahlenmäßig unbedeutend.) Am Anfang
3 des XX. Jahrhunderts erweisen sich vom Standpunkt der Entwicklung die
4 unüberbrückbaren Unterschiede zwischen Ungarum und Judentum als se-
5 gensreich. Der Ungar achtet von vornherein alles Alte darum, weil es alt ist --
6 der Jude verehrt alles was neu ist, weil es Neu ist. Die in zweierlei Richtung
7 ziehenden Lebensrhythmen trafen sich am Anfang des XX. Jahrhunderts in
8 einer glücklichen Phase, ergänzten einander zum rechten Tempo. Später wirkte
9 der Unterschied auf beide Rassen lähmend.

10
11
12
13
14 Der leidenschaftliche Wunsch des Judentums nach dem Neuen hatte eine
15 große Rolle darin, daß die aufkommende bürgerliche Literatur ich Richtung
16 einer neuen europäischen Orientation blickte. Seit den siebziger Jahren verän-
17 derte sich in Europa, jenseits von Wien, die ganze Literatur. Die ungarischen
18 Schriftsteller, die noch von der europäischen Synthese Johann Arany's lebten
19 und davon, was aus Wien widerwillig die Donau hinunterschwamm, wußten
20 entweder nichts von den neuen Dingen oder nahmen sie so zur Kenntnis, wie
21 man ferne und fremde Dinge zur Kenntnis zu nehmen pflegt, die Taten der
22 Fakire oder die Gebräuche und Sitten der Milliardäre.

23
24
25
26 Die die neue Richtung zum Sieg bringende Zeitschrift (Westen) ließ auch
27 schon in ihrem Titel jene neuere und intensivere Hinkehr zu Europa zum
28 Ausdruck gelangen, die das oberste Kennzeichen der neuen Richtung war.

29
30
31 Der neue Stil startet mit der Parole des Naturalismus, mit Zola an der
32 Spitze zu seinem europäischen Triumphzug, Die gesellschaftliche Funktion
33 des Naturalismus bestand darin, daß sie die Lebensform, die Sprache, die
34 Weltanschauung des neuen Bürgers, des großstädtischen Kleinbürgers und
35 des Proletariats zur Literatur weihte. Sie brach mit den ornamentalen und
36 herrschaftlichen Traditionen der Romantik und machte die Graueit und Häß-
37 lichkeit der neuen Lebensform zum Stil. Sie war keine Annäherung an die
38 Wirklichkeit, wie es ihre Führer verkündeten, sie war Annäherung lediglich
39 zu einer der Wirklichkeiten, der Realität ihrer Leser. Und dies war jenes "Eins
40 tut not", das den Naturalismus, durch verschiedene Phasenwandlungen hin-
41 durch, dominierend machte. Es ersetzte die Phantasie durch die Beobach-
42 tungsfähigkeit, und dies ist bis heute der oberste Stolz der fürs Massenpub-
43 likum produzierenden Schriftsteller, Journalisten und Schauspieler.

44
45
46
47
48 Gleichzeitig mit dem Durchbruch des Naturalismus veränderte sich auch
49 die Auffassung bezüglich der Berufung der Literatur. Der höher rangierende

rendű író nem akart többé szórakoztatni, de még csak valami nemesebb eszmére sem akart buzdítani. A „jellemzés“ és a „kor megelevenítése“ romantikus címszavai már csak irodalomtörténeti tankönyvekben éltek tovább. Az új író sokkal komolyabb volt, mint elődei: problémákat akart felvetni és megoldani. A hetvenes évektől kezdve a „probléma“ szó olyan általános lesz az európai irodalomban, mint előzőleg a „karakter“ volt. Az új író társadalmi és világnézeti kérdések sokkal nagyobb mértékben foglalkoztatják, mint elődeit.

Ez az idők teljessége, amikor egyszerre betörnek az európai irodalomba a nehézléptű északi barbárok, a skandinávok és az oroszok, századokon át hallgató fajták mondanivalóját hozva. Nekik az élet és az irodalom egyaránt végzetesen komoly „északi hadmenet“ volt, nem akartak gyönyörködtetni, hanem „ítélni önmaguk fölött“, amint Ibsen jelszava mondta és gigantikus vergődéssel keresték a feleletet az ősi kérdésekre: Van-e Isten? és Mit kell tennünk?

De az északiak borongó tépelődésén és az általános magányosság-érzésen túl, valami rajongó optimizmus is árad be az új európai szellemből: a hit a természettudományos, a „tudományos“ világszemlélet diadalában és a szociális reformban, egy új aranykor várása, racionális mitológia, a darwini fejlődésgondolat és a marxi történetfilozófia istenségeiből felépítve, jámbor hit a fejlődésben, a csecsemő-lelkű professzorok kora.

Mindez az áramlat szintézisre jutott Magyarországon a Nyugat körül megindult mozgalomban. Ha ma olvasuk a kilencszázas évek végén és a háború előtti esztendőkből megjelent folyóiratainkat, megüt bennünket az ellentmondás, ami szkeptikus világnézetük és emberi attitűdjük áhitatos naivitása között van. Dekadenciáról szoktak beszélni és a Nyugat írói részben önmagukat is dekadenseknek tartották. Pedig Kazinczy óta nem volt a magyar irodalomnak még egy időszaka, mely ennyire tele lett volna bizalommal, tavaszias frisseséggel, kritikátlan hittel, csodavárással, újrakezdéssel. Mindent várt ez a nemzedék, nyugatról és nyugat által megtermékenyített önmagától: a

1 Schriftsteller wollte nicht mehr unterhalten, ja nicht einmal zu einer höheren
2 Idee anspornen. Die romantischen Stichwörter "Charakterisierung" und
3 "Lebendigmachung der Zeit" lebten nurmehr in den literaturgeschichtlichen
4 Lehrbüchern weiter. Der neue Schriftsteller ist viel ernster als seine Vorgän-
5 ger: er will Probleme aufwerfen und lösen. Von den siebziger Jahren an wird
6 das Wort "Problem" so all-emein in der europäischen Literatur wie es zuvor
7 der "Charakter" war. Den neuen Schriftsteller beschäftigen die gesell-
8 schaftlichen und weltanschaulichen Fragen in viel größerem Maß als seine
9 Vorgänger.

10
11
12
13 Dies ist die Vollendung der Zeiten, als auf einmal in die europäische
14 Literatur schweren Schrittes die nördlichen Barbaren einbrechen, die Skan-
15 dinavier und die Russen, die Aussage Jahrhunderte hindurch schweigender
16 Arten mitbringend. Für sie ist das Leben und die Literatur ein gleichermaßen
17 verhängnisvoll ernster "nordischer Feldzug" gewesen, sie wollten nicht er-
18 götzen, sondern "urteilfällen über sich selbst", wie es Ibsens Motto besagte,
19 und mit gigantischem Ringen suchten sie Antwort auf die uralten Fragen:
20 Gibt es einen Gott? und Was müssen wir tun?

21
22
23
24
25 Aber jenseits des düsteren Grübelns der Nordischen und des allgemeinen
26 Einsamkeits-Gefühls strömt auch eine Art schwärmerischer Optimismus aus
27 dem neuen europäischen Geist: der Glaube an den Triumph der naturwis-
28 senschaftlichen, der "wissenschaftlichen" Weltanschauung und an die soziale
29 Reform, das Erwarten eines neuen goldenen Zeitalters, rationale Mythologie,
30 aufbauend aus den Gottheiten des darwinschen Evolutionsgedankens und der
31 marxischen Geschichtsphilosophie, ein frommer Glaube an die Entwicklung,
32 die Epoche der Professoren säuglingshafter Einstellung.

33
34
35 All diese Strömungen gelangten in Ungarn in der um die Zeitschrift
36 (Westen) gestarteten Bewegung zur Synthese. Wenn wir heute unsere am
37 Ende der neunhunderter Jahre und der Jahre vor dem Krieg erschienenen
38 Zeitschriften lesen, fällt uns jener Widerspruch ins Auge, der zwischen ihrer
39 skeptischen Weltanschauung und der andächtigen Naivität ihrer menschlichen
40 Attitüde ist. Sie pflegten von Dekadenz zu sprechen, und die Schriftsteller der
41 (Zs. Westen) hielten teilweise auch sich selber für dekadent. Obwohl es seit
42 Kazinczy in der ungarischen Literatur nicht noch eine Epoche gegeben hat,
43 die so angefüllt war mit Zuversicht, frühlingshafter Frische, unkritischem
44 Glauben, Wundererwartung, Neubeginn. Alles erwartete diese Generation von
45 Westen her und von ihrem durch den Westen befruchteten Selbst:

vallási kérdésekre feleletet, orvosságot a társadalom és a nemzet bajaira, és Magyarország elérkezését az Értől az Océánig, Európa szívéig.

De Magyarországot meg nem változtatták, a nagy kérdéseknek az a természetük, hogy nagy kérdések maradjanak, és Európa szívéig sem jutottak el. Öt perccel elkés-tek, mint a magyarok annyiszor bús történelmük folya-
mán. Az ideálok, amelyekre feltették életüket, nyugaton már kezdtek fanyar ízt hátrahagyni és hiábavaló minden művészi tökéletesség, ha a metafizikai tartalomnak nincs átütő ereje. A magyar irodalomnak nem sikerült keresztül-törnie a „közöny haván“, mint az északiaknak, megmaradt továbbra is szűk helyre korlátozva.

De azért a nyugatos generáció jelentősége mégis olyan, hogy csak a Vörösmarty-nemzedékhez lehetne hasonlítani: ők is, mint azok, szakadást jelentenek a magyar irodalom folyamatosságában. Ady fellépése egy csapásra történelem-mé tett mindent, amit előtte írtak, minden előlről kezdődött. A magyarság új szintézisre jutott Európával és az eszmék kitérültek Dévényén át új ideológia jött közénk, egy új szélesebb humanitás, az emberméltóság új formája. A háborút közvetlenül megelőző esztendő a magyarság legnagyobb kultúrális magaslatát jelentik. Hogy a háború és az összeomlás ledöntötte, amit építettek és megcáfolta, amit állítottak, nem az ő hibájuk. Ők az értelem harcosai voltak és legfőbb hibájuk az volt, ami miatt Ranke szerint Velence tönkrement: nem számoltak az emberi butasággal. Nem tudták, hogy háború is lehet.

2. A NYUGAT ELŐTT.

a) A polgári irodalom kezdetei.

A polgári irodalom történetében talán az első dátum 1890, a Hét megjelenése. A Hét képes szépirodalmi hetilap volt, szerkesztője Kiss József, középszerű, epigon költő, de olyan szerkesztői tehetség, hogy talán csak az egy Osvát Ernő multa felül. Lapja rövidesen orgánuma lett mind-azoknak, akiken az új polgári szellem irodalmi formát

1 auf die religiösen Fragen Antwort, Arznei für die gesellschaftlichen und
2 nationalen Gebrechen, und Ungarns Hingelangen von der Quelle bis zum
3 Ozean, bis zu Europas Herz.

4
5 Aber Ungarn wurde nicht verändert, es ist die Natur der großen Fragen,
6 daß sie große Fragen bleiben, und bis zum Herzen Europas gelangte man
7 nicht. Man verspätete sich um fünf Minuten, wie die Ungarn so oft im Verlauf
8 ihrer traurigen Geschichte. Die Ideale, auf die sie ihr Leben setzten, begannen
9 im Westen bereits einen herben Geschmack zu hinterlassen, und jede künstle-
10 rische Vollkommenheit ist umsonst, wenn der metaphysische Gehalt keine
11 durchschlagende Kraft hat. Der ungarischen Literatur gelang es nicht, den
12 "Schnee der Gleichgültigkeit" zu durchbrechen, wie den Nordischen, sie blieb
13 auch weiterhin auf engen Raum beschränkt.

14
15
16
17 Trotzdem ist die Bedeutung der Westler-Generation derart, daß man sie
18 nur der Vörösmarty-Generation vergleichen könnte: auch sie, wie jene, be-
19 deuten einen Bruch in der Kontinuität der ungarischen Literatur. Adys Auf-
20 treten ließ auf einen Schlag alles Historie werden was vor ihm geschrieben
21 worden war, alles begann von vorn. Das Ungartum gelangte zu einer neuen
22 Synthese mit Europa, und durch das geöffnete Theben der Ideen gelangte eine
23 neue Ideologie zu uns, eine neue breitere Humanität, eine neue Form der
24 Menschenwürde. Die Jahre unmittelbar vor dem Krieg bedeuten den höchsten
25 kulturellen Kulminationspunkt des Ungartums. Daß der Krieg und der Zu-
26 sammenbruch zum Einsturz brachte, was sie aufgebaut hatten und widerlegte,
27 was sie behauptet hatten, ist nicht ihr Fehler. Sie waren die Kämpfer des Ver-
28 standes und ihr hauptsächlichster Fehler war der, an dem laut Ranke Venedig
29 zugrunde ging: sie rechneten nicht mit der menschlichen Dummheit. Sie wuß-
30 ten nicht, daß es auch Krieg geben kann.

2. VOR DER NYUGAT [Zeitschrift WESTEN].

a) Die Anfänge der bürgerlichen Literatur.

41 In der Geschichte der bürgerlichen Literatur ist vielleicht das erste Datum
42 1890, das Erscheinen der (Woche). (Woche) war ein illustriertes belletris-
43 tisches Wochenblatt, sein Redakteur, Josef Kiss, ein mittelmäßiger, epi-
44 gonenhafter Dichter, aber ein solches Redakteurs-Talent, daß ihn [1940 = 0:
45 talán /vielleicht] nur der einzige Erst Osvát überflügelte. Sein Blatt wurde in
46 Kürze das Organ all jener, in denen der neue bürgerliche Geist literarische
47 Form

öltött, de hordozta a régebbi nemzedék kritikussabb elméit is. 1897-ben a főmunkatársai voltak: Ambrus Zoltán, Heltai Jenő, az akkor még polgári-haladó orientációjú, később konzervatív Kozma Andor, Ignotus, Kóbor Tamás. a naturalista regény egyik első művelője, Tóth Béla.

A Hétnek ezek a régi évfolyamai ma a legkellemesebb olvasmányok közé tartoznak. Nívóban, irodalmi kultúrában és tájékozottságban semmivel sem állnak a Nyugat első évfolyamai mögött, de nincs meg bennük a Nyugat politikai nyugtalansága és irodalmi anarchizmusa. A lotusz-evő évek békessége még ott dereng a Hét fölött, de azért nem hiányzik belőle, okkal-móddal, a politikai és társadalmi kritika hangja sem. A közélet frázisos szónokiassága ellen ők küzdenek először programmszerűen, és talán ők az elsők, akik ráeszmélnek, hogy a parlamenti csatáknak semmi komoly értelmük nincs, hogy a magyarság sorsa egészen máshol dől el. A hang túlságosan kedélyes, nyájas-kodó, megfelel az illusztrációk családi és az Innen-onnan rovat „ismeretterjesztő” szellemének, még egy kicsit a Fővárosi Lapok hangja — de íróember írja minden mondatát, nyoma sincs itt a Nyugat későbbi zseniális gikszereinek.

Bennük a szellemtörténeti fordulat főképp két irányban nyilvánul meg: a francia és általában külföldi polgári szellem fokozottabb befogadásában és a témában, ahol szerepet kezd játszani a polgári önszemlélet.

A magyar szellem a kiegyezés utáni korban sem zárkozott el a francia irodalom beáramlása elől — a magyar irodalmat Bessenyei óta elszakíthatatlan és mindig tiszteletben tartott kapcsolatok fűzik a franciához. A Kisfaludy-társaság 1901-ben kiadott egy anthológiát francia költőkből: a szerzők közt ott találjuk mindazokat a neveket, akikre később az Ady-nemzedék esküdött, a fordítók pedig az epigon-líra nagyjai, az akadémia és a Társaságok költői. De nagy-általában a recepció inkább az alacsony irodalomra irányul: Sue utódja, Ponson de Terrail helyet foglal minden művelt család éjjeli szekrényén, nála népszerűbb író csak Ohnet volt.

Az igazi és eleven francia irodalommal Justh Zsigmond veszi fel először a kapcsolatot (1863—1894.). Ez az

1 annah, aber es trug auch die kritischeren Geister der früheren Generation.
2 1897 waren die Hauptmitarbeiter: Zoltán Ambrus, Eugen Heltai, der damals
3 noch bürgerlich-fortschrittlich orientierte, später konservative Andor Kozma,
4 Ignotus, Thomas Kóbor, einer der ersten Pfleger des naturalistischen Romans,
5 Béla Tóth, usw.
6

7 Diese alten Jahrgänge der (Woche) gehören heute zu den angenehmsten
8 Lektüren. An Niveau, literarischer Kultur und Informiertheit stehen sie in
9 nicht den ersten Jahrgängen von (Westen) nach, aber es fehlt in ihnen die poli-
10 tische Unrast und der literarische Anarchismus von (Westen). Über (Woche)
11 schwebt noch die Friedlichkeit der lotusessenden Jahre, aber trotzdem fehlt
12 ihr auch nicht, mit Maß und Ziel, die Stimme der politischen und gesellschaft-
13 lichen Kritik. Gegen die phrasenhafte Rhetorik des öffentlichen Lebens kämp-
14 fen sie als erste programmäßig, und vielleicht sind sie die ersten, die erken-
15 nen, daß die Kämpfe im Parlament keinerlei ernsthaften Sinn haben, daß das
16 Schicksal des Ungartums ganz woanders entschieden wird. Der Ton ist über-
17 trieben gemütlich, freundlichtuerisch, er entspricht dem familiären Geist der
18 Illustrierten, es ist noch ein bißchen der Ton der (Hauptstädtische Blätter) --
19 aber Schriftsteller schreibt jeden ihrer Sätze, [1940 =0: nyoma sincs itt a
20 Nyugat későbbi zseniális gikszereinek /keine Spur ist hier von den späteren
21 genialen Gicksern der (Westen).]
22
23
24
25
26
27

28 In ihnen [1940: Ezekben az írókban /In diesen Schriftstellern] offenbart
29 sich die geistesgeschichtliche Wende hauptsächlich in zwei Richtungen: im
30 gesteigerteren Rezipieren des französischen und allgemein ausländischen bür-
31 gerlichen Geistes und im Thema, wo die bürgerliche Selbstbetrachtung eine
32 Rolle zu spielen beginnt.

33 Der ungarische Geist verschloß sich auch in der Epoche nach dem Aus-
34 gleich nicht dem Einströmen der französischen Literatur -- die ungarische
35 Literatur knüpfen seit Bessenyei unzerreißbare und stets in Ehren gehaltene
36 Kontakte an die französische. Die Kisfaludy-Gesellschaft gab 1910 eine An-
37 thologie aus französischer Dichter heraus: unter den Autoren finden wir da all
38 jene Namen, auf die später die Ady-Generation schwor, die Übersetzer wie-
39 derum sind die Großen der Epigonenlyrik, die Dichter der Akademie und der
40 Gesellschaften. Doch im allgemeinen richtet sich die Rezeption eher auf die
41 niedere Literatur: Sues Nachfolger, Ponson de Terrail, nimmt Platz auf dem
42 Nachschrank jeder gebildeten Familie, volkstümlicherer Schriftsteller als er
43 war nur Ohnet.
44
45
46
47

48 Mit der wirklichen und lebendigen französischen Literatur nimmt erstmals
49 Sigmund Justh die Verbindung auf (1863-1894). Dieser

előkelő dilettáns éveket töltött Párisban, a legjobb társaságok kedvence volt, több francia regény hőse, a francia életet oly jól ismerte, mint azóta senki minálunk. Idehaza érdekes kísérleteket tett az irodalmi nivó emelésére és európaiasítására: legfőbb terve egy irodalmi szalon megszervezése volt, ahol az arisztokrácia és az irodalom közt helyreállna az a kapcsolat, melyet a negyvenes évek demokrata szelleme elvágott. A főurakban meg is lett volna a hajlam, de az írók koruk furcsa ál-liberális frazeológiájával élve, „függetlenségüket féltették.“ Hangsúlyozták, hogy minden ember egyforma, Mikszáth kijelentette, hogy nem szereti a teát és inkább ül egy kis vendéglőben, ahol nyugodtan pipázhat. Az irodalmi szalon a polgári irodalom egyik ismertető jele, — nálunk a gentry ellenszenve az arisztokrácia iránt nem engedte meg, hogy létrejőjön. Hasonlóképen nem járt eredménnyel Justh másik kísérlete: a parasztjaival nyílttéri szabad előadásokat tartott klasszikus műsorral. Mint regényíró még nem emelkedett ki a műkedveléségből, amikor a halál fiatalon elragadta.

A kilencvenes években terjed el minálunk is a Franciaországból importált fin-de-siècle hangulat, mely Ady és a Nyugat révén különösen hosszúéletű a magyar irodalomban. Ez a kordivat a veszendőség-érzés kultuszából áll. Az emberek úgy érzik, hogy egy nagy korszak végére jutva, nekik már nem maradt semmi az ősök energiájából, tetszelegnek a fáradtság, reménytelenség pózaiban, az élet egyszerű örömei már nem érdeklik őket és keresik az új, abnormis, sátános ingereket. Érdekes, hogy a mi fin-de-siècle íróink idősebb napjaikra a konzervatív világnézet legoszloposabb tagjai lettek: pl. Pekár Gyula, aki ebben az időszakban tűnik fel athléta-termetével és törekeny, dekadens finomkodásaival, vagy Császár Elemér, aki 1895-ben még így írt: „Épen most jelent meg Kraft-Ebingnek példák illusztrált orvosi műve a nemi perverziákról. Oly könyv ez, mely az íróvilág kincseshányója lehet, teli konkrét adatokkal a lelki élet zavaros állapotairól.“

A franciás tájékozódásnak a legkimagaslóbb írói egyénisége Ambrus Zoltán. Regényei témájukban már a polgárvilág önszemléletét adják, a polgár helyzetét a felsőbb osz-

1 vornehme Dilettant verbrachte Jahre in Paris, er war der Liebling bester Ge-
2 sellschaften, Held mehrerer französischer Romane, er kannte das französische
3 Leben so gut wie seither niemand bei uns. Daheim machte er interessante
4 Experimente zur Hebung des literarischen Niveaus und ihrer Europäisierung:
5 sein hauptsächlicher Plan war die Organisierung eines literarischen Salons,
6 wo jene Verbindung zwischen Aristokratie und Literatur wiederhergestellt
7 würde, die der demokratische Geist der vierziger Jahre zerschnitten hatte. In
8 den Aristokraten wäre die Neigung auch vorhanden gewesen, aber die Schrift-
9 steller, um es mit der komischen pseudo-liberalen Phraseologie ihrer Ära zu
10 sagen: "beangten ihre Unabhängigkeit". Sie betonten, daß jeder Mensch
11 gleich ist; Mikszáth erklärte, daß er den Tee nicht mag und lieber in einer
12 kleinen Gaststätte sitzt, wo er ruhig Pfeife rauchen kann. Der literarische
13 Salon ist eines der Kennzeichen der bürgerlichen Literatur, -- bei uns erlaubte
14 die Antipathie der Gentry gegen die Aristokratie es nicht, daß er zustande
15 komme. Gleichermaßen erfolglos blieb Jusths anderer Versuch: mit seinen
16 Bauern hielt er Freilicht-Bühnenvorstellungen mit klassischem Programm.
17 Als Romanschriftsteller hatte er sich noch nicht aus dem Amateur-Status he-
18 rausgehoben, als ihn der Tod jung fortrafte.

19
20
21
22
23
24
25 In den neunziger Jahren verbreitet sich auch bei uns die aus Frankreich
26 importierte fin-de-siècle Stimmung, die infolge Ady und der [Zeitschrift]
27 Nyugat (Westen) besonders langlebig ist in der ungarischen Literatur. Diese
28 Zeitmode besteht aus dem Kult des Verlorengehen-Gefühls. Die Leute emp-
29 finden es so, daß, am Ende einer großen Epoche angelangt, ihnen schon nichts
30 mehr geblieben ist von der Energie der Ahnen; sie gefallen sich in den Posen
31 der Müdigkeit, Hoffnungslosigkeit, die einfachen Freuden des Lebens interes-
32 sieren sie nicht mehr und sie suchen die neuen, abnormen, satanischen Reize.
33 Es ist interessant, daß unsere Fin-de-siècle-Schriftsteller auf ihre älteren Tage
34 die stärksten Stützpfeiler der konservativen Weltanschauung wurden: z.B. Ju-
35 lius Pekár, der in dieser Zeit mit seiner Athleten-Statur und seinen fragilen,
36 dekadenten Feinheiten auffällt, oder Elmer Császár, der noch 1895 so schrieb:
37 "Eben jetzt erschien Krafft-Ebing's mit Beispielen illustriertes medizinisches
38 Werk über die sexuellen Perversionen. Es ist dies ein solches Buch, das zur
39 Schatzgrube der Schreiberwelt werden kann, voll konkreter Angaben über die
40 chaotischen Zustände des Seelenlebens.

41
42
43
44
45
46 Das hervorragendste schriftstellerische Individuum französischer Orientierung
47 ist Zoltán Ambrus. * Seine Romane geben in ihrer Thematik bereits die
48 Selbstbetrachtung der bürgerlichen Welt Sie stellen die Situation des Bürgers
49 gegenüber den höheren Klassen dar,

tályokkal szemben, de még minden szélesebb realizmus nélkül. Stílusa és kultúrája még jobban érvényesül kritikáiban.

Ambrus Zoltán* igazi jelentősége nem annyira írásai-
ban van, mint inkább írói-egyéniségében, mellyel úttörő
volt a magyar irodalomban. Minden elődjénél nagyobb
mértékben hangsúlyozta az író-mesterség mesterségszerű
mozzanatait. Kedvenc regényalakja a festő: az önérzetes
művész-mesterember tipusa. Az író ellentéte most már nem
a nem-író, hanem a rossz író, a dilettáns. A rossz író nem
a Muzsák ellen vét, hanem a polgári értékvilág ellen, mely
nek fő-szabálya, hogy mindenki tisztességesen, hozzáértés-
sel és effektíve végezze el a munkáját. Polgári komolysá-
gának sajnos kevés követője és megértője akadt a Nyugat-
korszakban, mely a genie-elmélet feltámasztásával újra tág
teret nyitott a dilettantizmusnak.

Az „író, mint mesterember“-felfogás a francia polgári
irodalom vetülete és Ambrusnál elválaszthatatlanul egybe-
kapcsolódik a francia polgárság más mozzanataival. Raci-
onalista, mint a francia polgár. Kritikáiban üldözi a fan-
tázia szertelenségeit, mindent, ami nem logikus, ami önel-
lentmondó — Ibsen darabjaiban nem veszi észre a csodá-
latos atmoszferikus művészetet, az Észak ígézetét, de ki-
pécéz mindent, ami nem egyeztethető össze a józan értelem-
mel. A századforduló éveiben Ambrus ködoszlato világos-
sága nagy újítás volt, — Ambrus egyike volt a Nyugat
első főmunkatársainak is. Később megcsontosodott franciás
nyárspolgáriságában, meg nem értéssel szemlélte az újabb
jelenségeket. Lassankint teljesen visszavonult franciásságába
és mintha itthon semmi sem történe, írta nagy elmélke-
déseit a francia irodalom apróbb palotaforradalmairól.

* *Ambrus Zoltán* szül. 1861. Debrecenben, Budapesten és
Párisban tanult. 1879-től kezdve újságíró. 1900-ban szerkeszti
az *Uj Magyar Szemlét*, a *Nyugat* egyik előfutárját. 1916-tól
1922-ig a Nemzeti Színház igazgatója, meghalt 1931-ben.

Művei: *Giroflé és Girofla*, 1901. *Berzsenyi báró és családja*,
1901. *Midas király. Solus eris. Számos novelláskötet. Tanulmá-
nyainak és kritikáinak gyűjteményei: Vezető elmék*, 1913. *Szín-
házi esték*, 1914. *Költők és írók*, 1924. stb.

1 aber noch ohne jeden breiteren Realismus. Sein Stil und seine Kultur gelan-
2 gen noch besser zur Geltung in seinen Kritiken.

3
4 Zoltán Ambrus' Bedeutung besteht nicht so sehr in seinen Schriften als
5 vielmehr in seiner schriftstellerischen Persönlichkeit, mit der er bahnbrechend
6 war in der ungarischen Literatur. Im größeren Maß als jeder seiner Vorgänger
7 betonte er die handwerklichen Momente des Schriftsteller-Berufs. Seine Lieb-
8 lings-Romanfigur ist der Maler, der Typ des selbstbewußten Künstler-Hand-
9 werksmeisters. Der Gegensatz des Schriftstellers ist jetzt nicht mehr der
10 Nicht-Schriftsteller, sondern der schlechte Schreiber, der Dilettant. Der
11 schlechte Schriftsteller versündigt sich nicht gegen die Musen, sondern gegen
12 die bürgerliche Wert-Welt, deren oberste Regel es ist, daß jedermann seine
13 Arbeit anständig, mit Sachverstand und erfolgreich erledige.

14
15
16
17
18
19
20 Die Auffassung vom "Schriftsteller als Handwerksmeister" ist die Projek-
21 tion der französischen bürgerlichen Literatur und verbindet sich bei Ambrus
22 untrennbar mit anderen Momenten des französischen Bürgertums. Er ist
23 Rationalist wie der französische Bürger. In seinen Kritiken verfolgt er die
24 Maßlosigkeiten der Phantasie, alles was nicht logisch ist, was sich selber wi-
25 derspricht. In Ibsens Stücken bemerkt er nicht die wunderbar atmosphärische
26 Kunst, den Zauber des Nordens, sondern prangert alles an was nicht verein-
27 barlich ist mit dem nüchternen Verstand. In den Jahren der Jahrhundertwende
28 war Ambrus' neben der treibende Klarheit eine große Neuerung. Ambrus war
29 auch einer der ersten Hauptmitarbeiter von *Nyugat* (Westen). Später verknö-
30 cherte er in französischer Spießbürgerlichkeit, betrachtete er verständnislos
31 die neueren Phänomene. Allmählich zog er sich völlig zurück in sein Franzo-
32 sentum und als ob daheim nichts geschähe schrieb er seine großen Über-
33 legungen betreffend die kleineren Palastrevolutionen der französischen
34 Literatur.

35
36
37
38
39
40 < * *Zoltán Ambrus* geb. 1861, in Debrecen. Lernte in Budapest und Paris. Ab
41 1879 Journalist. 1900 redigiert er die (*Neue Ungarische Revue*), eine Vorläuferin
42 von (*Zs. Westen*). Von 1916 bis 1922 Direktor des National-Theaters, starb 1931.

43
44
45 < *Seine Werke:* (*Girofle und Girofla*) - (*Baron Berzsenyi und Familie*) - (*König*
46 *Midas*). - (*Solus eris*). Zahlreiche Novellenbände. Die Sammlungen seiner Studien
47 u. Kritiken: ((*Führende Geister*) - (*Theater-Abende*) - *Dichter und Schriftsteller*) etc.

A francia nyárspolgári attitűdben rokon volt vele Tóth Béla (1857—1907) aki a Pesti Hirlapban megjelenő Esti leveleiben évtizedeken át nevelte a polgári gondolkodást. Ő is kitűnő stílusista volt, de intellektusának határai jóval szűkösebbek, mint Ambruséi: polgári józansága miatt szemben találta magát Adyval, akit nem értett és akinek egyik legfőbb támadója lett.

A polgárság tematikus előnyomulása a legfeltűnőbb a líra területén, mert talán ez a forma a legkevésbé alkalmas arra, hogy a polgári önszemléletet befogadja, és most még ide is behatol.

Meg lehet pl. figyelni a szerelmi líra egyre növekvő demokratizálódását. A varrólány Petőfit is megihlette és nyomában Tóth Kálmán is irt dalt a szép szivararúslányhoz, Reviczky egyenesen a perditáról énekelt, de a kispolgári leány mint Muzsa és Madonna csak a századfordulókör lesz általános divat. Kiss József, Makai Emil, Heltai és utánpótlás nagy tömege szerelmi glóriába vonják a masamódot, a kóristalányt, az alacsony származás most olyan kötelező, mint az ártatlan szív hajdanán.

A biedermeier-szerelem törvényei oldódnak, a szerelmi líra közelebb jön a valósághoz. A masamódlánykák már nem is olyan ártatlanok, és időnkint besurrannak a költők albéletli szobáckájába. Rendkívül jellemző, hogy ez a kor, átmenetileg szakít a szerelmi líra ősi hagyományaival és nem tegezi, hanem magázza verseiben a leányzót, hogy evvel is közelebb hozza a verset a valósághoz. Ez a naturalista mozgalom lírai lecsapódása.

A lírai naturalizmus legüditőbb képviselője minálunk Heltai Jenő.* Költészete a Heine-Petőfi-séma közvetlenségén épül fel, de sokkal több polgári részletrajz van benne, mint a XIX. század nagy közvetlenseiben. Verseinek a báját

* *Heltai Jenő* szül. 1871, Bp. Ujságíró, majd a Vigszínház dramaturgja, az Athenaeum igazgatója.

Művei: Modern dalok, 1892. Kató, versek, 1894. János vitéz operette-szövege, 1904. Az utolsó bohém. Family Hotel. A III-es. Jaguár, stb. regények. Igen sok francia szindarabot fordított magyarrá.

1 Ihm verwandt in der Attitüde des französischen Spießbürgers war Béla
2 Tóth (1857-1907), der in seinen im (Pester Nachrichtenblatt) erscheinenden
3 Abend-Briefen Jahrzehnte hindurch das bürgerliche Denken erzog. Auch er
4 war ausgezeichneter Stilist, aber die Grenzen seines Intellekts sind wesentlich
5 enger als die von Ambrus: wegen seiner bürgerlichen Nüchternheit fand er
6 sich Ady konfrontiert, den er nicht verstand und dem er einer seiner haupt-
7 sächlichsten Angreifer wurde.
8
9

10 Das thematische Vordringen des Bürgertums ist am auffälligsten auf dem
11 Gebiet der Lyrik, weil vielleicht diese Form am wenigsten dazu geeignet ist,
12 daß sie die bürgerliche Selbstbetrachtung [1940: önszemléleteket /Selbst-
13 betrachtungen] aufzunehme, und jetzt dringt sie auch noch hierher ein.
14
15

16 Man kann z.B. die ständig zunehmende Demokratisierung der Liebeslyrik
17 beobachten. Das Näh-Mädchen inspirierte auch Petőfi, und auf seiner Spur
18 schrieb auch Koloman Tóth ein Lied an das schöne Zigarrenverkäufermäd-
19 chen, Reviczky sang geradewegs von der perditá, aber das kleinbürgerliche
20 Mädchen als Muse oder Madonna wird erst zur Jahrhundertwende allgemeine
21 Mode. Josef Kiss, Emil Makai, Heltai und die große Masse ihrer Nachahmer
22 überziehn die Putzmacherin [frz.>österreichisch: marschandmod], das Chor-
23 mädchen [Choristin, Revuegirl] mit Liebes-Glorie, die niedere Herkunft ist
24 jetzt so obligatorisch wie einstmal das unschuldige Herz.
25
26
27

28 Die Gesetze der Biedermeier-Liebe lösen sich auf, die Liebeslyrik kommt
29 der Wirklichkeit näher. Die Marschandmod-Madln [s.o.] sind auch schon nicht
30 mehr so unschuldig, und von Zeit zu Zeit huschen sie ins Untermiete-Zimmer
31 der Dichter. Es ist äußerst bezeichnend, daß diese Epoche, vorübergehend mit
32 den uralten Traditionen der Liebes-Lyrik brechend, in ihren Gedichten das
33 Mädchen nicht duzt, sondern siezt [maga], um auch damit das Gedicht der
34 Wirklichkeit näher zu bringen. Dies ist der naturalistischen Bewegung lyri-
35 scher Niederschlag.
36
37

38 Der erfrischendste Vertreter des lyrischen Naturalismus ist bei uns Eugen
39 Heltai. * Seine Dichtung baut auf der Unmittelbarkeit des Heine-Petőfi-Sche-
40 mas auf, aber in ihm sind viel mehr bürgerliche Lebensbilder als in den gro-
41 ßen Unmittelbaren des XIX. Jahrhunderts. Den Charme seiner Gedichte
42
43

44 < * *Eugen Heltai* geb. 1871, Budapest. Journalist, dann Dramaturg des Lustspiel-
45 hauses, Direktor des Athenaeum [-Buchverlags]. [Starb 1957]
46

47 < *Seine Werke:* (Moderne Lieder) - (Kati, Gedichte) - Operetten-Text des Held
48 Johann. - (Der letzte Bohème). - Family Hotel. - (Der 111-er). - (Jaguar), etc. Ro-
49 mane. [1940: Álmodok háza (Haus der Träume), Ifjabb (Junior) etc. regények /Ro-
50 mane.]
51

épen az adja meg, hogy állandóan a prózaiság határain mozog:

Mert dalaimnak azt a részét,
Mely túlnyomónak mondható,
— Minek tagadjam gyöngeségem, —
Kegyedhez irtam, kis Kató.

A kis Kató épen horgol egy padon a Ligetben, mikor a költő meglátja, később koristalány lesz, úgy látszik karriert is csinál, mint elődje a költő szívében, Szera . . . Budapest minden városrésze szerepel ezekben a versekben. Ez már nem a biedermeier polgárellet kedves szelidsége, realizmusa: a különbség az, ami a kisváros és a nagyváros lelke között van.

A „könnyű vers“-et, melynek Heltai volt a nagymestere, később az Ady-korszak komolysága lehetetlenné tette és leszállt az irodalomalatti rétegekbe, az operettbe, a kabaréba, a sláger-költészetbe, mely mindmáig a Heltai-taposta ösvényen jár, sok szörnyűség mellett néha nagyon szellemes dalokat is termel. Maga Heltai elfordult később a lírától, egy-két szellemes regényt írt, nagyon sokat fordított és a János vitéz librettójával a népszínművet átkormányozta az operettbe, és bizonyos fokig neki köszönhető, hogy Petőfi népszerű maradt akkor is, amikor a nagyközönség általában elfeledkezett a magyar klasszikusokról.

b) Konzervatívok.

Az előbbi írók úgy érezték, hogy a magyar klasszicizmus forma- és eszmehagyományai nem nyújtanak írói fegyvert a megváltozott világban és kísérletet tettek egy újfajta irodalmiság kiépítésére. Az íróknak egy másik csoportja igyekszik a megváltozott világban is fenntartani a hagyományokat.

A konzervatívok nagyjából a megmagyarosodott német polgárság soraiból kerülnek ki. Germán faji adottságaik leginkább abban nyilvánulnak meg, hogy magyar ide-

gibt gerade der Umstand, daß er sich andauernd an der Grenze des Prosaischen bewegt.

Denn meiner Lieder jenen Teil,
Den als überwiegend man bezeichnen kann,
-- Wozu sollt ich leugnen meine Schwäche, --
An Deine Gnaden ich schrieb, kleine Kati.

Die kleine Kati häkelt gerade auf einer Bank im Auwäldchen, als der Dichter sie erblickt, später wird sie Chormädchen, es scheint, sie macht auch Karriere, wie ihre Vorgängerin im Herzen des Dichters, Sera . . . Budapests sämtliche Stadtteile kommen in diesen Gedichten vor. Dies ist schon nicht mehr des biedermeierlichen Bürgerlebens liebe Sanftheit, Realismus: der Unterschied ist der, welcher zwischen der Seele der Kleinstadt und der Großstadt besteht.

Das "leichte Gedicht", dessen Großmeister Heltai war, wurde später unmöglich gemacht durch die Ernsthaftigkeit der Ady-Ära und stieg hinab in die sublitterarischen Schichten, in die Operette, ins Kabarett, in die Schlagerdichtung, die bis heute auf den von Heltai gestapften Pfaden einhergeht, neben vielen Scheußlichkeiten zuweilen auch sehr geistreiche Lieder produziert. Heltai selbst wandte sich später ab von der Lyrik, schrieb ein-zwei geistreiche Romane, übersetzte sehr viel. [1940 = 0: és a János . . . klasszikusokról, /und mit dem Libretto von Held Johann lenkte er das Volksstück um in die Operette, und bis zu gewissem Grad ist ihm zu verdanken, daß Petőfi auch dann volkstümlich blieb, als das großen Publikum im allgemeinen die ungarischen Klassiker vergaß.]

b) Konservative.

Die vorherigen Schriftsteller hatten das Gefühl, daß die Form- und Ideentraktionen des ungarischen Klassizismus keine schriftstellerische Waffe bieten in der veränderten Welt und sie machten Versuche zum Ausbau einer neuartigen Literarität. Eine andre Gruppe der Schriftsteller trachtet auch in der veränderten Welt die Überlieferungen zu erhalten.

Die Konservativen stammen größtenteils aus den Reihen des madjarisierten deutschen Bürgertums. Ihre germanisch-rassischen Gegebenheiten offenbaren sich am ehesten darin, dass ihr ungarischer Ide-

alizmusuk programmszerűbb, harciasabb és praktikusabb, mint Aranyé vagy Jókaié volt, akik számára az idealizmus, a magas erkölcsi felfogás magától érthető és hangsúlyozásra nem szoruló volt.

A harcias konzerváció legfőbb tényezője Rákosi Jenő* volt hosszú élete folyamán. Életének nagy részét mint a Budapesti Hírlapnak, a jómódú konzervatív polgárság és államhivatali gentry lapjának a szerkesztője töltötte el. Mint azt az embert, aki a vezető osztály gondolatát vezeti, elérte minden kitüntetés, ami elérhette, nemességet kapott, főrendiházi tag lett és halála után rögtön szoborba örökítették meg. Több volt, mint a hivatalos irodalom: ő volt a hivatalos felfogás az irodalomról.

Ő a legjellegzetesebb képviselője a kilencszázas éveknek, amikor Európát elborította az imperializmus ragálya, a hadihajó-építés, gyarmati torzsalkodás és Balkán-probléma örülete. Rákosi és az általa képviselt társadalmi réteg, mint minden vezető réteg, ha nem akar tudomást venni a társadalom belső bajairól, örömmel vetette magát a magyar imperializmus ábrándjaiba. Lapját Szekfű Gyula a magyar imperializmusnak kitűnően írt, lelkes, de tárgyismerettől és felelősségérzettől egyaránt ment orgánumának nevezi.

Az irodalomban is imperialista volt: a magyar helyesírást is ki akarta terjeszteni minden idegen szóra és a sújtásos, álnépies magyarságot a szellem minden megnyilvánulására.

Rákosi oldalán nőtt fel az az író, aki később a hivatalos

* Rákosi Jenő szül. 1842. Acsád, Vas m. Az iskolában (Sopron) németnyelvű önképzőkört alapít, de 1859-ben átalakítja magyarrá. Jogot végez. 1866-ban Aesopus c. drámájával feltűnik. 1867: Kemény Zsigmond maga mellé veszi a Pesti Naplóhoz. 1875-ben átveszi a Népszínház igazgatását. 1881-ben megalapítja a Budapesti Hírlapot. Meghalt 1929-ben.

Művei: A legnagyobb bolond, regény, 1882. A szerelem iskolája, színmű, 1873. Ida, vígjáték, 1882. Endre és Johanna, tragédia, 1885. stb.

Kiadások: Színművei, 20 kötet, 1902—3. Válogatott művei, 12 kötet, 1927.

1 alizmus programmäßiger, kämpferischer und praktischer ist, als es Arany
2 oder Jókais war, für die der Idealismus, die hohe sittliche Auffassung selbst-
3 verständlich war und keiner Betonung bedurfte.
4

5
6 Oberster Faktor der kämpferischen Konservation war im Lauf seines lan-
7 gen Lebens Eugen Rákosi *. Einen großen Teil seines Lebens verbrachte er
8 als Redakteur des (Budapester Nachrichtenblatt), des Blattes des wohlhaben-
9 den konservativen Bürgertums und der Staatsbeamten-Gentry. Als jenen
10 Mann, der den Gedanken der führenden Klasse lenkt, erreichten ihn sämtliche
11 Auszeichnungen, die ihn erreichen konnten, er erhielt Adel, wurde Mitglied
12 des Oberhauses und nach seinem Tod wurde er sofort als Denkmal verewigt.
13 Er war mehr als die offizielle Literatur: er war die amtliche Auffassung von
14 der Literatur.

15
16
17
18 Er ist der markanteste Vertreter der neunhunderter Jahre, als Europa über-
19 zogen wurde von der Seuche des Imperialismus, vom Irrsinn des Kriegs-
20 schiffe-Bauens, kolonialen Haderns und des Balkan- Problems. Rákosi und
21 die von ihm vertretene gesellschaftliche Schicht, wie jede führende Schicht,
22 wenn sie keine Kenntnis nehmen will von den inneren Gebrechen der Gesell-
23 schaft, stürzte sich mit Freude in die Träume des ungarischen Imperialismus.
24 Sein Blatt nennt Julius Szekfű das ausgezeichnet geschriebene, begeisterte,
25 aber von Sachkenntnis und Verantwortungsgefühl gleichermaßen freie Organ
26 des ungarischen Imperialismus.
27

28
29
30 Auch in der Literatur war er Imperialist: auch die ungarische Recht-
31 schreibung wollte er auf jedes Fremdwort ausdehnen und das husarenschnur-
32 besetzte, pseudo-volkhafte Ungartum auf jede Manifestation des Geistes.
33

34
35 An Rákosis Seite wuchs jener Schriftsteller auf, der später des amtlichen

36
37
38 < * Eugen Rákosi geb. 1842, Acsád, Kom. Vas. In der Schule (Ödenburg/) grün-
39 det er deutschsprachigen Selbstbildungszirkel, wandelt ihn jedoch 1859 in ungar-
40 ischen um. Absolviert Recht. 1866 fällt er mit seinem Drama betitelt Aesopus auf.
41 1867: Sigmund Kemény nimmt ihn neben sich zum (Pester Tagebuch). 1875 über-
42 nimmt er die Leitung des Volkstheaters. 1881 gründet er das (Budapester Nachrich-
43 tenblatt). Starb 1929.
44

45 < Seine Werke: (Der größte Narr), Roman. - (Die Schule der Liebe), Bühnen-
46 stück. - Ida, Lustspiel. - (Anderl und Johanna), Tragödie; etc.
47

48 < Ausgaben: (Seine Bühnenwerke), 20 Bände. - (Ausgewählte Werke), 12 Bände.
49

Magyarország poeta laureatusa lett, Herczeg Ferenc.* Fejelmélettségében, szűkszavuságában, kompozíciós érzékében a magyar klasszicizmus formahagyományai találkoznak a francia regényirodalom „impassibilité“-jével, szándékos szenvtelenségével. Ez az írói állásfoglalás, helyesebben ez a tudatos állást nem-foglalás volt az, ami a kortársaknak először feltűnt Herczeg munkásságában, mint a merész szakítás Jókai és Mikszáth szívvel írt prózájával.

Első és máig is legnépszerűbb művei a Gyurkovics-leányokról és fiúkról szóló történetek mégis Mikszáth utódjának mutatják be. Az ő világa is a gentry világa és ő is ugyanazokban látja a gentry jellemző vonásait, mint Mikszáth. A különbség az, hogy Mikszáth megértette a gentryt és megbocsátott neki. Herczeg polgár, csodálja őket. A különbség egyuttal nemzedékek különbsége is: Mikszáth korában a gentry még feltétlen ura volt a helyzetnek, Herczeg korában vezérsége már problematikussá vált és kedvenc írójától elvárta a glorifikálást.

A Gyurkovics-korszakot a színpad meghódításának a kora váltotta fel. Herczeg a színpadi beszéd szellemességét és fordulatosságát nagyon magas fokra emelte. Ő alapozta meg a magyar színházi termelés európai nivóját és a későbbi export-drámaírók hozzá jártak iskolába.

* *Herczeg Ferenc* szül. 1873, Versecen. Előkelő német polgárcsaládból származik. Pesten jogot tanul, első regényével (Fenn és lenn) pályadíjat nyer. 1891-ben a Budapesti Hírlap munkatársa lesz, 1895-ben alapítja az Uj Idő c. hetilapot. Hosszú ideig képviselő. 1904-től a Petőfi-társaság elnöke. 1911-ben gr. Tisza Istvánnal megindítja a Magyar Figyelő c. kéthetenkénti politikai revüt. 1925-ben Nobel-díjra terjesztik.

Művei: A Gyurkovics-leányok, 1893. A dolovai nábob-leánya, színmű, 1893. Simon Zsuzsa, 1894. A Gyurkovics-fiúk, 1895. Gyurka és Sándor, 1899. Ocskay brigadéros, 1901. Pogányok, 1902. Balatoni rege, 1902. Andor és András, 1903. Bizánc, 1904. A királyné futárja, 1909. Az arany hegedű, 1916. Árva László király, 1917. A kék róka, 1917. Az élet kapuja, 1919. A hét sváb, 1916. A Híd, 1925. stb.

Kiadás: 1925-ben 30 kötetes összkiadás.

Irodalom: Horváth János, H. F., Bp. 1926.

1 Ungarns poeta laureatus wurde, Franz Herczeg. * In seiner Diszipliniertheit,
2 Wortkargkeit, seinem kompositionellen Gefühl begegnen sich die Formentra-
3 ditionen des ungarischen Klassizismus mit der "impassibilité", absichtlichen
4 Leidenschaftslosigkeit der französischen Romanliteratur. Diese schriftstelleri-
5 sche Stellungnahme, richtiger diese bewußte Nicht-Stellungnahme war das,
6 was den Zeitgenossen zuerst auffiel an Herczegs Arbeitsweise, als kühner
7 Bruch mit Jókais und Mikszáths mit Herz geschriebener Prosa.
8
9
10

11 Seine ersten und auch bis heute volkstümlichsten Werke, die Geschichten
12 von den Gyurkovics-Mädeln und Jungen, stellen ihn dennoch als Nachfolger
13 Mikszáths vor. Auch seine Welt ist die Welt der Gentry und auch er sieht in
14 denselben Zügen die charakteristischen Züge der Gentry, wie Mikszáth. Der
15 Unterschied ist, daß Mikszáth die Gentry verstand und ihr verzieh; Herczeg
16 ist Bürger, bewundert sie. Der Unterschied ist diesmal zugleich auch Genera-
17 tionen-Unterschied: zu Mikszáths Zeit war die Gentry noch absoluter Herr der
18 Situation, zu Herczegs Zeit war ihr Führertum schon problematisch geworden
19 und sie erwartete von ihrem Lieblingsschriftsteller die Glorifizierung.
20
21
22
23

24 Die Gyurkovics-Ära wurde vom Zeitalter der Eroberung der Bühne ab-
25 gelöst. Herczeg hob den Esprit und Wendungsreichtum der Bühnenrede auf
26 sehr hohe Stufe. Er begründete das europäische Niveau der ungarischen Thea-
27 terproduktion. [1940 =0: és . . . iskolába. /und die späteren Export-Drama-
28 schreiber gingen bei ihm zur Schule.]
29
30
31

32 < * *Franz Herczeg* geb. 1863, in Werschetz [vgl. Freistadt im Komitat Temesch].
33 Stammt aus vornehmer deutscher Bürgerfamilie. In Pest studiert er Recht, mit sei-
34 nem ersten Roman (Oben und unten) gewinnt er ein Preisausschreiben. 1891 wird
35 er Mitarbeiter des (Budapester Nachrichtenblatt), 1895 gründet er das Wochenblatt
36 (Neue Zeit). [1940: Uj Idők (Neue Zeiten)]. Lange Zeit ist er Abgeordneter. Ab
37 1904 ist er Präsident der Petőfi-Gesellschaft. 1911 startet er mit Graf Stefan Tisza
38 die zweiwöchentliche politische Revue (Ungarischer Beobachter). 1925 wird er für
39 den Nobelpreis vorgeschlagen.

40 < *Seine Werke:* (Die Gyurkovics-Mädchen) - (Die Tochter des Nabobs von Dolo-
41 va), Bühnenstück - (Suse Simon.) - (Die Gyurkovics-Jungen) - (Schorsch und Ale-
42 xander) - (Brigadier Ocskay) - (Heiden) - (Plattenseer Sage) - (Andor und Andreas) -
43 (Byzanz) - (Der Kurier der Königin) - (Die goldene Geige) - (König Ladislaus der
44 Weise) - (Der blaue Fuchs) - (Das Tor des Lebens) - (Die sieben Schwaben) - (Die
45 Brücke), usw.
46
47
48

49 < *Ausgabe:* 1925 die 30bändige Gesamtausgabe.
50

51 < *Literatur:* Horváth (F. H.)

Írásai közül legértékesebbek történelmi tárgyú regényei és színdarabjai: **Ocskay brigadéros, mely a korszak kuruc lelkesedésében született, Bizánc, a nagystilusú klasszicizáló tragédia, Pogányok, Árva László, A hét sváb, szűkebb hazájának történetéből és a nemesen koncentrált történelmi miniatűr, Az Élet Kapuja.** A történelmi miliőben nem tűnik szembe lélekábrázolásának felületessége, az emberi problémáért kárpótol a mindenki számára megközelíthető történelmi probléma, Kelet és Nyugat mesterien kidolgozott ellentéte stb.

Korának parlamenti harcai, képviselősége, politikai beállítottsága nyomot hagy történelemszemléletén is: a nagy korfordulatok az ő szemében pártpolitikai intrikák következményei és legfőbb művészete az intrika szálainak felfejtésében áll.

Magyarság-felfogása a klasszikus magyarság-felfogás: a nemzeti eidos megtestesítőjét a nemesben, az úrban látja és a magyarság legfőbb jellemvonását az úri dacban, érzékenységben, a lemondó gesztusban, mellyel visszavonul, ha a világ besszenyezi érintésével ideáljainak a tisztaságát. De ennek a magyar megbántottságának az ábrázolásában fel tudja használni a modern nyugati irodalmak nagyszerű lélektani arzenálját.

Mint poeta laureatus, folytatja a magyar klasszicizmus erkölcsi idealizmusát: hősei megtisztulnak vagy pedig nem marad el a költői igazságszolgáltatás. Itt-ott már a fehér irodalom határán mozog, amint hogy az általa szerkesztett hetilap, az Új Idők, az ad usum Delphini magyar szinonimája lett.

Egészen más színezetű Gárdonyi Géza* konzervativiz-

* *Gárdonyi Géza* szül. Agárd, Fehér m. 1863-ban. Tanítóképzőt végez Egerben, 1882—1887-ig különböző falvakban tanító. 1888-ban az újságírásra tér, 1891—97-ig Pesten él. 1897-ben visszavonul Egerbe, kis házat épít a Vár közelében, ahonnan nem mozdul ki haláláig, 1922-ig.

Művei: A lámpás, 1894. A Pöhölyék életéből, 1895. Göre Gábor bíró úr könyvei, 1895—99. Az én falum, 1898. A kékszemű Dávidkáné, 1899. A bor, színdarab, 1901. Karácsonyi álom, színdarab, 1901. A láthatatlan ember, 1902. Az a hatal-

1 Unter seinen Schriften am wertvollsten sind seine Romane und Bühnen-
2 stücke historischer Thematik: Brigadier Ocskay, der in der Kurutzen-Begeis-
3 terung der Zeit geboren wurde, Byzanz, die klassisierende Tragödie großen
4 Stils, Heiden, Ladislaus der Waise, Die Sieben Schwaben aus der Geschichte
5 seiner engeren Heimat und die edel konzentrierte geschichtliche Miniatur Die
6 Pforte des Lebens. Im geschichtlichen Milieu fällt die Oberflächlichkeit seiner
7 Seelenzeichnung nicht auf, für das menschliche Problem entschädigt das für
8 Jedermann zugängliche Geschichtsproblem, der meisterhaft ausgearbeitete
9 Gegensatz von Ost und West, usw.

10
11
12
13 Die parlamentarischen Kämpfe seiner Zeit, sein Abgeordnetenmandat, sei-
14 ne politische Einstellung hinterlassen ihre Spur auch in seiner Geschichtsbe-
15 trachtung: die großen Zeitwenden sind in seinen Augen die Folgen parteipoli-
16 tischer Intrigen, und seine hauptsächlichste Kunst besteht im Aufrollen der
17 Fäden der Intrigen.

18
19
20 Seine Ungartum-Auffassung ist die adlige Ungartum-Auffassung: den Ver-
21 körperer des nationalen Eidos sieht er im Adligen, im Herrn und den vor-
22 nehmllichsten Charakterzug des Ungartums im herrischen Trotz, in der Her-
23 ren-Empfindsamkeit, in der verzichtenden Geste, mit der er sich zurückzieht
24 wenn die Welt mit ihrer Berührung die Reinheit seiner Ideale beschmutzt.
25 Aber in der Darstellung dieser ungarischen Verletztheit vermag er das großar-
26 tige Arsenal der modernen westlichen Literaturen einzusetzen.

27
28
29
30 Als poeta laureatus setzt er den sittlichen Idealismus des ungarischen Klas-
31 sizismus fort: seine Helden werden geläutert, oder aber das dichterische Rech-
32 ten bleibt nicht aus. Hier und da bewegt er sich schon an der Grenze der wei-
33 ßen Literatur, gleichwie das von ihm redigierte Wochenblatt (Neue Zeiten)
34 die ungarische Entsprechung des ad usum Delphini geworden ist.

35
36
37
38 Von ganz anderer Färbung ist Géza Gárdonyis * Konservativis-

39
40
41 < * *Géza Gárdonyi* geb. in Agárd, Kom. Fehér 1863. Absolviert Lehrerbildung.
42 in Erlau, 1882-87 ist Lehrer in verschiedenen Dörfern. 1888 wendet sich zum Zei-
43 tungsschreiben, 1891-97 lebt in Pest, 1897 zieht sich zurück nach Erlau, baut sich
44 kleines Haus in Nähe der Burg, aus dem er sich nicht herausbewegt bis zu seinem
45 Tod, 1922.

46
47 < *Seine Werke:* (Die Laterne) - (Aus dem Leben der Pöhöly) - (Die Bücher des
48 Herrn Richter Gabriel Göre) - (Mein Dorf) - (Die blauäugige Frau Davidlein) - (Der
49 Wein, Bühnenstück) - (Weihnachtstraum, Bühnenstück) - (Der unsichtbare Mann) -
50 (Jener mäch-

mus. Ez a konzervativizmus ment minden politikai szinezettől, csak szellemi hagyományörzést jelent, azt, hogy Gárdonyi szervesen nőtt ki a klasszicizmus gyökereiből, és annak mintegy polgári teljese. Nem is volt hivatalos költő, újaktól és régiaktól egyaránt elzárkózva élt egri remeteségében és csak halála után ment át írói értéke a köztudatba.

Míg Herczeg a polgári irodalom felfelé, a nemesség felé fordult arcát mutatja és stilusideálja az elegancia, Gárdonyi a polgárság lefelé fordult írója és ideálja a tisztaság és egyszerűség. Legfőbb témája a falu. A falu, nem optimista és nem pesszimista beállítással, nem a népszinmű selyembe-bársonyba öltözött díszparasztjai, nem is Tolnai Lajos vagy Móricz Zsigmond sötét népe, hanem valami a középen, talán az igazság. Tulajdonképpen nem is a paraszt érdekli az emberkerülő Gárdonyit, hanem maga a falu: a házak, az állatok, a bogarak, és főképp a gyermekek. A szív írója; különösen ha állatokról vagy gyermekekről van szó, talál csodálatosan meleg, bensőséges hangokat:

Mikor a földön leány születik,
egy fiucska álmában mosolyog,

mondja egyik verse.

Fiatal korában ő sem volt ment a kor külsőséges népieskedésétől, a publikum szája-ize szerint írta a rendkívül népszerű Göre Gábor könyveket, melyeket később szégyelt. Későbbi regényei már polgári miliőben játszódnak — de itt nem mozog biztosan, legjobban a faluról városba szakadt ember szomorú sorsa, elhervadása sikerül neki, mint az Öreg Tekintetesben.

Falu-pártisága alakítja ki magyarság-látását, mely főképp történelmi regényeiben domborodik ki. A falusi em-

mas harmadik, 1903. Az öreg tekintetes, 1905. Ábel és Eszter, 1907. Isten rabjai, 1908. Egri csillagok, 1901. Szunyoghy Miatyánkja, 1918. Több posthumus regénye maradt.

Összkiadás: folyamatban van.

Irodalom: Sík Sándor, Gárdonyi—Ady—Prohászka, Budapest, 1928.

1 mus. Dieser Konservativismus ist frei von jeder Politik, bedeutet nur geistiges
2 Überlieferungshüten, bedeutet, daß Gárdonyi organisch aus den Wurzeln des
3 Klassizismus heraus gewachsen und gleichsam dessen bürgerliche Vollen-
4 dung ist. Er war auch kein berufsmäßiger Dichter, von den neuen wie den
5 alten lebte er gleichermaßen abgeschieden in seiner Erlauer Einsiedelei, und
6 nur nach seinem Tod ging sein schriftstellerischer Wert ins Allgemeinbewußt-
7 sein über.
8
9

10 Während Herczeg das nach oben, zum Adel gewandte Gesicht der bürger-
11 lichen Literatur zeigt und sein Stilideal die Eleganz ist, ist Gárdonyi der nach
12 unten gewandte Schriftsteller des Bürgertums und sein Ideal die Reinheit und
13 Einfachheit. Sein hauptsächlichstes Thema ist das Dorf. Das Dorf, nicht in opti-
14 mistischer und nicht pessimistischer Einstellung, nicht die in Samt und Seide
15 gekleideten Galabauern des Volksstücks, auch nicht das finstere Volk Ludwig
16 Tolnais oder Sigmund Móricz', sondern etwas in der Mitte, vielleicht die
17 Wahrheit. Eigentlich interessiert den menschensternen Gárdonyi auch nicht
18 der Bauer, sondern das Dorf selbst: die Häuser, die Tiere, die Käfer und
19 hauptsächlich die Kinder. Er ist der Schriftsteller des Herzens; besonders
20 wenn von Tieren oder Kindern die Rede ist, findet er wunderbar warme, in-
21 nerliche Töne:
22
23
24

25
26
27 Wann auf der Erde Mädchen geboren wird,
28 ein Büblein in seinem Traume lächelt,
29

30 besagt eines seiner Gedichte.
31

32 In seiner Jugendzeit war auch er nicht frei von der formalen Volkhaftigkeit
33 der Epoche, dem Mundgeschmack des Publikums gemäß schrieb er seine
34 außerordentlich populären Gabriel-Göre-Bücher, derer er sich später schämte.
35 Seine späteren Romane spielen schon im bürgerlichen Milieu -- doch hier
36 bewegt er sich nicht sicher, am besten gelingt ihm das traurige Schicksal, das
37 Verwelken des vom Dorf in die Stadt verschlagenen Menschen, wie im Alten
38 Respektabel.
39
40

41 Seine Dorf-Parteilichkeit gestaltet seine Ungartums-Sicht, die hauptsäch-
42 lich in seinen historischen Romanen sich ausbucht. Den dörflichen Men-
43

44
45 tige Dritte) - (Der alte Respektabel) - (Abel und Esther) - (Gottes Gefangenen) -
46 (Sterne von Erlau) - (Szunyoghys Vaterunser). Mehrere postume Romane blieben.
47

48 < Gesamtausgabe: im Erscheinen.

49
50 < Literatur: Alexander Sík, Gárdonyi - Ady - Prohászka.
51

bert tartja a magyarság egyedüli megtestesítőjének és a történelembe, még a hunnok történetébe is, parasztokat vetít vissza, mint ahogy Herczeg az Árpádkort gentrykkel népesítette be. A magyar fajta legjellemzőbb tulajdonságát abban a szemérmességben, zárkózottságban látja, mely neki is, stílusának is legfőbb tulajdonsága volt. Rövid mondatai mindig mintha elhallgatnának valamit, az olvasó szinte nehezen lélezkedik és a könyv végére érve még mindegyre vár. Valami elnyomott van benne, maga is „kövek alatt nőtt fű”-nek mondja magát.

Stílusa koncentrált népiességében, zárkózott szűkszavúságában, plaszticitásában az Arany-hagyomány legjobb folytatója. Nyelve mintaszerű magyar nyelv, melyet ép oly tudatos nyelvészkedéssel tisztít, mint Arany János. A magyar élet, magyar karakter részletmegfigyeléseit is Arany János virtuozitásával műveli. Ő is azok közé tartozik, akiknek művében a magyar föld sajátosságai mintegy múzeum-szerűen megőrződnek.

Pedig csak félig volt magyar. Az apai részen örökölt német vérség megnyilatkozik metafizikai nyugtalanságában, Isten-keresésében, először atheista, azután a lélekvándorlás hitében nyugszik meg. Könyveit át meg át szövi reflexiókkal, melyek a végső kérdéseket kutatják: válaszaiban többnyire érződik az autodidakta, a rendszeres filozófiai és formális műveltség hiánya.

Gárdonyi és Herczeg műveinek közös sorsa, hogy ifjúsági olvasmányokká lesznek, ami egyébként csak formatökéletességüket bizonyítja — rosszul megírt könyv nem jut erre a sorsra. Történelmi regényeik, a Pogányok, az Egri csillagok, Isten rabjai, a Láthatatlan ember, ma már iskolai olvasmányok és Jókai, Mikszáth mellett a magyar ifjúság legkedvesebb könyvei.

c) Impresszionizmus.

Bármennyire is gyanakvó az ember minden „kultur-morfológiai” bátor fellépéssel szemben, annyit talán nagyképűség nélkül meg lehet kockáztatni, hogy minden új szellemtörténeti korszak általános megoldódással kezdődik. Ez a megoldódás alkalmas arra, hogy bizonyos szellemi érté-

1 schen hält er für den einzigen Verkörperer des Ungartums und auch in die
2 Geschichte, sogar in die Geschichte der Hunnen, projiziert er Bauern zurück,
3 so wie Herczeg die Arpadenzeit mit Gentrys bevölkerte. Die charakteris-
4 tischste Eigenart der ungarischen Rasse erblickte er in jener Züchtigkeit, Ver-
5 schlossenheit, die auch seine eigene und seines Stils vornehmlichste Eigenart
6 war [1940: ist.] Als ob seine kurzen Sätze immer etwas verschweigen wür-
7 den, der Leser atmet beinahe schwer und wartet ans Ende des Buches gelangt
8 noch immerfort. Etwas Unterdrücktes ist in ihm, auch er selber bezeichnet
9 sich als "unter Steinen gewachsenes Gras".

10
11 [1940 kiegészítés: lásd végen regiszter előtt /Ergänzung: siehe hinten vor Register.]
12
13

14 Mit seiner konzentrierten Volkhaftigkeit [1940 =0: zárkózott . . . plasztici-
15 tásában /verschlossenen Wortkargheit, Plastizität] ist sein Stil die beste Fort-
16 setzung der Arany-Tradition. Seine Sprache ist musterhafte ungarische Spra-
17 che, die er mit ebenso bewußtem Linguistentum reinigt, wie Johann Arany.
18 Auch die Detailbeobachtungen des ungarischen Lebens, ungarischen Charak-
19 ters betreibt er mit der Virtuosität Johann Arany's. Auch er gehört zu jenen, in
20 deren Werk die Eigenheiten der ungarischen Erde gleichsam museumsartig
21 aufbewahrt werden.
22
23

24 Dabei war er nur halber Ungar. Das väterlicherseits geerbte deutsche Ge-
25 blüt offenbart sich in seiner metaphysischen Rastlosigkeit, seiner Gottsuche,
26 zuerst findet er Ruhe im atheistischen, hernach im Glauben an die Seelenwan-
27 derung. Seine Bücher durchweht er noch und noch mit Reflexionen, welche
28 die letzten Fragen forschen: in seinen Antworten spürt man zumeist den Auto-
29 didakten, das Fehlen der regulären philosophischen und formalen Bildung.
30
31

32
33 Gárdonyis und Herczegs Werke haben als gemeinsames Schicksal, daß sie
34 zur Jugendlektüre werden, was übrigens nur ihre Formenperfektion beweist -
35 schlecht geschriebenes Buch gelangt nicht zu diesem Schicksal. Ihre histo-
36 rischen Romane, die Heiden, die Sterne von Erlau, Gottes Gefangenen, der
37 Unsichtbare Mann sind heute schon schulische Lesestücke und neben Jókai,
38 Mikszáth die beliebtesten Bücher der ungarischen Jugend.
39
40
41

c) Impressionismus.

42
43
44 Wie sehr der Mensch auch mißtrauisch ist gegenüber jedem "kulturmor-
45 phologischen" mutigen Auftreten, soviel kann man vielleicht ohne Großspu-
46 rigkeit riskieren, daß jede neue geistesgeschichtliche Epoche mit allgemeiner
47 Auflösung beginnt. Diese Auflösung ist geeignet dazu, daß gewisse geistige
48 Wer-
49

kek létrejöjjenek amelyek kialakultabb, zártabb korokban nem teremhetnek meg. A nyelvújítás-korabeli zavaros, megoldott nyelvnek pl. voltak szépségei, amelyeket a nemzeti klasszicizmus már nem ismert, és a kor nagyjai, Berzsenyi és Vörösmarty, bőven merítették is ezekből a lehetőségek-ből. A zavarosban halászás ilyenkor az irodalom nagy chance-ai közé tartozik...

A három egymástól nagyon különböző író, akit itt egy fejezetbe tessékelnünk, ez az egy tartja össze: a század-vég feloldottságából, zavarából indultak ki mind a hárman és művük szépsége az az irracionális valami, ami csak zavaros és kialakulatlan korokban szabadul bele a költészetbe. A fiatal Ady és a fiatal Babits verseiben is benne él a századforduló megoldottsága — de ők a khaoszba utóbb rendet vittek. Itt azokkal foglalkozunk, akik mindvégig megmaradtak az áldott rendetlenség állapotában: Bródy Sándorral, Krudy Gyulával és Szomory Dezsővel.

Az impresszionizmus nevet azért adtuk a fejezetnek, mert az az oldó, önkéntesen khaotikus hangulat, amely őket áthatotta, azonos a festészetben impresszionizmus néven ismert stilussal. Ők is, mint az impresszionista festők, elvetették a vonalat a színek kedvéért, esetleg apró pontokból rakták össze a képet; ők is, mint az impresszionista festők, lemondtak a történelmi jelenetekről, a tablóról, minden csak a szín, vagyis az összetett nyelvművészet, ami az irodalomban a színnek megfelel. Amint az impresszionista festő lemondott arról, hogy a világot megfesse úgy ahogy van, inkább úgy festette, ahogy ő látta, a mi íróink is lemondanak minden „természet-hűségről“, hogy a világot saját tudatukban tükröztessék, pillanatról-pillanatra változtatva, mint a napsugár, a képet.

Hármuk közül a legmerészebb, Bródy Sándor* volt

* *Bródy Sándor* szül. 1863, Eger. Ujságírói pályáját Erdélyben kezdte, 1890-ben jött Pestre, a Magyar Hírlaphoz. 1902-ben megindította a Fehér könyv c. folyóiratot, melyet egyedül írt. Később a Jövendő c. hetilapot szerkesztette. Meghalt 1924-ben.

Művei: Nyomor, elb. 1884. Faust orvos, regény, 1888. A kétlelkű asszony, reg. 1893. Hófehérke, 1894. Az ezüst kecske,

te zustandekommen, die in ausgeprägteren, geschlosseneren Epochen nicht gedeihen können. Die wirre, aufgelöste Sprache der Sprachneuerungs-Zeit z.B. hatte Schönheiten, die der nationale Klassizismus schon nicht mehr kannte; und die Großen der Zeit, Berzsenyi und Vörösmarty, schöpften auch reichlich aus diesen Möglichkeiten. Solchenmals gehört das Fischen im Trüben zu den großen Chancen der Literatur . . .

Die drei voneinander sehr verschiedenen Schriftsteller, die wir hier in ein Kapitel komplimentieren, hält dieses Eine zusammen: alle drei starten sie aus der Aufgelöstheit, der Wirrnis des Jahrhundertendes, und die Schönheit ihres Werks ist jenes irrationale Etwas, das nur in wirren und nicht ausgestalteten Zeiten in die Dichtung hinein frei kommt. Auch in den Gedichten des jungen Ady und des jungen Babits lebt die Aufgelöstheit der Jahrhundertwende -- aber sie brachten nachträglich Ordnung in das Chaos. Hier befassen wir uns mit jenen, die bis zuletzt im Zustand der gesegneten Unordnung blieben: Alexander Bródy, Julius Krudy [sic] und Desider Szomory.

Den Namen Impressionismus gaben wir diesem Kapitel darum, weil jene lösende, freiwillig chaotische Stimmung, die sie durchdrang, identisch ist mit dem in der Malerei unter dem Namen Impressionismus bekannten Stil. Auch sie, wie die impressionistischen Maler, verwarfen die Linie zugunsten der Farben, eventuell stellten sie das Bild aus winzigen Punkten zusammen; auch sie, wie die impressionistischen Maler, verzichteten auf die geschichtlichen Szenen, das Tableau, alles ist nur die Farbe, beziehungsweise die zusammengesetzte Sprachkunst, was in der Literatur der Farbe entspricht. So wie der impressionistische Maler darauf verzichtete, die Welt so zu malen wie sie ist, sie lieber so malte wie er sie sah, verzichteten auch unsere Schriftsteller auf jede "Natur-Treue", um die Welt in ihrem eigenen Bewußtsein zu spiegeln, von Augenblick zu Augenblick das Bild verändernd, wie der Sonnenstrahl, das Bild.

Von ihnen dreien war der kühnste, Alexander Bródy *

< * *Alexander Bródy* geb. 1863, Erlau. Seine journalistische Laufbahn begann er in Siebenbürgen, 1890 kam er nach Pest, zum (Ungar. Nachrichtenblatt). 1902 startete er die Zeitschrift (Weißes Buch), die er allein schrieb. Später redigierte er das Wochenblatt (Zukunft). Starb 1924.

< *Seine Werke:* (Elend, Erzähl.) - (Arzt Faust, Roman) - (Die Frau mit den zwei Seelen, Roman) - (Schneewittchen) - (Die silberne Ziege) -

az, aki legközelebb állott még a racionális vonalvezetéshez. Nem szakadt el az eleven kortól, mint a másik kettő. Felelő részben újságíró volt, akit lázasan érdekelt a napi aktualitás. Művészi programja is úgy látszik épen az ellenkezője volt az impresszionista szubjektivitásnak: az első magyar naturalistát ünnepelte néha önmagában, aki végre úgy írja meg a dolgokat, ahogy vannak. De mondta néha az ellenkezőjét is. Voltaképpen meséit naturalista módon gondolta el, de amikor eszébe jutott, átcsapott a lírába, vagy a fantasztikumba. Varázsát talán épen önellentmondásai adják meg. Impresszionizmusa mintha akarata ellenére jönne létre, tárgyilagos akar lenni, de minduntalan elragadja széles, gazdag temperamentuma.

Stilusa volt a legragyogóbb önellentmondása. Prózájának alapja a Jókai-nyelv. Jókait a rajongásig szerette és mindenben a tanítványa akart lenni. Szerette a magyaros fordulatokat, az ízes és ritka, régies és népies kifejezéseket. De ugyanakkor ő volt az első, aki prózájába beengedte az akkortájt születő pesti nyelvjárás sajátos fordulatait, sőt szavait, pongyolaságát és nagyvárosias kifejezés-teljességét. Ő volt az első, aki ráeszmélt arra, amit azóta sem akarnak általában elhinni, hogy a pestinek alapján véve ugyanannyi vagy ugyanolyan kevés joga van ahhoz, hogy beszivárognak az irodalomba, mint a palócnak vagy az alföldinek — ez is „népnyelv“, ha beszélői nem is művelik a földet. A nagyvárosi szójárás, a párisi argot, a londoni cockney, a berlini németesség, ha nem is olyan tösgyökeres, mint a vidéki külön-nyelvek, szellemesebb és fordulataiban több primitív bölcseséget hordoz a modern kor viszonyaira vonatkozólag. A külföldi irodalmak bőven merítenek is fővárosuk argotjából.

Bródy Sándor specialitása volt a gonoszsnak egy kellemes és vonzó fajtája, melyet az embertől nem vettek zokon és az íróban értékmozzanat. Pletyka és lélektani megfigyelés, rosszindulat és társadalomkritika nála a leg-

1898. A nap lovagja, 1902. Szindarabjai: A dada, 1902. Királyidillek, 1903. A tanítónő, 1908. Timár Liza, 1914. Lyon Lea, 1916. A szerető, 1917. stb. stb.

1 derjenige, welcher der rationalen Linienführung noch am nächsten stand. Er
2 brach nicht mit der lebendigen Ara, wie die beiden anderen. Halbenteils war
3 er Journalist, den die Tagesaktualität brennend interessiert. Auch sein künstle-
4 risches Programm war anscheinend gerade das Gegenteil der impressionisti-
5 schen Subjektivität: den ersten ungarischen Naturalisten feierte er manchmal
6 in sich selber, der endlich die Dinge so beschreibt, wie sie sind. [1940 =0: De
7 . . Voltaképpen . . /Aber manchmal sagte er auch das Gegenteil. Eigentlich . .]
8 Seine Märchen dachte er auf naturalistische Art, aber wenn es ihm in den Sinn
9 kam, schlug er um in die Lyrik, oder ins Phantastikum. Seinen Zauber geben
10 vielleicht gerade seine Selbstwidersprüche. Sein Impressionismus wirkt als
11 käme er gegen seinen Willen zustande, er will sachlich sein, aber unentwegt
12 reißt ihn sein launisches, reiches Temperament fort.

13
14
15
16
17 Sein Stil war sein glänzendster Selbstwiderspruch. Die Grundlage seiner
18 Prosa ist die Jókai-Sprache. Jókai liebte er bis zur Schwärmerei und wollte in
19 allem sein Jünger sein. Er liebte die ungarischen Wendungen, die saftigen und
20 seltenen, altertümlichen und volkhaften Ausdrücke. Doch gleichzeitig war er
21 der Erste, der in seine Prosa die eigentümlichen Wendungen des damals
22 aufkommenden Pester Dialekts hereinließ, ja sogar dessen Wörter, Schludrig-
23 keit und großstädtische Ausdrucks-Fülle. Er war der Erste, der wahrnahm,
24 was man auch seither im allgemeinen nicht glauben will, daß der Pester im
25 Grunde genommen ebensoviel oder ebensowenig Recht hat, in die Literatur
26 einzusickern, wie der Paloczze oder der Tiefländer -- auch dies ist "Volks-
27 sprache", auch wenn ihre Sprecher nicht den Erdboden kultivieren. Der Groß-
28 stadt-Dialekt, das Pariser Argot, das Londoner Cockney, das Berliner-
29 Deutsch, auch wenn sie nicht so alteingewurzelt sind wie die provinziellen
30 Sonder-Sprachen, sind geistreicher und enthalten in ihren Redewendungen
31 mehr primitive Weisheiten bezüglich der Verhältnisse der modernen Zeit. Die
32 ausländischen Literaturen schöpfen auch reichlich aus dem Argot ihrer
33 Hauptstadt.

34
35
36
37
38
39
40 Alexander Bródys Spezialität war eine angenehme und anziehende Art des
41 Bösen, die man dem Menschen nicht übelnahm und im Schriftsteller ein
42 Wertmoment ist. Klatsch und psychologische Beobachtung, Böswilligkeit und
43 Gesellschaftskritik verschmelzen bei ihm

44
45
46 (Der Ritter der Sonne). Seine Bühnenstücke: (Der Dada) - Königsidyllen) - (Die
47 Lehrerin) - (Lisa Timár) - (Lea Lyon) - (Die Geliebte) - usw. usf. [1940: Kiadások /
48 Ausgaben: Bródy Sándor legszebb írásai. Bp 1935. (Alexander Bródys schönste
49 Schriften)]

szorosabban összeforrnak egy életteljes egységgé. Ez a kellemes gonoszság az, amivel iskolát csinált. Követői nem annyira az irodalomban, mint inkább az újságírásban foglalnak helyet, a baloldali újságíró-stílus kialakulására döntő hatással volt. De legfontosabb hatása irodalmon kívüli: a pesti ember típusjegyeinek tudatosításában, a pesti humor és pesti gonoszság létrejöttében nagy szerepet játszott.

Krudy Gyula* irodalomtörténetünk és kritikánk nagy adóssága. Nem vették komolyan, mert nem tartozott semmi komoly klikkhez, bohém emberalakjából hiányzott az az önreklámosság, ami ma az írói méltóság elengedhetetlen feltevése, írásaiban is kevesebb volt a pretenció, mint a megvalósított szándék, pénzt akart keresni és ahelyett remekműveket írt. A kor csak kedves, igénytelen laudator temporis actit látott benne, kezdettől fogva kissé elavult volt, holott olyasmit valósított meg, ami iránt a nyugati nemzetek is csak legújabbban kezdenek fogékonyak lenni és ami mihozzánk még el sem érkezett.

A kiinduló pont, ami Bródynál Jókai, Krudynál Mikszáth. A felvidéki kisvárosok különös figurái, a régi gentry büszkesége és alkonya: a Mikszáth-tematika. Neki is leginkább a novella felel meg, melyet mint Mikszáth, egy anekdotikus különösségre épít fel: egy kísérteties kutyára, arra a legendára, hogy a nagyapja jól táncolt vagy valami hasonlóra. De Mikszáth megmaradt az anekdota síkján és zárt tökéletességre építette azt — Krudynál az anekdota csak ürügy és az igazi művész ott kezdődik, amikor az elbeszélő elveszti a fonalat.

Mikszáth számára a világ, melyet rajzolt, még jelenvaló világ volt — Krudy mint elmúlt időket szemléli és romantikus nosztalgia adja meg műveinek összefoglaló hangulatát. Krudy a nagy romantikusoknál is inkább, kizáró-

* *Krudy Gyula*, szül. 1878, Nyiregyházán. Nagyváradon kezdte újságírói pályáját, azután Pestre jött. Meghalt 1933-ban.

Művei: A víg ember bús meséi, 1900. Az álmok hőse, 1906. A podolini kísértet, 1906. Andráscsik öröksége, regény, 1909. Szinbád ifjúsága, Szinbád utazásai, 1912. A francia kastély, 1912. A vörös postakocsi, 1913. Szinbád feltámadása, 1916. stb. stb.

1 engstens zu einer lebensvollen Einheit. Dieses angenehme Böse ist das, womit
2 er Schule machte. Seine Nachfolger nehmen ihren Platz nicht so sehr in der
3 Literatur ein, als vielmehr im Journalismus, er war von entscheidender Wirkung
4 auf die Herausbildung des linksgerichteten Journalisten-Stils. Aber seine
5 wichtigste Wirkung ist außerliterarisch: in der Bewußtmachung der Typen-
6 merkmale des Pester Menschen, im Zustandekommen des Pester Humors und
7 der Pester Bösartigkeit spielte er eine große Rolle.

8
9
10 Julius Krudy * ist der große Schuldposten unserer Literaturgeschichte und
11 Kritik. Man nahm ihn nicht ernst, weil er zu keiner ernsten Clique gehörte,
12 aus seiner Bohème-Menschengestalt fehlte jenes Eigenreklamemachen, was
13 heute die unerläßliche Voraussetzung der schriftstellerischen Würde ist, auch
14 in seinen Schriften war die Präntention geringer, als die verwirklichte Absicht,
15 Geld wollte er verdienen und statt dessen schrieb Meisterwerke. Die Epoche
16 sah in ihm nur einen lebenswürdigen, anspruchslosen laudator temporis acti,
17 von Anfang an war er ein wenig überholt, obwohl er etwas solches verwirk-
18 lichte, wofür auch die westlichen Nationen erst neuestens empfänglich zu
19 werden beginnen und was bis zu uns noch gar nicht gelangt ist.

20
21
22
23
24 Der Ausgangspunkt, was bei Bródy Jókai ist, ist bei Krudy Mikszáth. Die
25 sonderbaren Figuren der Obergau-Kleinstädte [felvidék: Nordung.], der Stolz
26 und die Dämmerung der alten Gentry: die Mikszáth-Thematik. Auch ihm ent-
27 spricht am ehesten die Novelle, die er wie Mikszáth auf eine anekdotische
28 Merkwürdigkeit aufbaut: auf einen gespensterhaften Hund, auf die Legende,
29 daß sein Großvater gut tanzte, oder auf etwas ähnliches. Aber Mikszáth blieb
30 auf der Ebene der Anekdote und baute sie zu geschlossener Perfektion auf -
31 bei Krudy ist die Anekdote nur Vorwand und der wirkliche Künstler beginnt
32 dort, wann der Erzähler seinen Faden verliert.

33
34
35
36
37 Für Mikszáth war die Welt, die er zeichnete, noch gegenwärtige Welt --
38 Krudy betrachtet sie als vergangene Zeiten und romantische Nostalgie gibt
39 seinen Werken ihre zusammenfassende Stimmung. Krudy ist mehr noch als
40 die großen Romantiker, noch ausschließ-

41
42
43 < * *Julius Kru[ú]dy*, geb. 1878, in Nyiregyháza [Kom. Szabolcs]. Seine journal-
44 listische Karriere begann er in Großwardein, danach kam er nach Pest. Starb 1933.

45 < *Seine Werke:* (Des fröhlichen Menschen traurige Märchen) - (Der Held der
46 Träume) - (Das Pudleiner Gespenst) - Andráscsiks Erbe, Roman) - (Sindbads Ju-
47 gend, Sindbads Reisen - (Das französische Kastell) - (Die rote Postkutsche) -
48 (Sindbads Auferstehung) - usw. usf.

lagosabban a multba fordult lélek és akár tíz évvel, akár sok száz évvel ezelőtt megtörtént dolgokról beszél, a történelmi háttér mindig ugyanaz: a régi szép idő általában, amikor az emberek még nem voltak modern emberek.

Ez a mult idő nem reális, történelmileg kitapogatható mult idő, hanem a mult, ahogy a lélek történetében és az irodalomban él tovább, az emlékek és ábrándok kora. Kedvenc alakja Szindbád többszáz éves és ezzel a tovább ki nem dolgozott, csak épen felemlegetett szimbolummal fejezi ki Krudy, hogy minden, ami történt, tegnap történt, közel mult és távoli mult összemosódnak a tegnapban.

Ez a tegnap nem volt tulságosan eseménygazdag időszak. Az emberek színésznőkért lelkesedtek bánatosan évtizedeken át, szerelmesek voltak szeliden és gyakorlatiasan, közben pedig igen ízesen ettek-ittak, anélkül, hogy ezzel az életerőt vagy valami hasonló barbár dolgot akarták volna demonstrálni. Az emberek élete meghatározhatatlan átmenetekkel folyt át álomba és halálba, Rezeda úr, a Vörös Postakocsi hőse állandóan találkozik Zsigmond király szellemével, Szindbád, miután meghal, fagyöngy lesz...

Épen a szál-elvesztési technikában van Krudy legnagyobb művészi jelentősége, ebben előzte meg korát, hogy az újabb nyugati elbeszélő stílus előfutárja legyen. Az elbeszélő művész legnagyobb problémája az idő, lévén az idő múlása minden elbeszélés végső és igazi témája. Évezredek óta az elbeszélő bizonyos naiv időszemlélet alapján állt, mint a régi lineáris festő, aki azt hitte, hogy a tárgyak csakugyan olyanok, amilyeneknek látja őket. Az elbeszélő a dolgokat abban a sorrendben mondta el, ahogy megtörténtek, legfeljebb ügyeskedésből zavarta meg itt-ott a sorrendet. Az új írók, akiket Krudy megelőzött, Giraudoux vagy Virginia Woolf, összevissza keverik az időrendet, egy napba belefér az ember egész multja, és egy ember élete évszázadokig tart néha. Az idő a lélek magánügye.

Megszüntetik az elbeszélés egysikuságát, egyszerre nem egy mese, hanem megszámlálhatatlan mese halad egymás mellett, egymásba fonódottan. Minden út mindenfelé vezet, a felszabadított asszociációk játékos csodalovai elragadnak minden multba és minden jövőbe.

1 licher eine der Vergangenheit zugewandte Seele und gleich ob er von Dingen
2 spricht, die vor zehn Jahren oder vielen hundert Jahren geschahen, der Hinter-
3 grund ist immer derselbe: die alten schönen Zeiten generell, als die Men-
4 schen noch keine modernen Menschen waren.
5

6 Diese vergangene Zeit ist keine reale, geschichtlich ertastbare vergangene
7 Zeit, sondern die Vergangenheit, so wie sie in der Geschichte der Seele und in
8 der Literatur weiterlebt, das Zeitalter der Erinnerungen und Träume. Seine
9 Lieblings-Gestalt, Sindbad, ist mehrere Jahrhunderte alt, und mit diesem wei-
10 ter nicht ausgearbeiteten, sondern nur eben heraufzierten Symbol drückt
11 Krudy aus, daß alles, was geschehen ist, gestern geschah, daß die nahe und
12 ferne Vergangenheit sich zusammenwaschen im Gestern.
13
14

15 Dieses Gestern war kein übermäßig ereignisreicher Zeitabschnitt. Die Leu-
16 te begeisterten sich kummervolle Jahrzehnte hindurch für Schauspielerinnen,
17 waren verliebt sanft und praktisch, währenddessen wiederum außen-tranken sie
18 sehr schmackhaft, ohne daß sie damit Lebenskraft oder irgendeine ähnlich
19 barbarische Sache demonstrieren wollten. Das Leben der Menschen floß mit
20 unbestimmbaren Übergängen hinüber in Traum und Tod. Herr Resede, der
21 Held der Roten Postkutsche begegnet ständig dem Geist König Sigismunds,
22 Sindbad, nachdem er stirbt, wird zur Mistel [wörtl. Baumperle] . . .
23
24
25

26 Gerade in der Technik des Faden-Verlierens liegt Krudys größte künstleri-
27 sche Bedeutung, hierin überholte er seine Zeit, um Vorläufer des neueren
28 westlichen erzählenden Stils zu werden. Das größte Problem des erzählenden
29 Künstlers ist die Zeit, weil das Vergehen der Zeit das letzte und wahre Thema
30 jeder Erzählung ist. Jahrtausende hindurch stand der Erzähler auf der Basis
31 gewisser naiver Zeitbetrachtung, wie der einstige lineare Maler, der glaubte,
32 daß die Gegenstände tatsächlich so sind, wie er sie sieht. Der Erzähler
33 erzählte die Dinge in jener Reihenfolge, wie sie geschahen, höchstens aus Ge-
34 schicklichkeit störte er hier-dort die Chronologie. Die neuen Schriftsteller,
35 denen Krudy zuvorkam, Giraudoux oder Virginia Woolf, mischen die Chro-
36 nologie durcheinander, in einen Tag paßt die ganze Vergangenheit des Men-
37 schen hinein, und manchmal dauert eines Menschen Leben Jahrhunderte. Die
38 Zeit ist der Seele Privatangelegenheit.
39
40
41
42
43

44 Beendet wird die Einflächigkeit der Erzählung, auf einmal ist es nicht ein
45 Märchen, sondern unzählbare Märchen schreiten neben einander, ineinander
46 verflochten. Jeder Weg führt überallhin, die verspielten Wunderösser der be-
47 freiten Assoziationen reißen uns fort in jede Vergangenheit und jede Zukunft.

Az olvasóra való hatásuk titka az, hogy amikor a mesét felszabadítják az egysíkú, egyenesen haladó mese konvenciója alól és mint Aeolus tömlőjéből szertebocsájtják asszociációikat, ugyanakkor az olvasó fantáziáját is felszabadítják. Ez a stílus az olvasót nemcsak megértő befogadásra készíti, mint a rendes elbeszélő, hanem az íróval való együtt fantáziálásra indít. Amikor Krudy egy „mint-ha...” kezdetű mondattal céljáláthatatlan kirándulásra indul el, az olvasó is elindul felfedező útra a saját emlékeibe. Éppen ezért ez a művészet sohasem lehet a nagy olvasótömeg élvezete, mert az átlag embernek nincs fantáziája és nincsenek valóságos, emocionális emlékei. Hatása az elite szűk körére van korlátozva, arisztokratikus művészet ez.

Szomory Dezső,* mint Bródy Sándor vagy Krudy Gyula, nem világábrázoló, nem gondolatközlő, hanem egy hang. Ezt a hangot az olvasó vagy nagyon szereti vagy ki nem állhatja. Szomory hangja sokkal kevésbé természetes, mint Krudyé, stilizált, tudatosan kidolgozott, időnkint monoton. A varázsa ugyanaz, ami Krudyé: az asszociációk felszabadítása, együtt ábrándozásra, együtt megrendülésre inspirál.

Szomorynál a hang öncélúvá lett — a közlés, a téma már egészen másodrendű, minden csak ürügy, hogy a hang megszólalhasson. Innen Szomory írásainak operai jellege.

Furcsán hangzik, de Szomory kiindulása Vörösmarty nyelve. Ideálja a végső nagy páthosz zengzetessége, az előkelő nyelv, valami ami máma az volna, ami Vörösmarty nyelve volt a múlt század elején. Nincs még egy írónk, aki oly fenntartás nélkül pathetikus merne lenni pathosz-kerülő napjainkban; nagy drámai jelenetei úgy hatnak, mint egy teljes hangszerelésű Wagner-opera. De ugyanakkor

* Szomory Dezső szül. 1869, Pesten. Ujságíró. 1890-től 1910-ig Párisban élt, azóta Pesten.

—*Művei*: A nagyasszony, dráma, 1910. Az isteni kert, novella, 1910. A pékné, novella, 1913. Mária Antonia, dráma, 1913. Hermelin, dráma, 1916. Az élet diadala, nov. 1917. II. József császár, 1918. II. Lajos király, 1922. Levelek egy barátnőmhöz, 1927. Párisi regény, 1927. M. Gyuri, 1932. stb.

1 Das Geheimnis ihrer Wirkung auf den Leser ist, daß wann das Märchen
2 befreit wird von der Konvention des einflächigen, gradlinig fortschreitenden
3 Märchens und seine Assoziationen wie aus Aols Schlauch auseinander ge-
4 sandt werden, zugleich auch die Fantasie des Lesers befreit wird. Dieser Stil
5 veranlaßt den Leser nicht nur zur verständnisvollen Aufnahme, wie des
6 ordentlichen Erzählers, sondern regt an zum Mit-Fantasieren mit dem Schrift-
7 steller. Wann Krudy mit einem „als ob . . .“ beginnenden Satz zu einem
8 Ausflug ins Zielunabsehbare ansetzt, begibt sich auch der Leser auf Entde-
9 ckungsreise in seine eigenen Erinnerungen. Eben deshalb kann diese Kunst
10 niemals Genuß der großen Lesermasse sein, denn der Durchschnittsmensch
11 hat keine Fantasie und keine wirklichen, emotionalen Erinnerungen. Seine
12 Wirkung ist auf den engen Kreis der Elite beschränkt, dies ist aristokratische
13 Kunst.

14
15
16
17 Desider Szomory,* wie Alexander Bródy oder Julius Krudy, ist kein
18 Weltporträierer, kein Gedankenmitteiler, sondern ein Ton. Diesen Ton liebt
19 der Leser entweder sehr oder kann ihn nicht ausstehen. Szomorys Stimme ist
20 viel weniger natürlich als Krudys, ist stilisiert, bewußt ausgearbeitet, zeitwei-
21 lig monoton. Ihr Zauber ist derselbe, wie Krudys: die Befreiung der Assozia-
22 tionen, inspiriert zu gemeinsamem Träumen, gemeinsamer Erschütterung.

23
24
25
26
27 Bei Szomory wurde die Stimme zum Selbstzweck -- die Mitteilung, das
28 Thema ist schon ganz zweitrangig, alles nur Vorwand, daß der Ton erklingen
29 kann. Daher das Opern-Kennzeichen von Szomorys Schriften.

30
31 Es klingt sonderbar, aber Szomorys Ausgangspunkt ist Vörösmartys Spra-
32 che. Sein Ideal ist die Musikalität des äußersten Pathos, die vornehme Spra-
33 che, etwas was heute das wäre, was Vörösmartys Sprache war Anfang des vo-
34 rigen Jahrhunderts. Wir haben nicht noch einen Schriftsteller, der derart ohne
35 Vorbehalt pathetisch zu sein wagen würde in unseren pathos-meidenden Ta-
36 gen; seine großen dramatischen Szenen wirken so, wie eine vollständig or-
37 chestrierte Wagner-Oper. Aber gleichzeitig

38
39
40
41
42 < * Desider Szomory geb. 1869, in Pest. Journalist. Von 1890 bis 1910 lebte
43 in Paris, seither in Pest. [Starb 1944].

44 < *Seine Werke*: (Die Hohe Frau; Drama) - (Der göttliche Garten; Novellen) -
45 (Die Bäckersfrau; Novelle) - (Marie Antoinette; Drama) - Hermelin, Drama, - (Der
46 Triumph des Lebens; Nov.) - (Kaiser Josef II.) - (König Ludwig II.). - (Briefe an
47 eine Freundin von mir) - (Pariser Roman) - (M. Georgle), - usw.

Szomoriban nem hallgatnak el zsidó gátlásai sem, józan és gunyos fajtájának idegenkedése az ünnepélyestől, az ember-telenül magasrendűtől. A pathosz mellett fellép az antiklimax, az ősi zsidó, heinei stílusforma, a guny, mely ledönti a pathoszt a magaslatról, és mindez lehetőleg egy mondaton belül.

Szomor, hogy pathetikus kilengéseit ellensúlyozza, mintegy mentegetőzésképen, stílusának alkatrészévé tette a magyar nyelv legkevésbé költői árnyalatát, a pesti zsidóság nyelvét. Szereti nagylendületű mondatait zsidós rákérdéssel: „hát nem?“, „nem igaz, drágám?“ vagy pedig kollokviális felkiáltással: „Istenem!“, befejezni. Mondatai hangos olvasásra íródnak és az ember szinte hallani véli a zsidó beszéd zsoltározó kacskaringóit.

Kétségtelen, hogy a pesti zsidó tájszólás nem tartozik a szép nyelvek közé, öszvér-nyelv lévén. De Szomor nem naturalista módon él ezzel a nyelvvel, hanem felstilizálja, mint a XIX. század nagyjai a nép nyelvét. Stílusának különös, csiklandozó pikantériáját épen az adja meg, hogy ebből a lehetetlen anyagból milyen nagyszerű csengéseket tud kihozni.

Mindháromuk közös jótulajdonsága a teremtő fecsegés adománya. Ez a képesség Szomoriban a legnagyobb fokú, különösen későbbi korszakának regényeiben és önéletrajz-szerű visszaemlékezéseiben. Az író céltalanul nekiindul egy szünni nem akaró mondat fonálán a világnak, saját belső világának — és sok szükségtelennek látszó szó és mondat után egyszerre ott áll előttünk, magunk sem értjük, hol jött, az a legbelsőbb lényünkben rezonáló valami, ami a költészet legfőbb titka. Krudynak és Szomorinak vannak mondatai, amelyek többet érnek kitűnő és ésszerű írók egész munkásságánál.

d) *A Nyugat.*

A kilencszázas évek folyamán több kísérlet történt, hogy organumot teremtsenek az egyelőre szétfutó, részben maguk-tudatlan erőknél, melyeknek egy közös nevezőjük volt: a meglévő atmoszférával való általános elégedetlen-

1 verstummen in Szomor auch nicht seine jüdischen Hemmungen, seiner
2 nüchternen und höhnischen Rasse Abneigung gegenüber dem Feierlichen,
3 dem unmenschlich Hochrangigen. Neben dem Pathos tritt der Antiklimax auf,
4 die uralte jüdische, Heinesche Stilform, der Spott, der das Pathos von seinem
5 Podest stößt, und all dies nach Möglichkeit innerhalb eines Satzes.

6
7
8 Szomor, um seine pathetischen Ausschweifungen auszugleichen, gleich-
9 sam als Entschuldigung, machte die am wenigsten dichterische Nuance der
10 ungarischen Sprache zum Bestandteil seines Stils, die Sprache des Pester Ju-
11 dentums. Er liebt es, seine schwungvollen Sätze mit jüdischem Auftakt: "Nu,
12 nicht?", "stimmt's nicht, meine Teure?" oder aber mit colloquialem Ausruf:
13 "Meingott!" zu beenden. Seine Sätze werden zum lauten Lesen geschrieben
14 und man meint beinahe die psalmodierenden Kringel der jüdischen Sprache zu
15 hören.

16
17
18 Es ist zweifellos, daß die Pester jüdische Mundart nicht zu den schönen
19 Sprachen gehört, als Maultier-Idiom. Aber Szomor benutzte diese Sprache
20 nicht auf naturalistische Weise, sondern stilisierte sie hinauf, wie die Großen
21 des XIX. Jahrhunderts die Sprache des Volks. Die sonderbar kitzelnde Pikan-
22 terie seines Stils gibt gerade das, daß er aus diesem unmöglichen Material so
23 großartige Klänge herauszuholen vermag.

24
25
26
27 Ihrer aller Drei gemeinsame gute Eigenschaft ist die Begabung schöpferi-
28 schen Schwatzens. Diese Fähigkeit ist bei Szomor von höchstem Grad,
29 besonders in den Romanen und autobiographieartigen Erinnerungen seiner
30 späteren Zeit. Der Schriftsteller macht sich auf eines nicht enden wollenden
31 Satzes Pfad auf in die Welt, seine eigene innere Welt -- und nach vielen
32 unnötig scheinenden Wörtern und Sätzen steht auf einmal vor uns, wir verste-
33 hen selbst nicht, wo gekommen, jenes in unserem innersten Wesen reso-
34 nierende Etwas, was das oberste Geheimnis der Dichtung ist. Krudy und
35 Szomor haben Sätze, die mehr wert sind als ausgezeichnete und verstandes-
36 mäßiger Schriftsteller gesamtes Schaffen.

d) *Die Nyugat*, [Zeitschrift: *Westen*]

37
38
39
40
41
42
43
44 Im Verlauf der neunhunderter Jahre geschahen mehrere Versuche, ein
45 Organ zu schaffen für die vorerst auseinanderlaufenden, teils ihrer selbst
46 unbewußten Kräfte, die einen gemeinsamen Nenner hatten: die mit der
47 vorhandenen Atmosphäre allgemeine Unzufrieden-

ség, a szellemi szomjúság valami másféle teljesség után. Az Új Magyar Szemle, Bródy Sándor Jövendője, Osvát Szerdája és Figyelője voltak a legfontosabb kísérletek, de egyik sem volt életképes. Végre 1908-ban megjelent Mikes-plakettjével, másfajta, elegáns betűivel, Ignotus, Osvát és Fenyő Miksa nevével a Nyugat, a jövő évtized irodalmi középpontja.

Szerkesztőjének, Osvát Ernőnek elve az volt, hogy semmi nem fontos, csak az, hogy az író tehetséges legyen. Puritán és áhítatos életét arra szentelte, hogy világosságra hozza a rejtett tehetségeket, a Nyugat későbbi nagyjait ő vezette be az irodalomba, de ő maga mindig háttérbe vonult és csak arra vigyázott, hogy mindenki szabadon fejthesse ki egyéniségét. A Nyugat jelentősége nem is elméleti szempontjaiban, hanem munkatársai írói erejében és a számukra biztosított atmoszférában rejlik.

Ha kiküszöböljük a nagy munkatársakat és a Nyugatot csak mint keretet tekintjük, állásfoglalása és jelentősége főképp negatív irányú. Az a nyugatos orientáció, melyre a folyóirat a címében utal és amely a köztudatban összeforr a Nyugat nevével, amelyet ellenségei az unalomig a szemére hánytak, voltaképpen szintén negatív irányú. A Nyugat nem volt nyugatosabb, mint akár a Fővárosi Lapok vagy a Vasárnapi Ujság, csak épen magasabb nivójú nyugati mintaképek felé fordult. De még talán az is tulzás, hogy megtalálta a kapcsolatot az aktuális nyugati irodalmi áramlatokkal, az eleven Európával, mert azoknak csak egy kis részével volt érintkezésbe, azokkal, amelyek épen az elavulás pillanatában voltak. A Nyugat nyugatossága megrogzódott a nyolcvanas és kilencvenes évek „dekadenciájánál”, szkeptikus és materialista vallás- és társadalomkritikájánál, mert ez volt az új emelet, mely a magyar szellemből hiányzott. A Nyugatnak Anatole Franceért kellett küzdenie, amikor Franciaországban már Claudel katholicizmusa és Gide küzdelmes hugenottasága volt az igazi aktualitás, Alfred Kerr szellemességéért és Gerhart Hauptmann naturalizmusáért, amikor George és Gundolf egy új férfi-idealizmus alapjait rakták le, Bernard Shaw iróniájáért, amikor Yeats visszaállította jogaiba a misztikus rózsát.

1 heit, der geistige Hunger nach irgendeiner andersgearteten Vollkommenheit.
2 Die (Neue Ungarische Revue), Alexander Bródys (Zukunft), Osváts (Mitt-
3 woch) und (Beobachter) waren die wichtigsten Experimente, aber keins war
4 lebensfähig. Endlich erschien 1908 mit der Mikes-Plakette, mit ihren anders-
5 artigen, eleganten Buchstaben und den Namen von Ignotus, Osvát und Maxi-
6 milian Fenyő die (Zeitschrift: Westen), der literarische Mittelpunkt des kom-
7 menden Jahrzehnts.
8
9

10 Ihres Redakteurs, Ernst Osváts Prinzip war es, daß nichts wichtig ist, nur
11 daß der Schriftsteller talentiert sei. Sein puritanisches und andächtiges Leben
12 weihte er dazu, daß er die verborgenen Talente ans Licht bringe, die späteren
13 Großen von (Westen) führte er in die Literatur ein, doch er selbst rückte im-
14 mer in den Hintergrund und achtete nur darauf, daß jedermann seine Persön-
15 lichkeit frei entfalten können soll. Die Bedeutung von (Westen) besteht auch
16 nicht in ihren ideellen Blickpunkt, sondern in der schriftstellerischen Kraft
17 ihrer Mitarbeiter und der ihnen gewährleisteten Atmosphäre.
18
19
20
21

22 Wenn wir die großen Mitarbeiter ausschließen und die "Nyugat" (Westen)
23 nur als Rahmen betrachten, sind ihr Standpunkt und ihre Bedeutung haupt-
24 sächlich von negativer Tendenz. Jene westliche Orientation, auf die die Zeit-
25 schrift in ihrem Titel hinweist und die im öffentlichen Bewußtsein ver-
26 schmilzt mit dem Namen von "Nyugat" (Westen), den ihre Feinde ihr bis zum
27 Überdruß vorwerfen, hat eigentlich gleichfalls negative Tendenz. Die Nyugat
28 (Westen) war nicht westlicher als die (Hauptstädtischen Blätter) oder die
29 (Sonntags-Zeitung), nur eben wendete sie sich westlichen Vorbildern höheren
30 Niveaus zu. Aber vielleicht ist auch dies eine Übertreibung, daß sie den Kon-
31 takt zu den aktuellen westlichen literarischen Strömungen fand, zum leben-
32 digen Europa, denn sie hatte nur mit einem kleinen Teil von ihnen Berührung,
33 mit jenen, die sich gerade im Moment des Überholtwerdens befanden. Die
34 Westlichkeit von Nyugat (Westen) fixierte sich bei der achtziger und neunzi-
35 ger Jahre "Dekadenz", skeptischer und materialistischer Religions- und Ge-
36 sellschaftskritik, denn dies war die neue Etage, die aus dem ungarischen Geist
37 fehlte. Nyugat mußte um Anatole France kämpfen, als in Frankreich schon
38 Claudels Katholizismus und Gides kämpferisches Hugententum die wirkliche
39 Aktualität waren, um Alfred Kerrs Ésprit und Gerhard Hauptmanns Natu-
40 ralismus, als George und Gundolf die Fundamente eines neuen Mannes-Idea-
41 lismus legten, um Bernard Shaws Ironie, als Yeats wiedereinsetzte in ihre
42 Rechte die mystische Rose.

A nyugatos orientáció igazi jelentősége az volt, hogy nem volt zsarnokian magyaros orientáció, nem volt teljesen a magyar multhoz hozzáláncolva, európai szempontú szemléletével megoldotta a hagyományokat, levegőt, teret csinált, hogy egy újfajta magyarság, Ady és Móricz magyarsága mozogni tudjon. Az eredmény, melyet a Nyugat szellemi szabadsága legnagyobb képviselőiben létrehozott, nem abból állt, hogy a magyar irodalom nyugatibb lett, hanem hogy mélyebben és szabadabban magyar lett.

A Nyugat lelkes közönsége az új, történelmietlen polgárságból került ki, de a Nyugat nagy írói nem adják a polgári társadalom reális ábrázolását, nem fejezik ki az immanens polgári világnézetet, nem beszélnek a polgárság nyelvét. Lázadó költők, társadalmon kívüli óriások, mindegyik a maga saját nyelvét beszéli és a saját világát rajzolja, attitűdje a polgársággal szemben a művész megvetése, az „épater le bourgeois“, megdöbbeneni a filisztert. De éppen ez a polgári vonás bennük. A nemesi irodalom nem ismerte a művész-nem művész, bohém-nyárspolgár attitűzét és azt a költő pózt, ami ebből következett, a költői beszámíthatatlanság, démonia gesztusait. Az épater le bourgeois jelszót a legpolgárabb irodalomban, a franciában találta ki a legpolgárabb író, Flaubert.

A polgárság öntudatának ezen a régebbi fokán szereti, ha költői kigúnyolják, megköveteli a költőtől, hogy külön legyen. Az angol irodalom mindmáig megmaradt ezen a fokon, annál népszerűbb egy író, minél nevetesebbé tudja tenni olvasóit, az angol polgárokat. Minálunk erre nem került sor. De a Nyugat lírikusainak expresszionista homálya, elbeszélőinek enyhén közszeméremsertő naturalizmusa félszemmel mindig a burzsoára nézett, hogy kellőképpen megijed-e.

A Nyugat negatív szellemének, a jobbért való rombolásának legkiválóbb képviselője, főszerkesztője, Ignotus*

* *Ignotus* *Hugó* szül. 1869, Bp. Veigelsberg Leónak, a Pester Llyod főszerkesztőjének a fia. A Magyar Hírlap munkatársa, 1908-tól a Nyugat szerkesztője. A forradalom után Bécsbe költözött.

Művei: Slemil keservei, 1891. Versek, 1895. Változatok a

1 Die wirkliche Bedeutung der westlichen Orientation war die, daß es keine
2 tyrannisch ungarische Orientation war, sie war nicht gänzlich an die ungarische
3 Vergangenheit gekettet, mit ihrer Europa bezüglichen Betrachtung löste
4 sie die Überlieferungen auf, machte Luft, Raum, damit ein neuartiges Ungar-
5 tum, Adys und Móricz' Ungartum sich bewegen konnte. Das Ergebnis, wel-
6 ches die geistige Freiheit von Nyugat (Westen) in ihren größten Vertretern
7 zustande brachte, bestand nicht daraus, daß die ungarische Literatur westlicher
8 wurde, sondern daß sie tiefer und freier ungarisch wurde.

10
11
12
13 Das begeisterte Publikum der Nyugat (Westen) rekrutierte sich aus dem
14 neuen, geschichtslosen Bürgertum, aber die großen Schriftsteller von Nyugat
15 geben nicht die reale Darstellung der bürgerlichen Gesellschaft, artikulieren
16 nicht die immanente bürgerliche Weltanschauung, sprechen nicht die Sprache
17 des Bürgertums. Sie sind rebellierende Dichter, außerhalb der Gesellschaft
18 befindliche Riesen, jeder spricht seine eigene Sprache und zeichnet seine
19 eigene Welt, ihre Attitüde gegenüber dem Bürgertum ist die Verachtung des
20 Künstlers, das "épater le bourgeois", ist, den Philister zu bestürzen. Doch ge-
21 rade dies ist der bürgerliche Zug an ihnen. Die Adels-Literatur kannte nicht
22 die Antithese Künstler-Nichtkünstler, Bohème-Spießbürger und jene Dichter-
23 Pose, die hieraus folgerte, die Gesten der dichterischen Unzurechnungsfähig-
24 keit, Dämonie. Die Parole épater le bourgeois erfand in der bürgerlichsten Li-
25 teratur, in der französischen der bürgerlichste Schriftsteller, Flaubert.

26
27
28
29
30 Das Bürgertum auf dieser älteren Stufe seines Selbstbewußtseins liebt es,
31 wenn seine Dichter es verhöhnen, es verlangt vom Dichter, daß er Sonderling
32 sei. Die englische Literatur ist bis heute auf dieser Stufe geblieben: ein
33 Schriftsteller ist um so volkstümlicher, je lächerlicher er machen kann seine
34 Leser, die englischen Bürger. Bei uns kam es nicht dazu. Aber die expressio-
35 nistische Unklarheit der Lyriker von Nyugat, ihrer Erzähler milde die allge-
36 meine Züchtigkeit verletzender Naturalismus schaute mit einem Auge immer
37 auf die Bourgeoisie, ob sie sich denn gehörig erschreckt.

38
39
40
41 Der hervorragendste Repräsentant des negativen Geists von Nyugat, des
42 Zerstörens um des Besseren willen, war ihr Chefredakteur Ignotus.*

43
44 < * *Hugo Ignotus* geb. 1869, in Budapest. Sohn Leo Veigelsbergs, des Chefred-
45 akteurs des Pester Lloyds. Ist Mitarbeiter des (Ungar. Nachrichtenblatts), ab 1908
46 Redakteur der Nyugat (Zs. Westen). Nach der Revolution übersiedelte er nach
47 Wien. [Starb 1949]

48
49 < *Seine Werke:*. (Schlemihls Kümmernisse) - (Gedichte) - (Variationen)

volt. Nemrégiben elmondott beszédében azt mondta, hogy az irodalom ma lövészárkokban van; önmagára minden-
esetre igaza volt, egész hosszú írói munkássága harc, pihe-
nés nélkül. Mozgékony, rendkívül sokoldalú szellem, aki
mindenütt ott van, ahol úgy látja, hogy veszélyben forog a
szellem szabadsága. A tehetséget minden megnyilvánulásá-
ban igyekezett megérteni és szabad önkifejtését biztosí-
tani. Épen ezért kritikai munkásságából nem lehet egységes
normákat megállapítani; elvei változtak a tárggyal, bizto-
san símulva hozzá és önellentmondásait szellemességével
hidalta át. „A művészetben nincsenek törvények, csak le-
hetőségek. A modernség és a forradalom a művészetben so-
hasem jelenthet egyebet, mint újra meg újra biztosítani
minden politikai vagy iskolai tolokodás ellen a művész
szabadságát, a művészet lehetőségeit... Az írónak, a mű-
vésznek mindent szabad, ha meg tudja csinálni.“ Dóczy
Jenő Kazinczyéhoz hasonlítja felfogását a tehetség minde-
nekfelettvalóságáról.

Saját alkotásai számára is szabadságot követelt, a
nyelvkezelés szabadságát. Tanulmányaiban különös, ma-
gyarkodó és mégis idegenszerű stílust teremtett magának,
felbátorítva a többi Nyugatost nyelvbéli újításokra. Költe-
ményeiben azonban konzervatív volt: Heine hangján fe-
jezte ki az örök-zsidó vallásos vágyódást, filozófikus nyu-
galmat és gunnyal mérsékelt szentimentalizmust. Később
is inkább Arany János felé fordult, semmint Ady felé:

Alig kezdtem, ködök ereszkednek
Nap a napnak gondolatlan sirt ás,
Ami tegnap ökölemelés volt,
Ma bizony jó, ha szájrándítás.

Szellemeinek közeli rokona a Nyugat két mecénása és
elszánt propagandistája, Hatvany Lajos báró és Fenyő
Miksa. Leginkább ők hárman képviselték a Nyugat táma-

G híron, 1902. Olvasás közben 1906. Kísérletek (főképp polemi-
kus írásai,) 1910. Novelláiból, 1918. Verseiből, 1918.

Irodalom: Dóczy Jenő, Ignótyus irodalomtörténeti szerepe és
jelentősége, Nyugat, 1924. A Nyugat Ignótyus-száma, 1924.

1 [1940 =0: Nemrégiben . . . volt, / In seiner kürzlich gehaltenen Rede sagte er,
2 daß die Literatur heute im Schützengraben ist; auf ihn selbst bezogen hatte er
3 jedenfalls recht.] Seine ganze lange schriftstellerische Arbeit ist Kampf, ohne
4 Rast. Er ist ein beweglicher, äußerst vielseitiger Geist, der überall dort ist, wo
5 er es so sieht, daß die Freiheit des Geistes in Gefahr ist. Das Talent trachtete
6 er in all dessen Manifestationen zu verstehen und seinen freien Selbstaus-
7 druck zu sichern. Eben deshalb kann man aus seinem kritischen Schaffen keine
8 einheitlichen Normen feststellen; seine Prinzipien wandelten sich mit dem
9 Gegenstand, sich ihm sicher anschmiegend und Selbstwidersprüche über-
10 brückte er mit seinem Esprit. "In der Kunst gibt es keine Gesetze, nur Mög-
11 lichkeiten. Die Modernität und die Revolution in der Kunst kann niemals an-
12 deres bedeuten, als erneut und erneut die Freiheit des Künstlers, die Mög-
13 lichkeiten der Kunst [1940: a művész /der Kunst] zu sichern gegen jede poli-
14 tische oder schulische Zudringlichkeit . . . Der Schriftsteller, der Künstler darf
15 alles, wenn er es machen kann." Eugen Dóczy vergleicht seine Auffassung
16 mit der Kazinczys vom Überallemsein des Talents.

17
18
19
20
21
22 [1940 =0: Saját . . . szájrándítás.

23
24 Auch für seine eigene Schöpfungen forderte er Freiheit, die Freiheit der
25 Sprachhandhabung. In seinen Studien schuf er sich einen sonderbaren, ungar-
26 sierenden und dennoch fremdartigen Stil, die anderen Nyugatler (Westler) zu
27 sprachbezüglichen Neuerungen ermunternd. In seinen Gedichten jedoch war
28 er konservativ: in Heines Ton drückte er die ewig-jüdische religiöse Seh-
29 nacht aus, philosophische Ruhe und mit Spott gemäßigten Sentimentalismus.
30 Auch später wandte er sich eher Johann Arany zu, anstatt Ady:

31
32
33
34
35 Kaum begann ich, Nebel sinken
36 Sonne dem Tag unbedacht Grab gräbt,
37 Was gestern Faustheben war,
38 Heute ist wahrlich gut, wenn es Mundwinkelzucken ist.]

39
40 Seines Geistes nahe Verwandte sind der Nyugat (Westen) beide Mäzene
41 und entschlossene Propagandisten, Baron Ludwig Hatvany und Maximilian
42 Fenyő. Am ehesten sie Drei repräsentierten den Angriff von Nyugat

43
44
45 auf der G-Saite) - (Beim Lesen) - (Versuche; hauptsächlich polemische Schriften) -
46 (Aus seinen Novellen) - (Aus seinen Gedichten).

47
48 < Literatur: Dóczy (Ignótyus' literaturgeschichtliche Rolle und Bedeutung), - Die
49 Ignótyus-Ausgabe der [Zs.] Nyugat, 1924.

dását a régebbi társadalmi képződmények, a Rákosi Jenő-féle imperialista magyarság-felfogás és ennek függvénye, az epigon-irodalom ellen. Támadásuk mai megújult nacionalista szemmel nézve tulságosan erősnek látszik, egy kissé mintha a káddal ki akarnák önteni a gyereket is, a magyarkodással a megdönthetetlen magyar hagyományokat is. De a maguk idejében erre a tulzásra is szükség volt: a mindenre rárakodott mult-törmeléket el kellett takarítani, időnkint robbantani is kellett vastagabb rétegeket, hogy hely legyen az új magyarság, Ady Endre számára. Ők hárman voltak Ady legodaadóbb útegyengetői.

Ignotus helyesen ismerte fel a magyar szellem legnagyobb veszedelmét az oppozíciós nemzetfelfogásban: „Miért csak az az érték, amiben másoktól különbözünk s miért nem az is, amiben velük egyek vagyunk?“ De nem voltak érzéketlenek a speciálisan magyar értékmozzanatokkal szemben sem; Adyban és Móriczban csaknem tulzóan hangsúlyozták a magyar őserőt, a csak-magyart, amelyet Rákosiék nem láttak meg bennük.

A Nyugatnak eleinte nem volt politikai tendenciája. A polgári radikalizmus orgánuma eredetileg a Huszadik század volt, Jászi Oszkár lapja (1900—1919.) A háború folyamán a pacifista meggyőződés hatása alatt a Nyugat mindinkább eltolódott a politika, a polgári radikalizmus, a Galilei-kör és a baloldali ifjúsági mozgalmak felé. A Károlyi-forradalom irodalmi előkészítése itt ment végbe és a Károlyi-kormányának a Nyugat volt a hivatalos revüje.

3. ADY ENDRE.*

Ő volt az, akiben teljes lett az idő, akinek elébe futottak az előfutárok, aki kimondta a szót, amit ki kellett mondani. Az egész nemzedék köréje csoportosult, olyannyira, hogy, ha a régi egyéniség-tisztelő iskola hívei lennének, Ady Endre koráról kellene beszélni. Adyban volt

* *Ady Endre* szül. 1877. Érmindszenten, (Szilágy vm.) meghalt 1919. Középiskoláit 1896-ban fejezte be Zilahon. 1896-tól 1900-ig jogász és újságíró Debrecenben, 1900—1903. újságíró Nagyváradon. 1904-ben megy először Párisba. Budapestre jövet

1 gegen die früheren gesellschaftlichen Gebilde, die imperialistische Ungar-
2 tums-Auffassung Eugen Rákosis und deren Anhängsel, die Epigonen-Litera-
3 tur. Ihr Angriff erscheint mit heutigem erneuertem nationalistischem Auge
4 betrachtet übertrieben stark, es ist ein wenig als ob sie mit dem Bad auch das
5 Kind ausschütten wollten, mit der Ungartümelei auch die unstürzbaren unga-
6 rischen Überlieferungen. Doch zu ihrer eigener Zeit war diese Übertreibung
7 auch nötig: die auf alles draufgelagerten Vergangenheits-Trümmer mußten
8 weggeräumt werden, gelegentlich mußte man dickere Schichten auch spre-
9 ngen, daß Raum werde für das neue Ungartum, für Anderl Ady. Sie Drei waren
10 Adys hingebungsvollste Wegbereiter.

11
12
13
14
15 Ignotus erkannte richtig die größte Gefahr des ungarischen Geistes in der
16 oppositionellen Nationsauffassung: "Warum ist nur das der Wert, worin wir
17 uns von anderen unterscheiden, und warum nicht auch das, worin wir mit ih-
18 nen eins sind?" Aber sie waren auch nicht unempfindlich gegenüber den spe-
19 ziell ungarischen Wertmomenten; in Ady und Móricz betonten sie beinahe
20 übertrieben die ungarische Urkraft, den Nur-Ungarn, den die Rákosis in ihnen
21 nicht erblickt hatten.

22
23
24
25 Die Nyugat (Westen) hatte anfänglich keine politische Tendenz. Das Or-
26 gan des bürgerlichen Radikalismus war ursprünglich die Zeitschrift (Zwan-
27 zigstes Jahrhundert), das Blatt Oskar Jászis (1900-19). Im Laufe des Krieges
28 verschob sich Nyugat unter der Wirkung der pazifistischen Überzeugung im-
29 mer mehr in Richtung der Politik, des bürgerlichen Radikalismus, des Galilei-
30 Kreises und der linken Jugend-Bewegungen. Die literarische Vorbereitung
31 der Károlyi-Revolution ging hier vonstatten, und Nyugat war die amtliche
32 Revue der Károlyi-Regierung.

3. ANDERL ADY. *

33
34
35
36
37
38 Er war derjenige, in dem die Zeit vollendet wurde, dem die Vorläufer
39 entgegen liefen, der das Wort aussprach, welches gesagt werden mußte. Die
40 ganze Generation gruppierte sich um ihn, so sehr, daß wir, wären wir Anhän-
41 ger der alten persönlichkeitsverehrenden Schule, von der Epoche Anderl Adys
42 sprechen müßten. In Ady war

43
44
45 < * *Anderl Ady* geb. 1877, in Érmindszent (Kom. Szilágy), starb 1919. Seine
46 Mittelschulen beendigte er 1896 in Zillenmarkt /Waltenberg, Komitat Szilágy. Von
47 1896/1900 ist er Jurist und Journalist in Debreczin, 1900-03 Journalist in Großwar-
48 dein. 1904 geht er erstmals nach Paris. Nach Budapest kommend

valami prófétikus, volt benne valami a „jelből, amelynek ellenmondatik“. Az első pillanattól kezdve, amint feltűnt, egyszerre formát kapott az addig chaotikus irodalmi tudat: Ady neve két ellenséges táborra osztotta az embereket, egyszerre mindenki pontosan tudta a helyét, olyan volt Ady, mint a kő Jókai regényében, mely behull az olvadt kristály tavába és egyszerre bazaltoszlopok sorakoznak égfelé. Jelentősége messze elhagyta az irodalom határait és a pro vagy contra Ady állásfoglalás politikai és világnézeti felfogások elkeseredett szembenállását váltotta ki. A pro-Ady táborban most tudatosodott és vált mondhatóvá a század egész új tartalma és az új tartalom által felébredt a kedélyesen alvó magyar élet — itt volt a harc, amiért harcolni lehetett. A nemzedék többi íróját is Ady Endre magyarázza meg — nem mintha Ady hatása nagyobb kortársaira jelentékeny lett volna, hanem mert nem lettek volna azok, akik, Ady Endre aurája nélkül, az Ady körüli harcok, az Ady által megindított nagy áttörés, az Ady mögé csoportosuló társadalom lendülete nélkül.

egyideig a Budapesti Napló, majd a Nyugat belső munkatársa. 1911-től kezdve sokat betegeskedik, idejének nagy részét szanatóriumokban tölti. 1915-ben megnősül, feleségül veszi Boncza Bertát (a Csinszkat), ettől kezdve felváltva Budapesten és Csúcsán, felesége birtokán él.

Verses művei: Versek, Debrecen, 1899. Még egyszer, Nagyvárad, 1903. Új versek, Bp. 1906. Vér és arany, Bp. 1908. Az Illés szekerén, Bp. 1909. Szeretném, ha szeretnének, Bp. 1910. A minden-titkok verseiből, 1911. Bp. A menekülő Élet, Bp. 1912. A Magunk Szerelme, Bp. 1913. Ki látott engem, Bp. 1914. A halottak élni, Bp. 1918. Margita élni akar, verses regény, (eredetileg a Nyugatban), Bp. 1921. Az utolsó hajók, Bp. 1923. Rövid dalok egyről és másról. (Alkalmi versek, melyeket mint fiatal újságíró írt.) Bp. 1923.

Prózai művei: Igy is történhetik, novellák. Bp. 1911. Sápadt emberek és történetek, Magyar Kvt. 497. sz. A tizmillió Kleopatra, Magyar Kvt., 586. sz. Új csapáson, Mozgó Kvt., Budapest. Vallomások és tanulmányok, Nyugat Kvt., Bp. Muskétás tanár úr, novellák, Békéscsaba, 1913. Összegyűjtött újságcikkei: Új Hellász, Bp. 1920. Levelek Párisból, Bp. 1924. Párisi Noteszkönyv, 1924.

1 etwas Prophetisches, es war in ihm etwas vom "Zeichen, dem widersprochen
2 wird". Vom ersten Augenblick angefangen, als er erschien, erhielt plötzlich
3 das bis dahin chaotische literarische Bewußtsein Form: Adys Name teilte die
4 Leute in zwei feindliche Lager, auf einmal wußte jeder genau seinen Platz.
5 Ady war so wie der Stein in Jókais Roman, der hineinfällt in den See des ge-
6 schmolzenen Kristalls, und auf einmal reihen sich Basalt Pfeiler himmelwärts.
7 Seine Bedeutung hat die Grenzen der Literatur weit verlassen, und die pro
8 oder contra Ady-Stellungnahme löste die erbitterte Konfrontation politischer
9 und weltanschaulicher Auffassungen aus. Im Pro-Ady-Lager wurde jetzt der
10 ganz neue Gehalt des Jahrhunderts bewußt und aussprechbar und durch den
11 neuen Gehalt wachte das gemütlich schlafende ungarische Leben auf -- hier
12 war der Kampf, für den man kämpfen konnte. Auch die übrigen Schriftsteller
13 der Generation sind durch Ady erklärt -- nicht als ob Adys Wirkung auf seine
14 größeren Zeitgenossen bedeutsam gewesen wäre, sondern weil sie nicht die-
15 jenigen geworden wären, die sie sind, ohne Anderl Adys Aura, ohne die
16 Kämpfe um Ady, den von Ady begonnenen großen Durchbruch, den
17 Schwung der hinter Ady sich gruppierenden Gesellschaft.

25
26
27 ist er eine Zeitlang innerer Mitarbeiter des (Budapesteri Tagebuch), dann der Nyu-
28 gat (Westen). Ab 1911 kränkt er viel, einen Großteil seiner Zeit verbringt er in Sa-
29 natorien. 1915 heiratet er, nimmt Berta Boncza (Csinszka) zur Frau. Von da an lebte
30 er abwechselnd in Budapest und Tschötsch/ Siebenbürgen, dem Besitz seiner Frau.

31
32
33 < *Seine Gedichtswerke:* (Gedichte) - (Noch einmal) - (Neue Gedichte) - (Blut und
34 Gold) - (Auf des Elias Wagen) - (Ich hätte es gern, wenn ich geliebt würde). - (Aus
35 seinen Alle-Geheimnisse-Gedichten) - (Das fliehende Leben) - (Unsere Liebe) -
36 (Wer hat mich gesehn) - (An der Spitze der Toten) - (Margita will leben; Roman in
37 Gedichtform, ursprünglich in der Zs. Nyugat /Westen) - (Die letzten Schiffe) -
38 (Kurze Lieder über dies und das; Gelegenheitsgedichte, die er als junger Journalist
39 schrieb).

40
41
42
43
44 < *Seine Prosawerke:* (Auch so kann es geschehn; Novellen) - (Blasse Menschen
45 und Geschichten) - (Die zehnmillionige Kleopatra; in Ungarische Biblio.) - (Auf
46 neuem Schlag; in Mobile Biblio.) - (Bekenntnisse und Studien; in Nyugat-/West-
47 Biblio.) - Studienrat Muskétier; Novellen) - Seine gesammelten Zeitungsartikel:
48 Neues Hellas; - Briefe aus Paris; - (Pariser Notizbuch). - [1940: Ha hív az acélhe-
49 gyű őrdög (Wenn der stahlspitzige Teufel ruft). Nagyvárad /Großwardein, 1927.

a) Ősök, ifjúkor.

Ha áttekintjük azokat az egyéniség-előtti, történelmi erőket, melyek Adyt kialakították, szülő táját, családját stb., egy bizonyos közös vonást találunk valamennyiben: mindben van valami átmeneti, határon fekvő, valami hídszerű — példás előtörténete olyan embernek, aki hídat épít a szellem két kora között.

Régi hétszilvafás nemesek ivadéka volt, abból a társadalmi rétegből, mely évszázadokon át átmenetet képezett nemes és paraszt között. Olyan közel volt a földhöz, hogy tudta azt, ami a költő számára életető benne; tudta a magyar földről mindazt az intimitást, amit Vörösmarty és Arany János tudtak róla. De másrészt a föld nem húzta. Nemesi származása öröklött gögöt öntött belé, a paraszttá lett nemes ember „déclassé“ gögjét, mely oly fontos mozgató erő a társadalomelmélet szerint. Az osztályából alá-súlyedt ember nyugtalan, elégedetlen és pihenés nélkül vágyódik a jobb, a más, a nagy változás után. Ez a gög sokkal pozitívabb, sokkal építőbb emberi tulajdonság, mint a hatalmon levők önhittsége. Ady költővé-válásában ki tudja mennyi „Ad-ükének“ visszafojtott, elkeseredett nagyobb vágyása elégült ki.

Szülőföldje, melyet haláláig szívében hordott, szintén átmeneti terület: a „vén Szilágyság“ az egykori Partium része, évszázadokon át beékelve török és magyar, erdélyi és magyarországi magyar közé. Örökölte a táj, az ország-rész tradícióit: Keletmagyarország nagyobb Europa-közelségét, amit politikai, nevelési és felekezeti hagyományok fenntartottak a reformáció ideje óta — és Keletmagyarország nagyobb Kelet-közelségét: ősei nem keveredtek vérszerint germán és szláv fajtákkal, mint a dunántuli és északi magyarok. Emberföldrajzi hovatartozásában is átmeneti ember volt, két kultúra ütközője, Kelet és Nyugat olyan intenzitással találkozott benne, mint talán csak az oroszokban.

Hídszerű Ady vallása is, a magyar kálvinizmus. A kálvinizmus, az alapvonásokat megőrizve, mindig változik, fejlődik, idomul és ezer árnyalata még mindig kálvinizmus

a) Ahnen, Jugendzeit.

Wenn wir jene vor-individuellen, geschichtlichen Kräfte überschauen, die Ady ausgestaltet, seine Geburtslandschaft, seine Familie usw., finden wir einen gewissen gemeinsamen Zug in allen: in allem ist etwas Überganghaftes, auf der Grenze Liegendes, etwas Brückenartiges. -- [1940 = 0: példás . . . között. /beispielhafte Vorgeschichte solchen Menschens, der Brücke baut zwischen des Geistes zwei Epochen.]

Er war Sproß alter siebenzweitschgenbäumiger [=verarmter Land-] Adliger], aus jener gesellschaftlichen Schicht, die Jahrhundert hindurch den Übergang zwischen Adligem und Bauern darstellten. Er war der Erde so nah, daß er wußte, was für den Dichter darin belebend ist; er wußte vom ungarischen Boden all jene Intimität, die Vörösmarty und Johann Arany davon wußten. Aber andernteils zog ihn die Erde nicht. Seine adlige Abstammung goß ererbten Hochmut in ihn, den "déclassé" Hochmut des zum Bauern gewordenen adligen Menschen, der eine so wichtige Bewegungskraft ist laut der Gesellschaftstheorie. Der aus seiner Klasse untergesunkene Mensch ist rastlos, unzufrieden und sehnt sich ohne Rast nach der besseren, der anderen, der großen Änderung. Dieser Hochmut ist eine viel positivere, viel konstruktivere menschliche Eigenschaft, als die Selbstgefälligkeit der an der Macht Befindlichen. In der Dichter-Werdung Adys wurde die unterdrückte, verbitterte Sehnsucht nach Größerem von wer weiß wieviel "Ady-Urenkeln" befriedigt.

Sein Geburtsland, das er bis zu seinem Tod im Herzen trug, ist gleichfalls Übergangsgebiet: das "alte Silagium" ist Teil des einstigen Partium, Jahrhunderte hindurch eingekeilt zwischen Türken und Madjaren, zwischen siebenbürgische und ungarländische Ungarn. Er erbt die Traditionen der Landschaft, des Landesteils: Ost-Ungarns größere Europa-Nähe, was erhalten worden war durch die politischen, erzieherischen und konfessionellen Überlieferungen seit der Reformationszeit -- und Ost-Ungarns größere Ost-Nähe: seine Ahnen vermischten sich nicht blutmäßig mit germanischen und slawischen Arten, wie die transdanubischen und nördlichen Ungarn. Auch in seiner ethnogeographischen Zugehörigkeit war er Übergangs-Mensch, zweier Kulturen Puffer, Ost und West trafen sich mit solcher Intensität in ihm, wie vielleicht nur in den Russen.

Brückenhaft ist auch Adys Religion, der ungarische Kalvinismus. Der Kalvinismus, die Grundzüge bewahrend, verändert sich ständig, entwickelt sich, paßt sich an und seine tausend Schattierungen bleiben immer noch Kalvinismus.

marad. Csak a kálvinizmus belső rugalmassága, egyéniség-tisztelete termelhette ki az Istenkereső Adyt, azt az Adyt, aki világnézeti forradalmat idézett fel. Ha katolikus ember került azoknak az áramlatoknak a sodrába, melyek Adyt ragadták Istenkereső útján, kénytelen volt katholicizmusától elszakadni — de Ady a legnagyobb Istentávolság korszakaiban is megmaradhatott hű kálvinistának, mindig úgy foghatta fel magát, mint a kálvinizmus egy újabb fázisának megvalósítóját, mindig elmondhatta magáról őszintén:

Protestáns harcos vérmezőn
lelkem a kor Gusztáv-Adolfja.

Ilyképen volt hídszerű Ady vallási és világnézeti átlásfoglalásában is: önellentmondás nélkül tradíciós kálvinista és kételkedve Istenkereső. Híd lévén hívők és hitetlenek között, vallásos versei mind a két emberfajtának a szívéhez szólnak, ez az univerzális, vezetésre hivatott vonás Ady világnézeti költészetében.

Falusi gyermekkor és a zilahi kálvinista kollégiumban töltött diákévek öntötték Adyba földje, osztálya és felekezete hagyományait. A debreceni és nagyváradai újságíróskodás állította be Adyt a kortársak aktualitásába. Rendszerint nem szoktak nagy gondot fordítani a költő „mesterségére“, Adynál az újságírásra. Pedig kétszeresen is jellemző: az ember nem választja életpályáját belső hajlam nélkül, még akkor sem, ha csak kenyérkeresetről, kedv nélkül üzött foglalkozásról van szó; másrészt az életnek kevés mozzanata befolyásolja annyira a személyiség kialakulását, mint az életpálya. Ady újságíró-volta egyáltalán nem véletlenszerű. Ő nem úgy került a sajtóhoz, mint Petőfi, vagy mint mainapság az újságíró-költők nagy része, költői tehetségének jutalmaként és hogy megélhetéséről valamiképp gondoskodjanak. Ady előbb volt jó újságíró, mint jó költő és mindvégig megőrizte újságíró természetét.

Újságíró alatt most nem csak azokat értjük, akik újságokba írnak, hanem egy embertípust, egy életformát, a mai ember legjellemzőbb életformáját. Egy szellemes fiatal kritikus Hevesi András szerint Magyarországon tulajdonké-

1 Nur des Kalvinismus innere Flexibilität, Individualitätsverehrung konnten den
2 gottsuchenden Ady hervorbringen, jenen Ady, der eine weltanschauliche Re-
3 volution heraufbeschwor. Wenn ein katholischer Mensch in den Strudel jener
4 Strömungen geriet, die Ady auf seine gottsuchenden Wege rissen, war er
5 gezwungen, sich von seinem Katholizismus loszureißen -- aber Ady konnte
6 auch in den Phasen größter Gottferne treuer Calvinist bleiben, immer konnte
7 er sich so auffassen, wie den Verwirklicher einer neuen Phase des Calvinis-
8 mus, immer durfte er von sich aufrichtig sagen:

Auf protestantischem kämpferischen Blutfeld
ist meine Seele der Epoche Gustav-Adolf.

16
17
18 Solcherart war Ady brückenhaft auch in seiner religiösen und weltanschau-
19 lichen Stellungnahme: ohne Selbstwiderspruch traditioneller Calvinist und
20 zweifelnd Gottsuchender. Da er eine Brücke war zwischen Gläubigen und
21 Ungläubigen, sprechen seine religiösen Gedichte beiden Menschenarten zu
22 Herzen, dies ist der universale, zur Führung berufene Zug in Adys welt-
23 anschaulicher Dichtung.

24
25
26 Dörfliche Kindheit und die im kalvinistischen Kolleg von Zillenmarkt /-
27 Waltenberg verbrachten Studienjahre gossen in Ady die Überlieferungen sei-
28 ner Erde, Klasse und Konfession. Die Debrecziner und Großwardeiner Jour-
29 nalisterei stellte Ady hinein in die Aktualität der Zeitgenossen. Gewöhnlich
30 pflegt man keine große Sorgfalt aufzuwenden aufs "Metier" des Dichters, bei
31 Ady aufs Zeitungsschreiben. Dabei ist es auch zwiefach charakteristisch: der
32 Mensch wählt seine Lebenslaufbahn nicht ohne innere Neigung, nicht einmal
33 dann, wenn nur von Brotverdienst, von einer lustlos betriebenen Beschäfti-
34 gung die Rede ist; andererseits beeinflussen wenige Momente des Lebens die
35 Herausbildung der Persönlichkeit so sehr, wie die Laufbahn. Adys Journalist-
36 Sein ist durchaus nicht zufallartig. Er kam nicht so zur Presse, wie Petőfi,
37 oder wie heutzutage ein großer Teil der Zeitungsschreiber-Dichter, als Beloh-
38 nung dichterischen Talents und damit sie auf irgendeine Weise für Auskom-
39 men sorgen. Ady war vorher guter Journalist denn Dichter, und bis zuletzt
40 bewahrte er seine journalistische Natur.

41
42
43
44
45
46 Unter Journalist verstehen wir jetzt nicht nur diejenigen, die für Zeitungen
47 schreiben, sondern einen Menschentyp, eine Lebensform, die kennzeichnend-
48 ste Lebensform des heutigen Menschen. Laut einem geistreichen jungen Kriti-
49 ker, Andreas Hevesi, müßte man in Ungarn eigent-

pen nem jobboldali és baloldali, hanem újságírói és tanári irodalomról kellene beszélni. Ady az újságírói irodalommal sok rokonságot tartott, bár társai, hívei és költészetének nem efemer-volta mind a „tanári“ irodalomhoz csatolták.

A századvégi Magyarország eseménytelen históriája leszoktatta a költőket az aktualitás-érzékről, mely Petőfi-ben még olyan erős volt. A költők, amint mondani szokták, eltávolodtak a hétköznapoktól, költészetük nem munkás nappalok elfoglaltsága volt, hanem ünnepi éjszakák kosztümbálja. Ady újra visszatalált az aktualitáshoz. Minden, ami akkor a magyar közvéleményt foglalkoztatta, belekerül költészetébe. Nincs parlamenti riporter, aki nála élénkebben részt vett volna a napi politikában.

Az újságíró szembenállása az irodalommal sokkal demokratikusabb, mint a könyvek írójéé. Az újságírás értelmét az adja meg, hogy mindenki számára készül, nem a választottak számára. Paradox módon Ady ebben a tekintetben is megmaradt újságírónak: bár nehezen érthető és mély költő volt, és ezt maga is jól tudta („verseinket nem olvassák, ha olvassák, nem értik, ha értik, annál rosszabb“, mondta), mégis, legalább is szándéka szerint, mindig a nagy publikumhoz fordult. Életének legcentrálisabb keserűsége, költészetének egyik nagy témaköre az volt, hogy a nagy publikum nem akarta őt olyan simán, olyan teljesen elfogadni, mint hogyha például a napi eseményekről bölcs, és egyszerűbb csecsemő számára is érthető elmélkedéseket írt volna valamelyik reggeli lapba. Óriási gögje ellenére nem volt benne semmi az elefántcsonttorony attidüdjéből. A publikum (és nem a kevesek publikuma) erősebben foglalkoztatta, mint egy színésznőt. Sokszor a hibák erényekként hatnak: Ady költői vezér-volta és újságírós természete a legszorosabban összefüggenek egymással; ha nem született volna vezérnek és szimbolikus életnek, akkor is azzá tette volna emésztő vágya, hogy mindenki róla tudjon és róla beszéljen, hogy közismert legyen, mint egy tenniszbajnoknő vagy egy soká körözött gyilkos.

Újságíró természetéből eredtek költészetének hibái és hiányai. Olyan polémikus természetű volt, mint előtte senki irodalmunkban — költeményeinek egy jelentékeny ré-

1 lich nicht von rechter oder linker, sondern von journalistischer und professoraler Literatur sprechen. Ady hielt viel Verwandtschaft mit der journalistischen Literatur, obwohl seine Gefährten, Anhänger und das nicht-ephemere Wesen seiner Dichtung ihn allesamt der "professoralen" Literatur annektierten.

2 Die ereignislose Historie des jahrhundertendigen Ungarns gewöhnte die
3 Dichter ab vom Aktualitäts-Gespür, das in Petőfi noch so stark war. Die
4 Dichter, wie man zu sagen pflegt, entfernten sich von den Wochentagen, ihre
5 Dichtung war nicht die Beschäftigung von arbeitsamen Tage, sondern ein
6 Kostümball festlicher Nächte. Ady fand wieder zurück zur Aktualität. Alles,
7 was damals die ungarische öffentliche Meinung beschäftigte, kommt in seine
8 Dichtung hinein. Es gibt keinen Parlamentsreporter, der lebhafter als er teil-
9 genommen hätte an der Tagespolitik.

10 Die Konfrontation des Journalisten mit der Literatur ist viel demokratischer,
11 als die des Schreibers von Büchern. Was dem Journalismus seinen
12 Sinn gibt, ist, daß er für jedermann produziert wird, nicht für die Auserwählten.
13 Auf paradoxe Weise blieb Ady auch in dieser Beziehung Journalist.
14 Obgleich er ein schwer verständlicher und tiefer Dichter war, und dies auch
15 selber gut wußte ("unsere Gedichte werden nicht gelesen, wenn sie gelesen
16 werden, werden sie nicht verstanden, wenn sie verstanden werden, ist es um
17 so schlimmer", sagte er), dennoch, wenigstens seiner Absicht gemäß, wandte
18 er sich immer ans große Publikum. Die zentralste Bitternis seines Lebens,
19 eine der großen Themenkreise seiner Dichtung war, daß das große Publikum
20 ihn nicht so glatt, so vollständig akzeptieren wollte, als wenn er zum Beispiel
21 über die Tagesereignisse weise, auch dem einfacheren Säugling verständliche
22 Betrachtungen geschrieben hätte für irgendein Morgenblatt. Trotz seines riesigen
23 Hochmuts war in ihm nichts von der Attitüde des Elfenbeinturms. Das
24 Publikum (und nicht das Publikum der Wenigen) beschäftigte ihn mehr, als
25 eine Schauspielerin. Oftmals wirken die Fehler als Tugenden: Adys dichterisches
26 Führer-Sein und seine journalistische Natur hängen am engsten miteinander
27 zusammen; wäre er nicht zum Führer geboren und nicht zu einem symbolischen
28 Leben, auch dann hätte ihn dazu gemacht seine verzehrende Sehnsucht, daß
29 jedermann von ihm wissen und sprechen soll, daß er allgemeinbekannt sei,
30 wie eine Tennismeisterin oder ein lange gesuchter Mörder.

31 Aus seiner Journalistennatur stammten auch die Fehler und Mängel seiner
32 Dichtung. Er war von so polemischer Natur, wie vor ihm niemand in unserer
33 Literatur -- einen bedeutenden Teil seiner seiner Gedichte hin-

szét át ellenfeleinek bizonygatja, hogy igenis nagy költő. Ez a témakör úgyszólván Ady specialitása, de nem a legrokonszenvesebb oldala. Aktualitás-érzéke révén mélyen belemerült a napi politikába és verseinek egy része vezércikk, bennük oly kérdésekért izzik és lelkesedik, melyek akkor nagyon aktuálisak voltak, de ma az embernek az az érzése, hogy ágyuval lödöz verebekre.

Versei napilapok és folyóiratok számára készültek és csak utólag gyűltek egybe kötetté — ennek is hatása volt Ady költészetére. Ady a verseket önmagával szemben könnyörtelen pontossággal szállította a folyóiratoknak és napilapoknak, amelyek „rendeltek tőle“, amint megszokta újságíró korában, hogy a cikknek zárásra meg kell lennie. Nem engedett időt magának, hogy a vers érjen és már meglévő verseivel nem sokat törődött, hagyta hogy sajtóhibákkal kerüljenek át a napilapokból a kötetbe. Ha valamelyik versével nem volt megelégedve, azért mégis közölte és azután megírta újra, sőt az is előfordult, hogy a jól sikerült verseket is megírta másodszor, amikor nem volt kéznél új témája. Nem volt kritikája önmagával szemben, azért van köteteiben az igazán nagyok mellett annyi Ady-vers, amely olyan, mintha egy utánczója írta volna.

Ez minden rossz, amit Adyról mondani lehet. Nem is említjük azokat a vádak, amelyekkel illették Adyt, akik nem szerették költészetét. Ezekre a vádakra, az Ady-harc pontjaira, az idő fog felelni; maguktól meg fognak szünni, amikor eltávozik közülünk az a nemzedék, amely később, nem ifjúkorában élte át az Ady okozta megrázkodtatást. Akik fiatalon találkoztak Ady költészetével, meg sem értik, hogy lehet valaki Ady ellenese és értetlenül hallgatják a vitákat, melyeket az idősebbek időnkint még mindig jónak látnak vivni a halott költő felett.

b) Nagyvárad és Páris.

Adynak debreceni időszakában megjelent első verseskötete (Versek.) egyike irodalomtörténetünk nagy rejtélyeinek. Nehéz megérteni, hogyan nőhetett Ady Adyvá ilyen semmit sem ígérő kezdetek után. Más nagy költő sem ugrik ki teljes fegyverzetben, mint Pallas-Athéné. De más

1 durch beweist er seinen Gegnern, daß er, jawohl, ein großer Dichter ist. Dieser Themenkreis ist sozusagen Adys Spezialität, aber nicht seine sympathischste Seite. Auf Grund seines Aktualitäts-Gespürs vertieft er sich stark in die Tagespolitik und ein Teil seiner Gedichte ist Leitartikel; in ihnen glüht und begeistert er sich für solche Fragen, die damals sehr aktuell waren, doch heute hat man das Gefühl, daß er mit Kanonen auf Spatzen herumschießt. [1940: Ady-verseket pazarol politikuskok ellen és mellett, akiknek ma már a nevét sem tudjuk. /Ady-Verse vergeudet er gegen und für Politiker, von denen wir heute nicht einmal mehr den Namen wissen.]

2 Seine Gedichte wurden für Tageszeitungen und Zeitschriften angefertigt und erst nachträglich versammelten sie sich zum Band -- auch dies hatte seine Wirkung auf Adys Dichtung. Ady lieferte die Verse mit unerbittlicher Pünktlichkeit gegenüber sich selber den Zeitschriften und Tagesblättern, die "von ihm bestellten", so wie er sich daran gewöhnt hatte in seiner Journalisten-Zeit, daß der Artikel bei Redaktionsschluß fertig sein muß. Er gestattete sich keine Zeit, daß das Gedicht reife und um seine schon vorhandenen Gedichte kümmerte er sich nicht viel, er ließ es zu, daß sie mit Druckfehlern von den Tagesblättern hinübergelangen in den Band. Wenn er mit irgendeinem seiner Gedichte nicht zufrieden war, so veröffentlichte er es dennoch und hernach schrieb er es neu, sogar auch das kam vor, daß er auch die gut gelungenen Verse ein zweitesmal schrieb, wann kein neues Thema zur Hand war. Er hatte keine Kritik sich selbst gegenüber, deshalb sind in seinen Bänden neben den wirklich großen soviel Ady-Verse, die solche sind, als hätte sie einer seiner Nachahmer geschrieben.

3 Das ist alles Schlechte, was man über Ady sagen kann. Wir erwähnen gar nicht jene Anschuldigungen, mit denen jene Ady belegten, die seine Dichtung nicht mochten. Auf diese Anklagen, auf die Punkte des Ady-Kampfes, wird die Zeit antworten; sie werden von selbst aufhören, wenn jene Generation von uns geht, die später, nicht in ihrer Jugendzeit die von Ady verursachte Erschütterung durchlebte. Die in jungen Jahren Adys Dichtung begegneten, verstehen gar nicht, daß jemand Adys Gegner sein kann und hören verständnislos die Kontroversen, die die Älteren von Zeit zu Zeit noch immer für gut halten zu fechten über den toten Dichter.

b) Großwardein und Paris.

4 Der in Adys Debrecziner Zeitabschnitt erschienene erste Gedichtband (Gedichte) ist eins der großen Rätsel unserer Literaturgeschichte. Es ist schwer zu verstehen, wie Ady zum Ady heranwachsen konnte nach derart gar nichts verheißenden Anfängen. Auch andre große Dichter springen nicht in voller Rüstung hervor, wie Pallas-Athenae. Aber bei anderem

költőnél legalább egy-egy nagy mintakép gondos követése sejteti, hogy a jó tanítványból idővel jó mester lesz: a fiatal Vörösmarty jó Berzsenyi-verseket ír, a fiatal Petőfi jó Vörösmarty-verseket. A fiatal Adynak nem volt nagy mestere. Itt-ott felcsillannak a kötetben Arany- és Petőfi-remiszncenciák, de csak annyira, amennyire elkerülhetetlen volt minden Ady-előtti költőnél. Leginkább még Heine tekinthető mintaképnek, de egy másod- és harmadkézből való Heine, Ábrányi Emilen, Makain és Endrődi Sándoron át. Amellett a Versek nem eredetiek: mindenki megírhatta volna ezt az ábrándos idealizmust, vértelen világfájdalmat — a századvég receptjei és semmi sincs bennük a későbbi Adyból.

És a következő kötetben, a Nagyváradon íródott Még Egyszerben, előttünk áll már Ady, ha nem is teljes fegyverzetben, de már a csak-egyszeri Ady Endre, kétségbevonhatatlanul. Az átmenetet a két verskötet között semmiféle irodalmi hatás nem magyarázza meg és a milió, az élettapasztalatok is csak nagyon kevésé. Tudomásul kell vennünk, hogy itt ugyanaz a mindennapi csoda történt, ami a kertünkben minden tavasszal: a mag kivirágzott, Ady Adyvá nőtt, a természet belső törvényszerűségét követve.

Nagyváradnak mindenesetre szerepe volt a megérlelés folyamatában. Itt találkozott Ady azzal a társadalmi réteggel, amelynek költőjévé lett, bár vérben és hagyományban teljesen idegen volt tőle: az új polgársággal. Nagyváradon kezdődik szerelme a nála idősebb és fejlettebb kultúrájú Léda Asszony iránt. Léda Asszony volt Ady legfőbb lélekvezetője, benne öltött Ady számára testet a ráváró társadalom, általa eszmélt rá hivatására. Nagyváradon ismerkedett meg a polgári radikalizmus ideológiájával, ami mindvégig politikai meggyőződése maradt.

A nagyváradai, polgárosodó Adynak épúgy el kellett mennie Párisba, a városok városába, mint az igazhitűnek Mekkába. Párisban nagyon rosszul érezte magát és amikor hazajött, új időknek új dalaiival, állandóan visszavágyódott a Szajna partjára. Ezért azt szokták gondolni, hogy Ady

1 Dichter läßt zumindest einem jeweiligen großen Vorbild sorgfältiges Folgen
2 ahnen, daß aus dem guten Schüler mit der Zeit guter Meister wird: der junge
3 Vörösmarty schreibt gute Berzsenyi-Gedichte, der junge Petőfi gute Vörös-
4 marty-Gedichte. Der junge Ady hatte keinen großen Meister. Hier und da
5 glitzern in dem Band Arany- und Petőfi-Reminiszzenzen auf, aber nur soweit,
6 soweit es unvermeidlich war bei jedem Dichter vor Ady. Am ehesten könnte
7 man noch Heine als Vorbild betrachten, aber einen Heine aus zweiter und
8 dritter Hand, durch Emil Ábrányi, Makai und Alexander Endrődi hindurch.
9 Daneben sind die Gedichte nicht originell: jeder hätte diesen träumerischen
10 Idealismus, blutleeren Weltschmerz schreiben können -- es sind die Rezepte
11 des Jahrhundertendes und nichts ist darin vom späteren Ady.

12
13
14
15
16
17
18 Und im nächsten Band, dem in Großwardein geschriebenen (Noch Ein-
19 mal), steht bereits Ady vor uns, wengleich nicht in voller Rüstung, aber
20 schon der nur-einmalige Ander! Ady, unbezweifelbar. Den Übergang zwi-
21 schen den beiden Gedichtbänden erklärt keinerlei literarische Wirkung und
22 auch das Milieu, die Lebenserfahrungen nur sehr wenig. Wir müssen zur
23 Kenntnis nehmen, daß hier dasselbe alltägliche Wunder geschah, was in un-
24 serem Garten jedes Frühjahr: der Same ist aufgeblüht, Ady zum Ady gewach-
25 sen, der inneren Gesetzmäßigkeit der Natur folgend.

26
27
28
29
30
31 Großwardein hatte jedenfalls eine Rolle im Prozeß der Reifung. Hier be-
32 gegnete Ady jener gesellschaftlichen Schicht, deren Dichter er wurde, ob-
33 gleich sie ihm in Geblüt und Überlieferung vollkommen fremd war: dem
34 neuen Bürgertum. In Großwardein beginnt seine Liebe zu der älteren als er
35 und höher kultivierten Frau Léda [=Adél=Adele]. Frau Léda war Adys
36 oberste Seelenführerin, in ihr nahm für Ady die auf ihn wartende Gesellschaft
37 Gestalt an, durch sie wurde er sich seiner Berufung bewußt. In Großwardein
38 wurde er bekannt mit der Ideologie des bürgerlichen Radikalismus, die bis
39 zuletzt seine politische Überzeugung blieb.

40
41
42
43
44 Der Großwardeiner, verbürgerlichende Ady mußte ebenso nach Paris
45 gehen, in die Stadt der Städte, wie der Rechtgläubige nach Mekka. In Paris
46 fühlte er sich sehr schlecht und als er nach Hause kam, mit neuer Zeiten
47 neuen Liedern, sehnte er sich ständig zurück ans Ufer der Seine. Deshalb
48 pflegte man zu denken, daß Ady

nagyon sokat köszönhet a francia szellemnek és a régi összehasonlító iskola receptje szerint úgy képzelik el, hogy Ady Párisban magába szívta a francia kultúra új törekvéseit és átköztetette őket magyar földre. Pedig a franciáktól meglepően keveset tanult.

Nem is tudott jól franciául és saját gőgje és a franciák nemzeti barátságtalansága meggátolta abban, hogy franciákkal érintkezésbe kerüljön. Mint vérbeli újságíró, főképp a hírlapok útján tájékozódott arról, hogy mi történik Franciaországban, de ezt otthon is megtehetette volna. Párisból írt cikkei rendkívül éleselméjű ember írásai (cáfolatul mindazoknak, akik a költőt ösztönös és homályos alkotónak szeretik elképzelni), de olyan emberéi, aki valami keveset tudott csak a franciaságról.

Nem a francia szellem váltotta ki azt a mély megrázkodtatást, amit Ady számára Páris jelentett. Páris neki elsősorban a Nagyváros volt. Nagyváradról egyenesen ment Párisba, anélkül, hogy Budapesten hosszabb időt töltött volna. Ha nem kerüli el Budapestet, Páris kevésbé hatott volna rá. A polgárosztály újonnan felszentelt bajnokát semmi sem igézte meg annyira, mint a nagyváros nagyvárosiassága. Ha a sorsa történetesen New-Yorkba vetette volna, még fehérebben ízzott volna lelkesedése az embersűrűs gigászi vadon iránt.

És azután megfogta az a nehezen kifejezhető valami, ami Goethét Itáliában, ami a nem-latint mindig magával ragadja, ha a latin világgal először találkozik: az élet meghatározhatatlan könnyebbsége, édessége, szabadsága, a douce France levegője. Talán Baudelaire és Verlaine is hozzájárultak, de még sokkal inkább a párisi utcák élete, a tavaszi Luxembourg-kert inspirációja, a párisi nők. Mint Goethe Rómában, Ady Párisban szabadult meg északias-protestáns bátortalanságától. Itt vált világnézetté benne, hogy az élet szép, itt nőtt bátorsága vállalni önmagát fenntartás nélkül, hibáival együtt, és bátorsága kimondani az új szavakat, új képeket, új ritmusokat, a magyar nyelvnek azt az egész új rendjét, mely az ajkán égett Nagyvárad óta. Páris nem adott hozzá sokat, de önmagára ébresztette.

1 sehr viel verdanken kann dem französischen Geist und gemäß Rezept der
2 alten vergleichenden Schule stellt man sich vor, daß Ady in Paris die neuen
3 Bestrebungen der französischen Kultur in sich sog und sie auf ungarischen
4 Boden übermittelte. Dabei lernte er von den Franzosen überraschend wenig.
5
6
7

8 Er konnte auch nicht gut französisch und sein eigener Hochmut und die
9 nationale Unfreundlichkeit der Franzosen hinderten ihn daran, daß er mit
10 Franzosen in Berührung komme. Als Vollblut-Journalist, informierte er sich
11 hauptsächlich vermittle der Nachrichtenblätter darüber, was in Frankreich
12 geschieht, doch dies hätte er auch daheim tun können. Seine aus Paris
13 geschriebenen Artikel sind die Schriften eines äußerst scharfsinnigen Men-
14 schen (als Widerlegung all derer, die den Dichter als instinktiven und nebu-
15 lösen Schöpfer sich vorzustellen lieben), aber eines solchen Menschen, der
16 nur wenig wußte vom Franzosentum.
17
18
19

20 Nicht der französische Geist löste in ihm jene tiefe Erschütterung aus, die
21 für Ady Paris bedeutete. Paris war für ihn in erster Linie die Großstadt. Von
22 Großwardein ging er schnurstracks nach Paris, ohne daß er längere Zeit in
23 Budapest verbracht hätte. Wenn er Budapest nicht umgeht, hätte Paris auf ihn
24 weniger Eindruck gemacht. Den neugeweihten Champion der Bürgerklasse
25 verzauberte nichts so sehr wie das Großstädtische der Großstadt. Wenn ihn
26 sein Schicksal zufällig nach New York geworfen hätte, würde sein Enthusias-
27 mus noch weißer geglüht haben für [1940: „“] "die menschen-dichte giganti-
28 sche Wildnis".
29
30
31
32

33 Und danach packte ihn jenes schwer ausdrückbare Etwas, das Goethe in
34 Italien ergriff, was den Nicht-Lateiner immer mit sich reißt, wenn er zum ers-
35 ten Mal der lateinischen Welt begegnet: die unbestimmbare Leichtigkeit,
36 Stüßigkeit, Freiheit des Lebens, die Luft des douce France. Vielleicht haben
37 auch Baudelaire und Verlaine dazu beigetragen, aber noch viel eher das Le-
38 ben der Pariser Gassen, die Inspiration des frühlinglichen Luxemburg-Gar-
39 tens, die Pariser Frauen. Wie Goethe in Rom, wurde Ady in Paris von seiner
40 noch nordisch-protestantischen Mutlosigkeit frei. Hier wurde in ihm zur Welt-
41 anschauung, daß das Leben schön ist, hier wuchs sein Mut sich selber vorbe-
42 haltlos zu akzeptieren, mitsamt seinen Fehlern, und sein Mut auszusprechen
43 die neuen Wörter, neuen Bilder, neuen Rhythmen, jene ganze neue Ordnung
44 der ungarischen Sprache, die ihm seit Großwardein Nagyvárad auf den
45 Lippen brannte. Paris gab nicht viel hinzu, aber erweckte ihn zu sich selbst.
46

c) Romantikus korszak.

Hazajövele után az Új versekkel megüzente a harcot mindennek, amit otthon mint irodalmat maga előtt talált. Mindenki tudta, hogy új fejezet kezdődött. Ady egy csapásra fontos személy lett, hívők és barátok élő relációjával összefűzött kör vette körül és most már ennek a körnek volt vezére és szolgálja is, mint minden vezér: a rá néző várakozó tekintetek meghatározták, hogy mit kell mondania. A harcos Ady szembetalálta magát ellenségeivel is, akikre nagyobb szüksége volt, mint barátaira. Velük teljesedett a végzetes kör, mely Adyt kényszerítette, hogy mindvégig játszon egy bizonyos Ady Endrés szerepet.

A kisebb-nagyobb ellenségek tarka csoportjából kiemelkedett lassankint az igazi, a nagy ellenség: Tisza István gróf. Tisza egyébként nem érdeklődött az irodalom iránt, de csodálatosképen Ady fellépésére rögtön reagált, akkor, amikor még nem látták tisztán Ady teljes jelentőségét. Tisza és Ady gyűlölete egymás iránt megmaradt egész életükön át szenvedélyes és könyörtelen gyűlöletnek, ahogy csak rokonok gyűlölhettek egymást. Mindketten tiszántuli kálvinista nemesek voltak, de kettejükben az örök magyar kétféleség újult ki. Sorsuk fátumszerű összeláncoltságában egy esztendő, az összeomlás éve, ragadta el mindkettejüket, Nagymagyarország két legfontosabb emberét.

Az Új Versek, és a közvetlen utána megjelent Vér és Arany, indítják meg Ady romantikus korszakát. Ady, aki a magyar irodalom legtudatosabb költője volt, kötetének a címét nem ötletszerűen, nem a jóhangzás szerint választotta, hanem a cím is époly tervszerűen beletartozott az önkifejezés funkciójához, mint a ciklusokra való beosztás. Legtöbb címe csodálatos trouvaile, ami az egész kötet hangulatát és Ady akkori korszakának az alaptonusát kifejezi. Első korszaka „vér és arany“. Tárgyban uralkodik Ady legmerészebb tematikus újítása, a szerelem testi oldalának és általában a modern élet anyagi részének, a pénz-gondoknak, a prózának költészetté tétele — formában pedig az erős, rikító színek, a vér és arany. A versek a maximális átütő erő elve szerint komponálódnak: általában igen

c) Romantische Epoche.

Nach seiner Heimkehr erklärte er mit den (Neuen Versen /Gedichten) den Kampf all dem, was er daheim als Literatur vor sich fand. Jedermann wußte, daß ein neues Kapitel begonnen hatte. Ady wurde auf einen Schlag eine wichtige Person; ein von der lebenden Relation von Anhängern und Freunden zusammengefügter Kreis umgab ihn und nunmehr war er auch Führer und Diener dieses Kreises, wie jeder Führer: die auf ihn schauenden erwartungsvollen Blicke bestimmten, was er zu sagen hatte. Der militante Ady fand sich auch Feinden gegenüber, die er nötiger brauchte, als seine Freunde. Mit ihnen schloß sich der verhängnisvolle Kreis, der Ady zwang, daß er ganz bis zum Schluß eine gewisse Anderl-Adysche Rolle spiele.

Aus der bunten Gruppe kleinerer und größerer Feinde erhob sich allmählich der wahre, der große Feind: Graf Stefan Tisza. Tisza interessierte sich ansonst nicht für die Literatur, aber wundersamerweise reagierte er auf Adys Auftreten sofort, damals, als man Adys volle Bedeutung noch nicht klar sah. Tiszas und Adys Haß gegen einander blieb ihr ganzes Leben hindurch leidenschaftlicher und unerbitterlicher Haß, so wie nur Verwandte einander hassen können. Beide waren sie kalvinistische Adlige von Transtheiß, doch in ihnen erneuerte sich die ewige ungarische Zweiheit. In der fatumartigen Verkettung ihres Schicksals raffte ein Jahr, des Zusammenbruchs Jahr, beide hinweg, Groß-Ungarns [1940: utolsó korszakának /letzten Zeitabschnitts]. zwei wichtigste Männer

Die (Neuen Gedichte), und das unmittelbar danach erschienene (Blut und Gold) leiten Adys romantische Epoche ein. Ady, der der bewußteste Dichter der ungarischen Literatur war, wählte die Titel seiner Bände nicht einfallsmäßig, nicht nach dem Wohlklang, sondern der Titel gehörte ebenso planmäßig zur Funktion der Selbstartikulierung, wie die Einteilung in Zyklen. Seine meisten Titel sind wunderbare trouvailes, was die Stimmung des ganzen Bandes und den Grundton von Adys damaliger Epoche ausdrückt. Seine erste Epoche ist "Blut und Gold". Im Sujet dominiert Adys kühnste thematische Neuerung, der körperlichen Seite der Liebe und generell der materiellen Seite des Lebens, der Geld-Sorgen, der Prosa Dichterischmachung -- in der Form wiederum die kräftigen, grellen Farben, das Blut und Gold. Die Gedichte sind nach dem Prinzip der maximalen Durchschlagskraft komponiert: im allgemeinen sind sie zu

rövidek, rövidek a sorok és mondatok is, és ebbe a tömör építménybe annyi szokatlanság, új szó, új kép van elhelyezve, amennyit csak megbir a vers. A legtöbb vers magát egy-egy kép alkotja, egy verssé nőtt hasonlat, amint a versek címe is mutatja: Midász király sarja, Búgnak a tárnák, Vörös szekér a tengeren stb., — vagy pedig egy fel nem oldható mithikus szimbolum: Harc a Nagyurral, Az ős Kaján, A vár fehér asszonya. Mithoszalkotó fantáziája ebben az időben még teljes, töretlen. Minden nagy probléma megleti a maga vízióját, a maga kísértetét, vagy szörnyetegét, mely oly igazul hat, minthogyha évszázadok óta élne már a nép képzeletében, mint a hétfejű sárkány. Az ember kénytelen azt gondolni, hogy Ady a magyarság kollektív tudatalattijából merített és kimondta azokat a mihoszokat, melyek szótlanul kísértettek évezrede már, a nem-létező magyar mithológiát.

Ady első periodusának a stílusát a későbbitől az különbözteti meg, hogy itt-ott, rejtve-lopva, olyankor, mikor az ember legkevésbé sincs felkészülve ellene, szentimentális formulák vannak elhelyezve a verseibe, gondosan eltakart vermek, melyekbe a gyanutlan olvasó behull és meghatódik. Ekkor Ady még nem tudott teljesen lemondani arról, hogy „költői“ legyen a szó régi, holdvilágos értelmében. Tartani kell tőle, hogy ezek a szentimentális formulák nagy mértékben hozzájárultak Ady sikeréhez, mint Wagner népszerűségéhez azok a részletek, melyeket az olasz iskolának tett koncesszióképen szerzett. Mondják, hogy mikor Ignotus elolvasta az Egyedül a tengerrel c. verset, elragadtatottan kiáltott fel: „Ez az a vers, amit Farkas Imre egész életében szeretett volna megírni!“

d) A későbbi Ady.

Első négy verseskötetét Ady „fogyó élete növekvő lázában“ írta, tele a lázas ember emberfölötti vitalitásával. Erre a tulfeszített életre szükségképpen be kellett állnia a reakciónak, a kifáradásnak. A romantikus Adyt a fáradt Ady váltja fel, négy verses kötetel: A Minden-Titkok versei, A

1 kurz, kurz sind die Zeilen und auch die Sätze, und in diese straffe Struktur ist
2 soviel Ungewohntes, sind soviel neue Wörter, neue Bilder untergebracht
3 wieviel das Gedicht nur erträgt. Den Kern der meisten Gedichte bildet jeweils
4 ein Bild, ein zum Gedicht gewachsenes Gleichnis, wie auch der Titel der Ge-
5 dichte zeigt: (König Midas' Sproß), (Es grollen die Zechen), (Roter Wagen
6 auf dem Meer) usw., - oder ein nicht auflösbares mythisches Symbol:
7 (Kampf mit dem Großherra), (Der uralte Kain), (Der Burg weiße Frau). Seine
8 mythenschöpferische Fantasie ist in dieser Zeit noch vollständig, ungebros-
9 chen. Jedes große Problem findet ihre eigene Vision, sein eigenes Gespenst,
10 oder Monster, das so wahrhaftig wirkt, als ob es seit Jahrhunderten schon
11 leben würde in der Vorstellung des Volkes, wie der siebenköpfige Drache.
12 Man ist zu denken gezwungen, daß Ady aus dem kollektiven Unterbewußten
13 des Ungartums schöpfte und jene Mythen aussprach, die wortlos schon seit
14 einem Jahrtausend spukten, die nicht-vorhandene ungarische Mythologie.

15
16
17
18
19
20
21 Den Stil von Adys erster Epoche unterscheidet das von den späteren, daß
22 hier und dort, verstohlen-versteckt, solchennals, wenn man darauf am we-
23 nigssten gefaßt ist, sentimentale Formen in seinen Gedichten platziert sind,
24 sorgfältig verdeckte Gruben, in die der arglose Leser hineinfällt und gerührt
25 wird. Damals konnte Ady noch nicht vollends darauf verzichten, "dichterisch"
26 zu sein im alten, mondscheinigen Sinn des Wortes. Man muß befürchten, daß
27 diese sentimental Formeln in großem Maß zu Adys Erfolg beigetragen
28 haben, wie zu Wagners Volkstümlichkeit jene Teile, die er als Konzession an
29 die italienische Schule komponierte. Es heißt, daß Ignotus, als er das Gedicht
30 (Allein mit dem Meer) gelesen hatte, hingerissen ausrief: "Dies ist das Ge-
31 dicht, das Emmerich Farkas in seinem ganzen Leben gern geschrieben hätte!"

d) Der spätere Ady.

32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42 Die ersten vier Gedichtbände schrieb Ady "in seines abnehmenden Lebens
43 steigendem Fieber", voll der übermenschlichen Vitalität des fiebernden Men-
44 schen. Auf dies überspannte Leben mußte sich zwangsläufig die Reaktion
45 einstellen, die Ermüdung. Den romantischen Ady löst der müde Ady ab, mit
46 vier Gedichtbänden: (Die Gedichte der All-Geheimnisse), (Das

menekülő Élet, A Magunk Szerelme, Ki látott engem? — A visszahúzóó vitalitás, a „menekülő élet“ kora ez. A tömör kompozíció lazább lesz, a színek szürkébbek, már nem a kép a vers középpontja, hanem a gondolat. Ady stílusa abban a mértékben lesz diskurzivebb, amint az ifjúkor láza elmúlik és a megrázkodtatások helyét a nyugodt eszmélkedés foglalja el. Így fejlődött Goethe is.

Ady kifáradását elsősorban testi okok határozták meg, alkotásának ez a korszaka betegségek, halálfélelmek és szanatóriumok sorozata volt. Ady legendásan szertelen életű volt, és ő maga igyekezett táplálni ezt a legendát tényekkel, vallomásokkal és színészkedéssel. „Kezdetben vala az irodalom“, bizonyos irodalmi teoriák nagy mértékben hozzájárultak, hogy Ady mintegy kötelességszerűen mámorba és szerelembe tékozolta magát. Essayi, a Vallomások és Tanulmányok, mutatják, hogy Ady ezt az élet-pazarlást a költőtől elválaszthatatlannak tartotta. A romantikus sorsüldözte költő utolsó alakváltozása ez, Adyhoz valószínűleg a századvégi franciák, különösen Verlaine és Rimbaud sorsa közvetítette. Ady úgy gondolta, hogy a költőgenie nem illeszkedik bele a szürke polgári életformákba — nemcsak művészetével, hanem életének minden mozzanatával tiltakoznia kell a szokványos kisszerűség ellen. Akkoriban még nem ment ki a divatból a bohém fogalma és Ady bohém volt kötelességből, hogy ne legyen nyárspolgár.

A Magunk Szerelme és a Ki Látott Engem magaslátán születik meg a késői Ady hangja. A rövid mondatokat hosszú, bonyolult, egész strófákon átkígyózó mondatok váltják fel: A gondolat, ami itt kifejezésért küzd, mélyről jött és komplikált, nem férne el plasztikus képekben és rövid mondatokban. Elmarad minden lágyság, minden pointírozás és minden szép latinos-franciás hang. A biblia és a XVI. századi kálvinista költészet az egyetlen irodalmi hatás, ami megmarad. A késői Ady stílusa komor és fenséges, mint Miltoné, mintha a zoltáros századok küzdelme újulna ki és nyom nélkül vonultak volna el a kisszerű, racionalista és érzelmes századok.

1 flihende Leben), (Unsre Liebe), (Wer hat mich gesehn?) -- Es ist dies die
2 Periode der sich zurückziehenden Vitalität, des "fliehenden Lebens". Die
3 straffe Komposition wird lockerer, die Farben werden grauer, nicht mehr das
4 Bild ist des Gedichtes Mittelpunkt, sondern der Gedanke. Adys Stil wird in
5 jenem Maß diskursiver, wie sein jugendliches Fieber vorübergeht und die
6 Stelle der Erschütterungen das ruhige Nachsinnen einnimmt. So entwickelte
7 sich auch Goethe.
8
9

10 Adys Ermüdung wurde in erster Linie von körperlichen Ursachen
11 bestimmt, diese Epoche seines Schaffens war eine Serie von Krankheiten, To-
12 desängsten und Sanatorien. Ady war legendär ausschweifend lebig, und er
13 selbst war diese Legende zu nähren bestrebt mit Tatsachen, Bekenntnissen
14 und Vorspielung. "Im Anfang war die Literatur", gewisse literarische Theo-
15 rien trugen in großem Maß dazu bei, daß Ady gleichsam pflichtgemäß sich in
16 Rausch und Liebe verschwendete. Seine Essays, die (Bekenntnisse und
17 Studien) zeigen, daß Ady dieses Lebenverschwenden als vom Dichter un-
18 trennbar hielt. Es ist dies des romantischen schicksalsverfolgten Dichters
19 letzte Gestaltwandlung, zu Ady wurde sie wahrscheinlich durch der jahrhun-
20 dertendigen Franzosen, insbesondere Verlaines und Rimbauds Schicksal über-
21 mittelt. Ady dachte es sich so, daß das Dichtergenie sich nicht in die grauen
22 bürgerlichen Lebensformen einpassen kann -- nicht nur mit seiner Kunst, son-
23 dern mit jeder Regung seines Lebens protestieren muß gegen die gewohnte
24 Kleinartigkeit. Damals war der Begriff des Bohème noch nicht aus der Mode
25 gegangen und Ady war Bohème aus Pflichtbewußtsein, damit er nicht Spieß-
26 bürger sei.
27
28
29
30
31
32
33
34

35 Auf der Anhöhe von (Unsere Liebe) und (Wer hat mich gesehn) wird die
36 Stimme des späteren Ady geboren. Die kurzen Sätze werden von langen,
37 komplizierten, sich durch ganze Strophen hindurchschlängelnden Sätzen
38 abgelöst. Der Gedanke, um dessen Ausdruck er hier ringt, kam von tief und
39 war kompliziert, er fände keinen Platz in plastischen Bildern und kurzen
40 Sätzen. Jegliche Weichheit bleibt weg, jedes Pointieren und jeder schöne
41 lateinisch-französischartige Klang. Die Bibel und die kalvinistische Dichtung
42 des XVI. Jahrhunderts sind der einzige literarische Einfluß, der übrig bleibt.
43 Der Stil des späten Ady ist düster und erhaben, wie Miltons, als ob der Kampf
44 der psalmodischen Jahrhunderte sich erneuere und die kleinartigen, rationa-
45 listischen und empfindsamen Jahrhunderte spurlos vorübergezogen wären.
46

Ez a stílusa a késői Ady két kötetének, a Halottak Élének és a posztumusz Utolsó Hajók kötetnek. A világháború kitörése kiváltja a testileg-lelkileg összetört Adyból azt a nagy fordulatot, ami minden nagy alkotó életében bekövetkezik, a fausti megoldást: a hazatalálást a kollektivumhoz. Önszerelme a magyarságra hulló iszonyat alatt annyira kiszélesedik, hogy önmagát szinte már el is felejteti és csak egy gyötrő fókusz marad meg a tudatban: „a fajtám sorsa.” Adynak egy pillanatig sem volt illúziója a háborúról. Nem tekintette a magyarság háborújának — a mesebeli János nekigyürkőzött, mert azt mondták neki, hogy bajban van a messzi város. Körülötte a győzelmi jelentések megtévesztő boldogságában úszott az ország és ő Kasszandra-sorssal, nem kételkedve a végső tragédiában, lovagolt a halottak élén. A halottak és a halni készülő, a vérző magyarság volt az a kollektivitás, ahová Ady hazatalált és amelynek szolgálatában írta utolsó és legnagyobb verseit. Ezek a versek egészen másképp voltak érthetetlenek, mint azok, amelyeket a régiek nyelvi újításuk miatt nem értettek — ezek érthetetlenek voltak, mert a költő divinációja a proféták homályosságával beszélt jövődől ismeretlen dolgokról. Utolsó korszakának versei csak a nagy összeomlás után, Ady sírja fölött nyerték el igazi értelmüket.

Nem beszélhetünk öreg Adyról, mert sosem lett öreg — de a késői Ady eljutott a belső költőtörténetnek arra a fokára, ahová a nagy lírikusok öreg korukra szoktak eljutni. Van valami meghatározhatatlan, csodálatos érték, ami közös az öreg Goethének, az elhomályosult Hölderlinnek, a „harmadik” Vörösmartynak, az Öszikék Arany Jánosának és a késő Adynak a költészetében. Valami furcsa „tulós” derengés, valami „halálon innen, életen túl”, Ady szavai szerint, valami túlvilágias, mint a tájakon, melyek megszokott sétánk határán túl fekszenek és ahová mindig estefelé ér el az ember.

1 Dieser Stil ist der Stil der beiden Bände des späten Ady, des (An der
2 Spitze der Toten) und des posthumen Bandes (Die letzten Schiffe). Der
3 Ausbruch des Weltkriegs löst aus dem körperlich-seelisch zusammenge-
4 brochenen Ady jene große Wandlung aus, die im Leben jedes großen
5 Schöpfers eintritt, die Faustische Lösung: das Heimfinden zum Kollektiv.
6 Seine Eigenliebe weitet sich unter dem aufs Ungartum fallenden Greuel so
7 sehr, daß er sich selber beinahe schon vergißt und nur noch ein quälender
8 Fokus im Bewußtsein übrig bleibt: "das Schicksal meiner Art". Ady hatte
9 keinen Augenblick eine Illusion über den Krieg. Er betrachtete ihn nicht als
10 Krieg des Ungartums -- der Johann aus dem Märchen krepelte die Ärmel
11 hoch, weil man ihm gesagt hatte, daß die ferne Stadt in Gefahr sei. Um ihn
12 herum schwamm das Land im irreführenden Glück der Siegesmeldungen und
13 er mit Cassandra-Schicksal, nicht zweifelnd an der schließlichen Tragödie, ritt
14 an der Spitze der Toten. Die Toten und sich zum Sterben Anschickenden, das
15 blutende Ungartum war jenes Kollektiv, wohin Ady heimfand und in dessen
16 Dienst er seine letzten und größten Gedichte schrieb. Diese Gedichte waren
17 auf ganz andere Weise unverständlich, als jene, die die Alten ob ihrer
18 sprachlichen Neuerung nicht verstanden hatten -- diese waren unverständlich,
19 weil die Divination des Dichters mit dem Dämmerdunkel der Propheten von
20 den künftigen unbekanntem Dingen sprach. Die Gedichte seiner letzten
21 Epoche erlangten erst nach dem großen Zusammenbruch, über Adys Grab
22 ihren wahren Sinn.

31 Wir können nicht von altem Ady sprechen, weil er nie alt wurde -- doch
32 der späte Ady gelangte auf jene Sprosse der inneren Dichtergeschichte, wohin
33 die großen Lyriker auf ihre alten Tage zu gelangen pflegen. Es gibt irgend-
34 einen unbestimmbaren, wunderbaren Wert, der gemeinsam ist dem alten
35 Goethe, dem umnachteten Hölderlin, dem "dritten" Vörösmarty, dem Johann
36 Arany der "Herbstlein" und der Dichtung des späten Ady. Eine Art
37 sonderbaren "jenseitigen" Dämmerns, etwas "diesseits des Todes, jenseits des
38 Lebens", -- laut Adys Worten, -- etwas Überirdisches, wie auf den Land-
39 schaften, die jenseits unseres gewohnten Spaziergangs liegen und wohin der
40 Mensch immer gegen Abend gelangt.

e) *Ady vitalizmusa.*

Ady, európai kapcsolataiban, ahhoz a nemzedékhez tartozott, amely az északiakkal az élen, az irodalomban világnézetre keresett. Ady világnézete nemcsak bizonyos természetes emberi reakciók bölcseséggé szűrődött szabálytana volt, mint Kölcseytől kiindulva költőink, különösen Arany János, világnézete, a magyar idealizmus. Ez a magyar idealizmus voltaképpen csak világkép és világérzés volt és főképp gyakorlati, ösztönös tudása annak, hogy mit kell tenni adott körülmények közt, de nem filozófiai, eszmetörténeti értelemben vett világnézet. A filozófikus szellem nemzeti irodalmunk legfőbb hiánya és legfőbb oka annak, hogy értékei nem hatnak a külföldön.

Ady sokkal inkább filozófikus költő, semmint a spontaneitásáról alkotott legenda hinni engedné. Épen itt, eszmetörténeti téren vannak a legerősebb kapcsolatai Európával. Európai gondolat-áramlatok sokkal erősebben hatottak rá, mint európai költők, mint Baudelaire és Verlaine.

A gondolat-áramlat, mely Adyt eljegyezte magának, az u. n. életfilozófia volt, a Nietzsche és Bergson nevéhez fűződő vitalizmus, mely ezidőtájt kezdett nyugaton, a legmagasabb német filozófia állandó tiltakozása dacára, vezető korgondolattá, sőt gondolatnál többé, az egész életet formáló állásfoglalássá, csak nem vallási jellegű hitté lenni.

Az értékek nagy átértékelésekor, amikor évszázadok kételkedése kirágott mindent, ami a keresztény-európai kultúrában valaha örök-érvényűnek látszott, egyetlen egy metafizikai valóság maradt meg, amiben hinni lehetett: az élet, mely megszakítatlan kontinuitásban ömlik le az első egysejtűtől mihozzánk és amelynek jegyében mégis mégis halhatatlanok vagyunk, mert a bennünk lévő életlendület nem vész el, hanem tovább él, mint minden energia.

Az új filozófia, mint nem-eleven, tehát értéktelen dolgot vetette el a régebbi filozófia apriorisztikus fogalmi rendszereit, melyek nem követték az élet ezernyi sokféleségét, kígyós ösvényeken és alázatosan. Elvetette a spekulatív gondolat primátusát és helyébe a közvetlen szemléletet, az intuiciót ültette. Ez a filozófia tulajdon-

e) *Adys Vitalismus.*

Ady, in seinen europäischen Verbindungen, gehörte zu jener Generation, die mit den Nordischen an der Spitze, in der Literatur eine Weltanschauung suchte. Adys Weltanschauung ist nicht nur die zur Weisheit gefilterte Regellehre gewisser natürlicher menschlicher Reaktionen, wie von Kölcsey ausgehend unserer Dichter, besonders Johann Arany's, Weltanschauung, der ungarische Idealismus. Dieser ungarische Idealismus ist [1940 = 0: voltaképpen /eigentlich] nur Weltbild und Weltgefühl und hauptsächlich praktisches, instinktives Wissen dessen, was man unter gegebenen Umständen tun muß, -- aber keine in philosophischem, ideengeschichtlichem Sinn genommene Weltanschauung. Der philosophische Geist ist der oberste Mangel unserer nationalen Literatur und hauptsächlichste Ursache dessen, daß ihre Werte im Ausland nicht wirken.

Ady ist viel mehr philosophischer Dichter, als es die von seiner Spontaneität gebildete Legende zu glauben erlauben würde. Gerade hier, auf ideengeschichtlichem Gebiet, sind seine stärksten Kontakte mit Europa. Europäische Gedanken-Strömungen haben auf ihn viel stärker gewirkt, als europäische Dichter, als Baudelaire und Verlaine.

Die Gedanken-Strömung, der sich Ady anverlobte, war die sogen. Lebensphilosophie, der an die Namen Nietzsche und Bergson sich knüpfende Vitalismus, der zu dieser Zeit im Westen, trotz des ständigen Protests der allerhöchsten deutschen Philosophie, zum leitenden Zeitgedanken, ja mehr sogar als Gedanke, eine das ganze Leben formende Stellungnahme, beinahe ein Glaube religiösen Charakters zu werden begann.

Bei der großen Umwertung der Werte, als der Zweifel von Jahrhunderten alles herausnagte, was in der christlich-europäischen Kultur jemals ewig gültig zu sein schien, blieb eine einzige metaphysische Wahrheit übrig, an die man glauben konnte: das Leben, das in unzerreißbarer Kontinuität vom ersten Einzeller hinabströmt zu uns und in dessen Zeichen wir dennoch-dennoch unsterblich sind, weil der in uns vorhandene Lebensschwung nicht verloren geht, sondern weiter lebt, wie jede Energie.

Die neue Philosophie verwarf die aprioristischen Begriffs-Ordnungen der älteren Philosophie als nicht-lebendige, also wertlose Sache, welche nicht befolgten des Lebens tausendfache Vielfalt, auf verschlungenen Pfaden und demütig. Sie verwarf den Primat des spekulativen Gedankens und setzte an seine Stelle die unmittelbare Betrachtung, die Intuition. Diese Philosophie ist eigent-

képen minden rendszeres filozófiai gondolkozás tagadása volt és érthető, hogy a hivatalos filozófia előbb-utóbb elnyomta ezt a lázadást. Az új gondolat nagy eredményeit nem a filozófiában érte el. Freud, Einstein, Simmel és a német szellemtörténeti mozgalom, André Gide, Marcel Proust, Aldous Huxley és nyomukban az új francia és angol regényírás az új gondolat diadalmas leszárnozottjai.

Ilykép nem véletlen, hogy az új filozófiát Magyarországon költő honosította meg és tette a következő nemzedék világnézeti bázisává. Ady filozófiai felkészülése nem volt beható studiumok eredménye, még csak nem is külföldről hozta magával az új eszméket. Itthon tanulta meg, filozófiában jártas barátaitól, az új gondolatokat, melyek akkor a „levegőben voltak“, és belső hajlamával tökéletesen megfelelték.

Ady hitvallása az élet önmagáértvaló és mindenekfelett való tisztelet: A legfőbb jó: az életet magunkba engedni a „körmünk hegyéig“, ahogy az ősök, a német Sturm und Drang költői mondták. A legfőbb rossz: a „fehér csönd“, a Hideg király országa, az érzések hiánya, a nyugalom, a tompaság, a menekülő élet. Az élet teljességének érzése felülemel a jó és rossz avult korlátain, aki igazán él, csak jó lehet — a megcsökent élet a büntudat mardosását hagyja hátra.

Ady vitalizmusa voltaképpen miszticizmus, vallási kiegészítés nélkül. Az élet értelmét és célját a számára is, mint a nagy misztikusok számára, a tragikus életérzés nagy pillanatai adják meg, az időtlen pillanatok, mikor az ember belsejében összetalálkozik az embersors minden szépsége. A többi óra, nap és hónap csak előkészület a következő nagy pillanatra vagy bánkódás az elmúlt pillanat után. De, a csüggedés óráit nem számítva, mindig él a misztikusban a tudat, hogy magában hordoz valami, valaki titokzatosát, aki felszabadul és úrrá lesz a végzetes órán, a lélek teljességében. Ady önszerelme is mind tudatosabban efelé a mélyebb, misztikus én felé irányul, kinek sorsa a nappal és a csillagokkal együttmozog, a világot mozgató össz-szeretet hullámaira.

1 lich das Leugnen jedes systematischen philosophischen Denkens und es ist
2 verständlich, daß die amtliche Philosophie früher oder später diese Meuterei
3 unterdrückte. Das neue Denken erreichte ihre Resultate nicht in der Phi-
4 losophie. Freud, Einstein, Simmel und die deutsche geistesgeschichtliche Be-
5 wegung, Andre Gide, Marcel Proust, Aldous Huxley und in ihrer Spur das
6 neue französische und englische Romanschrifttum sind die triumphalen
7 Abkömmlinge des neuen Gedankens.
8
9

11 Auf diese Weise ist es kein Zufall, daß die neue Philosophie in Ungarn
12 von einem Dichter eingeheimatet wurde und zur weltanschaulichen Basis der
13 nachfolgenden Generation gemacht wurde. Adys philosophische Präparation
14 war nicht das Ergebnis intensiver Studien, er brachte die neuen Ideen noch
15 nicht einmal aus dem Ausland mit sich. Er erlernte sie daheim, von seinen in
16 Philosophie bewanderten Freunden, die neuen Gedanken, die damals "in der
17 Luft waren", und seiner inneren Neigung perfekt entsprachen.
18
19

21 Adys Glaubensbekenntnis ist die Verehrung des Lebens um seiner selbst
22 und über alles willen. Das oberste Gute ist: das Leben in uns hereinlassen "bis
23 zu unserer Nagelspitze", wie es die Ahnen, die Dichter des deutschen Sturm
24 und Drang sagten. Das oberste Übel: die "weiße Stille", das Land des Königs
25 Kälte, der Mangel an Gefühlen, die Ruhe, die Stumpfheit, das fliehende
26 Leben. Das Gefühl der Vollständigkeit des Lebens hebt uns über die ver-
27 alteten Schranken von Gut und Böse hinweg, wer wirklich lebt, kann nur gut
28 sein -- das verringerte Leben hinterläßt das Nagen des Schuldbewußtsein.
29
30

32 [1940 =0: Ady . . 14 sor . . hullámaira. /Adys Vitalismus ist eigentlich
33 Mystizismus, ohne religiöse Ergänzung. Des Lebens Sinn und Ziel geben
34 auch für ihn, wie für die großen Mystiker, die großen Augenblicke des tragi-
35 schsen Lebensgefühls, wenn im Innern des Menschen zusammentreffen des
36 Menschenschicksals alle Schönheiten. Die übrigen Stunden, Tage und Monate
37 sind nur Vorbereitung auf den folgenden großen Moment oder Trauer um den
38 vergangenen Moment. Aber, die Stunden der Mutlosigkeit nicht gerechnet,
39 lebt immer im Mystiker das Bewußtsein, daß er in sich trägt etwas, jemand
40 Geheimnisvolles, der frei wird und Herr über die schicksalhafte Stunde, in der
41 Vollständigkeit der Seele. Auch Adys Selbstliebe richtet sich immer bewußter
42 in derlei tieferes, mystisches Ich, dessen Schicksal sich mit der Sonne und den
43 Sternen zusammenbewegt, auf der Welt bewegenden Gesamt-Liebe Wellen.]
44
45
46

f) Ady és a halál.

Az élet centralitása magával hozza a halál centralitását is. Különös megisméltődések folytán a magyar irodalom két legnagyobb lírikusa, Vörösmarty és Ady, mindketten a halál költői voltak. Életrajzi feljegyzésekből tudjuk, hogy Adyt mélyen és állandóan foglalkoztatta a halál gondolata, megokolt és megokolatlan halálfélelmek gyötörték, növelve életvágyának intenzitását. Kissé olyan volt, mint a Dosztojevskij által elképzelt ideális ember, aki élete minden pillanatát úgy éli, mintha utolsó pillanata volna.

De a halál nemcsak, mint a nagy ellenség, mint a félelmek kisugárzó fókusza jelenik meg Ady verseiben. Sokszor, talán többször, jóbarát vagy messziről közeledő szerető, akit a költő remegő izgalommal vár. Ez is a vitalisztikus világnézetből következik, mint az érem másik oldala. A poláris ellentétek a lélekben mindig közel vannak egymáshoz és szerepet cserélhetnek. Csak, aki nagyon szeret, tud nagyon gyűlölni és csak a végső gyökeréig vallásos középkor tudta a sátánosságot létrehozni. A halálkultusz az életkultusszal iker.

Ady szembeállása a halálgondolattal fejlődött, Ady fejlődési fokainak megfelelően. Fiatalkorában a franciáskadens attitűdöt öltötte fel: a Halál rokona ő, fáradt ember, aki lassan és készséggel süllyed a sirja felé. Azután mindig gyakoriabbak a vacogó rémület víziói, amint a halál tényleg jelzi közeledtét, betegségben és kifáradásban. Ez a „nagy rangos félelem előtte a Halálnak“, sugallta Ady legmeglepőbb képeit: Jó Csönd-herceg, A Halál lovai, Az alvó Csók-palota, Szemben a temetővel, A távoli szekerek és megannyi más — a magyar halálmítológia. A késői Ady számára a halál már nem fenyegető, titkos rém, hanem a „nagy bizony, a biztos romlás“ — és Ady szembenéz az elkerülhetetlennel, tudomásul veszi, mint az élet többi törvényét és megnyugszik benne. Az utolsó kötetekben a halálversek megfogyatkoznak és belőlük is kicseng az életen túl is diadalmas élet hite. *Átéli ő is a non omnis*

f) Ady und der Tod.

Die Zentralität des Lebens bringt auch die Zentralität des Todes mit sich. Infolge sonderbarer Wiederholung waren die beiden größten Lyriker der ungarischen Literatur, Vörösmarty und Ady, beide die Dichter des Todes. Aus biographischen Aufzeichnungen wissen wir, daß Ady der Todesgedanke tief und ständig beschäftigte, daß ihn begründete und unbegründete Todesängste quälten, die Intensität seiner Lebenssehnsucht steigernd. Er war ein wenig so, wie der durch Dostojewski vorgestellte ideale Mensch, der jeden Augenblick seines Lebens so lebt, als wäre es sein letzter Augenblick.

Aber der Tod erscheint in Adys Werken nicht nur als der großer Feind, als der Ängste ausstrahlender Fokus. Oftmals, vielleicht am meisten, ist er guter Freund oder von fern nahende Geliebte, vom Dichter mit zitternder Aufregung erwartet. Auch dies folgert aus der vitalistischen Weltanschauung, wie die Kehrseite der Medaille. Die polaren Gegensätze sind in der Seele immer einander nah und können Rolle tauschen. Nur wer sehr liebt, kann sehr hassen und nur das bis zu seiner letzten Wurzel religiöse Mittelalter konnte die Satanei hervorbringen. Der Todeskult ist der Zwilling des Lebenskults.

Adys Konfrontation entwickelte sich mit dem Todesgedanken, entsprechend den Entwicklungsstufen Adys. In seiner Jugendzeit nahm er die französisch-dekadente Attitüde an: er ist Verwandter des Todes, müder Mensch, der langsam und bereitwillig seinem Grab entgegen sinkt. Danach häufen sich immer mehr die Visionen zitternder Panik, so wie der Tod tatsächlich sein Nahen signalisiert, in Krankheit und Erschöpfung. Diese "groß rangige Furcht voran dem Tod", inspirierte Adys überraschendste Bilder: Herzog Gute Stille, Die Pferde des Todes, Der Schlafende Kuß-Palast, Vis-à-vis dem Friedhof, Die Fernen Führen und noch so viele andere -- die ungarische Todesmythologie. Für den späten Ady ist der Tod nicht mehr ein drohendes, geheimnisvolles Schreckgespenst, sondern "das große Gewisse, das sichere Verderben" -- und Ady schaut dem Unvermeidlichen ins Auge, nimmt es zur Kenntnis, wie die übrigen Gesetze des Lebens und fügt sich darin. In den letzten Bänden werden die Todesgedichte spärlicher und aus ihnen erklingt der Glaube des auch übers Leben hinaus triumphierenden Lebens. Auch er durchlebt das non omnis

moriart, tovább fog élni „ifjú szívekben és mindig tovább“, és még egyszer vízióba örökíti hitét az élet örök voltáról:

HULLA A BUZA-FOLDON.

Ott feledték a havas síkon,
Ásatlan sírján sohasem nő
Szekfü, Isten-fa, bazsalikom.

Elitatódik nagy csendesen,
S növényékeit veri rajta át
A győzedelmes buza-szem.

S a nyáron majd porhadtan lapul,
Mint megcsúfolt madár-ijesztő
Arany-tengerben fövénynek, alul.

Letipró sorsa már távolba zúg
S belőle és fölötte díszlik
Az Élet, a reményes és hazug.

g) *Ady vallásossága.*

A halál-közelség indítja el Adyt, romantikus ifjúkorának a vége felé, Istenkereső útjára. Istenhite is európai szellemi hullámok magyar továbbregzése. A francia megtérők, Verlaine, Huysmans, Bourget, és később Claudel, Max Jacob az övéhez lelkileg hasonló utat futottak be. Ady közülük csak Verlainet ismerte és vallásossága is leginkább Verlaineével rokon, bár a kálvinista magyart világok választják el a katolikus franciától.

A rokonság közte és a francia új-katolikusok közt elsősorban a közös okokban rejlik, melyek az Istenkereső vágyat kiváltják. Az okok legfőbbje a fáradság, mely Adyt nell' mezzo, pályája közepén, harcok és betegségek között, elfogja. Papok ivadékának, kinék a gyermekkor kis falusi templomokat, karácsonyi zsoltáreneklést jelent, nagyon nagy erő kellene ahhoz, hogy mindhalálig hitetlen

1 moriar, er wird weiterleben "in jungen Herzen und immer weiter", und noch
2 einmal verewigt er in einer Vision seinen Glauben an des Lebens Ewigsein:
3
4
5

LEICHE IM WEIZEN-FELD.

6
7
8
9 Man vergass ihn auf der verschneiten Ebene,
10 Auf seinem ungegrabenen Grab niemals wächst
11 Nelke, Beifuß [Gottes-Baum], Basilikum.
12
13

14 Er wird aufgesogen ganz still,
15 Und seine Keimlinge schlägt durch ihn hindurch
16 Das siegreiche Weizen-Korn.
17
18

19 Und im Sommer dann liegt er staubgeworden flach;
20 Als verhöhte Vogel-Scheuche
21 Im Gold-Meer dem Sand, unten.
22
23

24 Sein niedertrampelndes Schicksal schon in der Ferne braust
25 Und aus ihm und über ihm prangt
26 Das Leben, das hoffnungsvolle und verlogene.
27
28

g) *Adys Religiosität.*

29
30
31 Die Todes-Nähe bringt Ady, gegen Ende seiner romantischen Jugendzeit,
32 auf seinen Gottsuchenden Weg. Auch sein Gottglaube ist ungarisches Weiter-
33 vibrieren europäischer geistiger Wellen. Die französischen Sich-Bekehrenden,
34 Verlaine, Huysmans, Bourge, und später Claudel, Max Jacob, durchliefen see-
35 lisch einen dem seinen ähnlichen Weg. Ady kannte von ihnen nur Verlaine
36 und seine Religiosität ist am ehesten Verlaines verwandt, obwohl den kalvi-
37 nistischen Ungarn Welten trennen vom katholischen Franzosen.
38
39
40

41 Die Verwandtschaft zwischen ihm und den französischen Neu-Katholiken
42 liegt in erster Linie in den gemeinsamen Ursachen, welche die Gottsuchende
43 Sehnsucht auslösen. Der hauptsächlichste Grund ist die Müdigkeit, von der
44 Ady nell' mezzo, in der Mitte seiner Laufbahn, zwischen Kämpfen und Krank-
45 heiten, ergriffen wird. Ein Abkömmling von Pastoren, dem die Kindheit klei-
46 ne Dorfkirchen, weihnachtliches Psalmsingen bedeutet, bräuchte sehr große
47 Kraft dazu, um bis zu seinem Tod

maradjon. Mikor a vitalitás árama csökken, Ady is, mint Verlaine, a halál félelmében görnyedve, riadtan menekül Istenhez, aki talán mégis van és akkor jaj annak, aki mindvégig ellene bátor. Így lesz a fáradt Adyból „Istenhez hanyatló árnyék“.

Nem birom már harcom vitézül,
Megtelek Isten-szerelemmel,
Szeret kibékülni az ember,
Mikor halni készül.

(Álmod: az Isten.)

Ki akarta, hogy ne akarjak,
S mint csenevész ősi fű-sarjak,
Feküdjek kaszája elé
S így szóljak: rendben van, Uristen?

(Rendben van, Uristen.)

A fáradsággal együtt jelenik meg a bűntudat. Ady nem meri tovább vállalni életét, melyről azt hitte, túl van a jón és rosszon. Javulást ígér és magyarázkodik Isten színe előtt és bűnbánata most époly mélységes intenzitású, mint a bűn volt, az élet szeretete. Ady a szent-ágostoni lelkek közé tartozik, olyan diadalmasan tudja bűneit siratni, mint ahogy régi hősök ifjúkori harcaikról emlékeztek meg. A bűntudat adja Ady vallásos verseinek azt az intimen emberi rezonanciát, melyért Makkai Sándor őt tartja a legnagyobb magyar vallásos költőnek. A nagyvárosi ember vétkes és kárhóztos magányossága sír ebben a bűntudatban, az átvirrasztott éjszakák hajnali lelkiismeretfurdalása, az esengés, reménytelenül, a Tisztaság után. Városcsömör és metafizikai éhség, vágyak, melyek klastromba és vágyak, melyek déltengeri korallszigetekre hajtanak nyugaton írókat, Ady verseiben mind találkoznak, mikor a „Patyolat üzen“.

De ez csak a negatív oldala Ady vallásos költészetének. Mondtuk, hogy Ady vitalizmusa a miszticizmus egyik fajtája. Isten-átélése is a nagy keresztény misztikusokéval rokon: Isten magyarázhatatlan módon azonosul a lélek

1 ungläubig zu bleiben. Als der Strom der Vitalität nachläßt, flüchtet auch Ady,
2 wie Verlaine, in der Furcht des Todes gekrümmt, erschreckt zu Gott, den es
3 vielleicht dennoch gibt, und dann wehe dem, der bis ganz zuletzt gegen ihn
4 mutig ist. So wird aus dem müden Ady ein "zu Gott untergehender Schatten".
5
6
7

8 Ich ertrage nicht mehr meinen Kampf heldisch,
9 Werde erfüllt von Gottes-Liebe,
10 Es liebt sich zu versöhnen der Mensch,
11 Wann zu sterben er sich anschickt.
12

13 (Mein Traum: der Gott)
14

15
16 Wer wollte, dass ich nicht will,
17 Und wie verkümmerte, herbstliche Gras-Triebe
18 Mich legen soll vor seine Sense
19 Und so sprechen soll: es ist in Ordnung, Herrgott?

20 (Es ist in Ordnung, Herrgott)
21
22

23 Mit der Müdigkeit zusammen erscheint das Schuldbewußtsein. Ady wagt
24 nicht länger sein Leben auf sich zu nehmen, von dem er geglaubt hatte, es ist
25 jenseits von Gut und Böse. Er gelobt Besserung und rechtfertigt sich vor
26 Gottes Antlitz und seine Reue ist jetzt von derselben tiefen Intensität, wie es
27 die Sünde war, das Lieben des Lebens. Ady gehört zu den sankt-augustinischen
28 Seelen, er vermag seine Sünden so triumphal zu beweinen, wie sich alte
29 Helden ihrer jugendzeitlichen Kämpfe erinnerten. Das Schuldbewußtsein gibt
30 Adys religiösen Gedichten jene intime menschliche Resonanz, derethalben
31 Alexander Mak[k]ai ihn für den größten ungarischen religiösen Dichter hält.
32 Die sündige und verdammnisbeladene Einsamkeit des großstädtischen Men-
33 schen weint in diesem Schuldbewußtsein, durchwachter Nächte frühmorgend-
34 liche Gewissensbisse, das Flehen, hoffnungslos, nach Reinheit. Stadtekel und
35 metaphysischer Hunger, Sehnsüchte, die im Westen Schrift steller ins Kloster
36 und Sehnsüchte, die sie auf Koralleninseln südlicher Meere treiben, in Adys
37 Gedichten treffen sich all diese, wenn die "Schneeweiß [Textilreinigungsmarke]
38] benachrichtigt".
39
40
41
42
43

44 Aber dies ist nur die negative Seite von Adys religiöser Literatur. [1940
45 =0: Mondtuk, hogy /Wir sagten, daß] Adys Vitalismus ist eine Art des Mysti-
46 zismus. Auch sein Gottes-Durchleben ist verwandt mit dem der großen christ-
47 lichen Mystiker: Gott wird auf unerklärliche Weise identisch mit der Seele
48

mélyével. Ady Istene szeszélyes és megbízhatatlan, hitegető és gonoszkodó, mint az eksztatikus pillanat, melynek eljövetele teljesen kegyelemszerű, parancsszónak nem engedelmeskedik, könyörgésre nem hajlik. Ady csaknem prófánként ható meghittséggel fordul a benne rejlő Isten-séghez:

Te, Isten, ki Titok vagy, tudod,
Hogy én nem vagyok mai gyermek;
Az én ügyem a te ügyed
S ki ellenem támad, azt verd meg.

. . . .
Az én ügyem a te ügyed is,
Hogyha hivedet meg nem tartod,
Nem hisz benned majd senki sem;
Isten, Titok, elő a kardod.

(A Kimérák Istenéhez.)

Igy közeledik Ady a belső személyiségben történő átélésen át a személyes Istenhez. Mithikus fantáziája különben is úgy parancsolja, hogy Istennel, mint látható, beszélhető személlyel álljon szemközt. Isten, mint mihikus hasonlat jelenik meg: Nagy Cethal. Legjobb kísér-tet — és megjelenik mihikus Isten-formájában is, a Biblia szakállas öregembere, Ady legfurcsább, legszebb Isten-versében: A sion-hegy alatt.

Egy nagy harang volt a kabátja,
Piros betűkkel foltozott,
Bús és kopott volt az öreg Ur,
Paskolta, verte a ködöt,
Rórátéra harangozott.

Ime a mithosz! Ha a nagy Isten-látók közül valaki a huszadik században élt volna, nem láthatta volna Istent másképp — és ha Ady a mithosz-alkotó időkben élt volna, versek helyett bizonyára Isteneket teremt.

1 Tiefe. Adys Gott ist launisch und unzuverlässig, inhaltend und maliziös, wie
2 der ekstatische Augenblick, dessen Ankunft völlig gnadenhaft ist, keinem Be-
3 fehlswort gehorcht, sich auf Flehen hin nicht neigt. Ady wendet sich mit fast
4 profan wirkender Vertrautheit an die in ihm verborgene Gottheit:
5
6
7
8
9

10 Du, Gott, der Geheimnis bist, weisst,
11 Dass ich kein heutiges Kind bin;
12 Meine Angelegenheit ist deine Angelegenheit
13 Und wer mich angreift, den verprügele.
14

15
16 Meine Angelegenheit ist auch deine Angelegenheit,
17 Wenn deinen Jünger du nicht erhaltest,
18 Glaubst an dich dann niemand mehr;
19 Gott, Geheimnis, hervor dein Schwert.
20

21 (An den Gott der Chimären.)
22
23
24

25 So nähert sich Ady durch das in seiner innern Persönlichkeit geschehende
26 Durchleben dem persönlichen Gott. Seine mythische Fantasie befiehlt es auch
27 ansonsten, daß er Gott, als sichtbarer, ansprechbarer Person gegenübersteht.
28 Gott erscheint als mythisches Gleichnis: Großer Wal, Bestes Gespenst -- und
29 erscheint auch in seiner mythischen Gott-Form, der Bibel bärtiger Greis, in
30 Adys kuriosestem, schönstem Gottgedicht: Unter dem Berg Sion .
31
32
33
34
35

36 Eine grosse Glocke war sein Mantel,
37 Mit roten Lettern beflickt,
38 Traurig und abgewetzt war der alte Herr,
39 Er patschte, schlug den Nebel,
40 Zum Rorate läutete er.
41
42
43

44 Siehe der Mythos! Wenn von den großen Gott-Sehern jemand im zwanzig-
45 sten Jahrhundert gelebt hätte, würde er Gott nicht anders haben sehen können
46 -- und wenn Ady in den mythos-schöpfenden Zeiten gelebt hätte, erschafft er
47 statt Gedichten sicherlich Götter.
48

h) *Ady és a szerelem.*

A vitalisztikus életfelfogás legfontosabb frontja a szerelem. Ez az, ami időfeletti pillanatokot lop a köznapi ember életébe is, az eksztázisok legbiztosabb és legáltalánosabb szülője — ide gyűlik össze racionalista korokban minden, ami valaha vallás, mithosz és heroizmus volt. Ez az ember utolsó menedéke, a „legfőbb várta“, melyről Ady egyik legtökéletesebb verse beszél.

Talán semmiben sem volt Ady Magyarországon annyira újító és annyira európai, mint ahogy a szerelmet felfogta. Jöttéig a szerelem magyar költő számára még mindig a biedermeier hagyományok Petőfi által szentesített idillikus érzése volt: a szőke kékszemű „kislány“ meg nem kísértett tisztaságának a kultusza, a reménytelen és az enyelgő szerelem rekvizítumaival felszerelve. Csak Vajda János, akit Ady ősének vallott, ismerte a másik szerelmet.

Nyugaton a kékszemű szőke kislány már csak az alsóbb irodalomban élt és él tovább, talán örökké. Az egykori lírai hősnő ma az amerikai filmek örök-ártatlan anyyala. De a magasabb irodalomban éppen Ady korában nagy reakció állt be a szőke kislányok hegemoniája ellen. Ibsen, Hauptmann, Gorkij és főképp Strindberg egy más, éppen ellenkező nő-típust állított be a változó irodalmi érdeklődés középpontjába: a démoni, a veszedelmes, kiismerhetetlen nőt. (Ma már ez a típus még elavultabb, mint a szőke kislány). A szerelem, mellyel a férfi efelé a nő-típus felé fordul, szintén változáson megy keresztül: az idilli, gyengéd és felemelő érzés helyét a vad, kegyetlen és leküzdhetetlen szenvedély foglalja el — egy új érzés, melyben ugyanannyi a gyűlölet, mint a szeretet, „mindenki öl, aki szeret“, mondja az akkoriban legdivatosabb költő, Oscar Wilde; ambivalens érzés.

A szerelem végzet. Ezt az attitűdöt Ady készen kapta az asketikus Baudelairetól, és csatlakozik a nyugati költők nagy táborához, kik, mint ő, a szerelmet gyógyíthatatlan betegségnek érzik, vétkes szenvedélynek, mint az ópiumot, ellene küzdeni mindhiába.

Ha összehasonlítjuk Ady szerelmes verseit pl. Petőfi-

h) *Ady und die Liebe.*

Die wichtigste Front der vitalistischen Lebensauffassung ist die Liebe. Dies ist das, was auch ins Leben des Alltags-Menschen suprazeitliche Augenblicke stiehlt, der Ekstasen sicherste und allgemeinste Gebäerin -- hierher versammelt sich in rationalistischen Epochen alles, was jemals Religion, Mythos und Heroismus war. Dies ist die letzte Zuflucht des Menschen, die "oberste Warte", von der eins der vollkommensten Gedichte Adys spricht.

Vielleicht war Ady in Ungarn in nichts so sehr Neuerer und so sehr Europäer, als wie er die Liebe auffasste. Bis zu seiner Ankunft war die Liebe für den ungarischen Dichter noch immer das von Petőfi sanktionierte idyllische Gefühl der Biedermeier-Überlieferungen: der Kult der nicht in Versuchung geführten Reinheit des blonden, blauäugigen "Mädleins", ausgerüstet mit den Requisiten der hoffnungslosen und tändelnden Liebe. Nur Johann Vajda, den Ady als seinen Ahn bekannte, kannte die andere Liebe.

Im Westen lebte und lebt das blauäugige blonde Mädlein nur noch in der unteren Literatur weiter, vielleicht auf ewig. Die einstmalige lyrische Heldin ist heute der ewig-unschuldige Engel der amerikanischen Filme. Aber in der höheren Literatur stellte sich gerade in Adys Zeit eine große Reaktion gegen die Hegemonie der blonden Mädlein ein. Ibsen, Hauptmann, Gorki und hauptsächlich Strindberg stellten einen anderen, gerade gegensätzlichen Frauen-Typ ins Zentrum des veränderlichen literarischen Interesses: das dämonische, gefährliche, unerforschliche Weib. (Heute ist schon dieser Typ noch überholter als das blonde Mädlein.) Die Liebe, mit der sich der Mann dieserart Frauentyp zuwendet, macht gleichfalls Änderung durch [1940: szintén más, mint a régi szerelem /ist ebenfalls anders als die frühere Liebe]: den Platz des idyllischen, zarten und erhebenden Gefühls nimmt die wilde, unbarmherzige und unbezwingbare Leidenschaft ein -- ein neues Gefühl, in dem ebensoviel Haß ist wie Liebe, "jeder tötet, wer liebt", sagt der damals so modische Dichter, Oscar Wilde; [1940 =0: ambivalens érzés /ambivalentes Gefühl.]

Die Liebe ist Verhängnis. Diese Attitüde bekam Ady fertig vom asketischen Baudelaire, und er schließt sich dem großen Lager der westlichen Dichter an, die, wie er, Liebe als unheilbare Krankheit empfinden, als sündhafte Leidenschaft, wie das Opium, dagegen zu kämpfen ist alles umsonst.

Wenn wir Adys Liebesgedichte vergleichen mit denen z.B. Petőfi-

éivel, az első, ami feltűnik, Ady verseinek komorsága. Minden nyájasság hiányzik ezekből a versekből, valami sötét, vallásias atmoszférába kerültünk, ahol véres előre-elrendelések teljesülnek. A szerelmesek sosem mosolyognak egymásra, szerelmük örök harc, „héja-nász az avaron“. Szerelem és halál megint oly közeli rokonok, mint Vörösmartynál.

Másik feltűnő nagy különbség, hogy Ady szakított a magyar költészet hagyományos szemérmességével. Előtte magyar költő nem igen írt a szerelem testi oldaláról és a vágyakról, melyek nem elégszenek meg az enygeléssel. Ez a tartózkodás a magyar líra egyik legerősebb tradíciója és mélyen összeforrt a magyar idealizmus természetével. Káros következménye az volt, hogy a nyomtatott szerelmi líra mellett mindig volt egy másik, kéziratban terjedő, pornografikus líra, a Vásárhelyi Daloskönyv óta, és ez a hivatalos líránál sokkal olvasottabb volt. Utolsó képviselője, Réthy László, túlélt népszerűségben az Ady-kor viharait is.

Ady fejlődésének hármass ritmusát szerelmi lírájában is meg lehet találni. Első korszakában a Léda-pszalme a végzetes nagy szerelem variációit hozták. Nincs pszichológiai regény, mely teljesebben feljegyezné ezeket a változatokat, mint Ady lírája. Az egymást gyöttrés boldogsága, a meddőség kínjai, az időnkénti közöny és a közönyösség fájdalma, az elvagyódás és az el nem menekülhetés, a szerelem elmúlásától való rettegetés, az öregedés átka, a szerelem goethés visszaemlékezése születés-előtti dolgokra:

Valamikor lányom voltál,
Az én biztos lányom voltál.
Lányom avagy feleségem?

halálvágy a szerelemben, csók az ájulásig, gyöttrő önismertés: „hiven sohase szerettem“, és az örök kielégületlenség Hágár-oltára — mind-mind, a modern szerelem egész haláltáncá benne van ezekben a versekben.

A hármass ritmus második tételét, az antitezist, a Magunk szerelme és Ki látott engem képviseli. Ady Lédát az Elbocsátó szép üzenettel (kegyetlenebb verset még Heine

1 fis, ist das erste, was auffällt, die Dürsterkeit von Adys Gedichten. Jede Sanft-
2 mütigkeit fehlt diesen Gedichten, wir sind in eine Art dunkle, religiöse Atmo-
3 sphäre gelangt, wo blutige Voraus-Verfügungen sich erfüllen. Die Liebenden
4 lächeln einander niemals an, ihre Liebe ist ewiger Kampf, "Habichtshochzeit
5 auf dürrer Laub". Liebe und Tod sind wieder so nahe Verwandte wie bei Vö-
6 rösmarty

7
8
9
10 Der andere auffällige große Unterschied ist, daß Ady mit der überkommen-
11 nen Züchtigkeit der ungarischen Dichtung brach. Vor ihm schrieb ungarischer
12 Dichter kaum über die körperliche Seite der Liebe und die Sehnsüchte, die
13 sich nicht begnügen mit der Tändelei. Diese Zurückhaltung ist eine der stärk-
14 sten Traditionen der ungarischen Lyrik und ist tief verschweißt mit der Natur
15 des ungarischen Idealismus. Ihre schädliche Folge war, daß es neben der ge-
16 druckten Liebeslyrik immer auch eine andre, in Handschrift verbreitete, por-
17 nografische Lyrik gab, seit dem Vásárhelyer Liederbuch, und diese war viel
18 mehr gelesen als die offizielle Lyrik. Ihr letzter Vertreter, Ladislaus Réthy,
19 überlebte an Popularität auch die Stürme des Ady-Zeitalters.

20
21
22
23
24
25 Den Dreier-Rhythmus der Entwicklung Adys kann man auch in seiner
26 Liebeslyrik finden. In seiner ersten Periode bringen die Léda-Psalmen die
27 Variationen der schicksalhaft großen Liebe. Es gibt keinen psychologischen
28 Roman, der diese Varianten vollständiger notieren würde, als Adys Lyrik. Die
29 Glückseligkeit des einander Quälens, die Qualen der Unfruchtbarkeit, die
30 zeitweilige Gleichgültigkeit und der Schmerz der Indifferenz, das Sich-Weg-
31 sehnen und das nicht Fliehenkönnen, das Bangen vor dem Vergehen der Lie-
32 be, der Fluch des Alterns, der Liebe Goethesche Rückerinnerung an vorge-
33 burtliche Dinge:

34
35
36
37 Irgendwann meine Tochter warst du,
38 Meine sichere Tochter warst du.
39 Meine Tochter oder meine Frau?

40
41
42 Todessehnsucht in der Liebe, Kuß bis zur Ohnmacht, peinigende Selbstkennt-
43 nis: "getreulich liebte ich nie", und der Hagar-Altar ewiger Unbefriedigtheit --
44 alles-alles, der modernen Liebe ganzer Totentanz ist in diesen Gedichten.

45
46
47 Die zweite These des Dreier-Rhythmus, die Antithese, repräsentieren (die
48 Bände) Unsere Liebe und Wer hat mich gesehn. Mit der schönen Botschaft
49 des Entlassens (ein unbarmherzigeres Gedicht schrieb nicht mal Heine),

sem írt), kikapcsolta életéből és új pszichológiai felfedező útra indult. Megábrázolója lett a szerelem nélküli szerelemnek, a hazudott és felfújtt érzés belső gyötrelmeinek, és annak a kicsi, de fájdalmas igaz érzésnek, ami ott van a hazudott szerelmek alján is. Ki tudja a testet a lélektől elválasztani? — kis senkikhez, kis női csukákhoz írt verseiben a mélység, a humanum sokszor még nagyobb, mint a Léda-zsoltárokból. Mert Lédája nincs mindenkinek, de a kis senkik dícséretével Ady az egész kor szerelmi mondani-valóját fejezi ki.

A harmadik korszak, az utolsó és a posztumus kötetben, meghozza a szintézist, a bölcsék késő derűjét, a rezignációt. A Csinszkához írt versek meghittek, bensőségesek, éjszaki-fényes boldogsággal áradók. Amint kibékült a halállal, kibékült a szerelemmel is. Most már nem végzet- küldötte harc a szerelem, hanem megbékélés, összebuvás a megindult világban, csendes hazaérkezés.

Mi volt a démon, ami Adyt asszonytól-asszonyig üzte, mikor már összetört testét alig vonszolta tovább, hogy csak a halála előtt találjon pihenésre (és akkor is csak a versekben, mert a valóságban megmaradt a réginek)? Az, hogy Ady tulajdonképpen nem tudott szeretni. Minden asszonyt szeretett, — abban, akit karjai közt tartott, egyúttal az emlékeit is szeretete és azt az asszonyt is, kit még nem ismert, akit várt — de sosem szeretete azt az asszonyt, akit éppen szeretett. Mindig csak önmagát szeretete, asszonyokban tükröződve; az asszony szerelme is csak az önszerelmének formája volt. „Nem a némbert, én magamat csókolom“, mondja. Innen az örökös kielégítetlenség, ezért Lázár a csókok lakomáján.

i) Pénz és szegénység.

Ady korában, nálunk és külföldön, a világnézet leg-sarkalatosabb pontja a társadalomszemlélet volt. A naturalizmus harcosai és a nagy északiak művész-voltuk mellett mind szociális reformerek voltak. Természetes, hogy Ady, aki Magyarországra hozza az új filozófia és az új irodalom áttörését, újító lesz társadalomszemléletében is.

1 schaltete Ady Léda aus seinem Leben aus und begab sich auf [1940 =0: pszi-
2 chológiai /psychologische] Entdeckungsreise. Er wurde Porträtist der Liebe
3 ohne Liebe, des gelogenen und aufgeblasenen Gefühls inneren Qualen, und
4 jenes kleinen, aber schmerzhaft wahren Gefühls, das vorhanden ist auch am
5 Boden der gelogener Lieben. Wer vermag den Körper von der Seele zu
6 trennen? -- in seinen an kleine Niemande, kleine weibliche Hechte geschrie-
7 benen Gedichten ist die Tiefe, das Humanum oft noch größer, als in den
8 Léda-Psalmen. Denn eine Léda hat nicht jeder, aber mit dem Lob der kleinen
9 Niemande drückt Ady die Liebesaussage der ganzen Epoche aus.

10
11
12
13
14 Die dritte Periode, im letzten und posthumen Band, erbringt die Synthese,
15 die späte Heiterkeit der Weisen, die Resignation. Seine an Csinszka geschrie-
16 benen Verse sind intim, verinnerlicht, flutend mit nordlichternem Glück. So-
17 wie er sich versöhnte mit dem Tod, versöhnte er sich auch mit der Liebe. Nun
18 ist die Liebe nicht mehr verhängnis-geschickter Kampf, sondern Befriedung,
19 Zusammenkuscheln in der zu gären begonnenen Welt, stille Heimkehr.

20
21
22
23 Welches war der Dämon, der Ady von Frau zu Frau jagte, als er seinen
24 schon zusammengebrochenen Leib kaum weiterschleppte, daß er nur vor sei-
25 nem Tod Ruhe finde (und auch dann nur in den Gedichten, denn in Wirk-
26 lichkeit blieb er der Alte)? Es war der Umstand, daß Ady eigentlich nicht lie-
27 ben konnte. Er liebte jede Frau, — in der, die er gerade in seinen Armen hielt,
28 liebte er zugleich seine Erinnerungen und auch jene Frau, die er noch nicht
29 kannte, die er erwartete, -- doch niemals liebte er die Frau, die er gerade liebte.
30 Immer liebte er nur sich selbst, sich in Frauen spiegelnd; auch die Liebe der
31 Frau war nur eine Form der Eigenliebe. "Nicht das Weibsbild, mich selbst
32 küsse ich", sagt er. Daher das ewige Unbefriedigtsein, deshalb ist er Lazarus
33 auf der Hochzeit der Küsse.

i) Geld und Armut.

34
35
36
37
38
39
40
41
42 Zu Adys Zeit, bei uns wie im Ausland, war der fundamentalste Punkt der
43 Weltanschauung die Gesellschaftsbetrachtung. Die Kämpfer des Naturalismus
44 und die großen Nordischen neben ihrem Künstler-Sein waren allesamt soziale
45 Reformere. Es ist natürlich, daß Ady, der den Durchbruch der neuen Philoso-
46 phie .und der neuen Literatur nach Ungarn bringt, zum Neuerer wird auch in
47 seiner Gesellschaftsbetrachtung.

Első tette az volt, hogy a líra síkjába emelte azt a költők által addig gondosan eltagadott vagy elhumorizált valamit, amin a gyakorlatban minden értékelésünk felépül: a pénzt, és a pénzvágyat, a kapitalista rendben élő ember legfőbb érzelmi mozgatóját. Furcsa, hogy semmire sem gondolunk annyit, mint a pénzre és mégis Ady előtt ez volt a legtiltottabb tabu a költő számára. A külföldi irodalomban a pénz realitása a regény-irodalomban találta meg már rég az irodalmi formát. Nálunk Adyra várt az a feladat is, hogy felfedezze a pénzt, mint tudattartalmunk legállandóbb részét. Itt is oly pontos pszichológus, mint a szerelmi lírában:

Egy perc és megcsókol az Élet,
Testem vidám, lángoló katlan,
Égnek a nők, a házak, utcák,
A szivek, álmok. Minden ég
És minden halhatatlan.

Egy perc és kis ördögök jönnek:
Üstökkel a lángot lohasztják.
Jön a kétség, a hunyás, a nagy Fagy:
A sár jön s tán eszünkbe jut
Egy vasalatlan nadrág.

Egy perc és szörnyű buta balság
Úl mellünkre jeges üleppel.
Röhögést hallunk: „lapos erszény,
Bajos ember, kis valaki,
No-no, lassan a testtel.“

(Csak egy perc.)

Ady tette lírává a pénzt, mint a hatalom, a siker, minden emberi magasság szimbólumát a kapitalista világrendben. Rajongva szerette a pénzt, nemcsak, mint vásárlási eszközt — hiszen több mámort és több szerelmet úgy sem bírt volna el; nem is, mint menekülést a nyomor elől — hiszen mindig volt neki pénze és az életrajzírók szerint bohémsége dacára meglepően tudott a pénzzel bánni. Neki

1 Seine erste Tat war die, daß er auf die Ebene der Lyrik hob jenes von den
2 Dichtern bis dahin sorgsam verleugnete oder verhumorisierte Etwas, worauf
3 in der Praxis all unsere Bewertung aufbaut: das Geld, und die Geldsucht, des
4 in der kapitalistischen Ordnung lebenden Menschen obersten gefühlsmäßigen
5 Beweggrund. Es ist merkwürdig, daß wir an nichts soviel denken, wie ans
6 Geld und dennoch vor Ady dies das verbotenste Tabu war für den Dichter. In
7 der ausländischen Literatur hatte die Realität des Geldes schon längst in der
8 Roman-Literatur ihre literarische Form gefunden. Bei uns wartete auf Ady
9 auch jene Aufgabe, daß er das Geld entdeckte, als beständigsten Teil unseres
10 Bewußtseins-Inhalts. Auch hier ist er so präziser Psychologe, wie in der
11 Liebeslyrik:

12
13
14
15
16
17 Eine Minute und mich küsst das Leben,
18 Mein Körper ist fröhlich, flammender Kessel,
19 Es brennen die Frauen, die Häuser, Strassen,
20 Die Herzen, Träume. Alles brennt
21 Und alles ist unsterblich.

22
23
24 Eine Minute und kleine Teufel kommen:
25 Mit Stirnlocke ersticken sie die Flamme.
26 Es kommt der Zweifel, das Erlöschen, der grosse Frost,
27 Der Strassenkot kommt und vielleicht fällt uns ein
28 Eine ungebügelte Hose.

29
30
31 Eine Minute und furchtbar dummes Missgeschick
32 Setzt sich auf unsere Brust mit eisigem Gesäss.
33 Johlendes Lachen hören wir: "Flache Geldbörse,
34 Schwieriger Mensch, kleiner Jemand,
35 Na - na, langsam mit dem Körper."

36
37 (Nur eine Minute.)
38
39

40 Ady machte das Geld zur Lyrik, als Symbol der Macht, des Erfolgs, jeder
41 menschlichen Höhe in der kapitalistischen Weltordnung. Schwärmerisch liebte
42 er das Geld, nicht nur als Kaufmittel -- hätte er doch noch mehr Rausch und
43 Liebe ohnehin nicht vertragen; auch nicht als Flucht vor dem Elend -- hatte er
44 doch immer Geld und laut den Biographen konnte er trotz seines Bohémens
45 erstaunlich mit Geld umgehen. Er
46
47

a pénz legfőképp azért kellett, mert napjainkban a pénz jelent, hogy egy ember beérkezett. Nem Isten előtt és talán nem is Ady Endre előtt, de a publikum előtt, aki mindig jelen volt Ady tudatában, a pénz az ember legfőbb érték-mérője. Adynak pénz kellett, hogy elsőségét és választott-voltát ezzel is dokumentálja. Dosztojevskij Sihederére hasonlított, aki olyan gazdag akar lenni, mint Rotschild, de azután semmit sem akar tenni a vagyonával, beéri a tudattal, hogy ő a leggazdagabb. Így keletkezik a Harc a Nagy-úrral, a pénz, a kapitalizmus monumentális mithosza, ez az egész világlírásban magában álló nagy költemény.

De Ady hiába harcol a Nagy-úrral, a pénz, a sok-pénz, nem jön és Ady attitűdje a kapitalista renddel szemben megváltozik. A Vér és arannyal megszűnnek a pénz-versek és a következő kötetben beköszönt a kapitalizmus kritikája, a harc nem a pénzért, hanem a pénz ellen. A Szeretném, ha szeretnének kötetben Ady már meggyőződéses szocialista és ezentul minden kötetében van egy ciklus, mely szocialista verseit foglalja magában.

Később a szocializmus pózzá merevedett benne, maga is bevallja:

Mert az a hit
Nem olyan nagy hit,
Mint aki volt
És a szívem valami újért sikolt.

(Strófák Május elsejére.)

Ezek Ady legszintelenebb, leginkább vezércikk-szerű, Muszáj-Herkules versei. De nem lehet kételkedni abban, hogy Ady társadalomszemlélete gyökerében őszinte volt.

Elsősorban is bosszúból állott a szegénység mellé, dacból a Disznófejű Nagy-úr iránt, aki nem akarta meghallgatni. Úgy érezte, őt is, mint a szellem többi harcosát, csúnyán megcsalta a társadalom: alkottak és nem kaptak érte semmit. Első ciklusaiban ezért olyan gyakori a fenyegető vers: Havasok és Riviera, A Délibáb üzenete, Dózsa György unokája stb.

1 brauchte das Geld hauptsächlich darum, weil in unseren Tagen das Geld
2 bedeutet, daß ein Mensch arriviert ist. Nicht vor Gott und vielleicht auch nicht
3 vor Ander! Ady, aber vor dem Publikum, das immer anwesend war in Adys
4 Bewußtsein, ist das Geld der oberste Wertmesser eines Menschen. Ady
5 brauchte Geld, um seine Erstrangigkeit und sein Auserwähltsein auch damit
6 zu dokumentieren. Er ähnelte Dostojewskis Halbstarkem, der so reich sein
7 wollte, wie Rothschild, hernach aber will er nichts machen mit seinem Ver-
8 mögen, er begnügt sich mit dem Bewußtsein, daß er der Reichste ist. Solcher-
9 art entsteht der Kampf mit dem Groß-Herrn, der monumentale Mythos des
10 Gelds, des Kapitalismus, dieses in der ganzen Weltlyrik alleinstehende große
11 Gedicht.

12
13
14
15 Doch Ady kämpft vergeblich mit dem Groß-Herrn, das Geld, das viele
16 Geld kommt nicht und Adys Attitüde gegenüber dem kapitalistischen System
17 verändert sich. Mit dem Blut und Gold hören die Geldgedichte auf, und im
18 nächsten Band folgt die Kritik des Kapitalismus, der Kampf nicht ums Geld,
19 sondern gegen das Geld. In dem Band (Ich hätte es gern, wenn ich geliebt
20 würde) ist Ady bereits überzeugter Sozialist und hinfort ist in jedem Band ein
21 Zyklus, der seine sozialistischen Gedichte zusammenfasst.

22
23
24
25
26 Später erstarnte der Sozialismus in ihm zur Pose, auch er selbst bekennt es:

27
28
29 Denn jener Glaube
30 Ist kein so grosser Glaube,
31 Als der er war
32 Und mein Herz schrillt um etwas Neues.

33
34 (Strophen zum Ersten Mai.)

35
36
37 Dies sind Adys farbloseste, am ehesten leitartikel-artige, Muß-Herkules-
38 dichte. Doch man kann nicht daran zweifeln, daß Adys Gesellschaftsbetrach-
39 tung in ihrer Wurzel aufrichtig war.

40
41 In erster Linie stellte er sich schon aus Rache auf die Seite der Armut, aus
42 Trotz gegenüber dem Schweinskopfigen Groß-Herrn, der ihn nicht anhören
43 wollte. Er empfand es so, daß auch ihn, wie die anderen Kämpfer des Geistes,
44 die Gesellschaft garstig betrogen hatte: sie schufen und erhielten dafür nichts.
45 In seinen ersten Zyklen ist darum so häufig der Droh-Vers: Alpen und Rivie-
46 ra, Die Botschaft der Fata Morgana, Georg Dózsas Enkel usw.

Élete teljességében a bosszúvágy elmúlik és helyét a részvét foglalja el, a nagy együttég a szenvedő emberrel, az Ember az embertelenségben szépséges állásfoglalása:

Mindig volt titkos, valamis
Názáretje az emberi Jónak,
Honnán elindult könnyesen,
Dagadón, szánva bús milliákat
És soha nem ölt meg iszap —
Bátor nagyvizü s tiszta folyókat.

(Hozsánna bizó siróknak.)

Másik gyökere Ady szocializmusának, hogy számára a proletariátus egy vágy-képet jelentett: az egyszerű, jószágos, komplikáció-mentes életet, a „Jövendő fehéreit“. Számára a proletariátus azt jelentette, amit a régi költőknek Arkádia, a pásztorok hazája és úgy vágyódott a szegénység közé, mint az ancien régime emberei a pásztorok és a svájciak közé. A Jövendő fehérei ciklus kultúra-, város- és úriság-csömörben keletkezett, amikor átkos „úri vihar“ kergette a nép felé.

De mindennél inkább ebbe az irányba sodorta Adyt temperamentuma. Abba a költő-típusba tartozott, amelynek számára költészet és forradalom egy-gyökerű, a forradalom ugyanaz tetteben, mint a költészet alkotásban — olyan volt, mint Shelley, Swinburne, Whitman, vagy mint Petőfi. A forradalmat önmagáért kereste és ha történetesen a szovjet-csillag alatt születik, ő lesz a legtüzesebb ellenforradalmár. A csendet, a változatlanságot nem tudta elviselni, életkultusza lázadozott ellene. Egészen fiatalon, mikor még a politikum nem foglalkoztatta, már diadalmas forradalmárnak álmodta magát Vízió a lápon c. versében.

Azonkívül, talán paradox módon, Ady népi gyökereiben, „fajszeretetében“ kell keresni szocializmusának az indítékát. Ady, mikor a népről beszél, nem a városi proletariátust érti alatta, hanem a népet, a falú népet. A városi proletár mindig csak absztrakt elgondolás maradt a számára, a vezércikk-versekben. Az igazi szegénység, mely

1 In der Vollständigkeit seines Lebens vergeht die Rachsucht und ihre Stelle
2 besetzt die Anteilnahme, das große Mitsammensein mit dem leidenden Men-
3 schen, des Mensch im Unmenschlichen schönheitsvolle Stellungnahme:
4
5

6 Immer hatte geheimes, irgenderlei
7 Nazareth das menschliche Gute,
8 Woher es auszog tränenhaft,
9 Schwellend, bedauernd traurige Millionen
10 Und niemals tötete Schlamm —
11 Tapfere grosswassrige und reine Flüsse.
12

13 (Hosianna zuversichtlich Weinenden.)
14
15

16 Eine andre Wurzel von Adys Sozialismus ist, daß für ihn das Proletariat
17 ein Wunsch-Bild bedeutete: das einfache, gütige, komplikations-freie Leben,
18 die "Weißen der Zukunft". Für ihn bedeutete das Proletariat das, was den
19 alten Dichtern Arkadien, der Hirten Heimat und er sehnte sich so mang die
20 Armut wie die Leute des ancien régime zwischen die Hirten und die Schweizer.
21 Der Zyklus Die Weißen der Zukunft entstand im Kultur-, Stadt- und
22 Herrentums-Ekel, als fluchbeladener "Herren-Sturm" ihn dem Volk zutrieb.
23
24
25
26
27

28 Doch mehr denn alles schwemmte sein Temperament Ady in diese Rich-
29 tung. Er gehörte zu jenem Dichter-Typ, für den Dichtung und Revolution ein-
30 wurzlig sind, die Revolution ist dasselbe in Tat, wie die Dichtung in
31 Schöpfung -- er war so, wie Shelley, Swinburne, Whitman, oder wie Petőfi.
32 Die Revolution suchte er um ihrer selbst willen und wenn er zufällig unter
33 dem Sowjet Stern geboren wäre, würde er der feurigste Konterrevolutionär
34 gewesen sein. Die Stille, die Unveränderlichkeit konnte er nicht ertragen, sein
35 Lebenskult rebellierte dagegen. Ganz jung, als ihn das Politikum noch nicht
36 beschäftigte, träumte er sich bereits als triumphalen Revolutionär in seinem
37 Gedicht betitelt Vision auf dem Moor.
38
39
40
41

42 Außerdem, vielleicht auf paradoxe Weise, muß man die Motivation seines
43 Sozialismus in Adys völkischen Wurzeln, in seiner "Rassieliebe" suchen. Ady,
44 wenn er vom Volk spricht, versteht darunter nicht das städtische Proletariat,
45 sondern das Volk, des Dorfes Volk. Der städtische Proletarier blieb für ihn
46 immer nur abstrakte Vorstellung, in den Leitartikel-Gedichten. Die wirkliche
47 Armut, zu wel-

felé részvéte száll, a falú népe. Neki és róla szólnak Ady legszebb társadalmi versei: ők zokognak a Grófi szérűn, ők beszélgetnek a kuruc versek keserűségében, ők sereglének a Régi sereglésekben, „drága, jó magyarok, szép-zavarosak“.

j) Ady magyarsága.

Szocializmusa sosem volt doctrinaire szocializmus, és a marxi tanok internacionalizmusa nem érdekelte. Mindenrészvétellel teljes szívének talán fájtak a világ proletárjai, de az ihlető részvét csak a szegény magyaroknak szólt. Társadalomszemlélete a legszorosabban összefügg azzal az új látással, ahogy ő látta a magyarságot.

Ez volt Ady legfontosabb újítása. A nemzet nagy költőinek a hivatása, hogy a nemzetet önszemlélethez segítsek. Ady előtt ezt a feladatot utóljára Arany János végezte el. Utána a költők és a nem-költők olyannak látták a magyart, amilyenek Arany János látta. Mire az Arany-alkotta kép Adyig jutott, sürgős revízióra volt már szükség. A nemzet jelleme nem állandó, változik a változó korcsilágokkal, mindig új és új vonása domborodik ki. Ady, misztiója tudatában, csak rosszkedvűen tudott beszélni Arany Jánosról és az általa alkotott képről:

Egy emberöltőn folyt a dáridó
S ékes meséje Toldi hűségének,
Soha egy riasztó, becsületes,
Egy szabadító vagy keserű ének.

(Kétféle velszi bárdok.)

Az Arany-kép optimizmusa gyötörte — ő aztán elénekelte a riasztó és keserű énekeket.

De az Adyban megjelenő új magyarság-élgondolást ma még lehetetlen tudományos fogalmakba absztrahálnunk. Még nagyon olyanok vagyunk, mint amilyenek Ady által lettünk, semhogy olyan objektíven tudnánk az Ady-látta magyarságot körvonalozni, mint az Arany-látta Toldi-magyarságot. A „tragikus magyarság“ címszó, melybe

1 cher seine Anteilnahme fliegt, ist des Dorfes Volk. Ihm gelten und von ihm
2 handeln Adys schönste gesellschaftlichen Gedichte: sie schluchzen auf der
3 lichen Tenne, sie reden in der Bitterkeit der Kurutzen-Gedichte, sie scharen
4 sich zusammen in den Alten Rottungen, "teure, gute Ungarn, schön-wirre".
5
6
7

j) Adys Ungartum.

8
9
10 Sein Sozialismus war nie ein doctrinaire Sozialismus, und der Marxschen
11 Lehren Internationalismus interessierte ihn nicht. Sein mit All-Anteilnahme
12 erfülltes Herz schmerzten vielleicht die Proletarier der Welt, aber die inspirie-
13 rende Anteilnahme galt nur den armen Ungarn. Seine Gesellschaftsbetrach-
14 tung hängt aufs Engste zusammen mit jener neuen Sicht, wie er das Ungartum
15 sah.
16
17

18 Dies war Adys wichtigste Neuerung. Der großen Dichter der Nation Beru-
19 fung ist, daß sie der Nation zur Selbstschau verhelfen. Vor Ady erledigte zu-
20 letzt Johann Arany diese Aufgabe. Nach ihm sahen die Dichter und die Nicht-
21 Dichter den Ungarn so, wie ihn Johann Arany gesehen hatte. Als das von
22 Arany geschaffene Bild bis zu Ady gelangte, war schon dringend Revision
23 nötig. Der Charakter der Nation ist nicht beständig, ändert sich mit den sich
24 ändernden Gestirnen der Zeit, immer wölbt sich neuer und neuer Zug hervor.
25 Ady, im Bewußtsein seiner Mission, konnte nur mißmutig über Johann Arany
26 und das von ihm geschaffene Bild sprechen:
27
28
29
30

31 Ein Menschenalter strömte das Trinkgelage
32 Und schmucke Märchen von Toldis Treue,
33 Niemals ein alarmierendes, ehrliches,
34 Ein befreiendes oder bitteres Lied.
35

(Zweierlei Barden von Wales.)

36
37
38
39 Der Optimismus des Arany-Bildes peinigte ihn -- er sang dann die alar-
40 mierenden und bitteren Lieder.
41

42 Das in Ady erscheinende neue Ungartums-Konzept in wissenschaftliche
43 Begriffe zu abstrahieren ist heute noch unmöglich. Noch sind wir sehr so, wie
44 wir durch Ady wurden, als daß wir das von Ady geschaut Ungartum so
45 objektiv umreißen könnten, wie das von Arany gesehene Toldi-Ungartum.
46 Das Stichwort "tragisches Ungartum", in das man

össze szokták foglalni Ady magyarság-felfogását, a háború után frázissá kopott és nem is foglalja magába teljesen a képet. Ady magyarság-versei, úgy hisszük, még mindig tele vannak várakozó proféciaikkal, melyek csak későbbi emberöltők számára lesznek nyilvánvalók.

Csak egy kétségtelen ma már: Ady hivatottsága, hogy benne új önszemléletre ébredjen a magyarság. Olyan teljesen, olyan reprezentánsan magyar volt, mint előtte is csak nagyon kevesen. A magyar koordináta-rendszer minden irányában teljes volt. Magában hordozta az egész történelmet: nincs az ezerévesnek egyetlen egy fontos pillanata sem, melyhez ne lett volna egészen személyes relációja, mely ne szerepelne valami formában költészetében. Magában hordozott minden társadalmi osztályt: az urat és a népet származásánál fogva, a polgárságot pedig a társadalomban való elhelyezkedése révén. Hordozta a várost és a falút, kálvinista volt, de mélyen értette a katolicizmust, sőt szimpátiái révén még a zsidóságnak is reprezentánsa volt.

De ennél is több: szellemi sorsában a magyar szellem sorsát hordozta. Gyökeréig átélte kelet és nyugat antithézisét, az ezeréves harcot Európával Európáért. Szerelme Páris iránt szimbóluma a magyar ember örökös vágyának nyugat után és másfelől az Ős Kajánban mithoszt épített a magyarság nem-európai, keleti és kelet felé hajló erőiről. Mindig nyugat felé ment, hogy mindig visszajöjjön és teljes európaisága fölött annál inkább magyar maradjon.

Föl-földobott kő, bús akaratlan,
Kicsi országom, példás alakban,
Te orcádra ütök.

És, jaj, hiába, mindenha szándék,
Százszor földobnál, én visszazállnék
Százszor is, végül is.

(A föl-földobott kő.)

Kortársait az döbbsentette meg, hogy néha oly keserűen beszélt a magyarságról, mint előtte senki. A magyar író általában dicsőítette a fajtáját, mert mikor a magyar

1 zusammenzufassen pflegt Adys Ungartums-Auffassung, wurde nach dem
2 Krieg zur Phrase abgenutzt und umfaßt auch nicht vollständig das Bild. Adys
3 Ungartum-Verse, so glauben wir, sind noch immer voll erwartender Prophe-
4 zeungen, die nur für spätere Menschenalter offenbar sein werden.

7 Nur eins ist zweifellos schon heute: Adys Berufenheit, daß in ihm das Un-
8 gartum zu neuer Selbstbetrachtung erwache. Er war so vollkommen, so reprä-
9 sentativ Ungar, wie auch vor ihm nur sehr wenige. Er war vollständig in jeder
10 Richtung des ungarischen Koordinaten-Systems. Er trug die ganze Geschichte
11 in sich: es gibt keinen einzigen wichtigen Augenblick des Jahrtausends, zu
12 dem er keine ganz persönliche Relation gehabt hätte, der nicht in irgendeiner
13 Form in seiner Dichtung eine Rolle spielen würde. Er trug jede gesell-
14 schaftliche Klasse in sich: den Herrn und das Volk auf Grund seiner Abstam-
15 mung, das Bürgertum wiederum an Hand seiner Platzierung in der Gesell-
16 schaft. Er trug die Stadt und das Dorf, war Calvinist, verstand jedoch tief
17 den Katholizismus, auf Grund seiner Sympathien war er sogar auch noch des
18 Judentums Repräsentant.

24 Aber mehr noch als das: in seinem geistigen Schicksal trug er das Schick-
25 sal des ungarischen Geistes. Bis zur Wurzel durchlebte er die Antithese von
26 Ost und West, den tausendjährigen Kampf mit Europa für Europa. Seine Lie-
27 be für Paris ist Symbol der ewigen Sehnsucht des ungarischen Menschen nach
28 dem Westen und andererseits baute er im Uralten Kain einen Mythos von den
29 nicht-europäischen, östlichen und ostwärts neigenden Kräften des Ungartums.
30 Immer ging er nach Westen zu, um stets zurückzukehren und oberhalb seines
31 vollendeten Europäertums desto mehr Ungar zu bleiben.

35 Empor-emporgeworfener Stein, traurig willenlos,
36 Mein kleines Land, in beispielhafter Gestalt,
37 Auf dein Antlitz [nach deinem ~] schlage ich.

39 Und, ach, umsonst, alleswenn Absicht,
40 Hundertmal hinaufwürfest, ich flöge zurück
41 Hundertmal auch, auch zuletzt.

(Der hinauf-hinaufgeworfene Stein)

46 Was seine Zeitgenossen erschütterte, war, daß er manchmal so bitter über
47 sein Ungartum sprach, wie vor ihm niemand. Der ungarische Dichter verherr-
48 lichte im allgemeinen seine Gattung, denn als die ungarische Literatur

irodalom megindult, semmire sem volt akkora szükség, mint nemzeti önbizalomra. Csak az államférfi-íróknak, Zrinyinek, Széchenyinek, és a maximális erkölcsi követelésű Kölcseynek voltak itélő szavai — mert bennük élt leg-erősebben a különb magyarság víziója. A nyugati irodal-
makban nagyon gyakori az író, aki nemzetét ostromozza: a német irodalom legnagyobbjai ezt tették, a Goethe-Hölder-
lin-Nietzsche-George sor — az angol irodalomban szinte kötelező formáság az angolokat támadni.

Ady támadása a magyarság ellen ugyanolyan gyökerű, mint Zrinyié, Széchenyié, Kölcseyé. Támadta a jelen ma-
gyarját a jövő magyara kedvéért. Nemcsak támadta: gyűlölte sokszor, idegesen érzékeny természetének hirtelen fellobbanó gyűlöletével. De ez a gyűlölet csak a szerelem ambivalens formája volt. Azért gyűlölte a magyart, mert nagyon is szerette azt a magyart, amilyennek lennie kellett volna és nem volt. Imádta Párist és szörnyű mithikus vi-
ziókban átkozta a Magyar Ugart, a lelkek temetőjét — mert senki nála égetőbben nem kívánta, hogy a magyar szabaduljon meg keleti tehetetlenségétől, közönyétől. Gyű-
löletével és invektíváival fel akarta rázni a magyarságot, lendületet akart adni belé, hogy tanulja el végre Páristól a gyorsabb élettempót, hogy emberibb és teljesebb életet éljen.

A nagy magyarok általában nem voltak optimisták és nem voltak elégedettek. Akinek ideálja van, nem is lehet elégedett, és Magyarországon mindig elég ok volt elégedet-
lenni. Bármennyire frázis ma már tragikus magyar-
ságról beszélni, mégis igaz, hogy legszebb századunk nagy-
jai mind összeomlottak haláluk előtt: dunántuli búskomor-
ságában Berzsenyi, a nemzetet temetve Kölcsey, elborult elmével Vörösmarty, rezignált szomorúságban Arany Já-
nos, öngyilkosan Széchenyi és Kemény Zsigmond. Ady a legmagyarabb, legszomorubb tradíciókat követte, amikor „siratta magát s a népét“.

Eleinte, az Új Versekből, inkább magát siratta, a ma-
gyarság választott példányát. A Vér és arany verseiben a magyar sors kiszemelt mártírjának rajzolja magát, akinek tönkre kell mennie azért, mert magyar. Csak az Illés sze-

1 startete, war an nichts so großer Bedarf, wie an nationalem Selbstvertrauen.
2 Nur die Staatsmann-Schriftsteller, Zrinyi, Széchenyi, und der Kölcsey maxi-
3 maler moralischer Forderung hatten urteilende Worte -- in ihnen lebte am
4 stärksten die Vision des besseren Ungartums. In den westlichen Literaturen ist
5 der Schriftsteller sehr häufig, der seine Nation geißelt: die Größten der deut-
6 schen Literatur taten dies, die Linie Goethe-Hölderlin-Nietzsche-George -- in
7 der englischen Literatur ist es fast eine obligatorische Formalität, die Eng-
8 länder anzugreifen.

11
12
13 Adys Attacke gegen das Ungartum ist von ebensolcher Wurzel, wie die
14 Zrinyis, Széchenyis, Kölcseys. Er attackierte den Ungarn der Gegenwart dem
15 Ungarn der Zukunft zuliebe. Er attackierte ihn nicht nur: er haßte ihn
16 vielmals, mit dem plötzlich auflodernden Haß seiner nervösen empfindlichen
17 Natur. Doch dieser Haß war nur der Liebe ambivalente Form [1940: másik ar-
18 ca /anderes Gesicht.]. Er haßte den Ungarn darum, weil er jenen Ungarn sogar
19 sehr liebte, wie er hätte sein müssen und nicht war. Er betete Paris an und
20 verfluchte in schrecklichen mythischen Visionen die Ungarische Brache, den
21 Friedhof der Seelen -- weil niemand brennender als er wünschte, daß der
22 Ungar frei werde von seiner östlichen Hilflosigkeit, Gleichgültigkeit. Mit sei-
23 nem Haß und seinen Invektiven wollte er das Ungartum aufrütteln, wollte
24 Schwung hineingeben, daß es endlich von Paris das schnellere Lebenstempo
25 erlerne, damit es ein menschlicheres und volleres Leben lebe.

31 Die großen Ungarn waren im allgemeinen keine Optimisten und waren
32 nicht zufrieden. Wer Ideal hat, kann auch nicht zufrieden sein, und in Ungarn
33 gab es immer [1940 =0: elég /genug]einen Grund, unzufrieden zu sein.
34 Gleich wie sehr es heute schon Phrase ist, vom tragischen Ungartum zu spre-
35 chen, ist dennoch wahr, daß alle Großen unseres schönsten Jahrhunderts vor
36 ihrem Tod zusammenbrachen: in transdanubischer Trübsinnigkeit Berzsenyi,
37 die Nation begrabend Kölcsey, mit umnachtetem Verstand Vörösmarty, [1940
38 más sorrend /umgestellt] in resignierter Traurigkeit Johann Arany, selbstmör-
39 derisch Széchenyi und Sigmund Kemény. Ady befolgte die ungarischsten,
40 traurigsten Traditionen, als er " beweinte sich und sein Volk".

41
42
43
44
45 Anfangs, in den Neuen Gedichten, beweinte er eher sich, das auserwählte
46 Exemplar des Ungartums. In seinen Blut-und-Gold-Gedichten zeichnet er sich
47 als des ungarischen Schicksals ausgesuchten Märtyrer, der darum zugrunde
48 gehen muß, weil er Ungar ist. Nur auf der Ebene von Elias' Wa-

kere síkján eszmél borzadva rá, hogy nemcsak ő, a nemzete is vész, így rendeltetett. Ettől kezdve már a népét siratja. A Szeretném, ha szeretnének általános részvét-atmoszférájában a legkönnyesebb részvét a négy-öt magyaré, aki öszszehajol és találgatja, miért is, miért is. A feleletet Ady is találgatta váltig, sokszor felelt is rá, de mindig újra kérdezte.

A veszendőség érzése pedig nőttön nőtt benne. A climaxot ez az érzés a háború alatt éri el, a két utolsó kötetben. A Halottak Élén „Az eltévedt lovas“ c. ciklusa jelenti a legmagasabb pontot, ahová Ady, mint a magyarság választott költője felivelt. Az egész magyar sors minden kísértetiessége, múlt bukása és jövőveszedelme képpé és formává lesz itt, Ady leghatalmasabb verseiben. A keletről idedobott társtalan és tanácstalan fajta nagy együttelhatottsága, a sors legsötétebb éjszakáján itt van.

Vak ügetését hallani
Hajdani eltévedt lovasnak,
Volt erdők és ó-nádasok
Láncolt lelkei riadoznak.

(Az eltévedt lovas.)

Hogy kerül ide ez a lovas? és mit akar itt? . . . azután az Üdvözlét a győzőknek jött, és Trianon . . .

Irodalom. Nyugat, 1909. május. (Ady-szám.) Horváth János, Ady s a legujabb magyar líra, Bp. 1910. Szabó Dezső, A forradalmas Ady, Bp. 1919. Nyugat, 1919. március. (Ady-emlékszám.) Földessy Gyula, Ady-tanulmányok, Bp. 1921. Révész Béla, Ady Endre, Bp. 1922. Ady Lajos, Ady Endre, Bp. 1924. Hatvany Lajos, Ady világa, Wien, 1923. Kosztolányi Dezső, Ady Endre, Bp. A Toll, 1928. Vajthó L. Én, Ady Endre, Széphalom, 1928.

1 gen erkennt er grausend, daß nicht nur er, sondern auch seine Nation so zu-
2 grunde geht, es so verfügt ist. Von da an beweint er schon sein Volk. In der
3 allgemeinen Anteilnahme-Atmosphäre von Ich hätte es gern, wenn man mich
4 lieben würde, gehört die tränenreichste Anteilnahme den vier-fünf Ungarn,
5 die sich zusammenbeugen und rätseln, warum auch, warum auch. An der Ant-
6 wort hat auch Ady unentwegt herumgeraten, vielmals darauf auch geantwor-
7 tet, doch immer erneut fragte er es.
8
9

10 Das Gefühl des Verlorenseins wiederum wuchs zunehmend in ihm. Den
11 Klimax erreicht dies Gefühl während des Krieges, in den zwei letzten Bän-
12 den. Im Band An der Spitze der Toten bedeutet der Zyklus "Der verirrte
13 Reiter" den höchsten Punkt, wohin Ady, als des Ungartums auserwählter
14 Dichter hinaufbog. Des ganzen ungarischen Schicksals alle Gespensterhaftig-
15 keit, vergangenes Fiasko und künftige Gefahr wird zum Bild und zur Form
16 hier, in Adys gewaltigsten Versen. Die große Gemeinsam-Verlassenheit der
17 von Osten hergeworfenen gefährtenlosen und ratlosen Art, in des Schicksals
18 dunkelster Nacht ist hier.
19
20

21
22
23 Blindes Traben zu hören ist
24 Vorzeitlichen verirrten Reiters,
25 Gewesener Wälder und Ur-Röhrichte
26 Gekettete Seelen schrecken auf.
27

(Der verirrte Reiter.)

Vgl. hinten Seite X, deutsch v. Heinz Kahlau.

31
32 Wie gerät [1940: geriet] dieser Reiter her? und was will er hier? . . . danach
33 kam der Gruß den Siegern, und Trianon . . . [< Lustschloß im Park von
34 Versailles, 1920 Ort des Friedensdiktats für Ungarn].

35
36
37 < *Literatur:* Nyugat, Mai 1909 (Ady-Nummer) - Horváth (Ady und die neueste
38 ungarische Lyrik) - Szabó (Der revoltierende Ady) - Nyugat, März 1919 (Ady-Ge-
39 dennummer) - Földessy (Ady-Studien) - Révész (Anderl Ady) - Ady, Ludwig
40 (Anderl Ady) - Hatvany (Adys Welt), Wien 1923. - Kosztolányi (Anderl Ady), (Die
41 Feder), 1928. Vajthó (Ich, Anderl Ady). -- [+1940: Makkai, Sándor: Magyar fa
42 sorsa (Ungarischen Baumes Schicksal), Kolozsvár /Klausenburg/ 1927. - Sík,
43 Sándor: Gárdonyi-Ady-Prohászka, Bp 1928. - Schöpflin, Aladár: Ady Endre, Bp
44 1935. Bölöni, György: Az igazi Ady (Der wahre Ady), Paris 1935.]

4. BABITS MIHÁLY.

a) *A fiatal Babits.*

Babits Mihály,* az ember és a mű, érték művészi értékétől függetlenül as: mint kulturális tény, mint a magyar szellem új szintézise Európával. A Nyugat belső értelme Adyban valósult meg, Ady volt az, akinek helyet kellett csinálni a megkövült múlt feláldozásával — de a Nyugat vallott programját Babits igazolja. A mozgalom kissé kapkodó és tájékozatlan európaisága benne teljesedik mindent átfofogó megértéssé és mindent magyarrá építő alkotássá.

Babits Mihály tájgyökere a Dunántul, a hagyományok és a magyar harmónia földje, Pannonia, ahol időnkint antik Diana-szobrokat vet fel a föld. A Dunántul a papi nevelésen át formálja Babitsot hagyománytisztelővé és az antik szellem magányos megértőjévé egy antihumanisztikus korban.

Irodalmi gyökerei ezerfelé elágaznak, de az antikon kívül főképp két iskolája volt: Arany János, kinek a hangja

* *Babits Mihály* szül. Szekszárd, 1883. Apja törvényszéki, majd táblabíró. Pécsen a ciszterciánknál, majd a bpesti egyetemen tanul, bölcsészetet. Gyakorló tanár Baján, később tanár Szegeden, Fogarason, Újpesten és Bpesten. A világháború alatt pacifista versei miatt több összetűzése támad felettes hatóságaival. 1917-ben nyugdíjaztatását kéri és csak az irodalomnak él. 1921-ben megnősül, 1929-től a Baumgarten-díj kurátora. 1929-től a Nyugatot ő szerkeszti Móricz Zsigmonddal.

Művei: Verseskötetek: *Levelek Iris koszorújából*, 1909. *Herceg, hátha megjön a tél is*, 1911. *Recitativ*, 1916. *Nyugtalanság völgye*, 1920. *Sziget és tenger*, 1925. *Verses 1902—1927.* (teljes gyűjtemény, egy új kötettel: *Az istenek hálnak, az ember él.*) *Versenyt az esztendővel*, 1933.

Elbeszélő próza: *A gólyakalifa*, 1916. *Karácsonyi Madonna*, 1920. *Timár Virgil fia*, 1922. *Kártyavár*, 1924. *Aranygaras*, 1924. *Halál fiai*, 1927. *A fekete olvasó*, *Pesti Napló*, 1930. — *Tanulmányok:* *Irodalmi problémák*, 1917. *Gondolat- és írás*, 1922. *Gondolat és írás*, II. — *Fordítások:* *Dante, A pokol*, 1913. *Purgatorium*, 1920. *Paradicsom*, 1923. *Pávatóllak*, 1920. (Lirai versek.) *Erato*, 1921. (Erotikus költemények.) *Amor sanctus*, 1932. (Középkori latin himnuszok.)

4. MICHAEL BABITS.

a) *Der junge Babits.*

Michael Babits, * der Mensch und das Werk, ist Wert auch unabhängig vom künstlerischen Wert: als kulturelle Tatsache, als des ungarischen Geists neue Synthese mit Europa. Der innere Sinn der Nyugat [[Zeitschrift: Westen] verwirklichte sich in Ady, Ady war jener, dem es Platz zu machen galt mit dem Aufopfern der versteinerten Vergangenheit -- aber das von Nyugat bejahte Programm wird von Babits bestätigt. Das ein wenig hastige und orientierungslose Europäertum der Bewegung vollendet sich in ihm zu alles umfassendem Verstehn und alles zum Ungarischen bauenden Schöpfung

Michael Babits' Landschaftswurzel ist Transdanubien, das Land der Überlieferungen und der ungarischen Harmonie, Pannonien, wo die Erde gelegentlich antike Diana-Statuen aufwirft. Transdanubien formt durch die priesterliche Erziehung Babits zum Traditionsverehrer und zum einsamen Verstehenden des antiken Geists in einem antihumanistischen Zeitalter.

Seine literarischen Wurzeln verzweigen sich in tausenderlei Richtung, doch außer der Antike hatte er hauptsächlich zwei Schulen: Johann Arany, dessen Stimme

< * *Michael Babits* geb. Sechshard, 1883. Vater ist Amtsgerichts-, dann Tafelrichter. Lernt in Fünfkirchen bei den Zisterziensern, dann an der Budapester Universität Philosophie. Ist Studienreferendar in Frankenstadt, später Studienrat in Szegedin, Fogarasch [Siebenbürgen], Neu-Pest und Budapest. Während des Weltkrieges entstehen ihm wegen seiner pazifistischen Gedichte mehrere Zusammenstöße mit seinen vorgesetzten Behörden. 1917 bittet er um seine Pensionierung und lebt nur der Literatur. 1921 heiratet er, ist ab 1929 Kurator des Baumgarten-Preises. Ab 1929 redigiert er die Nyugat [Zs. Westen] mit Sigmund Móricz, [+1940: majd Gellért Oszkarral /dann mit Oskar Gellért.]

< *Seine Werke: Gedichtbände:* (Blätter aus Iris' Kranz) - (Herzog, wenn vielleicht auch der Winter kommt) - (Rezitativ) - (Tal der Unruhe) - (Insel und Meer) - (Gedichte) - (vollständige Sammlung, mit einem neuen Band: *Die Götter sterben, der Mensch lebt.*) - (Wettlauf mit den Jahren), 1933.

< *Erzählende Prosa:* (Der Storchenkalif) - (Weihnachts-Madonna) - (Virgil Timárs Sohn) - (Kartenhaus) - (Goldgroschen) - (Söhne des Todes) - [1940 =0: *A fekete...* (Der schwarze Leser; in *Pester Tagebuch*)]. [+1940: *Elza pilóta (Pilot Else)*, 1934.] - *Studien:* (Literarische Probleme) - I+II. [+1940: *Az európai irodalom története (Die Geschichte der europäischen Literatur)*, 1934-35. - *Übersetzungen:* Dante: (Die Hölle) - Purgatorium - (Paradies) - (Pfauenfedern) - (Lyrische Gedichte.) Erato - (Erotische Gedichte.) Amor sanctus (Mittelalterliche lateinische Hymnen.)

különös megejtő erővel cseng ki időnkint Babits komplikált modern soraiból; és az angol lira, fáradt páthoszával, gazdag színeivel és tengeres melankoliájával.

Babits, a tudatos költő, nem kezdte pályafutását későbbi munkájától elütő, primitívebb kötetekkel: csak akkor jelent meg a nyilvánosság előtt, amikor már teljes vértetben állt versművészetére és fiatalkori verseskötetei nem tartalmaznak egy sort sem, mely szégyenére lehetne mesterüknek. Viszont későbbi fejlődése folyamán nem maradt annyira azonos önmagával, mint Ady Endre: stilus- és forma-kísérletei folyton új és új oldalról mutatják be, oly sok jelmezben jelenik meg, hogy szinte nem tudni, melyik az igazi, ha nem volna meg a Babits-nyelv egysége minden alkotásában, igazolva, hogy mindegyik arc az ő arca.

Míg Ady reformja a szavakra és azok használatára vonatkozott, Babits a magyar mondatot újítja meg. Amint Adynál a szónak, Babitsnál a mondat szerkezetnek nagyobb szerep jut, mint pusztán a gondolatközlés: kanyarulataival, tömörségével vagy soványságával, lassúságával vagy gyorsaságával ki kell fejeznie az atmoszférát is, a gondolat érzelmi velejáróját, amit Adynál a szó színe és szimbolikus értéke fejezett ki. Babits mondatsémája a legsúlyosabb mondat, amelyet a magyar irodalom ismer: annyi nehéz, szingzag, újszerű szónak kell benne lennie, amennyit csak meg bír, és nyugvópont nélkül, teljes intellektuális feszültségben kell végigolvasni kezdetétől a végpontig. A nagy angol szonettköltők mondata ez, akiknek mondatait először fel kell bontani, mint valami tulságosan erős szeszt, fel kell higítani, hogy az ember teljesen megértse.

Ez a mondatséma Babits verseinek sajátos nemességét ad. A XIX. század nagy költeményei olyan magától érthetődően nemesek voltak, mint ahogy a szó betű szerinti értelmében nemesek voltak, akik írták. Babits verseinek nemessége az utolsó sarj gögös elzárkozása a demokratikus korban, mely elvesztette érzékét a választott iránt, vagy csak sznobizmusból tiszteli. Vörösmarty és Arany naivul zárkozott, szemérmes költők, Babits tudatosan, programszerűen, mint az angolok, a parnassienek, vagy Stefan George:

1 mit besonders überwältigender Kraft gelegentlich aus Babits' komplizierten
2 modernen Zeilen klingt; und die englische Lyrik, mit ihrem müden Pathos,
3 ihren reichen Farben und ihrer meereshaften Melancholie.

4
5 Babits, der bewußte Dichter, begann seine Laufbahn nicht mit von seiner
6 späteren Arbeit abstechenden, primitiveren Bänden: erst dann erschien er vor
7 der Öffentlichkeit, als seine Dichtkunst schon in voller Rüstung stand und
8 seine jugendzeitlichen Gedichtbände enthalten keine einzige Zeile, die ihrem
9 Meister zur Schande gereichen könnte. Hingegen blieb er im Lauf seiner spä-
10 teren Entwicklung nicht sosehr identisch mit sich selbst, wie Anderl Ady:
11 seine Stil- und Formexperimente führen ihn von einer immer neuen Seite vor,
12 er erscheint in so vielen Kostümen, daß man fast nicht weiß, welches das
13 Wirkliche ist, wenn es nicht die Einheit der Babits-Sprache gäbe in jeder sei-
14 ner Schöpfungen, bestätigend, daß jedes Gesicht sein Antlitz ist.

15
16
17
18
19 Während sich Adys Reform auf die Wörter und deren Gebrauch bezog, er-
20 neuert Babits den ungarischen Satz. So wie bei Ady das Wort, erhält bei Ba-
21 bits das Satzgefüge eine größere Rolle, als bloß Gedankenmitteilung: mit
22 seinen Biegungen, seiner Vollgestopftheit oder Magerkeit, Langsamkeit oder
23 Schnelligkeit muß er auch die Atmosphäre ausdrücken, das gefühlsmäßige
24 Zubehör des Gedankens, was bei Ady des Wortes Farbe und symbolischer
25 Wert ausdrückten. Babits' Satzschema ist der schwierigste Satz, den die unga-
26 rische Literatur kennt: soviel schwere, farbenreiche, neuartige Wörter müssen
27 darin sein, wieviel er nur verträgt, und ohne Ruhepunkt, in voller intellek-
28 tueller Spannung muß man ihn zu Ende lesen von seinem Anfang bis zum
29 Schlußpunkt. Es ist dies der Satz der großen englischen Sonett-dichter, deren
30 Sätze man zuerst auflösen muß, wie irgendeinen allzu starken Alkohol,
31 verdünnen muß, daß der Mensch ihn völlig verstehe.

32
33
34
35
36
37
38 Dieses Satzschema gibt Babits' Gedichten eigentümlichen Adel. Die gro-
39 ßen Gedichte des XIX. Jahrhunderts waren so selbstverständlich edel, wie im
40 buchstäblichen Sinne Adlige waren, die sie schrieben. Der Adel von Babits'
41 Gedichten ist die hochmütige Abgeschlossenheit des letzten Sprosses im de-
42 mokratischen Zeitalter, das sein Gefühl für den Erwählten verloren hat, oder
43 ihn nur aus Snobismus ehrt. Vörösmarty und Arany sind naiv verschlossene,
44 züchtige Dichter, Babits bewußt, programmhaft, wie die Engländer, die
45 Parnassiens, oder Stefan George:

Ki hajdan annyi szívek kulcsa voltál,
szonett, aranykulcs, zárd el szívemet,
erősen, hogy csak rokonom nyithassa.

A fiatal Babits költészetének legfeltűnőbb tulajdonsága a játékosság. A kultúra száz formája, más és más stílus- és gondolatvilág leple mögé bújik meg a szemérmes költő, aki irtózik attól, hogy „önmagát mutatni hősi gladiátor „legyen“: majd hindu, majd római, majd amerikai filmszcenáriumíró pózában jelenik meg és a szubjektív valóság, amit a jelmeze mögött érzünk, annál kacérabb, annál izgatóbb. Előtte ismeretlen játékossággal használja a nehéz és komoly magyar szavakat, melyek érintésére szokatlan rimekbe táncolnak. Amint elődei feloldották az elbeszélés szigorú logikáját, vagy a verset az egysíkú értelem kényszere alól, ő feloldja az egysíkú formát, verse nem egyféle képen, rim és ritmus által, hanem minden ízében vers, csengés, szó-varázs:

Zöldbeszegezett hegy alatt tovanyul sima tó vize, mint a lepény,
most oda — lám oda jönnek a — szöknek a — törnek a lány
s a legény,
a kocsi, mint csodaparipa ront oda, jaj neki — jaj bele vad
kerekén,
loccsan a — csobban a tó vize: jobb biz e tört szeretőknél
a tó fenekén.

Újszerű mondata, játéka a szavak hangalakjával, anélkül, hogy az értelem is játékosná válnék: megfelel annak az általános európai stílustörekvésnek, amely az építészetben a szecesszió által jutott kifejezésre. A szimmetria feloldása, az anorganikus diszitó elemek szerepéhez jutása ez. Minden elődjénél erősebben tartja a fiatal Babits a képzőművészetekkel való rokonságot: nem csak témájában fordul szívesen képekhez, szobrokhoz, épületekhez, mint a francia parnassienek és az angol festő-költő, Rossetti, — költői attitűdje is erősen hasonlít ebben az időben a képzőművész félig művesi, félig művészi attitűdjéhez. A „mű-gondot“, a furás-faragást tudatosan hangsúlyozza is, hogy elkülönítse

1 Das einst sovieler Herzen Schlüssel warst,
2 Sonett, Goldschlüssel, verschliesse mein Herz,
3 Stark, dass nur mein Verwandter es öffnen kann.
4
5

6 Der Dichtung des jungen Babits auffälligste Eigenschaft ist die Verspielt-
7 heit. Hinter hundert Formen der Kultur, hinter der Hülle anderer und anderer
8 Stil- und Gedankenwelten verbirgt sich der züchtige Dichter, den es graust
9 davor, daß er "sich selber zu zeigen heldischer Gladiator sein soll". Mal im
10 Hindu-, dann im Römer-Kostüm, dann in der Pose des amerikanischen Film-
11 szenenautors erscheint er, und die subjektive Wirklichkeit, die wir hinter sei-
12 nem Kostüm spüren, ist deso koketter, um so erregender. Mit einer vor ihm
13 unbekanntem Spielhaftigkeit benutzt er die schweren und ernsten ungarischen
14 Wörter, die auf seine Berührung hin in ungewohnte Reime tanzen. So wie sei-
15 ne Vorgänger die strenge Logik der Erzählung auflösten, oder den Vers vom
16 Zwang des einebenen Sinnes, löst er die einebnige Form auf, sein Vers ist
17 nicht auf einerlei Art, durch Reim und Rhythmus, sondern in jeder Faser
18 Vers, Klang, Wort-Zauber:
19
20
21
22
23
24

25 Unter grünesäumtem Berg weitrecht glatten Sees Wasser, wie der Fladen,
26 jetzt dorthin -- sieh-an hin kommen die -- springen die -- brechen das Mädel
27 und der Bursch,
28 die Kutsche, wie Wunderross rast hin, weh ihm -- ach hinein auf seinem wil
29 den Rad,
30 schwappt das -- platscht des Teichs Wasser: besser gewiß ist es diesen gebro-
31 chenen Liebenden
32 auf des Sees Grund.
33
34

35 Sein neuartiger Satz, sein Spiel mit der Wörter Lautgestalt, ohne daß auch
36 der Sinn spielerisch würde: es entspricht jener allgemeinen europäischen Stil-
37 bestrebung, die in der Architektur durch die Sezession zum Ausdruck gelangte.
38 Es ist dies die Auflösung der Symmetrie, der anorganischen ornamentalen
39 Elemente. Stärker als jeder seiner Vorgänger hält der junge Babits die Ver-
40 wandtschaft mit den bildenden Künsten: nicht nur in seinem Thema wendet er
41 sich gern an Bilder, Statuen, Gebäude, wie die französischen Parnassiens und
42 der englische Maler-Dichter, Rossetti, -- auch seine dichterische Attitüde
43 ähnelt in dieser Zeit stark der halb handwerklichen, halb künstlerischen Atti-
44 tüde des bildenden Künstlers. Die "Werk-Sorgfalt", das Bohren-Schnitzen be-
45 tont er auch bewußt, damit er absondere
46
47
48
49

magát a spontán és álspontán költők hadától, akiket a Nyugat szabadság-kultusza, paradox őserő-tisztelete, romantikus esztétikája az élre állított.

Ezek hideg szonettek, mind ügyesség
és szenvtelen, csak virtouzitás.

Témájában az ifjú Babits a legerősebb képviselője a fin du siècle hagyománynak, a sátánosságnak és a büntudatnak. Büntudata nem az elkövetett bűnök megbánása, mint Adyé, hanem furcsa, preventív büntudat, a nagyon tiszta lélek iszonya az élet érintésétől, mely után mégis forrón szomjazik. És ha olykor — képzeletben — feladja tisztaságát, az ellenkező határig meg sem áll, a sátánosságig, a szentségtörésig, mint a középkori emberek, akik ha bűnbe estek, úgy érezték, hogy Istentől a sátánhoz pártoltak át és époly lojálisak voltak új uruk iránt, mint azelőtt a régi iránt.

A későbbi Babits kétségkívül mélyebb, emberibb, szélesebb az ifjúnál. De mégis fiatalkori versei a legérdekesebbek, ezek azok, amelyek elkísérik az embert mindenhová. Lehet, hogy sátánosságuk nem volt egészen őszinte, mind-egy, megütött egy hangot, mely mindvégig az ő nevével marad összekötve a tudatban és a jelenségvilágnak egy önálló része, mint minden nagy alkotás.

b) *A férfi Babits.*

A fiatal Babits a modern magányosság legfőbb kifejezője irodalmunkban. Individualizmusának „elefántcsonttoronyából“ a világháború kényszerítette leszállni a költőt. A milliók csonkulása, szenvedése és halála nem engedte meg, hogy fel ne emelje szavát a benne lévő humanum. Pacifizmusa volt a hid, melyen át a közösség sorsához eljutott; béke-versei az elsők, melyekben nemcsak magát dalolja, hanem az embereket is. A háború utáni években hallgató nacionalizmusa feltámadt és Babits a magyar mondanivaló egyik legfontosabb hirdetője lett.

A kollektivumhoz való kapcsolódás versei formáján is

1 sich von der spontanen und pseudospontanen Dichter Heer, [1940 =0: die der
2 Nyugat (Zs. Westen) Freiheits-Kult. paradoxe Urkraft-Verehrung, romanti-
3 sche Ästhetik an die Spitze stellte.]

4
5
6 Dies sind kalte Sonette, alles Geschicklichkeit
7 und leidenschaftslos, nur Virtuosität.
8
9

10 In seinem Thema ist der junge Babits der stärkste Vertreter der Fin-de-
11 siècle-Überlieferungen, des Satanischen und des Schuldbewußtseins. Sein
12 Schuldbewußtsein ist nicht das Bereuen begangener Sünden, wie Adys, son-
13 dern merkwürdiges, präventives Schuldbewußtsein, der sehr reinen Seele Ekel
14 vor der Berührung des Lebens, wonach es ihn dennoch heiß dürstet. Und
15 wenn er manchmal -- in Fantasie -- seine Reinheit aufgibt, bleibt er gar nicht
16 stehn bis zur entgegengesetzten Grenze, bis zur Satanei, bis zum Sakrileg, wie
17 die mittelalterlichen Menschen, die, wenn sie in Sünde fielen, es so empfan-
18 den, daß sie von Gott zum Satan übergewechselt waren und ebenso loyal wa-
19 ren gegenüber ihrem neuen Herrn, wie vorher gegenüber dem früheren.
20
21

22
23
24 Der spätere Babits ist zweifellos tiefer, menschlicher, breiter als der junge.
25 Aber dennoch sind seine jugendzeitlichen Gedichte die interessantesten, dies
26 sind jene, die einen begleiten überallhin. Kann sein, daß ihre Satanei nicht
27 ganz aufrichtig war, egal, er schlug einen Ton an, der bis ganz zuletzt mit
28 seinem Namen verbunden bleibt im Bewußtsein und ein selbständiger Teil der
29 Erscheinungswelt ist, wie jede große Schöpfung.
30
31

b) *Der Mann Babits.*

32
33
34
35
36 Der junge Babits ist der hauptsächlichste Artikulierer der modernen Ein-
37 samkeit in unserer Literatur. Aus seines Individualismus "Elfenbein-Turm"
38 zwang der Weltkrieg den Dichter herabzusteigen. Die Verstümmelung, das
39 Leiden und der Tod der Millionen erlaubten es nicht, daß das in ihm vorhan-
40 dene Humanum seine Stimme nicht erhebe. Sein Pazifismus war die Brücke,
41 über welche er zum Schicksal der Gemeinschaft hingelangte; seine Friedens-
42 Gedichte sind die ersten, in welchen er nicht nur sich selbst besingt, sondern
43 auch die Menschen. In den Nachkriegsjahren auferstand sein schweigender
44 Nationalismus und Babits wurde einer der wichtigsten Verkünder der ungaris-
45 chen Aussage.
46
47

48 Das Sichanschließen ans Kollektiv hinterließ auch an der Form seiner Ge-
49 dichte

nyomot hagyott. A rim és a metrum legnagyobb mestere átmenetileg lemondott a rimről és a metrumról, a kényeskedő szecessziós áthangszerelt a szabad ritmus, az amerikai expresszionizmus formanyelvére. Versei mindinkább gondolatiak lettek. Fiatalkorában is intellektuális költő volt már, aki nem annyira érzelmi hullámmásának, mint szellemi tisztult élményeinek a kifejezését kereste a költészetben. A férfinél ez a tendencia megerősödik, versei leszámolások a kor szellemi veszedelmeivel, a szellemi szabadság, a szellem primátusa az anyag fölött a legfőbb mondanivalója, melyet mély melankoliával, a sebesült harcos csüggedésével ad elő. Ebben a korszakában írja csodálatos filozófiai költeményét: Egy Filozófus Halálára, melyben aggódva kutatja élmény és gondolat viszonyát. Ráeszmél az élmény elsőbbségére, szomorú rezignációval, mert ő nem vitalista, mint Ady Endre. Ekkor írja a Zsoltárt férfihangra, melyben himnikus lendülettel hirdeti a lélek mindenekfelettlenségét:

és nem sejtet, hogy véletlenjeid belőled fakadnak
és nem tudod, hogy messze Napokban tennen erőd
rang és a plánéták félrehajlítják pályád előtt
az adamant rudakat.

Szerelme, majd házassága a rokonlelkű, tanítványszerű költőnővel, Török Sophieval, életében is a nem-énhez, a Te-fogalomhoz való fordulást jelenti. Magányossága belül is megenyhül, az otthon-érzés, a „sziget a tengerben“, lírájának melegebb, emberközelebb hangokat ad.

A lira egyébként életének ebben a periodusában mintha veszítene is fontosságából, a kollektív mondanivaló könnyebb utat talál irodalmi tanulmányokban és főképp elbeszélő prózában. Timár Virgil fiában, ebben a szeplőtlen, csakugyan zárt tökéletességű kis regényben, már megkezdí ifjúságának epikus feldolgozását, ami nagy regényének, a Halál Fiainak a témája lesz.

A Halál Fiai korrajz, a dunántuli gentry és lateiner osztály háború előtti összeomlásának lírai fájdalomtól átrezgett története. A huszas évek korhangulatának a hatása

1 Spur. Des Reimes und des Metrums größter Meister verzichtete vorüberge-
2 hend auf den Reim und das Metrum, der heikeltuerische Sezessionär instru-
3 mentierte um auf die Formensprache des freien Rhythmus, des amerikanisch-
4 artigen Expressionismus. Seine Gedichte wurden immermehr gedanklich.
5 Auch in seiner Jugendzeit war er schon intellektueller Dichter, der nicht
6 so sehr den Ausdruck seiner gefühlsmäßigen Wallungen, wie den seiner geistigen
7 gereinigten Erlebnisse in der Dichtung suchte. Im Mann verstärkt sich
8 diese Tendenz, seine Gedichte sind Abrechnungen mit den geistigen Gefahren
9 der Epoche, die geistige Freiheit, der Primat des Geistes über der Materie sind
10 seine hauptsächliche Aussage, die er mit tiefer Melancholie, mit dem Zagen
11 des verwundeten Kriegers vorträgt. In dieser seiner Periode schreibt er sein
12 wunderbares philosophisches Gedicht: Auf den Tod eines Philosophen, worin
13 er besorgt das Verhältnis von Erlebnis und Gedanken erforscht. Er wird sich
14 der Priorität des Erlebnisses bewußt, mit trauriger Resignation, denn er ist
15 kein Vitalist, wie Endre Ady. Damals schreibt er seinen Psalm für Männer-
16 stimme, worin er mit hymnischem Schwung das Überallessein der Seele
17 verkündet:

und du ahnst nicht, dass deine Zufälligkeiten aus dir entspringen
und weißt nicht, dass in fernen Sonnen deine Kraft
Rang ist und die Planeten hinwegbiegen vor deiner Bahn
die diamantenen Stangen.

31 Seine Liebe zu, dann Ehe mit der seelenverwandten, evelinhaften Dichte-
32 rin, Sophie Török, bedeutet auch in seinem Leben die Wendung zum Nicht-
33 Ich, zum Du-Begriff. Seine Einsamkeit mildert sich auch innerlich, das Zu-
34 hause-Gefühl, die "Insel im Meer", gibt seiner Lyrik wärmere, menschennä-
35 here Töne.

36
37
38 In dieser Periode seines Lebens ist es übrigens, als ob die Lyrik auch
39 verlöre von ihrer Wichtigkeit, die kollektive Aussage findet leichteren Weg in
40 literarischen Studien und hauptsächlich in der erzählenden Prosa. Im Virgil
41 Timárs Sohn, in diesem kleinen Roman von makelloser, wahrhaftig geschlos-
42 sener Vollkommenheit, beginnt er schon die epische Aufarbeitung seiner Ju-
43 gend, was das Thema seines großen Romans, der Söhne des Todes sein wird.

44
45
46 Die Söhne des Todes sind Zeitporträt, des Zusammenbruchs der trans-
47 danubischen Gentry und [gebildeten] Lateiner-Klasse vor dem Krieg von
48 lyrischem Schmerz durchzitterte Geschichte. [1940 =0: A huszas . . . jut el.
49 /Unter der Wirkung der Zeitstimmung der zwanziger Jahre sieht

alatt Babits a magyar kapitalizmus problémáit kissé leegyszerűsített módon mint magyarság és zsidóság szembenállását látja. Babitsnak még az antiszemitizmusa is valahogy nemesveretű és intellektuális: elsősorban az fáj neki, hogy a zsidóság felületesen és megemésztetlenül teszi magáévá azt a kultúrát, melyhez az ő ember-típusa annyi küzdelem után jut el.

A dunántúli vérség kezdi kínozni paradoxonként érezni, hogy irodalmunk megosztottsága még mindig forradalmi hadállásba kényszeríti őt, akinek az a hivatása voltaképpen, hogy a vészes időkben őrizze a hagyományokat. Ennek hangsúlyozásaként elfogadja a Kisfaludy-társaság tagságát, nem minden külső és belső harc nélkül.

A Baumgarten-díj, melynek kurátora lett és az Osvát Ernő halálával őrá szálló Nyugat hirtelen, csodaszépen az irodalmi élet középpontjává teszi a visszavonult költőt, mint ahogy válságos időkben remetéket hívtak elő a pápai trónra. A remeték általában nem érezték jól magukat a pápai trónon és nem is voltak mindig olyan jó pápák, mint amilyen szentéletű remeték voltak azelőtt. Babits Mihály rendkívüli érzékenysége is nehezen viseli el a gáncsot, irigységet és gunyt, mely a vezető helyen levőket elkerülhetetlenül éri, finom, föld-távolsági lényéből hiányzik a diktátorok korlátolt határozottsága. Az irodalmi vezérség csak növelte emberkerülő hajlamait és talán ennek is szerepe van abban, hogy legutóbbi éveiben költészete a kollektívól ismét a magányba menekült.

De ez a magányosság, mely legújabb kötetében találja meg hangját, már megosztott magány, a két ember magánya, két magány egybeszakadása:

Mintha külön nem volna elég útvesztő lelkünk vagy testünk,
egymásra dobott két háló, egymás zavarába estünk.
Egymás élete szörnyeiével tele minden bozótunk...

Magányossága most sokkal keserűbb, a külvilágnak, melyet falain kívül zárt, most sokkal nagyobb szerepe van, mint ifjú éveiben. Magányossága most már szimbólummá nőtt: a líra magányává a líra-mentes korban, a szellemi

Babits die Problematik des ungarischen Kapitalismus auf etwas vereinfachte Weise als Konfrontation des Ungarertums und Judentums. Bei Babits ist sogar auch sein Antisemitismus irgendwie von edler Prägung und intellektuell: in erster Linie schmerzt ihn das, daß das Judentum oberflächlich und unverdaut sich zu eigen macht jene Kultur, zu der sein Menschen-Typ nach soviel Kampf gelangt.]

Das transdanubische Geblüt beginnt als quälendes Paradoxon zu empfinden, daß unserer Literatur Gespaltenheit noch immer in revolutionäre Kampfstellung zwingt ihn, dessen Berufung es eigentlich ist, daß er in den gefährvollen Zeiten die Überlieferungen hütet. Als Betonung dessen akzeptiert er die Mitgliedschaft der Kisfaludy-Gesellschaft, nicht ohne jeden äußeren und inneren Kampf.

Der Baumgarten-Preis, dessen Kurator er wurde, und die mit Ernst Osváts Tod ihm zufallende Nyugat [Zs. Westen], machen den zurückgezogenen Dichter plötzlich, wunderbar zum Mittelpunkt des literarischen Lebens, so wie man in Krisenzeiten Einsiedler hervorrief [1940: ...hívják /...ruft] auf den päpstlichen Thron. Die Eremiten fühlten sich im allgemeinen nicht wohl auf dem päpstlichen Thron. Auch Michael Babits' außerordentliche Empfindsamkeit erträgt nur schwer den Hemmnüppel, Neid und Hohn, welche unvermeidlich die auf leitendem Posten Befindlichen treffen, aus seinem feinen, erden-fernen Wesen fehlt die beschränkte Entschlossenheit der Diktatoren. Das literarische Führertum mehrte nur seine menschenfeindlichen Neigungen und vielleicht hat auch dies eine Rolle darin, daß in seinen kürzlichsten Jahren seine Dichtung vom Kollektiv wieder in die Einsamkeit floh.

Doch diese Einsamkeit, die in seinem neuesten Band ihren Ton findet, ist schon geteilte Einsamkeit, die Einsamkeit zweier Menschen, zweier Einsamkeiten Zusammenfall:

Als ob separat nicht genug Labyrinth wäre unsere Seele oder unser Leib,
aufeinander geworfene zwei Netze, in einanders Wirrnis fielen wir.
Mit einanders Lebens Ungeheuern voll sind all unsre Gestrüppe...

Seine Einsamkeit ist jetzt viel bitterer, die Außenwelt, die er aus seinen Wänden herausperrte, hat jetzt viel größere Rolle [+1940: benne/ in ihm] als in seinen jungen Jahren. Seine Einsamkeit ist nun schon zum Symbol gewachsen: zur Einsamkeit der Lyrik in der lyrik-freien Ära, zu des geistigen

értéktudat magányává, amikor szerinte az emberek elvesztették fogékonyságukat a szellem iránt. Magányossága most már világnézet: Jeremiás világnézete Jeruzsálem romjai fölött. Kölcsey siratta így egykor a századot és a kortársai épígy nem értették, miért...

De akár osztjuk a költő balsejtelmeit, akár nem, ő maga lassankint a szellemi dolgok, az élite-kultúra jelképévé lett. Babits mert intellektuális lírát írni Ady szomszédságában, amikor az Ady-hívek, mesterüket félremagyarázva, csak a spontán őserő költészetét voltak hajlandóak elismerni; megmaradt kultúr-költőnek a huszas években, mikor a fiatalság, Szabó Dezső szuggesztíója alatt, virtussá fejlesztette az ész ellen való dühöngést. Most, talán egy új fordulat küszöbén, sokan vallják, amit egy kötete elé mondott, „vallomás helyett hitvallás” gyanánt:

„S mégis hiszek az észben, hogy ameddig ér, hűséges szolgálja annak a valaminek, amit el nem ér... Építse életünket: s ahogy egy vers jobb lesz és nem rosszabb, ha az ész építi (csak ott álljon az építész mögött a gazda is) — akként legyen már egyszer jobb életünk. Esztelen iszonyokon ment át Európa (esztelen volt az én életem is): jöjjön most már az Ész!”

Irodalom: Kuncz Aladár, Babits Mihály, Aurora, 1923. A Nyugat 1924-es és 1927-es Babits száma. Szerb Antal, Az intellektuális költő, Széphalom, 1927. Komlós Aladár, Az új magyar líra, 1927. Várkonyi Nándor, Babits Mihály lírája, Szintézis II., 1927. Juhász Géza, Babits Mihály, Bp. 1928. Halász Gábor, Babits Mihály három arca, Erdélyi Helikon, 1933.

5. A Nyugat lírikusai.

Kosztolányi Dezső* lírájának legközelebbi rokona irodalmunkban az impresszionista próza, Krudy és Szomory elbeszélő művészete. Kosztolányi lírájának az ereje is a fel-

* *Kosztolányi Dezső* szül. 1885, Szabadkán. Atyja iskolaigazgató volt. A budapesti egyetemen bölcsészetet tanult, azután újságíró lett.

Művei: Verseskötetek: Négy fal között, 1907. A szegény kisgyermek panaszai, 1910. Kenyér és bor. Mák. Mágia. A bús

1 Wertbewußtseins Einsamkeit, wo laut ihm die Menschen ihre Auf-
2 nahmefähigkeit gegenüber dem Geist verloren haben. Seine Einsamkeit ist
3 nun schon Weltanschauung: die Weltanschauung des Jeremias über den Rui-
4 nen von Jerusalem. Kölcsey beweinte einstmalig so das Jahrhundert und seine
5 Zeitgenossen verstanden ebensowenig, warum...

8 Aber ob wir die bösen Vorahnungen des Dichters teilen oder nicht, er
9 selber wurde allmählich zum Sinnbild der geistigen Dinge, der Elite-Kultur.
10 Babits wagte intellektuelle Lyrik zu schreiben in Adys Nachbarschaft, als die
11 Ady-Anhänger, ihren Meister fehldeutend, nur die Dichtung der spontanen
12 Urkraft anzuerkennen bereit waren; er blieb Kultur-Dichter in den zwanziger
13 Jahren, als die Jugend, unter der Suggestion von Desider Szabó, das Wüten
14 gegen den Verstand zur Bravour entwickelte. Jetzt, vielleicht an der Schwelle
15 einer neuen Wende, bekennen viele, was er einem seiner Bände voran sprach
16 als "Glaubensbekenntnis anstatt Geständnis":

21 "Und dennoch glaube ich an den Verstand, daß soweit er reicht, er getreuer
22 Diener ist jenem Etwas, das er nicht erreichen kann... Möge er unser Leben
23 bauen: und so wie ein Gedicht besser wird und nicht schlechter, wenn der
24 Verstand es baut (nur soll dort hinter dem Architekten auch der Bauherr ste-
25 hen) -- so sollen schon einmal wir ein besseres Leben haben. Durch unsinnige
26 Greuel ist Europa hindurchgegangen (töricht war auch mein Leben): komme
27 nun schon die Vernunft!"

30 < *Literatur:* Kuncz (Michael Babits), [in Zs. Aurora], Babits-Nummern der Zs.
31 Nyugat /Westen. - Szerb (Der intellektuelle Dichter) - Komlós (Die neue ung. Ly-
32 rik) - Várkonyi (Michael Babits' Lyrik, Synthese II.) - Juhász (Mich. Babits) -
33 Halász:(Mich. Babits' drei Gesichter), Zs. (Siebenbürger Helikon) >S.247, 1933.

5. Die Lyriker der Nyugat [Zeitschrift: Westen]

40 Der Lyrik Desider Kosztolányis * nächster Verwandter in unserer Literatur
41 ist die impressionistische Prosa, Krudys und Szomorys erzählende Kunst. Die
42 Stärke auch von Kosztolányis Lyrik besteht in der Auf-

45 < * *Desider Kosztolányi* geb. 1885, in Maria-Theresiopel.. Vater war Schuldirek-
46 tor. An der Budapester Universität studierte er Philosophie, danach wurde er Jour-
47 nalist. [Starb 1936]

49 < *Seine Werke: Gedichtbände:* (Zwischen vier Wänden) - (Des armen Kleinkinds
50 Klagen) - (Brot und Wein) - (Mohn) - (Magie) - Des trau-

oldódásban van, az irracionális tartalmak beáradásában, ami arra kényszeríti az olvasót, hogy együtt rendüljön meg és együtt ábrándozzék a költő soraival. A modern magyar líra legszuggesztivebb költője. Nem rázza meg az embert, mint Ady Endre költészete, de magával visz, mint egy lassú és monoton vasút, őszi és melankolikus tájakra, ahol mindenki otthon érzi magát. Elgondolkodásra és misztikus összefüggések felismerésére nem késztet, és nem is inspirál szellemi emberségünk büszke tudatára, mint Babits Mihály, de valahonnan az ember legmagánemberibb bensőségeiből kél a rimeire rezonancia.

Ez a líra magavonta szűk határok között mozog és legérdekesebb vonása talán, hogy hiányzik belőle a hagyományos lírai tematika: a kormozgató eszmék, vallás, haza és társadalom épügy mint a szerelem, a tavasz és a természet. A hagyományos verstémák közül legfeljebb a halál közelsége inspirálja, de az sem annyira mint téma, — hanem inkább mint állandóan színező jelenvalóság. Kosztolányi világa az a lélekréteg, melyről a régi líra nem szólt, mert nem ismerte ezt a réteget; az a lélekréteg, mely a XIX. század végén tudatosodik, a nagyvárosi ember növekvő magányosságával és önszemlélő hajlandóságával együtt. Hangulatnak szokták hívni, jobb szó híján, az új világot, melyet a lélektörténeti fordulat felszínre hozott.

A hangulat-líra, bár a befelé-fordult ember sajátja, mégis kifelé fordult költészet: leíró, külvilágot tükröző, tárgyi költészet Kosztolányié. A hangulat a titokzatos kísértő zenében szólal meg, ez fejezi ki, hogy milyen érzelmi velejárókkal tükröződnek a tárgyak a lélek felületén. Minden tárgy belemerül a lírai hangulat vizébe, megpuhul, körvonalai elmosódnak és mikor versbe érik, nem tudjuk már,

férfi panaszai, 1924. Meztelenül, 1931. **Elbeszélések**: Bolondok, 1911. A rossz orvos, 1921. Alakok, 1929. Esti Kornél, 1933. **Regények**: A véres költő. Pacsirta, 1924. Az aranyásárkány, 1925. Édes Anna, 1927. **Fordítások**: Modern költők, 1914. Shakespeare, Téli rege, 1925. stb.

Irodalom: Szegő Endre, Kosztolányi Dezső, Erdélyi Helikon, 1932.

1 lösung, im Einströmen der irrationalen Inhalte, was den Leser dazu zwingt,
2 daß er gemeinsam erbebe und gemeinsam träume mit den Zeilen des Dichters.
3 Er ist der suggestivste Dichter der modernen ungarischen Lyrik. Er rüttelt den
4 Menschen nicht, wie Anderl Adys Dichtung, aber nimmt ihn mit sich, wie eine
5 langsame und monotone Eisenbahn, zu herbstlichen und melancholischen
6 Gegenden, wo sich jedermann zu Hause fühlt. Zum Nachdenken und Erkennen
7 mystischer Zusammenhänge veranlaßt er einen nicht, und inspiriert auch
8 nicht zum stolzen Bewußtsein unseres geistigen Menschentums, wie Michael
9 Babits, doch irgendwoher aus den privatemenschlichen Innensphären des
10 Menschen entsteht auf seine Reime Resonanz.

11
12
13
14
15 Diese Lyrik bewegt sich in selbstgezogen engen Grenzen und ihr interessantester
16 Zug ist vielleicht, daß aus ihr die überlieferte lyrische Thematik fehlt: die
17 rußenden Ideen, Religion, Heimatland und Gesellschaft ebenso wie
18 die Liebe, der Frühling und die Natur. Von den traditionellen Gedichtsthemen
19 inspiriert ihn höchstens die Nähe des Todes, aber auch die nicht so sehr als
20 Thema, sondern eher als ständig kolorierendes Zugegensein. Kosztolányis
21 Welt ist jene Seelenschicht, von der die frühere Lyrik nicht handelte, weil sie
22 jene Schicht nicht kannte; jene Seelenschicht, die am Ende des XIX. Jahrhun-
23 derts bewußt wird, zusammen mit der wachsenden Einsamkeit und selbstbe-
24 trachterischen Neigung des großstädtischen Menschen. Stimmung pflegt man,
25 in Ermangelung eines besseren Wortes, diese neue Welt zu nennen, welche
26 die seelengeschichtliche Wende an die Oberfläche brachte.

27
28
29
30
31
32 Die Stimmungs-Lyrik, wiewohl des nach innen gekehrten Menschen Eigen-
33 tum, ist dennoch nach außen gewendete Dichtung: die beschreibende, Außen-
34 welt spiegelnde, gegenständliche Dichtung ist die Kosztolányis.. Die
35 Stimmung erklingt in geheimnisvoller Begleitmusik, diese drückt aus, mit
36 welchen gefühlsmäßigen Zubehören die Gegenstände sich an der Oberfläche
37 der Seele spiegeln. Jeder Gegenstand taucht hinein ins Wasser der lyrischen
38 Stimmung, wird weich, seine Umrisse verwaschen sich [+1940: és mikor
39 versbe érik /und wenn es ins Gedicht reift], wir wissen schon nicht,

40
41
42 rigen Mannes Klagen) - (Nackt). - [+1940.: Összegyűjtött költeményei (Gesam-
43 melte Gedichte), 1935]. --- *Erzählungen*: (Narren)- (Der schlechte Arzt) - (Gestalten)
44 - (Kornel Esti) -- *Romane*: (Der blutige Dichter) - (Lerche) - (Der Golddrache)
45 - (Anna Édes) --- *Übersetzungen*: (Moderne Dichter) - Shakespeare, Winter-
46 märchen), usw.

47
48
49 < *Literatur*: Szegő: (Desider Kosztolányi), [in Zs. Siebenbürger Helikon]
50

mi van kívül és mi van belül az emberi lelken. A költőgyermek, aki Kosztolányi legszebb verses kötetében panaszkodik, a térképet szemléli esténként: a konkrét térkép a szemünk előtt alakul át, szuggesztív varázssal, a lélek, a fantázia útmutatójává:

Sápadva mondom, hol kékebb a festék:
Itt viharoktól vemhesek az esték,
És tollammal, ha nem lát senki, senki,
A festett vízből hinárt emelek ki.

A villanyunk — Aaquator napja — lángol,
A kis vasut is mintha zengene,
A mély s a messze egy ütemre lüktet,
És zúgni kezd a térkép tengere.

Nemcsak a tárgyak válnak a lélek tárgyaivá, a szemközt jövő emberek is elmerülnek az atmoszférában és mélyebb, bánatosabb tartalommal duzzadnak meg körvonalaik. Versei közt nagyon sok emberalakról szóló vers is szerepel és „Alakok“, ezt a címet adta kis rajzokat tartalmazó gyűjteményének. Beleélő képessége határtalannak látszik — ez nem a naturalizmus megfigyelő ügyessége. Amikor az ember nem is gondolná, a rajz hirtelen eltörlődik a groteszk, a fantasztikus felé és ekkor a valószínűtlenül érvényesül az alak legizgazibb karaktere:

A kalauz.

Ha este fáradt.

S már nincsenek sokan a kocsiban,
Leül a padra, míg a villamos fut,
A téli fák közt gyorsan és vigan.
Bámul a földre ingó otthonában,
Az életére gondol tán, lyukas
Emlékeit csörgetve a kezében
S olyan, mint egy ember, mint egy utas.

Formájában ő is szereti a primitívet, a játékosat, mint a fiatal Babits, de nála a rimcsengés valahogy kevésbé de-

1 was außerhalb ist und was innerhalb der menschlichen Seele. Das Dichter-
2 kind, das in Kosztolányis schönstem Gedichtband klagt, betrachtet allabend-
3 lich die Landkarte; die konkrete Landkarte verwandelt sich vor unseren Au-
4 gen, mit suggestivem Zauber, zum Wegweiser der Seele, der Fantasie:
5
6
7
8

9 Erblassend sage ich, wo ist blauer die Farbe:
10 Hier sind von Stürmen trüchtig die Abende,
11 Und mit meiner Feder, wenn niemand sieht, niemand,
12 Aus dem gefärbten Wasser Tang heb ich heraus.

13
14
15 Unsere Elektrizität – Äquators Sonne – flammt,
16 Die kleine Eisenbahn auch als ob sie sänge,
17 Das Tiefe und das Ferne auf gleichem Tempo pulsiert,
18 Und zu rauschen beginnt der Landkarte Meer.

19
20
21 Nicht nur die Gegenstände werden zu Gegenständen der Seele, sondern
22 auch die entgegenkommenden Menschen tauchen unter in der Atmosphäre,
23 und mit tieferem, traurigerem Inhalt schwellen ihre Konturen an. Unter seinen
24 Gedichten spielen auch sehr viele von Menschengestalten handelnde Verse
25 eine Rolle und "Gestalten", diesen Titel gab er seiner kleine Zeichnungen
26 enthaltenden Sammlung. Sein Einfühlungsvermögen scheint grenzenlos zu
27 sein -- dies ist nicht die Beobachtungsgeschicklichkeit des Naturalismus.
28 Wann man es gar nicht denken würde, verschiebt sich die Zeichnung plötzlich
29 zum Grotesken, zum Fantastischen hin und da gelangt im Unwahrscheinli-
30 chen der wahrste Charakter der Gestalt zur Geltung:
31
32
33

34 Der Schaffner.

35 Wenn abends er müde.

36 Und nicht mehr viele sind im Wagen,
37 Setzt sich auf die Bank, während die Elektrische läuft,
38 Zwischen den winterlichen Bäumen schnell und fröhlich,
39 Starrt zu Boden in seinem schwankenden Zuhause,
40 An sein Leben denkt er vielleicht, seine löchrigen
41 Erinnerungen klimpernd in seiner Hand
42 Und ist so, wie ein Mensch, wie ein Fahrgast.
43
44
45

46 In seiner Form liebt auch er das Primitive, das Spielerische, wie der junge
47 Babits, aber bei ihm ist der Reimklang irgendwie von weniger

koratív és gondolateltitkoló jelentőségü, a játékra szükség van, hogy kifejeződjék Kosztolányi életérzése, melyben oly sok van a gyermek játékoságából és a kiábrándult ember groteszk humorából. A következő kép például egyszerűbb rimekkel elvesztené hangulati értékét, a részvét és az idegenkedés furcsa keverékét:

Ó, én szeretem a bús pesti népet,
Mely a külső-Józsefvárosban tépett
Ruhákba jár vasárnap délután

• • • • •
És láttam a föld vérező szívét.
Sápadt arcát, hogy rossz szivarra gyújtott
És láttam a föld vérező szívét.

Vagy:

Lecsuklik minden pilla most,
Nem is találsz több villamost,
Igy járok én is itt gyalog,
Köröttem olcsó angyalok.

A rím és a ritmus ebben a költészetben még fontosabb, mint más lirában; itt minden a ritmussal együtt ringatózik és az ötös és ötödfelés jambusok bizonyos lejtése a mai versolvasóban úgy összefonódik Kosztolányi verseivel, mint Vörösmartyéval a hexameter és Arany Jánoséval az alexandrin.

A játékos, szecessziós egocentrizmus ma már talán kissé tegnapi, de nevelő hatásként marad az a kultúra és művészi fegyelem, mely Kosztolányi szecessziója mögött áll. Ő is, mint Babits, intellektuális költő, a versek tudományának legnagyobb szakembere, minden nyelvi dolog tudója. Ő is virtuóz műfordító, bár tulságosan egyéni stílusa és zenéje egy kevésbé közös nevezőre hoz minden idegen költeményt. Különös és nehezen érthető önellentmondás, hogy a nyelvkezelés titkainak ez a mestere újabban a nyelvtisztító purizmus művészetellenes laposságainak a hívéül szegődött.

Az utóbbi évek Kosztolányit új alakban mutatták be:

1 dekorativer und gedankenverbergender Bedeutung, am Spiel ist Bedarf, damit
2 sich Kosztolányis Lebensgefühl ausdrückt, in dem so viel ist von der Ver-
3 spieltheit des Kindes und dem grotesken Humor des desillusionierten Men-
4 schen. Das folgende Bild beispielsweise würde mit einfacheren Reimen sei-
5 nen Stimmungswert verlieren, der Anteilnahme und Befremdung kuriose Mi-
6 schung:

7
8
9
10 O, ich liebe das kummervolle Pester Volk,
11 Das in der äussern-Josephsstadt in zerrissenen
12 Kleidern geht Sonntag nachmittag.

13

14
15 Und ich sah der Erde blutendes Herz.

16 [1940: Én láttam a munkást és lázra bujtott /Ich sah den Arbeiter
17 und sein fiebrig gereiztes]

18 Blasses Gesicht, dass er eine schlechte Zigarre sich anzündete
19 Und ich sah der Erde blutendes Herz.
20

21 Oder

22
23 Es klappt herab jede Wimper jetzt,
24 Findest auch nicht mehrere Elektrischen,
25 So gehe auch ich hier zu Fuss,
26 Um mich herum billige Engel.
27
28

29 Der Reim und der Rhythmus sind in dieser Dichtung noch wichtiger, als in
30 anderer Lyrik; hier wiegt sich alles gemeinsam mit dem Rhythmus und das
31 bestimmte Gefälle der fünfer und fünfeinhalber Jamben verpflichtet sich so im
32 heutigen Gedichtleser mit Kosztolányis Versen, wie mit Vörösmartys der
33 Hexameter und mit Johann Arany's der Alexandriner.
34

35
36
37 Der spielerische, sezessionäre Egozentrismus ist heute vielleicht schon ein
38 wenig gestrig, doch bleibt als erzieherische Wirkung jene Kultur und künstle-
39 rische Disziplin, die auch hinter Kosztolányis Sezession steht. Auch er, wie
40 Babits, ist intellektueller Dichter, der Wissenschaft von den Versen größter
41 Fachmann, aller sprachlichen Dinge Könner. Auch er ist virtuoser Werke-
42 Übersetzer, obwohl sein allzu individueller Stil und seine Musik jedes fremde
43 Gedicht auf einen wenig gemeinsamen Nenner bringt. Es ist ein sonderbarer
44 und schwer verständlicher Widerspruch, daß dieser Meister der Geheimnisse
45 der Sprachhandhabung sich neuerdings als Anhänger der Antikunst-Flach-
46 heiten des sprachreinigenden Purismus verdingt hat.
47
48

49 Die letzten Jahre haben Kosztolányi in neuer Gestalt vorgestellt:

mint regényíró. A regényíró Kosztolányiban talán még fokozottabban feltalálhatók a lírikus értékei: az atmoszférikus varázs, a precíz és mégis groteszken tulzó külső leírás, mely többet mond a belső életről, mint a legtöbb lélekelemzés, a tiszta, kulturált nyelvművészet. Alakrajzoló képessége itt, igazi földjére érve, még tökéletesebb, mint verseiben és novelláiban.

Úgy látszik, törvény, hogy a regényíró gyermek- és ifjúkorának világában érzi leginkább otthon magát. Kosztolányi, aki verseiben olyan maradék nélküli módon kifejezte a nagyváros lakójának céltalan melankolikus bolyongásait és közelebről Pest belső, titkos lélekzetvételét, megfejtette a pest-budai házak és utcák hieroglyphjeit, a regényben inkább a kisvárost rajzolja és a miliőt, ahonnan örökre elszakadt. Az Aranyásrkány egy vidéki tanár csendes és megrázó tragédiája. Édes Anna ugyan Pesten játszódik, de hősnője vidéki cselédleány és tragédiája talán éppen az, hogy elszakadt a vidéktől. Édes Anna Kosztolányi eddigi művészetének a zenithje: csodálatos technikája, hogy apró groteszk vonásokkal belülről kiforgasson és legintimebb igazában mutasson be lelkeket, itten éri el tetőfokát. Együttal legjobb példája Kosztolányi önként vállalt határainak: a katasztrófa a regény végén hirtelen éri az olvasót, mert semmi lélekelemző fecsegés nem könnyíti a megértését — vagy elhiszed vagy nem, a költő költ és nem magyaráz, nem okoskodik.

Intimitás — talán ez a szó fejezi ki legtömörebben Kosztolányi értékét. Közelebb jön az emberhez, mint más író, sőt talán közelebb, mint az ember saját élményei és segít megfejteti rejtett értelmüket.

A fordító tehetség, rim és ritmus hozza Kosztolányival rokonságba Tóth Árpádot,* a Nyugat harmadik kultúr-lírikusát. Tóth Árpád nyelve ünnepélyes és tömött, Babitséval közeli rokon, ő is sokat tanult az angol lírától,

* *Tóth Árpád* szül. 1886. Aradon, meghalt 1928. Pesten. *Művei*: Hajnali szerenád, 1913. Lomha gályán, 1917. Az öröm illan, 1921. Örök virágok (versfordítások) 1923. Babitsal és Szabó Lőrincsel lefordította Baudelaire *Fleurs du Mal-ját*, 1923.

1 als Romanschriftsteller. Im romanschreibenden Kosztolányi sind vielleicht
2 noch gesteigerter auffindbar seine lyrischen Werte: der atmosphärische Zau-
3 ber, die präzise und dennoch grotesk übertreibende äußere Beschreibung, die
4 mehr sagt über das innere Leben, als die meisten Seelenanalysen, die reine,
5 kultivierte Sprachkunst. Seine gestaltenzeichnende Fähigkeit ist hier, auf ihr
6 wahres Gebiet gelangt, noch vollkommener, als in seinen Gedichten und No-
7 vellen.

8
9
10 Es scheint, es ist Gesetz, daß der Romanschriftsteller sich in der Welt sei-
11 ner Kindheits- und Jugendzeit am ehesten zu Hause fühlt. Kosztolányi, der in
12 seinen Gedichten auf solch restlose Weise die ziellosen und melancholischen
13 Irrfahrten des Großstadt-Bewohners ausdrückte und von Näherem Pests inne-
14 res, geheimes Atemholen, die Hieroglyphen der Pest-Budaer Häuser und Stra-
15 ßen enträtselte, im Roman lieber die Kleinstadt zeichnet und das Milieu, wo-
16 her es ihn auf ewig weggerissen hat. Der Gold-Drache ist die stille und erschütternde
17 Tragödie eines Provinz-Studienrats. Anna Édes spielt zwar in
18 Pest, doch ihre Heldin ist ein Provinz-Dienstmädchen und dessen Tragödie ist
19 vielleicht gerade das, daß es weggerissen wurde von der Provinz. Anna Édes
20 ist der Zenith in Kosztolányis bisheriger Kunst: seine wunderbare Technik,
21 daß er mit winzigen grotesken Strichen Seelen von innen heraus nach außen
22 wende und in ihrer intimsten Wahrheit vorstelle, erreicht hier seinen Gipfel-
23 punkt. Zugleich ist es das beste Beispiel der von Kosztolányi freiwillig akzep-
24 tierten Grenzen: die Katastrophe am Ende des Romans trifft den Leser unver-
25 mittelt, weil keinerlei seelenanalysierendes Geschwätz ihr Verstehen erleich-
26 tert -- entweder glaubst du es oder nicht, der Dichter dichtet und erklärt nicht,
27 rasonniert nicht.

28
29
30
31
32
33
34 Intimität -- vielleicht drückt dies Wort am komprimiertesten Kosztolányis
35 Wert aus. Er kommt dem Menschen näher, als andere Schriftsteller, vielleicht
36 sogar näher als des Menschen eigene Erlebnisse und hilft zu enträtseln ihren
37 verborgenen Sinn.

38
39 Die Übersetzer-Begabung, Reim und Rhythmus bringen mit Kosztolányi
40 in Verwandtschaft Árpád Tóth, * den dritten Kultur-Lyriker von Nyugat [Zs.
41 Westen]. Árpád Tóths Sprache ist feierlich und gefüllt, der von Babits nahe
42 verwandt, auch er lernte viel von der englischen Lyrik,

43
44
45
46 < * *Arpad Tóth* geb. 1886, in Arad, gestorben 1928, in Pest.

47 < *Seine Werke*: (Serenade bei Morgendämmerung) - (Auf träger Galeere) - (Die
48 Freude entweicht) - (Ewige Blumen; Gedichtübersetzungen). Mit Babits und Lőrinc
49 Szabó übersetzte er Baudelaire's *Fleurs du Mal*. -- [+1940: Összes versei (Sämtliche
50 Gedichte), Bp 1935.]

elsősorban Keatsól, kinek legjobb ódáit lefordította. Leginkább a szonett kimért és önmagában tökéletes soraiban érvényesül a tehetsége, mely elégikus borongásra, ódai emelkedésre (szívesen írt antik formában is) és gondolati lírára emelte.

Nyelvművészetének tömörítő és megelevenítő erejére talán legjobb példa Berzsenyiről szóló tökéletes szonettje:

És reszketőn idézem régi, fáradt
Estéid kedvét, míg csöndben borozván
Késztéd lelked szebb korba szállni el,

S szolgálid félve és juházva vártak:
A bús magyar szók, sok kevély oroszlán
Magányod vén barlangján, Dániel!

Hasonló természetű költő a szegedi Juhász Gyula,** aki különösen képzőművészeti inspirációjú költeményekben fejezte ki a kor artistikus szellemét. A magányosság költője ő is, súlyosabb, végzetesebb ecsethordozással, mint a többiek.

A nyugat sok kitűnő lírikusa közül önálló hangja által emelkedik ki Gellért Oszkár*** és Füst Milán****. Az újabb líra őket tekinti őseinek és különösen Gellért Oszkár tekintélye növekvőben van. Gellért a szecesszió fénykorában sem kereste már a külső és játékos díszítéseket, a rímről is lemondott többnyire, hogy a vers felépítése, strukturális szépsége annál tisztábban érvényesüljön:

** *Juhász Gyula* szül. 1883, Szeged. Tanár, újságíró. Kötetek: *Versek*, Szeged, 1907. *Új versek*, 1914. *Késb szüret*, 1918. *Ez az én vérem*, 1919. *Nefelets*, 1921. *Testamentom*, 1925. *Irodalom*: Baróti József, Juhász Gyula, Szeged, 1934.

*** *Gellért Oszkár* szül. 1882. Bp. 1920 óta a Nyugat társszerkesztője. Verseskötetei: *Az első stációnál*, 1903. *A Deltánál*, 1909. *Ofélia térdein*, 1911. *Rubens asszonya*, 1912. *Testvérbánat csillaga*, 1922. *Velem vagytok*, 1926. *Órizz meg titkodat*, 1932.

**** *Füst Milán*, szül. 1888. Bp. Tanár. Verseskötete: *Változtatnod nem lehet. Advent, regény*, 1923. *Irodalom*: Németh László, Nyugat, 1930.

1 in erster Linie von Keats, dessen schönste Oden er übersetzte. [1940 =0: in-
2 kább . . . emelte. /Am ehesten in des Sonetts gemessenen und in sich vollenden-
3 deten Zeilen kommt seine Begabung zur Geltung, die ihn zu elegischer
4 Schwermut, odenhafter Hebung (gern schrieb er auch in antiker Form) und
5 gedanklicher Lyrik hob.]
6

7 [+1940: kiegészítést lásd végen regiszter előtt /Ergänzung siehe hinten vor Register.]
8

9 Für seiner Sprachkunst komprimierende und belebende Kraft ist vielleicht
10 bestes Beispiel sein von Berzsenyi handelndes vollkommenes Sonett:
11

12 Und zitternd zitiere ich deiner alten, müden
13 Abende Stimmung, bis stille weintrinkend
14 Veranlasstest deine Seele in schönere Epoche zu entschweben,
15

16 Und deine Diener fürchtend und beschwichtigt warteten:
17 An der kummervollen ungarischen Wörter, viel hoffärtiger Löwen
18 Deiner Einsamkeit greisen Höhle, Daniel!
19
20

21 Ein Dichter ähnlicher Natur ist der Szegediner Julius Juhász, ** der beson-
22 ders in bildkünstlerisch inspirierten Gedichten den artistischen Geist der Ára
23 ausdrückte. Dichter der Einsamkeit ist auch er, mit schicksalsschwererer
24 Pinführung als die anderen.
25

26
27
28 Unter den vielen hervorragenden Lyrikern von Nyugat [Zs. Westen] heben
29 sich durch ihren selbständigen Ton hervor Oskar Gellért *** und Milan Füst.
30 **** Die neuere Lyrik betrachtet sie als ihre Ahnen und [1940 =0: és külö-
31 nösen . . . /und besonders Oskar Gellérts] ihr Ansehen ist im Wachsen. Gellért
32 suchte schon in der Glanzzeit der Sezession nicht mehr die äußeren und ver-
33 spielteten Verzierungen, auch auf den Reim verzichtete er zumeist, damit des
34 Gedichts Aufbau, die strukturelle Schönheit desto reiner zur Geltung ge-
35 langen:
36

37
38 < ** *Julius Juhász* geb. 1883, Szegedin. Studienrat, Journalist. Seine Bände:
39 (Gedichte) - (Neue Gedichte) - (Späte Weinlese) - (Dies ist mein Blut) - (Vergiß-
40 meinicht) - (Testamentum) -- *Literatur*: Baróti [<Dezső /Desi.](Jul. Juhász), 1934.
41

42 < *** *Oskar Gellért* geb. 1882, Budapest. Seit 1920 Mit-Redakteur der Nyugat
43 [Zs. Westen]. Seine Gedichtbände: (Bei der ersten Station) - (Beim Delta) - (Auf
44 Ophelias Knien) - (Rubens' Frau) - (Stern des Geschwistergrams) - (Ihr seid mit
45 mir) - (Bewahre dein Geheimnis).-- [+1940: *Irodalom /Literatur*: Németh, László,
46 Nyugat, 1930].
47

48 < **** *Milan Füst*, geb. 1888, Budapest. Studienrat. Sein Gedichtband: (Ändern
49 kannst du es nicht) - Advent, Roman. - [+1940: *Válogatott versei*, Bp., 1935 (Aus-
50 gewählte Gedichte), Bp 1935.] - [1940 =0: *Irodalom /Literatur*: Németh, László,
51 Nyugat, 1930]. [Starb 1967]

De ép maradt az összhang,
Sértetlen a szerkezet is,
S mindaz, ami lélekből faragott:

Alljon, bár olcsó ékeiktől megfosztva,
A kisütő nap glóriás sugarában,
Mintha a földből nőtt volna ki, épületem.

Benne jelentkezik először az az új stilustörekvés, az új tárgyilagosság, mely napjaink építészetében nyilvánul meg legtisztábban, de mint irodalmi törekvés is egyre erősebb lesz.

Füst Milán reformja a szabad vers volt, mely a huszas években lett a költők dogmájává, napjainkban kezd újra háttérbe szorulni. Az új tárgyilagosság úgy kívánja, hogy tartsuk tiszteletben a rímet és a metrumot, a vers ősi szerkezetét, csak ne hagyjuk, hogy öncélúvá legyen.

6. A NYUGAT PRÓZAIROI.

a) Móricz Zsigmond.*

Móricz Zsigmond elbeszélő művészete áttörte azokat az egyre áttörhetősebb határokat, melyek az élit az átlagolvasótól elválasztják. Neki sikerült, hogy ugyanaz az alkotás magas irodalom és széleskörű publikumsiker legyen, mint Dickens regényei. Neki sikerült, hogy egyszemélyben legjobb és legolvasottabb prózairónk legyen.

* *Móricz Zsigmond* szül. 1879. Csécsen, Szatmár m. Iskoláit Debrecenben, Sárospatakon és Kisújszálláson végezte. Fiatalkorában sok mindennel megpróbálkozott, volt ref. teológus, kultuszminisztériumi tisztviselő, írt gyermekmeséket, ethnográfiai tanulmányokat stb., míg végre 1908-ban író magára ébredt. Osvát Ernő fedezte fel és adta ki első novelláit, a későbbi Hét krajcár kötetet. Azóta teljesen az irodalomnak él. 1928-tól 1933-ig Babitsal együtt szerkesztette a Nyugatot.

Művei: Regények: Sárarany, 1910. Az Isten háta mögött, 1911. Harmatos rózsza, 1912. A galamb papné, 1912. Kerek Ferkó 1914. A fáklya, 1917. Tündérgert, 1922. Légy jó mind-

1 Aber heil blieb der Zusammenklang,
2 Unbeschädigt das Gefüge auch,
3 Und all das, was aus der Seele geschnitzt:

4
5 Es stehe, obgleich seiner billigen Zierate beraubt,
6 In der herauscheinenden Sonne glorreichem Strahl,
7 Als wäre es aus der Erde herausgewachsen, mein Gebäude.

8
9
10 In ihm meldet sich erstmals jenes neue Stilbestreben, die neue Sachlich-
11 keit, die in der Architektur unserer Tage sich am reinsten offenbart, aber auch
12 als literarische Bestrebung zunehmend stärker wird.

13
14 [+1940: *kiegészítést lásd végen regiszter előtt / Ergänzung siehe hinten vor Register.*]

15
16 < [1940 = 0: Füst . . . legyen. /Milan Füst's Reform war der freie Vers, der
17 in den zwanziger Jahren zum Dogma der Dichter wurde, in unserer Zeit be-
18 ginnt er in den Hintergrund gedrängt zu werden. Die neue Sachlichkeit
19 wünscht es so, daß wir in Ehren halten den Reim und das Metrum, des Ge-
20 dichts uralte Struktur, nur sollen wir nicht lassen, daß es eigenzielig wird.]

6. DIE PROSASCHRIFTSTELLER DER NYUGAT.

a) Sigmund Móricz.*

21
22
23
24
25
26
27
28 Die erzählerische Kunst Sigmund Móricz' durchbrach jene immer un-
29 durchbrechlicheren Grenzen, welche die Elite vom Durchschnittsleser tren-
30 nen. Ihm gelang, daß das gleiche Werk hohe Literatur und breiter Publi-
31 kumserfolg werde, wie Dickens' Romane. Ihm gelang es, in einer Person un-
32 ser bester und meistgelesener Prosaschriftsteller zu sein.

33
34
35
36
37 < * *Sigmund Móricz* geb. 1879, in Csécs, Kom.Szatmár. Seine Schulen absol-
38 vierte er in Debreczin, Patak am Bodrog und Kisújszállás. In seinem Jungen Alter
39 probierte er vielerlei, war reformierter Theologe, Kultusministerialbeamter, schrieb
40 Kindermärchen, ethnographische Studien usw., bis er endlich 1908 zu seinem
41 schriftstellerischen Selbst erwachte. Ernst Osvát entdeckte und gab seine ersten No-
42 vellen heraus, den späteren Band (Sieben Kreuzer [Geld]). Seitdem lebt er völlig
43 der Literatur. Von 1928 bis 1933 redigierte er gemeinsam mit Babits die [Zs.] Nyu-
44 gat. - [Starb 1942.]

45
46 < *Seine Werke:* Romane: (Gediegenes Gold) - (Hinter Gottes Rücken) - (Tauige
47 Rose) - (Die taubenhafte Pfarrersfrau) - (Franzl Kerek) - (Die Fackel) - (Feengarten)
48 - (Sei gut

Munkásságán szinte ritmikusan egymást váltogató kettősség húzódik végig, ami lényét néha olyan megmagyarázhatatlanná teszi, mint egy természeti tüneményt. A kettősség talán már származásával kezdődik: az okos, kiirhatatlan erejű paraszt-apa és a finom, nemesi papleány-anya fia két különböző örökséget hordoz magában, a magyarságnak mind a két történelmi rétegét, az urat és a parasztot, és kettejük harca, melynek ő a legnagyobb ábrázolója, saját tudatában mehet sokszor végbe.

A kettősség leginkább témaválasztásában látszik: Móricz egészen másképp ír a parasztokról, mint az urakról. Egész világképe megváltozik aszerint, hogy hőse nádfeleles házban vagy urasági lakban alszik az éjszaka.

Móricz, a parasztíró, expresszionista a nyelvkezelésben, romantikus a meseszövevényben és emberábrázolásban, világképe a tragikusan felhasználatlan energiák harca; paraszttá fordult Kemény Zsigmond. Móricz, az úri író, idillikus részletrealista, Mikszáth folytatója, és tökéletesítője.

A parasztról író teljes méltóságában első nagy regénye, a Sárarany mutatja be. A Sárarany Móricz fiatalkori műve. Bár későn kezdve, mint annyi nagy regényíró, harmincadik évén túl írta, megvan benne az a romantikus határtalanság, irracionális erők beleszakadása, ami az ifjúkori művek varázsa szokott lenni. Irodalomtörténeti összefüggésben tekintve a Sárarany elsősorban gáttörő reakció a hagyományos népábrázolás ellen. Fel akarta mutatni a duló, mindent elsőprő szenvedélyeket, melyek a parasztlélek mélyén szunnyadnak, és amelyekről hallgatott az ed-

halálig, 1922. Pillangó, 1925. Uri muri, 1927. Rokonok, 1930. Forr a bor, 1932. Novelláskötetek: Hét krajcár, 1909. Tragédia, 1911. Karak szultán, 1916. Vidéki hírek, 1917. Vérben-vasban, 1918. Szegény emberek, 1918. A tűznek nem szabad kialudnia. Barbárok, 1933. stb. Színdarabok: Sári bíró, 1910. Szerelem, (egyfelvonásosak) 1913–14. Buzakalász, 1924. A vadkan, 1924. Uri muri, 1928. Légy jó mindhalálig szinpadai változata.

Irodalom: Schöpflin Aladár, Nyugat, 1911. és számos más tanulmánya Móricz Zsigmondról. A Nyugat Móricz-száma, 1924. Németh László, Móricz Zsigmond, Prot. Szemle, 1926. Juhász Géza, Móricz Zsigmond, 1928.

1 An seinem Schaffen zieht sich fast rhythmisch eine einander abwechselnde
2 Zweiheit entlang, was sein Wesen manchmal so unerklärbar macht, wie eine
3 Naturerscheinung. Die Zweiheit beginnt vielleicht schon mit seiner Abstammung:
4 der Sohn des klugen, an Kraft unausrottbaren Bauern-Vaters und der
5 feinen, adligen Pfarrerstochter-Mutter trägt in sich zwei verschiedene Erbschaften,
6 des Ungartums alle beide historischen Schichten, den Herrn und den
7 Bauern, und ihrer beider Kampf, dessen größter Abbildner er ist, mag oftmals
8 in seinem eigenen Bewußtsein vonstatten gehn.

11
12
13 Diese Zweiheit ist am ehesten in seiner Themenwahl zu sehen: Móricz
14 schreibt ganz anders von den Bauern, als von den Herren. Sein ganzes Welt-
15 bild verändert sich je nachdem, ob sein Held in einem schilfgedeckten Haus
16 oder einem herrschaftlichen Wohnsitz schläft des Nachts.

17
18 Móricz, wenn er vom Bauern schreibt, ist Expressionist in der Sprach-
19 handhabung, Romantiker im Märchenspinnen und Menschenporträtieren, sein
20 Weltbild ist der Kampf der tragisch ungenutzten Energien; ein zum Bauer
21 gewandelter Sigmund Kemény. Móricz, der Herren-Schriftsteller, ist idyllischer
22 Detailrealist, Mikszáths Fortsetzer und Perfektionierer.

23
24 Den über den Bauern Schreibenden stellt in seiner vollen Würde sein erster
25 großer Roman, das Gediogene Gold vor. Das Gediogene Gold ist Móricz' Ju-
26 gendwerk. Obgleich spät beginnend, wie so viele große Romanschriftsteller,
27 er es jenseits seines dreißigsten Jahres schrieb, ist darin jene romantische
28 Grenzenlosigkeit vorhanden, das Hineinbrechen irrationaler Kräfte, was der
29 jugendalterlichen Werke Zauber zu sein pflegt. Im literaturgeschichtlichen
30 Zusammenhang betrachtet ist das Gediogene Gold in erster Linie eine damm-
31 brechende Reaktion gegen die überlieferte Volksdarstellung. Er wollte die to-
32 benden, alles hinwegfegenden Leidenschaften aufzeigen, die in der Tiefe der
33 Bauernseele schlummern, und von denen geschwiegen hatte die bis-

34
35
36
37
38 bis zum Tod) - (Schmetterling) - (Herren-Gaudi) - (Verwandte) - (Es gärt der Wein)
39 [+1940:- Erdély (Siebenbürgen), 1935. - A boldog ember (Der glückliche Mensch),
40 1935.] -- Novellenbände: ((Sieben Kreuzer) - (Tragödie) - (Sultan Karak) -
41 (Provinznachrichten) - (In Blut und Eisen) - (Arme Leute) - (Das Feuer darf nicht
42 erlöschen) - (Barbaren), usw. -- Bühnenstücke: (Richter Saralein) - (Liebe;
43 Einakter) - (Weizenähre) - (Der wilde Eber) - (Herren-Gaudi) - (Sei gut bis in den
44 Tod; Bühnen-Fassung).

45
46 < *Literatur:* Schöpflin [Zs.] Nyugat 1911 und zahlreiche andere seiner Studien
47 über Sigmund Móricz. Die Móricz-Nummer der Nyugat, 1924. - Németh (Sigmund
48 Móricz; in Protestantische Revue) - Juhász (Sigmund Móricz)

digi idillikus irodalom: az érzékiség, a földéhség, az osztályönéret, a brutálisba forduló testi erő pandemoniumát. Hőse, Turi Dani, Toldi Miklós ellenképe, vagy talán benne csak a malomkőhajigáló, apródagyonverő Toldi él tovább. Turi Dani alakja is bizonyára tuzás, mint minden reakció, mely az ellenkező végletbe csap át, de a regény hatalmas művészi alkotás, nem valóságábrázolása, hanem szenvedélyének atmoszferikus fensége által.

Móricz ebben a könyvében a magyar őserő írójának mutatkozik be. Magyarság-felfogása mélyen romantikus, az Adyéval rokon, a maga sorsát abban látja, hogy végtelen energiák válnak gyilkos szenvedéllyé vagy apatikus meddőséggé, mert a körülmények, a magyar világ nem eléggé tág keret a magyar erő befogadására.

Ez a látásmód végigkíséri Móricz egész pályáját, mint állandó hősenek lelki alkata és tragédiája. A környezet azonban, melynek tehetetlenségi erején a hős felörlődik, a realista szemével látott és megbocsátva megértett magyar realitás. Ez a másik Móricz, a magyar úri osztály írója. Társadalmilag magyar ura egy fokkal alacsonyabb réteget jelent, mint Mikszáthé vagy Krudyé, akik a Felvidék arisztokratikus hagyományain nevelkedtek. Móricz ura a jó módú falusi református pap, a gazdag kisvárosi polgár, a grófi nagybirtok hatalmas ispánja, a kisvárosi intelligencia. Ez a társadalmi osztály erősen tartja magát az idők viharában, vonásait nem teszi nemesen mélabussá az elmulás, harcok, kemény és az élet nagy élvezője. Móricz amikor őket rajzolja, bizonyos széles, homerosi bőségű epikum hangját üti meg, amelyben az idilli életöröm a legerősebb. A tragédia nem kollektív tragédia, hanem egyéni sorsok összeütközése, és az egyén összeomlása fölött megy tovább, lassú lépésekkel, hatalmas ebédek és vacsorák ritmusán, a magyar vidék örök-ugyanolyan élete.

Az úri embert Móricz nem idealizálja az őserő szimbólumává, mint a parasztot, elfogadja úgy, ahogy van, nála tisztábban talán senki sem látta ennek az osztálynak kicsinyes gyengéit és elpusztíthatatlan erejét. Amikor róluk beszél, megnyugszik fajtája sorsán aggódó lelke, a régi magyar anekdotázó hang kerül felül benne, szereti a jó befe-

herige idyllische Literatur: das Pandämonium der Sinnlichkeit, des Landhüngers, des Klassenselbstgeföhls, der ins Brutale umschlagenden körperlichen Kraft. Sein Held, Dani Turi, ist das Gegenstück Nikolaus Toldis, oder es lebt in ihm nur der mülhsteinwerfende, Knappen-totschlagende Toldi weiter. Dani Turis Gestalt ist sicherlich Übertreibung, wie jede Reaktion, die ins entgegengesetzte Extrem umschlägt, doch der Roman ist eine gewaltige künstlerische Schöpfung, nicht durch seine Wirklichkeitsdarstellung, sondern durch die [1940 =0: atmoszferikus /atmosphärische] Erhabenheit seiner Leiden-schaften.

Móricz stellt sich in diesem seinem Buch als der Schriftsteller der ungarischen Urkraft vor. Seine Ungartums-Auffassung ist tief romantisch, der Adys verwandt, [1940 =0: sorsát /sein Schicksal; +1940: magyar sorsát] das Schicksal des Ungarn sieht er darin, daß in ihm unendliche Energien zu mörderischer Leidenschaft werden oder zu apathischer Unfruchtbarkeit, denn die Umstände, die ungarische Welt ist kein genügend weiter Rahmen zur Aufnahme der ungarischen Kraft.

Diese Betrachtungsweise begleitet Móricz seine ganze Laufbahn hindurch, als seines ständigen Helden seelische Struktur und Tragödie. [+19400: A környezet tehetetlenségi erején a hős felörlődik. /Der Held wird an der Trägheit Kraft der Umgebung aufgerieben.] Aber diese Umgebung, an deren trägeitlicher Kraft der Held aufgerieben wird, ist eine mit dem Auge des Realisten gesehene und verzeihend verstandene ungarische Realität. Dies ist der andre Móricz, der Schriftsteller der ungarischen Herrenklasse. Gesellschaftlich bedeutet sein ungarischer Herr eine um eine Stufe niedrigere Schicht, als Mikszáths oder Krudys, die an den aristokratischen Überlieferungen des Obergaus [ehem. Nordungarn] erzogen wurden. Móricz' Herr ist der wohlhabende reformierte Dorfpfarrer, der reiche Kleinstadtbürger, der mächtige Verwalter des gräflichen Großbesitzes, die kleinstädtische Intelligenz. Diese gesellschaftliche Klasse hält sich stark in den Stürmen der Zeit, ihre Züge macht nicht edel schwermütig des Vergehens, kämpferischer, harter und des Lebens großer Genießer. Móricz, wenn er sie zeichnet, schlägt den Ton eines gewissen breiten, homerisch üppigen Epikums an, worin die idyllische Lebensfreude am stärksten ist. Die Tragödie ist keine kollektive Tragödie, sondern der Zusammenprall individueller Schicksale, und über dem Zusammenbruch des Individuums geht weiter, mit langsamen Schritten, zum Rhythmus gewaltiger Mittagsmahl und Abendessen, der ungarischen Provinz ewig- genausolches Leben.

Den Herrenmenschen idealisiert Móricz nicht zum Symbol der Urkraft, wie den Bauern, er akzeptiert ihn so, wie er ist, klarer als er sah niemand die kleinlichen Schwächen und die unverwundliche Kraft dieser Klasse. Wenn er von ihnen spricht, beruhigt sich seine ob des Schicksals seiner Art besorgte Seele, gelangt in ihm der ungarische anekdotisierende Ton obenauf, er liebt die guten Ab-

jezéseket, még ha csodálatos véletlen árán is, mint a Légy jó mindhalálig-ban, a legszebb magyar ifjúsági regényben.

Táj szerint az alföldi kisváros írója elsősorban. A kisvárosi élet megítélésében előtör az a keserűség, melyben Adyval rokon. A kisváros megöl minden nagyobb és tisztább szándékot, megmérgezi a legnemesebb lelkeket is, összezsugorít mindenkit a maga méreteihez. A magyar kisváros felett lebeg az a megfogalmazhatatlan magyar átok, melyet épen a Móricz nemzedéke érzett a legerősebben.

Ő fedezte fel (talán csak Tolnai Lajos volt ebben elődjé) hogy a magyar kisváros népe nem homogén, hanem egymással elkeseredve szembenálló osztályok örök határpere. A gentryből lett polgár sohasem tud megbékélni a parasztból lett polgárral és ez csak két főréteg, a nagyon sok egymással össze nem békíthető kaszt közül, amelyből a kisváros lakossága összetevődik. Az osztálykülönbségből eredő feszültséget belevitte a házasság rajzába, mely Móricz legfőbb, legotthonosabb területe.

A Nyugat-nemzedék felszabadította az erotikumot a fehér XIX. század gátlásai alól. Móricz is, mint Ady, centrális helyzetbe állítja világképében a szerelmi szenvedélyt, és expresszionista tehetsége legmerészebb színeit használja fel ábrázolására. Hőseinek erotikus megszállottsága talán tulzás, de erre a tulzásra szükség volt, hogy a tudat megszabaduljon a régebbi kor előítéleteitől és önáltatásaitól. Az erotikus jeleneteket Móricz nem naturalizmusból részletezi: féktelen hősei csak ilyenkor találnak nyugvópontot a félrebillent világban.

Ő is, mint Ady, a szerelmet örök harcnak látja férfi és nő között. De Ady szárnyaló héjanásza az avaron Móricznál férj és feleség mindennap megismétlődő örök közelharcává vastagodik. Ezeknek a harcoknak a kivetítésében éri el Móricz lélekrajzoló képességének a zeníthjét; amint-hogy az intim ellenségek keserű harca csakugyan kiforgatja az emberi lelket és legrejtettebb sebeit és mocskáit veti fel. Móricz strindbergi tömörséggel tudta ezeket a pillanatokat megragadni és néhány szóba egy emberélet minden szörnyűségét összesűríteni. Társadalmi és felekezeti különbségek, temperamentumok szakadéka, nemzedékek har-

1 schlüsse, sogar wenn um den Preis des wunderbaren Zufalls, wie im Sei Gut
2 Bis In Den Tod, dem schönsten ungarischen Jugendroman.

3
4 Landschaftsmäßig ist er in erster Linie der Schriftsteller der tiefländischen
5 Kleinstadt. Im Beurteilen des kleinstädtischen Lebens bricht jene Bitterkeit
6 hervor, worin er mit Ady verwandt ist. Die Kleinstadt tötet jede größere und
7 reinere Absicht, vergiftet auch die edelsten Seelen, schrumpft jedermann zu-
8 sammen zu ihren eigenen Maßen. Über der ungarischen Kleinstadt schwebt
9 jener unformulierbare ungarische Fluch, den gerade Móricz' Generation am
10 stärksten spürte.

11
12 Er entdeckte (vielleicht war hierin nur Lajos Tolnai sein Vorgänger), daß
13 das Volk der ungarischen Kleinstadt nicht homogen ist, sondern ewiger
14 Flurstreit miteinander erbittert im Gegensatz stehender Klassen. Der aus der
15 Gentry hervorgegangene Bürger kann sich niemals mit dem aus dem Bauern
16 gewordenen Bürger versöhnen und dies sind nur die beiden Hauptschichten,
17 unter den vielen miteinander unversöhnbaren Kasten, aus denen die Einwoh-
18 nerschaft der Kleinstadt sich zusammensetzt. Die aus dem Klassengegensatz
19 herrührende Spannung trug er auch in seine Zeichnung der Ehe hinein, die
20 Móricz' hauptsächlichstes, allerheimischstes Gebiet ist.

21
22
23 Die Nyugat-Generation [$<$ Zs. Westen] befreite das Erotikum von den
24 Hemmungen des weißen XIX. Jahrhunderts. Auch Móricz, wie Ady, stellt in
25 seinem Weltbild die Liebesleidenschaft in eine zentrale Lage, und benutzt zu
26 ihrer Darstellung die kühnsten Farben seiner expressionistischen Begabung.
27 Die erotische Besessenheit seiner Helden ist vielleicht Übertreibung, aber die-
28 se Übertreibung war notwendig, auf daß das Bewußtsein frei werde von den
29 Vorurteilen und Selbsttäuschungen der früheren Ära. Die erotischen Szenen
30 detailliert Móricz nicht aus Naturalismus: seine zügellosen Helden finden nur
31 solchenfalls Ruhepunkt in der umgekippten Welt

32
33
34
35
36 Auch er, wie Ady, sieht die Liebe als ewigen Kampf zwischen Mann und
37 Weib. Aber Adys beflügelte Falkenhochzeit auf dürrem Laub verdickt sich
38 bei Móricz zum tagtäglich sich wiederholenden ewigen Nahkampf zwischen
39 Gatte und Gattin. Im Hinausprojizieren dieser Kämpfe erreicht Móricz' see-
40 lendarstellerische Fähigkeit ihren Zenith; ebensowie der bitter Kampf der
41 intimen Feinde tatsächlich die menschliche Seele herauskrepelt und ihre
42 verstecktesten Wunden und Schmutzigkeiten aufwirft. Móricz konnte [1940:
43 tudja /kann] mit Strindbergscher Gedrängtheit diese Momente ergreifen und
44 alle Entsetzlichkeiten eines Menschenlebens in einige Worte zu verdichten.
45 Gesellschaftliche und konfessionelle Unterschiede, die Kluft von Tempera-
46 menten, der Kampf von Generatio-

ca mind összetalálkozik a móríci házasélet csatáiban, melyek visszatérnek, mint Csaba vitézeinek csatája.

Általában azok művészetének legmagasabb pontjai, ahol váratlan és megdöbbentő emberi megnyilatkozásokat torlaszt egymásra. A Kivilágos Kivirradtig és az Úri Muri részeg éjszakájában minden zár felnyílik, az emberek vad érzelmi fejvesztettségben elmondanak egymásnak mindent, amit nem volna szabad elmondani, kitűnik, hogy a magyar világ úri gögje alatt olyan kész a lelki meztelenségre, mint csak az orosz regények világa. Ekkor látszik, mi az értelme a „tüzes“ jelzőnek, melyet szomszédaink a magyar név elé szoktak tenni: a magyar közelebb van a lelkéhez, mint a nyugati népek, a lelke irányítja az életét és ha áldozat, a lelkének az áldozata.

Móricz Zsigmond nyelve eruptív, mint azé az emberé, aki hozzá van szokva, hogy váratlan vallomásokot halljon és tegyen. Mindig simul a tárgyhoz és nyelvi remekeit a párbeszédben alkotja, megelevenítő erejének legfőbb művesi ügyességével. A tömörség nem tartozik erényei közé. A szó a nagy mesemondók korlátlan bőségével ömlik belőle, sokszor tulságos bőséggel is. Az a fajta tehetség, ami az övé, nagyon nagy kísértés a könnyen és sokat írásra. De vannak művei, amelyek pusztán, mint nyelvi alkotások is remekművek, amelyek a magyar nyelvnek előtte ismeretlen nagyszerű lehetőségeit revelálják, ilyen elsősorban a Tündérbert, archaizáló prózájának pompájában.

Móricz Zsigmond nem híve a l'art pour l'art-nak és különösen az utóbbi években kötelességének tartja, hogy ne csak ábrázolja a magyar társadalom kóros jelenségeit, hanem indítványokat is tegyen a gyógyítására. A bölcs derékség, mellyel a saját életét rendbehozta, arra ösztönzi, hogy a magyarság ügyeit is rendbe akarja hozni. Ezért utóbbi műveiben egyre gyakoribb az okoskodó hang, — elhagyja a mesét, maga lép elő, hogy felháborodását kifejezze, vagy bölcs tanácsokat adjon, miközben maga a történet kissé meg-megzökkenve megy tovább, ahogy épen tud. De reméljük, ez csak átmeneti hangulat, utolsó novelláskötete, a Barbárok, újra mint művészt és ábrázolót mutatja, erejének tetőfokán.

1 nen alles trifft aufeinander in den Schlachten des Móríczschen Ehelebens, die
2 zurückkehren, wie die Schlacht von Csabas Helden.
3

4 Im allgemeinen sind die höchsten Punkte seiner Kunst die, wo er unerwar-
5 tete und bestürzende menschliche Manifestationen aufeinanderhäuft. In der
6 betrunkenen Nacht [Redewendung:] Werbishell Werbistagesanbruch und im
7 Herren-Gaudi öffnet sich jedes Schloß, die Menschen sagen einander in wil-
8 der gefühlsmäßiger Kopflosigkeit alles, was zu erzählen nicht erlaubt wäre, es
9 wird erkennbar, daß die ungarische Welt unter ihrem Hochmut so bereit ist
10 zur seelischen Nacktheit, wie nur die Welt der russischen Romane. Da sieht
11 man, was der Sinn der Beifügung "feurig" ist, den unsre Nachbarn vor den
12 Namen Ungar zu setzen pflegen: der Ungar ist näher seiner Seele, als die
13 westlichen Völker, seine Seele lenkt sein Leben und wenn er Opfer ist, das
14 Opfer seiner Seele.
15
16
17
18

19 Sigmund Móricz' Sprache ist eruptiv, wie desjenigen Menschen, der daran
20 gewöhnt ist, daß er unerwartete Geständnisse höre und mache. Immer
21 schmiegt er sich dem Gegenstand an und erschafft seine sprachlichen Kunst-
22 werke im Dialog, mit der höchsten handwerklichen Geschicklichkeit seiner
23 belebenden Kraft. Die Gedrängtheit gehört nicht zu seinen Tugenden. Die Re-
24 de fließt mit der schrankenlosen Fülle der großen Märchenerzähler aus ihm,
25 oftmals auch mit übermäßiger Fülle. Jene Art Begabung, die seine ist, ist
26 sehr große Versuchung zum leicht und viel Schreiben. Aber er hat Werke, die
27 bloß als sprachliche Schöpfungen auch Meisterwerke sind, welche die vor
28 ihm unbekanntem großartigen Möglichkeiten der ungarischen Sprache reve-
29 lieren, solche ist in erster Linie sein Feengarten, [1940: trilógiája, Erdély /Tri-
30 logie, Siebenbürgen], im Pomp seiner archaisierenden Prosa.
31
32
33
34

35 Sigmund Móricz ist kein Anhänger des l'art pour l'art und hält es be-
36 sonders in den letzten Jahren für seine Pflicht, nicht nur die krankhaften Er-
37 scheinungen der ungarischen Gesellschaft abzubilden, sondern auch Anregun-
38 gen zu ihrer Heilung zu machen. Die weise Wackerheit, mit der er sein eige-
39 nes Leben in Ordnung brachte, spornt ihn dazu an, daß er auch die Angele-
40 genheiten des Ungartums in Ordnung bringen will. Deshalb ist in seinen
41 jüngsten Werken der rasonnierende Ton zunehmend häufiger, -- er verläßt das
42 Märchen, tritt selber hervor, um seine Empörung auszudrücken, oder weise
43 Ratschläge zu geben, während die Geschichte selber ein wenig ruckelnd wei-
44 ter geht, wie sie eben kann. Aber hoffen wir, daß dies nur Übergangsstim-
45 mung ist, [1940 = 0: utolsó . . . tetőfokán. /sein letzter Novellenband, die Bar-
46 baren, zeigen ihn erneut als Künstler und Gestalter, auf dem Gipfel seiner
47 Kraft.
48

49 [+1940: kiegészítést lásd végen regiszter előtt /Ergänzung siehe hinten vor Register.]
50

„Igy csak a természet alkot“, mondta róla Kosztolányi. Csakugyan Móricz kiterjedésben s hatalmas munkássága sokszerű és egyenetlen, mint a természet, magas fák kicsiny cserjékkel váltakoznak és az egészét átlengi a vegetáció nedvdús, termő, vad és mégis szelid, kiszámíthatatlan és megnyugtató belső élete.

b) A többiek.

A Nyugatnak tulajdonképpen nem volt erős oldala az elbeszélő próza. Az az individualizmus, mely Osvát Ernő szerkesztői elvének lényege volt, keretet adott egy nagy lírai kivirágzásnak és megteremtette a szubjektív hangú kritikát — de az elbeszélés tárgyilagosságának nem kedvezett. A Nyugat elbeszélői mind leplezett lírikusok, akiknek igazi tehetségük nem az ábrázolás, hanem a külön egyéni stílus romantikája. A stílus a számukra nem eszköz, hanem cél, ez a stílusromantika, mely náluk naturalista tendenciákkal keveredik.

Ez áll a nagy nőirónak, Kaffka Margitnak* az írásaiban is. Kaffka stílusa a precizitás romantikája. Asszonyos gondtal törekszik, hogy mondatában a mondanivaló minden árnyalata benne legyen, szereti a merész főnév-képzéseket és bájosan keveredik nyelvében az absztrakt hang bizonyos zamatos vidékiességgel. Tárgya az asszonyi történelem válságos órája, amikor a patriarchális család asszonya átalakul modern, önálló nővé. Hősnői épen ennek az átalakulásnak a közepén vannak, tulajdonképpen még innen a falon, de már nem érzik jól magukat ősi korlátaik között és nyugtalanul hervadnak, kifelé vágyódva, és körötük hervad a keretük is, a gentry társadalom. Minden bi-

* *Kaffka Margit* szül. Nagykároly, 1880. Tanárnő, író. Meghalt 1918-ban.

Művei: Versek, 1903. Csendes válságok, novellák, 1909. Színek és évek, regény, 1912. Mária évei, 1913. Két nyár, 1916. Állomások, 1917. Hangyaboly, 1917. Az élet útján, 1918.

Irodalom: Féja Géza, Kaffka Margit, Párisi magyar akadémia, 1927.

1 "So schafft nur die Natur", sagte von ihm Kosztolányi. In der Tat ist das
2 auch an Ausdehnung gewaltige Schaffen Móricz' vielartig und uneben wie die
3 Natur, hohe Bäume wechseln ab mit kleinen Sträuchern, und das Ganze wird
4 durchweht vom sprachreichen, fruchtbaren, wilden und dennoch sanften, un-
5 berechenbaren und beruhigenden inneren Leben der Vegetation.
6
7
8
9

b) Die Anderen.

10
11
12 Der Nyugat (Zs. Westen) starke Seite war eigentlich nicht die erzählende
13 Prosa. Jener Individualismus, der das Wesentliche von Ernst Osváts redaktion-
14 nellem Prinzip war, gab einen Rahmen für das große lyrische Aufblühen und
15 erschuf die subjektiv-stimmige Kritik -- doch der Sachlichkeit der Erzählung
16 war er nicht günstig. Die Erzähler von Nyugat sind alle verkappte Lyriker, de-
17 ren wahres Talent nicht die Darstellung ist, sondern die Romantik des separaten
18 individuellen Stils. Der Stil ist für sie nicht Mittel, sondern Zweck; dies ist
19 die Stilromantik, die sich bei ihnen mit naturalistischen Tendenzen mischt.
20
21
22
23

24 Dies gilt auch für der großen Schriftstellerin, Margit Kaffkas *. Schriften.
25 Kaffkas Stil ist die Romantik der Präzision. Mit fraulicher Sorgfalt trachtet
26 sie, daß in ihrem Satz jede Schattierung der Aussage drin sei, sie liebt die
27 gewagten Substantiv-Bildungen, und anmutig mischt sich in ihrer Sprache der
28 abstrakte Ton mit einer gewissen schmackigen Ländlichkeit. Ihr Gegenstand
29 ist die Krisenstunde der weiblichen Geschichte, wo die Frau der patriarchali-
30 schen Familie sich wandelt zur modernen, selbständigen Frau. Ihre Heldinnen
31 befinden sich gerade in der Mitte dieser Umwandlung; eigentlich sind sie
32 noch diesseits der Mauer, aber sie fühlen sich schon nicht mehr wohl zwi-
33 schen den uralten Schranken; unruhig welken sie dahin, sich hinaussehend,
34 und um sie herum welkt auch ihr Rahmen, die Gentry Gesellschaft. Alles ist un-
35 un-

36
37
38
39
40
41 < * *Margit Kaffka* geb. in Groß-Karol, 1880. Studienrätin, Schriftstellerin. Starb
42 1918.

43 < *Ihre Werke:* (Gedichte) - (Stille Krisen), Novellen - (Farben und Jahre), Roman
44 - (Marias Jahre) - (Zwei Sommer) - (Stationen) - (Ameisenhaufen) - (Auf dem Weg
45 des Lebens).
46

47 < *Literatur:* Féja (Margit: Kaffka), Pariser ungarische Akademie., 1927. --
48 [+1940: Radnóti, Miklós: *Kaffka Margit, Szeged 1934.*]
49

zonytalan és félenk ebben a világban, és az alaphangulat kitűnően tükröződik a kompozíciótlán kompozíción, mely építés és kihegyezés nélkül rak egymás mellé élményeket és figurákat. Mint a legtöbb asszony-írónál, nála is érezni, hogy kevés dolgot talál ki, a legtöbb csakugyan megtörtént, regényei kulcsregények és vonzóerejüket női igazmondásuk adja meg.

A nyugatos stílusromantika legszélsőségesebb képviselője Laczkó Géza.* A magyar irodalom bármelyik korát és bármelyik irodalmi nagyságát tetszés szerint fel tudja eleveníteni stílusában, legnagyobb teljesítménye a Német Maszlag, Török Afium, eleitől végig a magyar XVII. század nyelvén megírt regény, hőse, Zrinyi a költő.

Stílusromantikus Szép Ernő** is. Versei és prózája ugyanabba az irányba stilizálódnak, a gyermekiesség ideálja felé. Célja, hogy a világot úgy lássa és úgy vetítse vissza, mintha mindent először látna, a lélek szemével, sé máktól, konvencióktól mentesen. Francis Jammes módszerének ez a magyarra ültetése néha kitűnően sikerül. Ki tud mondani dolgokat, apróságokat a tárgyakról és önmagukról, melyek oly magától érthetőbbek, hogy a legkülönösebb ötleteknél is meglepőbbek. A meglepő az, hogy mindenki érezte és senki sem mondta ki.

Utoljára hagytuk Karinthy Frigyes*** kibén a kor stílusromantikája önmaga ellen fordult és paródiává lett. Karinthy erősen intellektuális típus. Nagy problémákat vet fel, az egyetlen nyugatos, kinek írói művén az ifjú-

* Laczkó Géza, szül. 1884. Budapesten. Tanár, később hirlapíró.

Művei: Noémi fia, regény. A porosz levél. William Blackbirth lelke, 1910. Német maszlag — török afium, 1913. Szentiván tüze, 1928. Sátán Trismegistos olvasója, 1930. stb.

** Szép Ernő, szül. 1884, Huszton. Író és újságíró.

Művei: Versek, 1902. Énekeskönyv, 1911. Élet és halál, 1916. Lila ákác, 1918. stb. Több színdarab.

*** Karinthy Frigyes, szül. 1888, Budapesten. Művei: Igy irtok ti, 1912. Esik a hó, novellák, 1912. Görbe tükör, 1912. Igy láttátok ti, 1917. Gyilkosok, novellák, 1919. Holnap reggel, tragikomédia, 1921. stb.

1 sicher und ängstlich in dieser Welt, und die Grundstimmung spiegelt sich
2 ausgezeichnet an der kompositionslosen Komposition, die ohne Bau und
3 Zuspitzung Erlebnisse und Figuren nebeneinander legt. Wie bei den meisten
4 Frauen-Schriftstellern, ist auch bei ihr zu spüren, daß sie wenig Dinge er-
5 findet, das Meiste ist tatsächlich geschehen, ihre Romane sind Schlüsselro-
6 mane und ihre Anziehungskraft gibt ihr weibliches Wahrheitsagen.

7
8
9
10 Der Nyugatischen [Zs. Westen] Stilromantik extremster Vertreter ist Géza
11 Laczkó. * Der ungarischen Literatur gleichwelche Epoche und gleichwelche
12 literarische Größe vermag er nach Belieben aufleben zu lassen in seinem Stil,
13 seine größte Leistung ist der Deutsche Stechapfel - Türkische Opium, ein von
14 Anfang bis Ende in der Sprache des ungarischen XVII. Jahrhunderts geschrie-
15 bener Roman, sein Held ist Zrinyi der Dichter.

16
17
18 Stilromantiker ist auch Ernst Szép. ** Seine Gedichte und Prosa stilisieren
19 sich in die gleiche Richtung, zum Ideal der Kindlichkeit hin. Sein Ziel ist, daß
20 er die Welt so sehe und so zurückprojiziere, als würde er alles zum ersten Mal
21 sehen, mit den Augen der Seele, frei von Schemen und Konventionen. Dieses
22 Ins-Ungarische-Pflanzen der Methode von Francis Jammes gelingt manchmal
23 ausgezeichnet. Er kann Dinge, Kleinigkeiten aussagen über den Gegenstand
24 und über uns, die so selbstverständlich sind, daß sie noch überraschender sind
25 als die sonderbarsten Einfälle. Das Überraschende ist, daß jeder sie spürte und
26 niemand aussprach.

27
28 [+1940: kiegészítést lásd végen regiszter előtt / Ergänzung siehe hinten vor Register.]

29
30
31 Für zuletzt gelassen haben wir Friedrich Karinthy*** in dem die Stil-
32 romantik der Epoche sich gegen sich selber wandte und zur Parodie wurde.
33 Karinthy ist ein stark intellektueller Typ. Er wirft große Probleme auf, ist der
34 einzige Nyugater [Zs. Westen], an dessen schriftstellerischem Werk die zu
35 seiner Jugend-

36
37
38 < * Géza Laczkó geb. 1884, in Budapest. Studienrat, später Journalist. [Starb
39 1953].

40 < Seine Werke: (Noemis Sohn), Roman - (Der preußische Brief) - (William
41 Blackbirth' Seele) - (Deutscher Stechapfel - türkisches Opium) - (Johannis-Feuer) -
42 (Satan Trismegistos'), usw.

43 < ** Ernst Szép geb. 1884, in Hust [slowak. /ukrain. Chust] Schriftsteller und
44 Journalist. [Starb. 1953].

45 < Seine Werke: (Gedichte) - (Gesangbuch) - (Leben und Tod) - (Lila Akazie),
46 usw. Mehrere Bühnenstücke.

47
48 < *** Friedrich Karinthy, geb. 1888, in Budapest. [Starb 1938].

49 < Seine Werke: (So schreibt ihr) - (Der Schnee fällt) Novellen - (Krummer
50 Spiegel) - (So saht ihr es) - (Mörder) Novellen - (Morgen früh) Tragikomödie, usw.

korában divatozó természettudományos világnézet mély nyomot hagyott. Szimbolikus színművében, mesteri tömörségű novelláiban, verseiben minden a gondolati mag köré kristályosodik. Irodalomtörténeti fontosságát nagyban növeli, hogy ő volt a Nyugat-nemzedék leghatásosabb propagátora a közönség szélesebb rétegei előtt, paródiái által, melyek felkeltették az érdeklődést az egyébként ismeretlen költők iránt.

7. A KILENC SZÁZTIZES ÉVEK.

Egyszer majd eljön az ideje, hogy a szellemtörténész fel tudja fejteni a szálakat, melyekből a világháború előtti és alatti magyar élet összeszövődött. Ma az ember még csak tapasztalatokra és emlékekre támaszkodik és azok megbizhatatlanok. Csak a jövőbeli kutató fogja tudni megállapítani, hogy volt lehetséges, hogy a polgárosztály, miután a vezetést magához ragadta, szellemi élitejében mindinkább a radikalizmus polgári szempontból öngyilkos örvényei felé sodródott, mint 1848-ban. Ő fogja megállapítani, ma még ismeretlen természetű adatok alapján, hogy miért nem fejtett ki a régi rend, a vidéken még csak nem is érintett gentry társadalom, semmiféle ellenállást az újítókkal szemben, miért maradt elszigetelt minden vallásos mozgalom és magányos minden modern és mégis konzervatív ízü író. Ő rá vár a feladat, hogy megmutassa, hol aludtak, hol hallgattak tíz éven át azok az erők, amelyek csak akkor törtek elő, amikor a baloldalt a tények kívülről megbuktatták.

A mai szemlélő még úgy látja, hogy a kilencszáztizet éves Magyarország szellemileg atomjaira hullott szét, amint a kor individualista-liberális világnézetéből következett. Egymástól független társadalmi rétegek élték a maguk külön életét, külön irodalommal, az élen a Nyugat egyesítette a legkiválóbbakat, de a társadalmi háttere nem volt nagy. A Nyugaton kívül pedig elszórt erővonalak: a színpad, melyben a burzsoázia kedvét lelte; katolikus megújulás, de csak az Egyház keretein belül; néhány jelentékeny író-egyéniség, akik új eszközökkel rajzolják a

1 zeit modische naturwissenschaftliche Weltanschauung tiefe Spur hinterlassen
2 hat. In seinem symbolischen Bühnenstück, seinen meisterlich gedrängten
3 Novellen, Gedichten kristallisiert sich alles um den gedanklichen Kern. Seine
4 literaturgeschichtliche Wichtigkeit wird in großem Maß dadurch gesteigert,
5 daß er der wirksamste Propagator der Nyugat-Generation [Zs. Westen] vor
6 den breiteren Schichten des Publikums war, durch seine Parodien, die das Inter-
7 esse gegenüber den ansonsten unbekanntem Dichtern erweckten.

7. DIE NEUNHUNDERTZEHNER JAHRE.

14 Einmal wird die Zeit kommen, wo der Geistesgeschichtler die Fäden auf-
15 flechten kann, aus denen sich das ungarische Leben vor und während des
16 Weltkriegs zusammensetzte. Heute stützt man sich erst nur auf Erfahrungen
17 und Andenken und die sind unverläßlich. Nur der zukünftige Forscher wird
18 feststellen können, wie es möglich war, daß die Bürgerklasse, nachdem sie die
19 Führung an sich gerissen hatte, in ihrer geistigen Elite immer mehr in
20 Richtung der vom bürgerlichen Standpunkt selbstmörderischen Strudel des
21 Radikalismus geschwemmt wurde, wie 1848. Er wird feststellen, an Hand von
22 Daten heute noch unbekannter Natur, warum die alte Ordnung, die in der
23 Provinz noch nicht einmal tangierte Gentry Gesellschaft, keinerlei Widerstand
24 entfaltete gegenüber den Neuerern, warum jede religiöse Bewegung isoliert
25 blieb und einsam jeder moderne und dennoch konservativ schmeckende
26 Schriftsteller. Auf ihn wartet die Aufgabe, daß er zeige, wo schliefen, wo
27 schwiegen zehn Jahre lang jene Kräfte, die erst dann hervorbrachen, als die
28 Linke durch die Tatsachen von außerhalb zu Fall gebracht wurde.

37 Der heutige Betrachter sieht es noch so, daß das Ungarn der neunhundert-
38 zehner Jahre geistig in seine Atome zerfiel, wie es aus dem individualistisch-
39 liberalen Weltbild der Epoche folgte. Voneinander unabhängige gesell-
40 schaftliche Schichten lebten ihr eigenes separates Leben, mit separater Litera-
41 tur, an der Spitze einigte Nyugat [Zs. Westen] die Hervorragendsten, doch ihr
42 gesellschaftlicher Hintergrund war nicht groß. Außerhalb von Nyugat wie-
43 derum verstreute Kraftlinien: die Bühne, in der die Bourgeoisie ihre Freude
44 fand; katholische Erneuerung, aber nur innerhalb der Rahmen der Kirche;
45 einige bedeutende Schriftsteller-Persönlichkeiten, die mit neuen Mitteln
46 zeichnen die

régi világot és továbbélését; csendes, józan egyetemi irodalomszemlélet, procul negotiis; és közben több egymástól független táborban a forradalom előkészítői. És mindezek alatt a világháború távoli szörnyű dübörgése, melyre az akkori magyar szellem nagyon kevésbé reagál. A jövő embere ezekben az elszórt komponensekben meg fogja találni a közös eredőt és meg fogja találni a szót, mely az egész kort kifejezi, teljesítve a történetírás feladatát, hogy értelmet adjon az értelmetlennek, amint a nemrég meggyilkolt német tudós, Theodor Lessing megfogalmazta.

a) *Az export-dráma.*

A Nyugat-mozgalom, a kor magas irodalma, csak negatív módon fejezte ki a polgárságot, amely háttérét alkotta: annyiban, hogy a polgárság elől menekült az artistikumba, a polgárságot akarta megdöbönteni. A pesti polgárosztály önmagát a színházban találta meg.

A pesti ember már az előző évtizedekben is szenvedélyes színházlátogató volt. De akkori kisebb kultúráját a népszínmű, majd 1903-tól, a Királyszínház alapításától kezdve az operette elégítette ki. A kilencszáztizes évek publikumának kedvence már a prózai darab, középhelyen vígjáték és dráma között, mellyel a két nagy prózai színház, a Vígszínház és a Magyar Színház, látja el. Színészi stílustörténet szempontjából a nagy fordulatot a Vígszínház első garnitúrája hozza, mely szakítva a Nemzeti Színház pathetikus előadásmódjával, a színészi naturalizmus módszereivel közelebb hozta a színjátszást a mindennapi élethez, a polgári világhoz. A színpad-kultúra elmélyítése tekintetében igen nagy hatása volt a Thália-társaságnak (1904—1908), ahol Hevesi Sándor, Benedek Marcell, aki a társaság történetét *Vulkán* c. regényében megírta, Lukács György, és Bánóczy László vezetése alatt a színészeknek és rendezőknek új gárdája felnőtt. Innen indult ki a megértés a szimbolista színpad kétsikú technikája iránt és itten mutatta be Hevesi Sándor drámaértői és rendezői talentumát, mely később a Nemzeti Színház évekén át az ország legjobb színházává avatta.

1 alte Welt und deren Weiterleben; stille, nüchterne universitäre Literaturbe-
2 trachtung, procul negotiis; und währenddessen in mehreren voneinander un-
3 abhängigen Lagern die Vorbereiter der Revolution. Und während all dieser
4 das ferne fürchterliche Dröhnen des Weltkriegs, auf das der damalige ungari-
5 sche Geist nur sehr wenig reagierte. Der Mensch der Zukunft wird in diesen
6 verstreuten Komponenten den gemeinsamen Ursprung finden und wird jenes
7 Wort finden, das die ganze Ära ausdrückt, erfüllend die Aufgabe der Ge-
8 schichtsschreibung, daß sie Sinn gebe dem Sinnlosen, wie es der unlängst er-
9 mordete deutsche Wissenschaftler, Theodor Lessing, formulierte.

a) *Das Export-Drama.*

17 Die Nyugat-Bewegung [Zs. Westen], die hohe Literatur der Epoche,
18 drückte nur auf negative Weise das Bürgertum aus, das ihren Hintergrund bil-
19 dete: insoweit, daß sie vor dem Bürgertum sich ins Artistikum flüchtete,
20 wollte sie das Bürgertum bestürzen. Die Pester Bürgerklasse fand sich selber
21 im Theater.

22
23 Der Pester Mensch war auch schon in den vorangehenden Jahrzehnten
24 leidenschaftlicher Theaterbesucher. Doch seine damalige kleinere Kultur wur-
25 de vom Volksstück, ab 1903 dann, von der Gründung des Königtheaters an
26 durch die Operette befriedigt. Liebling des Publikums der neunhundertzehner
27 Jahre war bereits das Prosastück, auf Mittelstelle zwischen Lustspiel und
28 Drama, womit die beiden großen Prosa-Theater, das Lustspieltheater und das
29 Ungarische Theater, es versehen. Vom Standpunkt der Schauspieler-Stilge-
30 schichte bringt die große Wende die erste Garnitur des Lustspieltheaters, die,
31 brechend mit der pathetischen Vortragsweise des National-Theaters, mit den
32 Mitteln des schauspielerischen Naturalismus die Schauspielkunst näherbrach-
33 te dem täglichen Leben, der bürgerlichen Welt. Hinsichtlich der Vertiefung
34 der Bühnenkultur hatte sehr große Wirkung die Thalia-Gesellschaft (1904-
35 1808), wo unter Leitung von Alexander Hevesi, Marcell Benedek, der die
36 Geschichte der Gesellschaft in seinem Roman betitelt *Vulkan* geschrieben hat,
37 Georg Lukács und Ladislaus Bánóczy die neue Garde der Schauspieler und
38 Regisseure heranwuchs. Von hier ging das Verständnis aus für die zweiebeni-
39 ge Technik der symbolistischen Schaubühne und hier führte Alexander Hevesi
40 sein dramenkundiges und inszenierendes Talent vor, das später das Natio-
41 nal-Theater auf Jahre hinaus zum besten Theater des Landes weihte.

A színház fejedelme és a pesti közönség szemefénye ebben az időszakban Molnár Ferencz.* Működése a színház történettel a legszorosabban összefügg, munkássága a színházból nő ki, mint minden igazi színműíróé, és olvasva hamis képet nyerünk róla, nem azt a darabot, melyet az író maga elé képzelt. A szerepek színészek testére szabotak és ő maga a korszak legjobb rendezője, a testet öltött színházi atmoszféra, életének intimításai, melyek a közönséget épúgy érdekelték, mint szindarabjai, mind a színházzal hozzák összefüggésbe. A színpad bámulatatos virtuóza, fegyelmélettsége és ekonomiaja mintaszere.

De ha művét a színpadtól elvonatkoztatva tekintjük, nem sok marad. Alkotásán végighuzódik bizonyos enyhe, színpadi használatra való, komolyan nem veendő szimbolizmus, ég és pokol, angyalok és ördögök sűrű alkalmazása, problémái néha ethikai problémáknak látszanak, de általában valami langyos nyárspolgári megbocsátásban oldódnak fel. Szimbolikája az értelmes, de nem tulságosan értelmes publikum szájaize szerint elvizesített változata a korabeli nagy drámaírók, Ibsen, Maeterlinck, és Hauptmann szimbolikájának. Ez a szentimentális tulvilágiasság az, ami leginkább elavult munkásságában.

Leginkább viharálló azok a művei, ahol virtuozkodik a virtuozkodás kedvéért, bevallottan, álságos háttér nélkül — különösen azok a darabok, melyekben nagyszerű öntükrözéssel, Pirandellot messze megelőzve, magát a színpadot teszi a színpad tárgyává: a Testőr, Színház címen összefoglalt három egyfelvonásosa és a Játék a kastélyban.

* *Molnár Ferenc*, szül. 1878-ban, Budapesten. Jogot végez, újságíró, majd kizárólag színműíró.

Művei: Magdolna, elbeszélések, 1898. Egy gazdátlan csolnak története, 1901. A doktor úr, 1902. Gyerekek, humoreszkek, 1907. Az ördög, 1907. A Pál-utcai fiúk, 1907. Liliom, 1909. A testőr, 1910. A farkas, 1912. A fehér felhő, 1916. Farsang, 1917. Uri divat, 1917. Andor, regény, 1918. Színház, három egyfelvonásos. A hatyú. A vörös malom. Égi és földi szerelem. Üvegcipő. Riviera. A gőzszlop, regény, 1926. Játék a kastélyban. 1927. Olympia, 1928. Harmonia, 1932. A zenélő angyal, regény, 1933.

1 Der Fürst des Theaters und der Budapester Gesellschaft Augenglanz ist in
2 diesem Zeitabschnitt Franz Molnár. * Sein Wirken hängt aufs engste zusammen
3 mit der Theatergeschichte, sein Schaffen wächst aus dem Theater heraus,
4 wie das jedes wirklichen Bühnenstückschreibers, und lesend gewinnen wir ein
5 falsches Bild davon, nicht jenes Stück, das der Schriftsteller sich innerlich
6 vorstellte. Die Rollen sind Schauspielern auf den Leib geschneidert und er
7 selbst ist der beste Regisseur der Ära, die verkörperte Theateratmosphäre, die
8 Intimitäten seines Lebens, die das Publikum ebenso interessierten, wie seine
9 Bühnenstücke, alles bringt ihn mit dem Theater in Verbindung. Er ist der
10 bewundernswerte Virtuose der Schaubühne, seine Diszipliniertheit und Öko-
11 nomie sind mustergültig.

12
13
14
15 Aber wenn wir sein Werk von der Bühne abstrahiert betrachten, bleibt
16 nicht viel. Entlang seines Schaffens zieht sich ein bestimmter milder, für Büh-
17 nengebrauch bestimmter, nicht ernstzunehmender Symbolismus, die dichte
18 Anwendung von Himmel und Hölle, Engeln und Teufeln, seine Probleme
19 scheinen manchmal ethische Probleme zu sein, doch im allgemeinen lösen sie
20 sich in irgendeinem lauen spießbürgerlichen Verzeihen auf. Seine Symbolik
21 ist die nach dem Mundgeschmack des intelligenten, aber nicht allzu intelli-
22 genten Publikums verwässerte Variante der Symbolik der großen zeitgenös-
23 sischen Schriftsteller, Ibsen, Maeterlinck, und Hauptmann. Diese sentimentale
24 Jenseitigkeit ist das, was am meisten überholt ist in seinem Schaffen.

25
26
27
28
29 Am ehesten sturmbeständig sind jene seiner Werke, wo er virtuos ist um
30 der Virtuosität willen, eingestandenermaßen, ohne heuchlerischen Hinter-
31 grund -- insbesondere jene Stücke, in welchen er mit großartiger Selbstspiege-
32 lung, Pirandello weit überholend, die Bühne selber zum Bühnenthema macht:
33 der Leibgardist, seine unter dem Titel Theater zusammengefassten drei Ein-
34 akter und das Spiel Im Schloß.

35
36
37
38 < * *Franz Molnár*, geb. 1878, in Budapest.. Absolviert Recht, ist Journalist,
39 dann ausschließlich Bühnenstückschreiber. [Starb 1952, in New York]

40 < *Seine Werke*: (Magdalene) Erzählungen - (Geschichte eines herrenlosen Boos-
41 tes) - (Der Herr Doktor) - (Kinder) Humoresken - (Der Teufel) - (Die Jungen aus
42 der Paulsstr.) - (Lilie) - (Der Leibgardist) - (Der Wolf) - (Die weiße Wolke) - (Fa-
43 sching) - (Herren-Mode) - (Andreas) Roman - (Theater) drei Einakter - (Der
44 Schwan) - (Die rote Mühle) [1923]. - (Himmlische und irdische Liebe) - (Gläserner
45 Schuh) - Riviera. - (Die Dampfsäule) Roman - (Spiel im Schloß) - Olympia - (Har-
46 monie) - (Der musizierende Engel) Roman.

Dokumentumszerűen érdekesek maradnak fiatalabbkori darabjai és párbeszédesei, ahol, talán Bródy Sándor hatására alatt a pestiességnek tág teret engedett a dikcióban és általában a pesti polgárság életének realiztikus rajzolására törekedett. És megmarad eredeti bájában kedves diákregegye, a Pál-utcai fiúk.

Irodalomszociológiai szempontból fontos jelenség, hogy Molnár Ferenc és a tizes évek más nevezetes szindarabírói áttörték azokat a korlátokat, amelyek a magyar irodalmat a külföldtől elzárták és jövedelmező sikereket arattak a nyugati országokban, hová magyar írók termékei, csak mint átutazó turisták vagy diplomáciai díszutazók szoktak elkerülni. A magyar szindarab keresett cikk lett Németországban, Ausztriában és főképp Amerikában, ahol pl. Molnár műveiből összegyűjtött kiadás is jelent meg. Amerikában az irodalmi élite képzeletében Budapest úgy él, mint a dráma igazi termőföldje és egy népszerű amerikai regényben egy fiatal drámaíró panaszkodik, hogy darabját csak akkor fogadnák el a színházigazgatók, ha Budapestről vagy Prágából küldené. Ha az export-dráma nem is foglal magába több szellemi tartalmat, mint egy exportált vívó-csapat, ha sikerét az magyarozza is, hogy a polgári publikum az egész világon egyforma, kevésbé ismeri a nemzeti differenciálódást, akkor is, irodalomtörténet nem volna teljes, ha elismeréssel nem emlékeznek meg a magyar írásnak ezekről a propagátorairól.

Molnár Ferenc mellett főképpen Bíró Lajost kell megemlítenünk (szül. 1880) a kitűnő publicistát, erős bonyodalomú, romantikusba hajló drámák szerzőjét és Lengyel Menyhértet (szül. 1880), kinek Tajfunja, mint a nevében hordott szél, söpört végig az egész világ szinpadán.

A polgári izlésről való beszámolás hiányos lenne, ha nem említenénk meg a kabarét is. A kilencszáztizes évek embere nem mulasztotta el, hogy meg ne nézze Nagy Endre (szül. 1877) kabaréjának új műsorát, ahol Nagy Endrének, a prózájában is hivatott írónak conference-ából megtanulta, hogy mit kell mondania a legújabb eseményekről, ha szellemes akar lenni és Gábor Andor (szül. 1884) keserű ironiája ráeszméltette polgár-voltának belső komikumára,

1 Dokumentumhaft interessant geblieben sind seine jugendzeitlichen Stücke und
2 seine Dialog-Sketches, wo er vielleicht unter Alexander Bródy's Wirkung dem
3 Pesterischen breiten Raum ließ in der Diktion und allgemein das Leben des
4 Pester Bürgers realistisch zu zeichnen trachtete. Und es bleibt im ursprünglichen
5 Charme sein netter Schülerroman, die Jungen aus der Paulsstraße.
6
7

8 Vom literatursoziologischen Standpunkt ist es eine wichtige Erscheinung,
9 daß Franz Molnár und die anderen namhaften Bühnenstückschreiber der
10 zehner Jahre jene Schranken durchbrachen, die die ungarische Literatur vom
11 Ausland absperren und sie gewinnbringende Erfolge in den westlichen Ländern
12 ernteten, wohin die Produkte ungarischer Schriftsteller nur als durchreisende
13 Touristen oder diplomatische Galareisende zu gelangen pflegen. Das ungarische
14 Bühnenstück wurde gesuchter Artikel in Deutschland, Österreich und hauptsächlich
15 in Amerika, wo z.B. aus Molnár's Werken auch eine gesammelte Ausgabe erschienen
16 ist. In Amerika lebt in der Vorstellung der literarischen Elite Budapest so, wie der
17 wahre Mutterboden des Dramas und in einem volkstümlichen amerikanischen Roman
18 klagt ein junger Dramenschreiber, daß seine Stücke nur dann von den Theaterdirektoren
19 angenommen würden, wenn er sie aus Budapest oder Prag schickte. Auch wenn das
20 Export-Drama oftmals nicht mehr geistigen Gehalt in sich trägt als eine exportierte
21 Fechtmannschaft, auch wenn sein Erfolg dadurch erklärt wird, daß das bürgerliche
22 Publikum [1940 = 0: az egész világon egyforma /auf der ganzen Welt gleich ist]
23 die nationale Differenzierung weniger kennt, auch dann, Literaturgeschichte wäre
24 nicht vollständig, wenn sie nicht mit Anerkennung dieser Propagatoren des ungarischen
25 Schreibens gedächte.
26
27
28
29
30
31
32

33 Neben Franz Molnár müssen wir hauptsächlich Ludwig Bíró erwähnen
34 (geb. 1880), [1940 = 0: a kitűnő publicistát /den ausgezeichneten Publizisten]
35 Verfasser von stark verwickelten, zum Romantischen tendierenden Dramen,
36 und Meinhard Lengyel (geb. 1880), dessen Taifun, wie der in seinem Namen
37 getragene Wind, über die Bühne der ganzen Welt hinweggefegt ist.
38
39

40 Das Berichten über den bürgerlichen Geschmack wäre mangelhaft, würden
41 wir nicht auch das Kabarett erwähnen. Der Mensch der neunhundertzehner
42 Jahre versäumte es nicht, sich das neue Programm des Kabarett's von Anderl
43 Nagy (geb. 1877) anzuschauen, wo er aus der Conférence Anderl Nagys, des
44 auch in seiner Prosa berufenen Schriftstellers, lernte, was man über die neuesten
45 Ereignisse zu sagen habe, wenn man geistreich sein will und Andor Gábors
46 (geb. 1884) bittere Ironie ließ ihn erkennen seines Bürgerseins inneres
47 Komikum,

míg Emőd Tamásnak (szül. 1888) és a kabaré többi lírikusának verseiben megkapta azt az adag lírát, melyet az átlagos polgári lélek is megkiván.

A polgári drámák nem beszélnek társadalmi kérdésekről, világnézet nem nyugtalanítja őket, nincs bennük semmi, ami igazán fontos és mélyebben érdekes volna. Mégis a majdan eljövendő szellemtörténész meg fogja találni a korszak színházában és kabaréjában is a csendes öngyilkossági tendenciát, mely aláasta a polgári társadalom létalapját és meggyöngítette a burzsoázia ellenálló képességét felfelé és lefelé, hogy az adott pillanatban harc nélkül kihulljon kezéből a pénzadta hatalom és lelkéből az osztályöntudat és bárányi szelidséggel hajoljon meg először a proletariátus és azután a bürokrácia diktatúrája elé.

b) Vallásos irodalom.

Most a másik oldalát az éremnek... A színház és a kabaré hangos világával szemben a templom csendjéből felcsendülő szózatot és a kolostorcella költészetét.

A barokk pompában és élettávolságban megmerevedett katolicizmus átalakítása és emberivé tétele volt a hivatása Prohászka Ottokár* székesfehérvári püspöknek, aki az Egyház keretein belül a nagy felszabadítónak azt a szerepét játszotta, mint amit a lírában Ady Endre.

Prohászka az egyházi szónoklatba belevitte a kor individualizmusát, az egyéni hangot, megmutatta, hogy a prédikáció is akkor szól leginkább a szívekhez, ha belülről jön, az élmény megilletődöttségével, mint egy jó lírai költemény. A katolikus hitet társadalmi beágyazottságában.

* Prohászka Ottokár, szül. 1858-ban, Nyitrán. 1881-ben szentelték fel, 1905-ben székesfehérvári püspök lett.

Művei: A diadalmas világnézet, 1903. Elmélkedések az evangéliumról, 1908. Magasságok felé, 1911. A tulvilág tornácaiban, 1913. Világosság a sötétségben, 1916. Kultúra és terror, 1918. Összkiadás.

Irodalom: Sík Sándor, Gárdonyi-Ady-Prohászka, Bp. 1928.

1 während er in den Gedichten von Emod Tamás (geb.1880) und den übrigen
2 Lyrikern des Kabarets jene Portion Lyrik erhielt, nach der es auch die durch-
3 schnittliche Bürgerseele verlangt.

4
5 [1940 =0: Die bürgerlichen Dramen sprechen nicht von gesellschaftlichen
6 Problemen, Weltanschauung beunruhigt sie nicht, nichts ist in ihnen, was
7 wirklich wichtig und tiefer interessant wäre. Dennoch wird der dereinst kom-
8 rende Geisteshistoriker auch in des Zeitabschnitts Theater und Kabarett die
9 stille selbstmörderische Tendenz finden, welche die Existenzgrundlage der
10 bürgerlichen Gesellschaft untergrub und die Widerstandsfähigkeit der Bour-
11 geoisie aufwärts und abwärts schwächte, daß ihr im gegebenen Augenblick
12 kampflos die geldgegebene Macht aus der Hand falle und aus ihrer Seele das
13 Klassenbewußtsein und mit lammhafter Sanftmut sich verneige zuerst vor der
14 Diktatur des Proletariats und danach der Bürokratie.]

b) Religiöse Literatur.

21
22
23
24 Jetzt die andere Seite der Medaille . . . Im Kontrast zur lauten Welt des
25 Theaters und des Kabarets der aus der Stille der Kirche erklingende Appell
26 und die Klosterzellen-Dichtung

27
28 Das Umgestalten und Menschlichmachen des in barockem Pomp und in
29 Lebensferne erstarrten Katholizismus war die Berufung des Stuhlweißenbur-
30 gers Bischofs Ottokar Prohászka, * der innerhalb der Rahmen der Kirche jene
31 Rolle des großen Befreiers spielte, wie in der Lyrik Anderl Ady.

32
33
34
35 Prohászka trug in die kirchliche Ansprache den Individualismus der Epo-
36 che hinein, die individuelle Stimme, er zeigte, daß auch die Predigt dann am
37 ehesten zu den Herzen spricht, wenn sie von innen kommt, mit der Gerührt-
38 heit des Erlebnisses, wie ein gutes lyrisches Gedicht. Den katholischen Glau-
39 ben betrachtete er in dessen gesellschaftlicher Eingebot-

40
41
42 < * Ottokar Prohászka, geb. 1858, in Neutra. 1881 geweiht (zum Priester),
43 wurde 1905 Bischof von Stuhlweißenburg. Starb 1927.

44
45 < Seine Werke: (Die triumphale Weltanschauung) - (Meditationen über das
46 Evangelium) - (Zu Höhen) - (In den Vorhöfen des Jenseits) - Licht in der Dun-
47 kelheit) - (Kultur und Terror) - Gesamtausgabe.

48
49 < Literatur: Sík (Gárdonyi - Ady - Prohászka)

tekintette, mint emberi emberek hitét, akiknek nem szabad már itt a földön elkárhozniuk azért, mert nincs kenyerük. Egyéni színezetű katolikus-szocializmus megalapítója lett.

Legnagyobb irodalmi tette stílusújítása volt. Főképp. Elmélkedéseiben valósította meg stílusromantikáját. Kiirtott stílusából minden konvencionális és elkopott kenetességet és olyan új nyelvbe ültette mondanivalóját, mint a nyugatos lírikusok. Talán idegen származása segítségére volt abban, hogy új nyelvet alkosson, a magyar nyelv kész sémái nem kötötték. Mindenesetre eksztatikus lüktetésével, meg-megcsukló rövid mondataival, melyeket hirtelen hatalmas áradat követett, lázas jelzővel megalkotta azt a stílust, mely újszerű, szubjektív katolicizmusának kitűnő és nagyhatású hordozója lett.

A katolikus szellemű irodalom ápolására indult meg 1908-ban az Élet c. képes hetilap, Andor József és Izsof Alajos szerkesztésében. Az Élet a kilencszáztíz éves elején eleven, a korral minden tekintetben együtt mozgó folyóirat volt és munkatársai közt a legjobb írók neveit találjuk, köztük sok nyugatosét. Később intenzitása ellanyhult, jelentőségét elvesztette.

Az Élet szerkesztőségében kezdte irodalmi pályafutását Sík Sándor.* Irodalomtörténeti jelentősége, hogy elsőnek kísérelte meg a katolikus tartalmat a Nyugat-átörés által hozott új formákba önteni. Átéltte és magáévátette Ady nyelvújítását, átvette a szecesszió formai nyereségeit, az impresszionista líra közvetlenségét és bensőségét és mindezt egységbe foglalva, egyéniségének újjongó és fiatalosan megrendült pathosszal a hit szolgálatába állította. A későbbi évek folyamán az újjongó hang ritkább lett, a szecessziós ékitmények is lassan elmaradtak és Sík-

* Sík Sándor, szül. 1889. Budapesten. Kegyesrendi tanár, 1930-tól a szegedi egyetemen a magyar irodalom tanára.

Művei: Szembe a nappal, 1910. A belülvalók mécsse, 1912. Költeményei, 1916. Maradék magyarok, 1919. Csend, 1923. Alexius, misztérium, 1916. Zrinyi, tragédia, 1923. Zsoltáros könyv (zsoltárfordítás) 1923. Sarlós Boldogasszony, 1928. Fekete kenyér, 1930.

1 tetheit, als Glauben menschlicher Menschen, die nicht schon hier auf dieser
2 Welt verdammt sein dürfen darum, weil sie kein Brot haben. Er wurde Be-
3 gründer eines individuell gefärbten Katholiken-Sozialismus.
4

5 Seine größte literarische Tat war seine Stilneuerung. Hauptsächlich in seinen
6 Meditationen verwirklichte er seine Stilromantik. Er rottete aus seinem
7 Stil alle konventionelle und abgegriffene Salbaderei aus und pflanzte seine
8 Aussage in solche neue Sprache, wie die Nyugater [Zs. Westen] Lyriker.
9 Vielleicht war seine fremde Abstammung ihm zur Hilfe darin, daß er eine
10 neue Sprache schaffe, die fertigen Schemen der ungarischen Sprache banden
11 ihn nicht. Jedenfalls erschuf er mit seinem ekstatischen Pulsieren, seinen immer
12 wieder abbrechenden kurzen Sätzen, denen plötzlich eine gewaltige Flut
13 folgte, mit seinen fiebernden Beifügungen jenen Stil, welcher der ausgezeichnete
14 und hochwirksame Träger seines neuartigen, subjektiven Katholizismus
15 wurde.
16
17
18

19 Zur Pflege der katholisch gesinnten Literatur startete 1908 das illustrierte
20 Wochenblatt (Leben) in der Redaktion von Josef Andor und Alois Izsof. Das
21 Leben war Anfang der neunhundertzehner Jahre eine lebendige, mit der Epoche
22 in jeder Hinsicht gemeinsam sich bewegende Zeitschrift und unter ihren
23 Mitarbeitern finden wir die Namen der besten Schriftsteller, unter ihnen vieler
24 Nyugater [Zs. Westen]. Später verflaute ihre Intensität, sie verlor ihre Bedeutung.
25
26
27

28 In der Redaktion von Leben begann seine literarische Laufbahn Alexander
29 Sík * Seine literaturgeschichtliche Bedeutung ist, daß er als Erster den katho-
30 lischen Inhalt in die vom Nyugat-Durchbruch [Zs. Westen] gebrachten neuen
31 Formen zu gießen versuchte. Er durchlebte und machte sich Adys Sprachneu-
32 erung zu eigen, übernahm die formalen Gewinne der Sezession, die Unmittelbarkeit
33 und Innerlichkeit der impressionistischen Lyrik, und all dies in eine
34 Einheit fassend, stellt er es mit dem jauchzenden und jugendlich erschütterten
35 Pathos seiner Individualität in den Dienst des Glaubens. Im Lauf der späteren
36 Jahre wurde der jubelnde Ton seltener, auch die sezessionären Verzerrungen
37 blieben langsam weg, und Alexander
38
39
40
41
42

43 < * Alexander Sik, geb. 1889, in Budapest. Piaristischer Studienrat, ab 1930 an
44 der Szegediner Universität Professor für ungarische Literatur. [Starb 1963]
45

46 < Seine Werke: (Vis-à-vis der Sonne) - (Das Öllicht der Drinbefindlichen) - (Seine
47 Gedichte) - (Restliche Ungarn) - (Stille) - Alexius, Mysterium - Zrinyi, Tragödie
48 - (Psalmenbuch (Psalmenübersetzung) - (Unsere Selige Frau [hl. Maria] mit der Si-
49 chel) - (Schwarzes Brot. -- [+1940: Advent, 1935.]
50

Sándor a kollektivisták költészet széles egyszerűség-tablóit alkalmazta lírájában. De a tartalom, a dogmatikus, gyermeki hit ugyanaz maradt. Szeliden aszketikus ideáljait hirdeti gazdag csengésű misztériuma, az Alexius is, míg drámáiban, Zrinyiben és Szent Istvánban, a magyar végtelenség vonalát kutatja. Utolsó kötete, a Fekete kenyér, önéletrajzszerű versciklus, fiatal éveiről, összefoglalva a szellemi erőik lírai vetületét, amelyek költővé formáltak.

A protestáns egyházak keretén belül nem lépett fel egy Prohászka-szerű újító, de nem is volt rá szükség, mert a protestáns egyházak sosem távolodtak el az élettől, nem volt szükség külön protestáns költészetre, mert hiszen ott volt Ady és Móricz, a kortársi protestantizmus hatalmas megnyilatkozásai.

Az egyházi életben belül ezekben az években emelkedett már ki Ravasz László* alakja, aki a következő évtizedben lett a kálvinizmus szellemi vezérévé.

Ravasz László, mint a nagy anglikán papok, ugyanolyan mértékben literátor, mint igehirdető. Mélységes irodalmi kultúra hatja át beszédeit, filozófiai műveit, és irodalomtörténeti esszéit. Számára a művészi szépség elsőrendű élmény. „A szépség nagy ráadás a világban“, mondja, „szent örömszerzés, diadalmas kiengesztelődés, egy boldog Isten boldog tékozlása, ingyen ajándék, a legkedvesebbeknek szánva“.

Nem megújítani akarja egyházát, hanem ébren és teljes intenzitásban megtartani a magyar kálvinizmus kulturális hivatását, belső frigyét az irodalommal, a filozófiával.

* *Ravasz László*, szül. 1882, Bánffyhunyadi. Egyetemi tanulmányait Kolozsvárt végezte, majd külföldön tanult. 1918-ban az erdélyi egyházkerület főjegyzője, 1921-től a budapesti kálvinista egyház püspöke.

Művei: Aisthetis, 1903. Ez ama Jézus, 1910. Isten a táborba jött, 1915. Látások könyve, 1917. Kicsoda az ember, 1918. Gondolatok, 1921. Orgonazúgás, 1922. Az emberélet útjának felén, 1924. Ünnepnepok, 1925. Hazafelé, 1925. Alfa és omega, 1933. A lélek embere (Prohászka emlékezetére), 1931.

Irodalom: Vincze Géza, Igéhirdető poéták — poéta igehirdetők, Bp. 1926.

1 Sík wendete in seiner Lyrik die breiten Gleichgang-Tableaus der kollektivistischen Dichtung an. Aber der Inhalt, der ungebrochene Glaube, blieb derselbe. Seine milde asketischen Ideale verkündet auch sein klangreiches Mysterium, der Alexius, während er in seinen Dramen, im Zrinyi und Stephan der Heilige, die Linien des ungarischen Verhängnisses erforscht. Das Schwarze Brot, ein autobiographieartiger Verszyklus, über seine jungen Jahre, fasst die lyrische Projektion der geistigen Kräfte zusammen, die ihn zum Dichter formten. [+1940: kiegészítést lásd végen regiszter előtt / Ergänzung siehe hinten vor Register.]

11 Innerhalb der Rahmen der protestantischen Kirchen trat kein Prohászka-artiger Neuerer auf, doch war an ihm auch kein Bedarf, weil die protestantischen Kirchen sich niemals vom Leben entfernt hatten, war keine separate protestantische Dichtung nötig, waren doch dort Ady und Móricz, die mächtigen Manifestationen des zeitgenössischen Protestantismus.

19 Innerhalb des kirchlichen Lebens hob sich in jenen Jahren schon die Gestalt von Ladislaus Ravasz* hervor, der im folgenden Jahrzehnt zum geistigen Führer des Calvinismus wurde.

23 Ladislaus Ravasz, wie die großen anglikanischen Pfarrer, ist im selben Maß Literator wie [Gottes-]Wortverkünder. Eine profunde literarische Kultur durchdringt seine Reden, philosophischen Werke und literaturgeschichtlichen Essays. Für ihn ist die künstlerische Schönheit ein erstrangiges Erlebnis. "Die Schönheit ist eine große Zugabe in der Welt", sagt er, "heiliges Freudebereiten, triumphale Aussöhnung, eines glücklichen Gottes glückliche Verschwendung, kostenloses Geschenk, für die Allerliebsten bestimmt.

33 Nicht erneuern will er seine Kirche, sondern wach und in voller Intensität erhalten des ungarischen Calvinismus kulturelle Berufung, inneren Frieden mit der Literatur, mit der Philoso-

38 < * *Ladislaus Ravasz*, geb. 1882, in Heynod. Seine universitären Studien absolvierte er in Klausenburg, lernte dann im Ausland. 1918 Obernotar des Siebenbürger Kirchenbezirks, ab 1921 Bischof der Budapester kalvinistischen Kirche. [+1940: du-namelléki ref. egyház / Süddiözese der ref. Kirche (Dunamellék)].

43 < *Seine Werke*: Aisthetis - (Dies ist jener Jesus) - (Gott ist ins [Feld-]Lager gekommen) - (Buch der Visionen) - (Wer ist der Mensch?) - (Gedanken) - (Orgelrauschen) - (Auf der Hälfte des Menschenweges) - (Festtage) - (Heimwärts) - (Alpha und Omega) - (Der Mensch der Seele; zum Gedenken an Prohászka)

49 < *Literatur*: Vincze (Wortverkündende Poeten - poetische [Gottes-]Wortverkünder)

val, mindennel, ami szellem és magyar. Stílusában Prohászka tanítványa, de Prohászka lázas átélkesültségét nála a szellem derüje, fegyelmezettsége helyettesíti, és az érzelmek szláv csapongását valami egységes magyar melankólia.

c) *Az iskolán kívül.*

Ebbe a fejezetbe azokat az írókat foglaljuk össze, akik kívül álltak a Nyugat mozgalmán, mintegy kívül a koron, a kilencszázttizes éveken, akik előtt igazi irodalmi szerep csak a következő korszakban nyílt. Bánffy Miklós* az erdélyi irodalmi renaissance vezére lett, Tormay Cécilnek jutott a feladat, hogy a nem-nyugatos irodalmat folyóiratba tömörítse, Csathó pedig regényeivel és színdarabjaival a kezdődő kilencszázhuszas évek izlését és hangulatát fejezte ki, a neo-biedermeiert.

Gróf Bánffy Miklós,* aki Kisbán Miklós álnévvel írta műveit, a századvégi artisztikus művész- és ember-ideál késői megvalósítója. Benne első a művész és minden élményhez, minden jelenséghez a művész izzó és mégis főlényes kíváncsiságával közeledik: politikához, képzőművészetekhez, történelemhez, önmagához. Az artisztikus ember típus-jegyéhez hozzátartozik az egyhanguságtól való iszonyodás; mint író, rendkívül sokoldalú, minden műfajban kipróbálja erejét. Az irodalom is csak részletmegnyilatkozása a Bánffyban rejlő artisztikumnak, a képzőművészet éppannyira foglalkoztatja, és a fúró-faragó, kezével és szemével dolgozó ember megéreződik írásainak precizitásán és belső láthatóságán is. Ezek a tulajdonságok leginkább novelláiban domborodnak ki. Most az erdélyi magyarság sú-

* *Gróf Bánffy Miklós*, szül. 1873, Kolozsvárt. 1906-tól 1909-ig főispán, 1912-ben az Operaház és a Nemzeti Színház intendánsa, 1921-ben külügyminiszter, 1926-ban Erdélyben optál. Az Erdélyi Helikon főszerkesztője.

Művei: Nagy-úr, dráma, 1913. Naplegenda, dráma, Haldokló oroszán, novellák, 1914. Az erősebb, színmű, 1918. Maszkara, színmű, 1926. Reggeltől estig, regény, Kvár, 1928. Emlékeimből, Kolozsvár, 1931. Fortéjos Deák Boldizsár, Kvár. 1932.

1 phie, mit allem, was Geist und ungarisch ist. In seinem Stil ist er mit Pro-
2 hászka verwandt, doch Prohászka fieberhafte Durchseeltheit vertritt bei ihm
3 des Geistes Heiterkeit, Diszipliniertheit, und der Gefühle slawisches Schwei-
4 fen irgendeine einheitliche ungarische Melancholie.

c) *Außerhalb der Schule.*

10 In dieses Kapitel fassen wir jene Schriftsteller zusammen, die außerhalb
11 der Nyugat-Bewegung [Zs. Westen] standen, gleichsam außerhalb der Epo-
12 che, der neunhundertzehner Jahre, vor denen sich eine wirkliche literarische
13 Rolle erst in der nachfolgenden Ära eröffnete. Nikolaus Bánffy* wurde Füh-
14 rer der siebenbürgischen literarischen Renaissance, Cecile Tormay wurde die
15 Aufgabe zuteil, die nicht-nyugater Literatur in eine Zeitschrift zu kondensie-
16 ren, Csathó wiederum drückte mit seinen Romanen und Bühnenstücken Ge-
17 schmack und Stimmung der beginnenden neunhundertzwanziger Jahre aus,
18 das Neo-Biedermeier.

22 Graf Nikolaus Bánffy, * der seine Werke mit dem Pseudonym Nikolaus
23 Kisbán schrieb, ist der späte Verwirklicher des artistischen Künstler- und
24 Menschen-Ideals des Jahrhundertendes. In ihm ist Erster der Künstler und
25 jedem Erlebnis, jeder Erscheinung nähert er sich mit der glühenden und den-
26 noch überlegenen Neugier des Künstlers: der Politik, den bildenden Künsten,
27 der Geschichte, sich selber. Zum Typus- Merkmal des artistischen Menschen
28 gehört die Abscheu vor der Eintönigkeit hinzu; als Schriftsteller ist er außer-
29 ordentlich vielseitig, in jeder Kunst erprobt er seine Kraft. Auch die Lite-
30 ratur ist nur Teiläußerung des in Bánffy verborgenen Artistikums, die bilden-
31 de Kunst beschäftigt ihn genauso, und der bohrende-schnitzende, mit seiner
32 Hand und seinem Auge arbeitende Mensch ist spürbar auch an der Präzision
33 und inneren Sichtbarkeit seiner Schriften. Diese Eigenschaften prägen sich am
34 ehesten in seinen Novellen aus. Jetzt nehmen ihn des siebenbürgischen Un-
35 gartums gravie-

41 < * *Graf Nikolaus Bánffy*, geb. 1873, zu Klausenburg. Von 1906 bis 1909
42 Obergespan, 1912 Intendant des Opernhauses und des National-Theaters, 1921
43 Außenminister, 1926 optiert er in Siebenbürgen. Chefredakteur des Siebenbürger
44 Helikon [>S.247f.] - [Starb. 1950].

46 < *Seine Werke:* (Groß-Herr) Drama - (Sonnenlegende) Drama - (Sterbender Lö-
47 we) Novellen - (Der Stärkere) Bühnenstück - (Maskerade) Bühnenstück - (Von
48 Früh bis Abend) Roman, Klausbg. - (Aus meinen Erinnerungen) - (Listiger Scholar
49 Balthasar).

50 [+1940: Megszámláltattál . . . (Du wurdest gezählet . . .). Roman, Bp 1934.

lyos problémái veszik igénybe, de közben időt talál arra, hogy egy nagyszabású önéletrajzi regényben összefoglalja, amiket látott, a század kezdetétől a világháborúig.

Tormay Cécile* írásművészetének paradoxája, hogy ő, a Nyugat tudatos ellenfele, a Nyugat stilusszándékait valósítja meg. Ő is nyugatos a szó szoros értelmében: stílusa és kompozíciós művészete nem a magyar próza mikszáthi anekdotázó hagyományából nő ki, hanem a külföld nagy mestereinek, elsősorban Thomas Mannak magyar követője. Ő is stilusromantikus, keresi az önmagáért való stílust, mely puszta hangulati varázsával külön birodalomba vezet.

Elbeszélő művészetének legszebb vonása, hogy nála a lélek és a környezet teljesen egyek, a lélek a környezet által alakul ki, a környezet a lélekben tükröződik, abban a ködös atmoszférikus egységben, ami Tormay két nagy regényének az alapja és legfőbb értéke. Az Emberek A Kövek Között talán még artisztikusabb, mint a Régi Ház. De a Régi Házat a benne levő problémafelvetés érdekesebbé teszi és egyben az egész későbbi neo-biedermeier irodalom egyik ősvé. A probléma a pesti német polgár-patricius lassú magyarrá levése. A történelmi vonalak kissé elmosódtak, ebben a fojtott szubtilis stílusban, de teljességében érvényesül a régi világ hangulata, mely nálunk annyira egybeforrott épen a német polgár-léggörrel. A régi ház, az előkelő polgár hagyománya, egyszerre új szankciót kapott. Igaz, hogy a követők leszálltak Tormay Cécile stílus- és embermagaslatáról és a későbbi neo-biedermeier irodalom a régi Pestben csak a hangulatot látta és nem a polgári gyökereket, melyekből önálló polgári kultúrának kellett volna, szerencsésebb körülmények közt, kifejlődnie.

* Tormay Cécile, szül. 1876. A kommün után megszervezi a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségét és szerkeszti a Napkeletet.

Művei: Apródszerelem, 1900. Emberek a kövek között, 1911. A régi ház, 1915. Viaszfigurák, 1918. Álmodok, novellák, 1920. Megállt az óra, novellák, 1924.

Irodalom: Hankiss János, Tormay Cécile, 1928.

rende Probleme in Anspruch, doch zwischendurch findet er Zeit, um in einem großangelegten autobiographischen Roman [+1940: Megszámláltattál . . . (Du wurdest gezählet . . .)] zusammenzufassen, was er sah, vom Beginn des Jahrhunderts bis zum Weltkrieg.

Die Paradoxie der Schreibkunst von Cécile Tormay * ist, daß sie, bewußte Gegnerin der Nyugat [Zs. Westen], die Stilabsichten von Nyugat verwirklicht. Auch sie ist Nyugatisch in des Wortes engem Sinn: ihr Stil und ihre Kompositionskunst wachsen nicht aus den Mikszáthschen anekdotisierenden Überlieferungen der ungarischen Prosa heraus, sondern sind ungarische Jünger der großen Meister des Auslands, in erster Linie Thomas Manns. Auch sie ist Stilromantikerin, sucht den selbstbezweckten Stil, welcher mit seinem bloßen Stimmungszauber in separates Reich führt.

Es ist ihrer erzählerischen Kunst schönster Zug, daß bei ihr die Seele und die Umgebung völlig eins sind, die Seele wird durch die Umgebung ausgestaltet, die Umgebung spiegelt sich in der Seele, in jener nebligen atmosphärischen Einheit, welche die Grundlage und der größte Wert von Tormays großen Romanen ist. Der (Menschen Zwischen Den Steinen) ist vielleicht noch artistischer als das Alte Haus. Aber das Alte Haus macht die darin befindliche Problemstellung interessanter und zugleich zu einem Ahn der ganzen späteren NeoBiedermeier Literatur. Das Problem ist das allmähliche Ungarwerden des Pester deutschen Bürger-Patriziers. Die geschichtlichen Linien sind etwas verwaschen, in diesem verhaltenen subtilen Stil, aber zur Geltung gelangt in ihrer Vollständigkeit die Stimmung der alten Welt, die bei uns so sehr verwachsen ist gerade mit der deutschen Bürger-Atmosphäre. Das alte Haus, die Überlieferung des vornehmen Bürgers, erhielt auf einmal [1940 =0; új /neue] Sanktion. Es ist wahr, daß die Nachfolger hinabstiegen von Cécile Tormays Stil- und Menschengröße und die spätere Neo-Biedermeier-Literatur im alten Pest nur die Stimmung sah und nicht die bürgerlichen Wurzeln, aus denen sich eine selbständige bürgerliche Kultur hätte, unter glücklicheren Umständen, herausbilden müssen.

< * Cécile Tormay, geb. 1876, [in Budapest]. Nach der Kommün [Räteherrschaft 21.3.- 31.7.1919] organisiert sie den Ungarischer Frauen Nationaler Bund und redigiert den Sonnenaufgang [Zs., Kontrast Ost zu Nyugat=West] - .[Starb 1937]

< Ihre Werke: (Pagenliebe) - (Menschen zwischen den Steinen) - (Das alte Haus) - (Wachfiguren) - (Träume) Novellen - (Die Uhr blieb stehn) Novellen.

[+1940: A csallóközi hattyú (Der Schwan von der Großen Schütt-Insel [=Donauinsel Preßburg bis Komorn]), 1933. A túlsó parton (Am jenseitigen Ufer), 1934.]

< Literatur: Hankiss (Cécile Tormay)

Új történelmi regénye, az Ősi küldött, stilusművészetének legmagasabb pontján mutatja be. Minden mondata olyan faragásos gonddal illik a helyére, mint ahogy régi építők rakhatták egymásra a boltozat előre kialakított nehéz köveit. Hasonlatain keresztül idézi fel az atmoszféráját annak a régi kornak, az Árpádok korának, melyről olyan keveset tudunk és olyan sokat sejtünk.

A neo-biedermeier lehetőségeket könnyedebben és közönségszerűbben aknázza ki Csathó Kálmán.* Ő nem nyugatos, a mikszáthi prózahagyományt újítja meg és alkalmazza a változott körülményekhez. Világa a mikszáthi úri világ, melynek magasabb szempontból vitatható tulajdonságait, állásfoglalását a paraszttal szemben, stb., épolyan megbocsátóan szemléli, mint Mikszáth. Ő is laudator temporis acti, a földszintes házak, eperfás kis udvarok és az uzsonnakáv barátja, de józanon, hűvös eleganciával, Krudy meghatottsága és mindent alámosó ironiája nélkül.

Irodalomszociológiai szempontból legfontosabb, iskolaalapító sajátága a fehérség. Az első talán, aki ráeszmélt, hogy Magyarországon regényeket elsősorban a nők olvasnak és a nők kétféle regényt szeretnek: a teljesen fehér regényt, melynek hősei előtt a nők ideális tisztaságban ragyognak, és a fehér regény ellenkezőjét, melyben felvilágosítást kapnak erotikus problémáikra. Az utóbbi regénytípus inkább a nő-írók dolga lévén, Csathó az elsőt választotta. Huszonnégy éves hősei ártatlanok, mint megannyi modern Szent Imre herceg, és ha egymás közt vannak, csak a tiszta rajongás hangján beszélnek szerelmükről. „Milyen szép keze van — mondta magában (a Varjú a toronyórán egyik főalakja) önmagának se vallva be, hogy a lábát gondolja...” Hőseit általában az jellemzi, hogy sem-

* Csathó Kálmán, szül. 1881. Budapesten. A Nemzeti Színház főrendezője.

Művei: Varjú a toronyórán, 1916. A nők titka, 1917. Ibolyka, 1921. Most kél a nap..., Te csak pipálj, Ladányi. Pókháló. Mikor az öregek fiatalok voltak. Földiekkel játszó égi tünemény. Blancse, avagy a szegény rokon. Az új rokon, vigj., 1923. Házasságok az égben köttetnek, vigj., 1925.

1 Ihr neuer historischer Roman, der Urzeitliche Abgesandte, stellt sie auf
2 dem höchsten Punkt ihrer Stilkunst vor. Jeder ihrer Sätze paßt mit solcher
3 schnitzerischen Sorgfalt an seinen Platz, wie frühere Baumeister die im vor-
4 aus ausgestalteten schweren Steine des Gewölbes aufeinander geladen haben
5 mochten. Durch ihre Gleichnisse beschwört sie die Atmosphäre jener alten
6 Epoche herauf, des Zeitalters der Arpaden, von der wir so wenig wissen und
7 so viel ahnen.
8
9

10 Die neo-biedermeirischen Möglichkeiten beutet unbeschwerter und publi-
11 kumswirksamer Koloman Csathó * aus. Er ist kein Nyugater [Zs.: Westler],
12 er erneuert die Mikszáthsche Prosaüberlieferung und paßt sie den veränderten
13 Umständen an. Seine Welt ist die Mikszáthsche Herrenwelt, deren aus höherem
14 Blickpunkt bestreitbare Eigenschaften, Stellungnahme gegenüber dem
15 Bauern, usw., er ebenso verzeihend betrachtet wie Mikszáth. Auch er ist lau-
16 dator temporis acti, Freund der ebenerdigen Häuser, maulbeerbaumigen klei-
17 nen Höfe und des Jausekaffees, aber nüchtern, mit kühler Eleganz, ohne Krudy
18 Ergriffenheit und alles unterspülenden Ironie.
19
20
21
22

23 Vom literatursoziologischen Standpunkt ist seine wichtigste, schulgrün-
24 dende Eigenheit die Weißheit. Er ist vielleicht der Erste, der sich besann, daß
25 in Ungarn Romane in erster Linie von Frauen gelesen werden und die Frauen
26 zweierlei Romane lieben: den völlig weißen Roman, vor dessen Helden die
27 Frauen in idealer Reinheit strahlen, und das Gegenteil des weißen Romans, in
28 denen sie Aufklärung erhalten zu ihren erotischen Problemen. Da letzterer
29 Romantyp eher Sache der Schriftstellerinnen ist, wählte Csathó den ersten.
30 Seine vierundzwanzigjährigen Helden sind unschuldig, lauter moderne Sankt-
31 Emmerich-Herzöge, und wenn sie untereinander sind, sprechen sie nur mit
32 der Stimme der reinen Schwärmerei von ihrer Liebe. "Wie schön ihre Hand
33 ist -- sagte zu sich (eine der Hauptgestalten von Krähe auf der Turmuhr) nicht
34 einmal sich selber eingestehend, daß er ihren Fuß meint . . ." Seine Helden
35 charakterisiert im allgemeinen das, daß
36
37
38
39
40
41

42 < * 84 Koloman Csathó, geb. 1881. in Budapest. Chefregisseur des National-
43 Theaters. - [Starb 1964].
44

45 < *Seine Werke:* (Krähe auf der Turmuhr) - (Das Geheimnis der Weiber) - (Veil-
46 chenlein)[=Mädchenname] - (Jetzt geht die Sonne auf . . .) - (Rauch du nur Pfeife,
47 Ladányi.) - (Spinnennetz). - (Als die Alten jung waren) - (Mit den Irdischen spielen-
48 de himmlische Erscheinung) - (Blancse [1940: Blanche], oder die arme Verwandte)
49 - (Die neue Verwandte) Lustspiel - (Ehen werden im Himmel geschlossen) Lustsp.

mit sem vallanak be önmaguknak. Ez a modern továbbélése a nemesi irodalom favete linguis-ének, mellyel férfi és nő dolgához közeledtek. A hölgyközönség nagy megnyugvással vette tudomásul...

d) Irodalomszemlélet.

A Nyugat-mozgalom irodalomfelfogását, kritikai szubjektívizmusát a Nyugatról szóló fejezetben érintettük. A Nyugat nemzedéke inkább alkotó volt, mint elmélkedő — a programot nem elvi manifesztációkban fejtették ki, hanem művekben teljesítették. A kritika beérte az új művek néha kissé barátian tömjénező méltatásával és a régibb irodalom elszigetelésével. Legfőbb irodalomtörténeti mondanivalója az volt, hogy a Nyugat új korszakot jelent a magyar irodalomban, minden előlről kezdődik. Különböző is ebben a korban bénult régibb és XIX. századi irodalmunk absztrakt műveltség-anyaggá, melynek a mai világban nincs aktualitás-értéke.

A Nyugat hivatalos kritikusa és irodalomtörténész Schöpflin Aladár,* maga is szépíró. Helyesen ismerte fel az új értékeket, de józan, szakszerű egyénisége furcsa ellentétben van a méltatott írók gáttörő temperamentumával. A legkiemelkedőbb irodalmi tanulmányokat a Nyugatba maguk az írók írták, így elsősorban Babits Mihály, és Szabó Dezső, aki a tizes években még mint tudós és essayista volt nevezetes.

Az irodalomszemlélet igazi szerve nem is a Nyugat volt, hanem a Toldy óta korformáló erővé emelt egyetemi katedra. Gyulai Pál megürült tanszékét 1904-ben az addig

* Schöpflin Aladár, szül. 1872. Maniga, Nyitra m. Bölcsészetet végzett, szerkesztette a Vasárnapi Ujságot. A Franklin-társulat titkára.

Művei: A haladás útján, 1911. Magyar írók, 1917. A pirosruhás nő, regény, 1921. Mosóczy Pál szép nyara, 1921. Hatvani professzor feltámadása, 1922. Kitli János szerencséje, 1924. Írók, könyvek, emlékek, 1925.

1 sie sich selber nichts eingestehen. Dies ist das moderne Weiterleben des
2 favete linguis der adligen Literatur, mit der man sich der Sache von Mann und
3 Frau nahte. Das Damenpublikum nahm es mit großer Beruhigung zur Kenntnis...
4
5
6
7

d) Literaturbetrachtung.

9
10
11 Der Nyugat-Bewegung [Zs. Westen] Literaturauffassung, Kritik-Subjektivismus haben wir in dem von Nyugat handelnden Kapitel berührt. Die Generation der Nyugat war eher schöpferisch als reflektierend -- das Programm wurde nicht in Grundsatz-Manifestationen ausgedrückt, sondern in Werken erfüllt. Die Kritik begnügte sich mit der gelegentlich ein wenig freundschaftlich wehräuchernden Würdigung der neuen Werke und mit Isolierung der früheren Literatur. Ihre hauptsächlichste literaturgeschichtliche Aussage war die, daß die Nyugat eine neue Epoche in der ungarischen Literatur bedeutet, daß alles von vorn beginnt. Übrigens auch wurde in diesem Zeitabschnitt unsere frühere und Literatur des XIX. Jahrhunderts zur abstrakten Bildungsmaterie gelähmt, die in der heutigen Welt keinen Aktualitäts-Wert hat.
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25

26 Der offizielle Kritiker und Literaturhistoriker von Nyugat, Aladar Schöpflin, * ist auch selber Belletrist. Er erkannte richtig die neuen Werte, aber seine nüchterne, fachmännische Persönlichkeit ist in merkwürdigem Gegensatz zum dammbrechenden Temperament der gewürdigten Schriftsteller. [+1940: kiegészítést lásd végen regiszter előtt / Ergänzung siehe hinten vor Register.] Außer ihm schrieben die herausragendsten literarischen Studien für Nyugat die Schriftsteller selber, so in erster Linie Michael Babits, und Desider Szabó, der in den zehner Jahren noch als Wissenschaftler und Essayist namhaft war.
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36

37 Das richtige Organ der Literaturbetrachtung war auch nicht Nyugat, sondern das seit Toldy zur äraformenden Kraft erhobene Universitäts-Kathedr. Paul Gyulais vakant gewordener Lehrstuhl wurde 1904 von dem bis dahin
38
39
40

41 < * Aladar Schöpflin geb. 1872, Maniga [Malzenice], Kom.Neutra.. Absolvierte Philosophie, redigierte die (Sonntags-Zeitung). Sekretär der Franklin-Gesellschaft. [Starb 1950]
42
43
44

45 < Seine Werke: (Auf dem Weg des Fortschritts) - (Ungarische Schriftsteller),
46 (Die Frau im roten Kleid) Roman (Paul Mosóczy's schöner Sommer) - (Prof. Hatvanis Auferstehung) - (Johann Kitlis Glück) - (Schriftsteller, Bücher, Erinnerungen),
47 1925. [+1940: Ady Endre (Anderl Ady) 1934.]
48
49

kevésbé ismert és már csaknem ötven éves Riedl Frigyes* foglalta el. Riedl felfogásban és életformában távolállt a Nyugat-mozgalomtól, melyhez legfeljebb az iránta tanúsított érdeklődés és megértés fűzte. Mégis, irodalomszemléletében ő valósította meg azt a reformot, melyet az alkotó irodalomban a Nyugat nagyjai vittek keresztül.

Írásai csak kis részben őrzik nagyszerű egyéniségét és tanítását. Elsősorban tanár volt, a legnagyobb, mintaszerű magyar irodalompedagógus, aki egyetemi előadások és személyes érintkezés által nevelt ki új irodalmi tudatot.

Ennek az új irodalmi tudatnak a legfőbb vonása, hogy a nemzeti szempont tiszteletteljes hangsúlyozása mellett, de a politikai mellékszöveg teljes kikapcsolásával, végére magát az irodalmat tekinti az irodalomtudományi vizsgálat legfőbb céljának. Riedl megtanított egy nemzedéket arra a meghatározhatatlan, de mindennél fontosabb valamire, ami az igazi irodalmat a nem-irodalomtól elválasztja. Nem „esztétikai méltatásra“ tanított, mint Beöthy, hanem eleven, aktív izlésre és az íróval együtt dolgozó megértésre.

Magyarázatainak hangja, nem ítélező, mint Gyulaié és nem is szónoki, mint Beöthy Zsolté. A franciás, fölényes, tisztelettudó, de mégis enyhén gúnyos elemzés hangját vezette be az egyetemi katedrán, merész és nem követett újítás gyanánt. Előadásai nem is voltak előadások, hanem éleselméjű beszélgetések az irodalomról. Sokszor csak a kiragadott szemelvény, annak a felolvasása és a mozdulat, ahogy a könyvet becsukta, fejezte ki mindenél szuggesztívebben, Riedl véleményét. Hirtelen és igény-

* *Riedl Frigyes*, szül. 1856. Ladomér, Bars m. Tanárvizsgát tesz, külföldi tanulmányutra megy Párisba és Berlinbe. 1888-tól középiskolai tanár. 1904-ben egyetemi tanár lesz. Meghalt 1921-ben.

Művei: Arany János, 1887. A magyar irodalom főirányai, 1896. Péterfy Jenő, 1901. Gyulai Pál, 1911. Riedl Frigyes hagyatékából, Minerva, 1922. Petőfi-jegyzeteit kiadta Sikabonyi Antal, 1923. Vajda-Reviczky-Komjáthy (Irodalmi ritkaságok.)

Irodalom: Király György, Riedl F. Nyugat, 1921. Nagy József: Taine és Riedl, Min. 1922.

1 wenig bekannten und schon beinahe fünfzigjährigen Friedrich Riedl * besetzt.
2 Riedl stand an Auffassung und Lebensform der Nyugat-Bewegung fern, an
3 die ihn höchstens das ihm gegenüber bekundete Interesse und Verständnis
4 knüpfte. Dennoch, in seiner Literaturbetrachtung verwirklichte er jene Re-
5 form, die in der schaffenden Literatur von den Großen der Nyugat [Zs.
6 Westen] durchgeführt wurde.

7
8 Seine Schriften bewahren nur zum kleinen Teil seine großartige Persön-
9 lichkeit und Lehre. In erster Linie war er Professor, der größte, musterhafte
10 ungarische Literaturpädagoge, der durch Universitätsvorlesungen und persön-
11 lichen Kontakt neues literarisches Bewußtsein heranbildete.

12
13
14 Dieses neuen literarischen Bewußtseins oberster Zug ist, daß es bei ehr-
15 erbietiger Betonung des nationalen Blickpunkts, aber völliger Ausschaltung
16 der politischen Untertöne, endlich-endlich die Literatur selber als oberstes
17 Ziel der literaturwissenschaftlichen Untersuchung ansieht. Riedl lehrte eine
18 Generation jenes unbestimmbare, aber vor allem anderen wichtigere Etwas,
19 was die richtige Literatur von der Nicht-Literatur unterscheidet. Er unterwies
20 nicht zur "ästhetischen Würdigung", wie Beöthy, sondern zum lebendigen ak-
21 tiven Geschmack und mit dem Schriftsteller gemeinsam arbeitenden Ver-
22 ständnis.

23
24
25
26 Der Ton seiner Erläuterungen ist nicht urteilend, wie Gyulais, und auch
27 nicht rhetorisch, wie Zsolt Beöthys. Er führte den Ton der französischartigen,
28 überlegenen, respektwissenden, und dennoch milde spöttischen Analyse am
29 universitären Katheder ein, als kühne und nicht befolgte Neuerung. Seine
30 Vorträge waren auch nicht Vorträge, sondern scharfsinnige Gespräche über
31 Literatur. Vielmals drückten nur die herausgegriffene Kostprobe, deren Vor-
32 lesen und die Bewegung, wie er das Buch zuklappte, suggestiver denn alles
33 Riedls Meinung aus. Seine plötzlichen und anspruchs-

34
35
36
37
38
39 < * *Friedrich Riedl* geb. 1856, in Ladomer, Kom. Bars. Macht Studienratsprü-
40 fung, geht auf ausländische Studienreise nach Paris und Berlin. Ab 1888 Mittel-
41 schullehrer. 1904 wird Universitätsprofessor. Starb 1921.

42
43
44 < *Seine Werke*: (Johann Arany) - (Die Hauptlinien der ungarischen Literatur) -
45 (Eugen Péterfy) - (Paul Gyulai) - (Aus Friedrich Riedls Nachlass). Seine Petőfi-No-
46 tizen gab Sikabonyi heraus. Vajda-Reviczky-Komjáthy (Literar. Raritäten).

47
48 < *Literatur*: Király (F. Riedl (in Zs. Nyugat /Westen). - Nagy (Taine und Riedl)

49

telen hasonlatai a legtávolibb összefüggések útját nyitot-
ták meg.

A modern német irodalomtudomány filozofikus és
szociológiai módszerét még nem ismerte és megállapításai
ma néha felületeseknek látszanak pl. Horváth János mód-
szeressége és tudósi méltósága mellett. De tökéletesen meg-
valósította annak az individualista kornak irodalomszem-
léletét, mely nem is várt rendszereket és objektív lényeg-
összefüggéseket, csak „meglátásokat“, melyeket mindenki
utánaélhetett a maga egyéni módján.

8. HÁBORÚ ÉS FORRADALOM.

A világháború nem termelt magyar Tyrtaiosokat,
akik csatába énekeljék a halálra szánt ezredeket. Az ok
kézenfekvő: a magyar megharcolta a harcát, becsületből
és lojalitásból, de nem gyűlölte ellenségeit és nem érezte
a magyar célt a népek szörnyű összezavarodásában. Har-
colt, de nem magasztalta a harcot, mint ahogy az ember
szívesebben hallgat keserű kötelességeiről.

A nemzedék nagy költői a háborúra a béke vágyá-
nak állandó megújult hirdetésével reagáltak, viselve érte,
mint Babits Mihály, a hivatalos üldöztetés odiumát. A
legsötétebb, legtragikusabb hang Adyé volt, aki prófé-
tikus távolbahallásával érezte a háború ezerszeres zene-
bonája mögött a végzet közeledő lépéseit.

A magyar katonák vitézségét Gyóni Géza* hirdette,
Ady hangján nevelt verseiben, melyek a körülzárt Prze-
mysl várából, és orosz hadifogságból érkeztek haza, ro-

* Gyóni (Achim) Géza szül. 1884, Gyón, Pest m. Újságíró
volt, a világháború kitörésekor bevonult. 1915-ben, Przemysl
várának elestekor Orosz fogságba esett. A krasnojarszki fogoly-
táborban halt meg elborult elmével 1917-ben.

Művei: Lengyel mezőkön, tábortűz mellett, 1914. Levelek
a Kálváriáról, 1916. Az élet szeretője (korábbi versek) 1917.
Posthumus kötete a Rabságban, 1919.

Irodalom: Nagy Lajos, Egy magyar bárd sorsa, Gyóni
Géza élete és költészete, 1917.

1 losen Vergleiche öffniten den Weg zu den fernsten Zusammenhängen.

2
3 Die philosophische und soziologische Methode der modernen deutschen
4 Literaturwissenschaft kannte er noch nicht und seine Feststellungen erschei-
5 nen heute manchmal einfallsartig neben der Methodik und wissenschaftlichen
6 Würde z.B. Johann Horváths. Aber perfekt verwirklichte er die Literaturbe-
7 trachtung jener individualistischen Ära, die auch keine Systeme und objektive
8 Wesenszusammenhänge erwartete, sondern nur "Wahrnehmungen", die jeder
9 nachleben konnte auf seine individuelle Weise.

8. KRIEG UND REVOLUTION.

10
11
12
13
14
15
16
17 Der Weltkrieg brachte keine ungarischen Tyrtäusse hervor, welche die
18 zum Tod bestimmten Regimente in die Schlacht singen sollen. Die Ursache
19 liegt auf der Hand: der Ungar kämpfte seinen Kampf, aus Ehre und Loyalität,
20 aber haßte nicht seine Feinde und spürte nicht das ungarische Ziel in der
21 fürchterlichen Verwirrung der Völker. Er kämpfte, aber pries nicht den
22 Kampf, so wie der Mensch lieber schweigt über seine bitteren Pflichten.

23
24
25
26 Die großen Dichter der Generation reagierten auf den Krieg mit ständig
27 erneuertem Verkünden des Friedenswunsches, dafür wie Michael Babits das
28 Odium offiziellen Verfolgtseins tragend. Die dunkelste, tragischste Stimme
29 war Adys, der mit seiner prophetischen Fernhörigkeit hinter dem tausend-
30 fältigen Getöse des Krieges die nahenden Schritte des Verhängnisses spürte.

31
32
33
34 Das Heldentum der ungarischen Soldaten verkündete Géza Gyóni, * in
35 seinen an Adys Ton erzogenen Gedichten, die aus der eingeschlossenen Fest-
36 tung Przemysl, aus russischer Kriegsgefangenschaft nach Hause gelangten,
37 unter ro-

38
39 < * Géza Gyóni (Achim) geb. 1884, in Gyón, Kom. Pest. War Journalist, rückte
40 beim Ausbruch des Weltkriegs ein. 1915, beim Fall der Festung Przemysl, fiel er in
41 russische Gefangenschaft. Im Gefangenenlager von Krasnojarsk starb er mit um-
42 nachtetem Verstand 1917.

43
44 < Seine Werke: (Auf polnischen Feldern, neben dem Lagerfeuer) - (Briefe von
45 der Kalvarie) - (Des Lebens Liebhaber; frühere Gedichte). Sein posthumer Band (In
46 Gefangenschaft).

47
48 < Literatur: Nagy (Eines ungarischen Barden Schicksal, Géza Gyónis Leben und
49 Dichtung).

mantikus körülmények között. De Gyóni sem a háborút dicsőítette, csak szegény harcosokat és legerősebb verse, a Csak Egy Éjszakára, a harctéren szenvedők rettenetes felkiáltása azok ellen, akik távoli védett helyeken dicsérik vagy nem dicsérik a mások vére hullását, a haldokló gladiátor átka a nézők ellen.

Amikor a front 1918 őszén összeomlott, a hivatalos hatalom elmenekült és Magyarországot a sorsára bízta. A megszerzetlen polgárosztály nem állhatta meg a helyét a rettenetes válságban. A történelmi osztályok passzivitásban nézték a radikális polgárság ügyetlen igyekezeteit és minden kötelék felbomlását, míg végre a fejét vesztett polgárság megrettenve a felelősségtől, átadta a hatalmat egy kis polgári töredéknek, mely a proletáriátus nevében diktatúrát alapított.

Az irodalom, a gentry és a polgárosztály irodalma, némán nézte az új rendet, szavát úgyis elfojtotta volna a terror. Mindössze két írói csoport volt, amelyik érvényesíthette hangját a harmadik internacionálé zenéje mellett.

Az egyik volt a német kultúrán nevelt intellektuelek kis tábora, akiknek élén Lukács György, a népbiztos, és barátja, Balázs Béla állt. Eredetileg körükhöz tartozott Lesznai Anna, a költőnő és Ritóók Emma, a regényíró is, de nem követték őket a forradalomba. Forradalom előtti irodalmi működésükből mindenre lehetett volna következtetni, csak arra nem, hogy valaha forradalmárok lesznek. Lukács György (szül. 1885) a modern fejlődésről írt hatalmas monografiát, melyet 1912-ben a Kisfaludy-társaság megjutalmazott, és mely irodalmukban magában áll a filozófiai elmélyedés szempontjából. A szellemtörténeti irány egyik legnagyobb előfutárja volt, kinek a német tudomány igen előkelő helyet biztosított. Balázs Béla (szül. 1884) a modern lélek szubtilis érzésvilágát, szerelmi metafizikáját és feloldhatatlan magányosságát énekelte Adyn és a népdalon nevelt verseiben:

Hiába úgyis, el nem érjük szóval,
Köszöntjük egymást néma lobogóval:
Itt is van ember.

1 mantischen Umständen. Aber auch Gyóni verherrlichte nicht den Krieg, nur
2 arme Krieger und sein stärkstes Gedicht, das (Nur Auf Eine Nacht), ist der
3 fürchterliche Aufschrei der an der Front Leidenden gegen Jene, die an fernen
4 geschützten Orten das Blutvergießen der Anderen loben oder nicht loben, der
5 Fluch des sterbenden Gladiators gegen die Zuschauer.
6
7

8 Als die Front im Herbst 1918 zusammenbrach, floh die amtliche Macht
9 und anvertraute Ungarn seinem Schicksal. Die nichtorganisierte Bürgerklasse
10 konnte ihren Standort nicht halten in der fürchterlichen Krise. Die geschicht-
11 lichen Klassen schauten in Passivität auf die ungeschickten Bestrebungen des
12 radikalen Bürgertums und die Auflösung aller Stränge, bis schließlich das
13 kopflos gewordene Bürgertum, erschreckt von der Verantwortung, die Macht
14 übergab einer kleinen bürgerlichen Fraktion, die im Namen des Proletariats
15 eine Diktatur gründete.
16
17
18

19 Die Literatur, die Literatur der Gentry- und der Bürgerklasse, schaute
20 stumm auf die neue Ordnung, ihre Stimme wäre ohnehin abgewürgt worden
21 vom Terror. Insgesamt zwei Schriftstellergruppen waren es, die ihre Stimme
22 zur Geltung bringen konnten neben der Musik der dritten Internationale.
23
24

25 Die eine war das kleine Lager der an der deutschen Kultur erzogenen Intel-
26 lektuellen, an deren Spitze Georg Lukács, der Volkskommissar, und sein
27 Freund, Béla Balázs, standen. Ursprünglich gehörte zu ihrem Kreis auch An-
28 na Lesznai, die Dichterin und Emma Ritoók, die Romanschriftstellerin auch,
29 aber sie folgten ihnen nicht in die Revolution. Aus ihrem literarischen Wirken
30 vor der Revolution hätte man auf alles schließen können, nur nicht darauf, daß
31 sie einstmalig Revolutionäre sein werden. Georg Lukács (geb.1885) schrieb
32 eine gewaltige Monographie über die moderne Entwicklung [1940: dráma
33 fejlődéséről /des modernen Dramas], die 1912 von der Kisfaludy-Gesellschaft
34 prämiert wurde, und die in unserer Literatur alleinsteht vom Blickpunkt der
35 philosophischen Vertiefung. Er war einer der größten Vorläufer der geistesge-
36 schichtlichen Richtung, dem die deutsche Wissenschaft einen überaus vorneh-
37 men Platz sicherte. Béla Balázs (geb.1884) besang die subtile Gefühlswelt der
38 modernen Seele, ihre Liebes-Metaphysik und unauflöslche Einsamkeit in sei-
39 nen an Ady und dem Volkslied erzogenen Gedichten:
40
41
42
43
44
45

46 Vergebens sowieso, wir erreichen es nicht mit Worten,
47 Wir grüßen einander mit stummer Flagge:
48 Auch hier ist Mensch.

Mélyértelmű meséket is írt, indiai kígyókról, melyek az ágról fejjel lefelé lógva Simmel filozófiáját fejtegetik, misztériumdrámákat, melyekben könnyebb metafizika és rendes, régies szentimentalizmus eléggé szerencsésen keverednek, Hoffmansthal receptje szerint. Általában a német irodalom akkori áramlatainak sikeres átplántálója volt.

Az ő körük volt a legezoterikusabb irodalmi és tudományos csoportosulás, mely az ilyesmitől idegenkedő magyar irodalmi életben valaha fellépett. Kiadványaikban programszerűen harcot hirdettek a népszerűsítő irodalom ellen, mely a kilencszáztizes években annyira felburjánzott, hogy veszélyeztette a komoly irodalmat. Stílusok, különösen Lukács Györgyé, homályos volt, beavatottak és csak magas filozófiai műveltségük számára érthető. Hogy mi vihette őket a proletáriátus élére, máig lélektani rejtély, melyet Balázs Béla azóta megjelent, kortörténeti szempontból rendkívül érdekes regénye, az Unmögliche Menschen, sem magyaráz meg teljesen.

A másik csoport, a Nyugat szélsőbal szárnya, Kassák Lajos és köre. Először a Tett folyóirat gyűjtötte egybe őket, majd 1916–1919-ig a Ma, melynek folytatása volt a forradalom után Bécsben megjelenő Ma, majd a Dokumentum és a Munka.

Támadásuk kezdetben elsősorban a Nyugat ellen irányult. Úgy találták, hogy a Nyugat elindult ugyan a helyes úton, a művészi és emberi felszabadulás útján, de megrekedt az impresszionizmusban. A Nyugat és általában a kor írói szerintük részben megfigyelők, akik nem adnak többet, mint a külvilág ügyeskedő mását, részben analitikusok, akik megfulladnak az önszemléletben és nem jutnak el a kifelé ható tétlig. Az ő ellenszerük az impresszionizmus ellen az expresszionizmus. Francia és főképp német minták alapján követelték, hogy a művész ne a külvilágot ábrázolja, hanem a saját szándékait vetítse bele a világba. „Ha szép igazság volt eddig, hogy a művész hárfa“, írja Kassák a Ma első számában, „amelyen az élet játsza ki szeszélyes danáit, most legyen kemény igazság, hogy az élet csak nyers alárendelt anyag a művész formáló zsenijének. Az új festő szerepe elé állított modell nem lefestendő téma,

1 Er schrieb auch tiefsinnige Märchen, von indischen Schlangen, die vom
2 Ast mit dem Kopf nach unten hängend Simmels Philosophie erörtern, Mysteriendramen, in welchen sich leichtere Metaphysik und regulärer, altertümlicher Sentimentalismus ziemlich glücklich mischen, gemäß dem Rezept von
3 Hoffmansthal. Im allgemeinen war er der erfolgreiche Verpflanzer der damaligen Strömungen der deutschen Literatur.
4
5
6

7
8
9 Ihr Kreis war die esoterischste literarische und wissenschaftliche Gruppierung, die jemals aufgetreten ist im ungarischen literarischen Leben, das gegenüber solcherlei abgeneigt ist. In ihren Ausgaben verkündeten sie programmgemäß Kampf gegen die popularisierende Literatur, die in den neunhundertzehner Jahren so sehr ins Kraut schoß, daß sie die ernsthafte Literatur gefährdete. Ihr Stil, insbesondere Georg Lukács', war dunkel, für Eingeweihte und nur philosophisch Hochgebildete verständlich. Was sie an die Spitze des Proletariats getragen haben mag, ist bis heute psychologisches Rätsel, das auch nicht völlig erklärt wird durch Béla Balázs' seither erschienenem, vom zeitgeschichtlichen Blickpunkt außerordentlich interessanten Roman, den Unmögliche Menschen.
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23

24 Die andre Gruppe, der linksextreme Flügel von Nyugat [Zs. Westen], ist Ludwig Kassák und sein Kreis. Zuerst wurden sie versammelt von der Zeitschrift (Tat), dann 1916-1919 von (Heute), deren Fortsetzung die nach der Revolution in Wien erscheinende (Heute), dann (Dokument) und (Arbeit) waren.
25
26
27
28
29

30 Ihr Angriff richtete sich anfangs gegen die Nyugat [Zs. Westen]. Sie fanden, daß die Nyugat zwar auf dem richtigen Weg gestartet war, auf dem Weg der künstlerischen und menschlichen Befreiung, aber im Impressionismus steckengeblieben war. Die Nyugat und im allgemeinen die Schriftsteller der Epoche sind laut ihnen zum Teil Beobachter, die nicht mehr geben, als das mangelnde Abbild der Außenwelt, zum Teil Analytiker, die in der Selbstbetrachtung ersticken und nicht bis zu der nach außen wirkenden Tat gelangen. Ihr Gegenmittel gegen den Impressionismus ist der Expressionismus. Auf der Grundlage von französischen und hauptsächlich deutschen Vorbildern forderten sie, daß der Künstler nicht die Außenwelt abbilde, sondern seine eigenen Absichten in die Welt hineinprojiziere. "Wenn es eine schöne Wahrheit war bisher, daß der Künstler eine Harfe ist", schreibt Kassák in der ersten Nummer von (Heute), "auf der das Leben seine launigen Lieder ausspielt, soll es jetzt harte Wahrheit sein, daß das Leben nur rohes untergeordnetes Material ist dem formenden Genie des Künstlers. Das vors Auge des neuen Malers gestellte Modell ist kein abzumalendes Thema,
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45

csak formákra emlékeztető matéria a teremtő akaratnak“.

Másik programmpont a futurizmus: szakítani a multal, problémáival és osztályaival, hogy a ma kérdéseinek és a még szűz osztályok kifejezésének élhessünk. Ők importálják először, Whitman és Marinetti nyomán, a technika költészetét, a lokomotivok létezése fölött való kényszeredett örvendezést. „Az óriási metropoliszokban“ írja Kassák „a technika és a szociológia századát éljük. Az istenség misztikus búvárlását ezer más égető, közelebbi problémák tetőzték be, a nyugalmas falusi idillek apoteozisát kiszorították belőlünk modern ideg-konstrukciónk mohó pillanat-élései“. Érdekes, hogy a programjuknak ez a jövőbe néző és nagyon aktuálisnak tűnő része a legelavultabb máma. Marinetti azóta rájött, hogy a szociológiánál fontosabb, hogy ne együnk makarónit és járjunk üvegkalapban — és kit érdekel ma már a technika és a nyugtalan idegkonstrukció?

A harmadik és idővel diadalmaskodó programmpont az aktivizmus. Az impresszionista nemzedék álmatag köldökszemlélő tétlenségével szemben a tettet hirdetik, a társadalomért, az emberi emberért való küzdelmet. A művész lépjen ki individualista magányából és keresse meg a kontaktust a közönséggel, amelyhez tartozik. A publikum nélküli irodalom nem irodalom.

Ez volt a program. E Nyugat-mozgalommal ellentétben, a magyar expresszionizmus tehetségesebb volt a programalkotásban, mint a megvalósításban.

Azt az embert, aki annak idején azon frissen olvasta a Mát és ma újra elolvassa, különös meglepetések érik. Az első az, hogy a verseket és prózákat, melyeket akkor érthetetlen halandzsának tartott és azért olvasott el, mert mulattatta ez a szervezett érelmetlenség, ma már könnyen meg lehet érteni. És most, amikor megérti már az ember ezeket a műveket, észre lehet venni, hogy a baj nem annyira az irányban volt, mint inkább követőinek tehetségtelenségében. Ami érthető is: oly kevés volt az expresszionista akkoriban, hogy Kassák kénytelen volt mindenkit elfogadni, aki legalább szándékaiban vele tartott. Az igazi tehetségek csak Bécsben csatlakoztak hozzá.

1 nur eine an Formen erinnernde Materie für den schöpferischen Willen."
2

3 Anderer Programmpunkt ist der Futurismus: zu brechen mit der Vergangen-
4 heit, ihren Problemen und Klassen, auf daß wir für die Fragen des Heute
5 und den Ausdruck der noch jungfräulichen Klassen leben können. Sie impor-
6 tieren erstmals, auf der Spur von Whitman und Marinetti, die Dichtung der
7 Technik, das gezwungene Frohlocken über die Existenz von Lokomotiven.
8 "In den riesigen Metropolen" schreibt Kassák, "leben wir das Jahrhundert der
9 Technik und der Soziologie. Das mystische Gottheit-Forschen wurde von tau-
10 send anderen brennenden, näheren Problemen überdacht, die Apotheose der
11 geruhsamen dörflichen Idylle wurde aus uns hinausgedrängt durch die gierigen
12 Augenblicks-Erlebnisse unserer modernen Nerven-Konstruktion". Es ist
13 interessant, daß dieser in die Zukunft schauende und sehr aktuell scheinende
14 Teil ihres Programms heute der überholteste ist. Marinetti ist seither darauf-
15 gekommen, daß es wichtiger ist als die Soziologie, daß wir keine Makkaroni
16 essen und mit einem Glashut gehen sollen -- und wen interessiert heute schon
17 die Technik und die unruhige Nervenkonstruktion?
18

19
20
21
22 Der dritte und mit der Zeit triumphierende Programmpunkt ist der
23 Aktivismus. Im Gegensatz zur verträumten nabelschauenden Tatenlosigkeit
24 der impressionistischen Generation verkünden sie die Tat, den Kampf für die
25 Gesellschaft, für den menschlichen Menschen. Der Künstler soll heraustreten
26 aus seiner individualistischen Einsamkeit und den Kontakt zum Publikum su-
27 chen, zu dem er gehört. Die publikumslose Literatur ist keine Literatur.
28

29
30
31 Dies war das Programm. Im Gegensatz zur Nyugat-Bewegung [Zs. Wes-
32 ten] war der ungarische Expressionismus talentierter im Programmschaffen
33 als in der Verwirklichung.
34

35 Jenen Menschen, der seinerzeit frisch wie sie kam die [Zs.] (Heute) las und
36 sie heute erneut liest, treffen sonderbare Überraschungen. Die erste ist, daß
37 die Gedichte und Prosastücke, die man damals für unverständliche Schwabbe-
38 lei hielt und deshalb durchlas, weil diese organisierte Sinnlosigkeit amüsierte,
39 heute schon leicht verstanden werden können. Und jetzt, wo der Mensch diese
40 Werke schon versteht, kann man merken, daß das Übel nicht sosehr in der
41 Richtung war, als eher in der Hilflosigkeit ihrer Anhänger. Was auch ver-
42 ständlich ist: es gab damals sowenig Expressionisten, daß Kassák gezwungen
43 war, jedermann zu akzeptieren, der zumindest in seinen Absichten mit ihm
44 hielt. Die richtigen Begabungen schlossen sich ihm erst in Wien an.

A másik meglepetés az, hogy a Ma programjából mennyi minden megvalósult azóta, mennyi minden ment át az irodalmi tudatba. A szabadvers a huszas években általános diadalt ült, az expresszionista nyelvtechnika megszokottá vált, Szabó Dezső prózáján és Milotay Istvánon keresztül az újságírás sablonjává lett és a legjobb expresszionista verseket Babits Mihály írta azóta. Az aktivizmus komoly, férfias magatartása, reakció az impresszionizmus finomkodásaira, a tárgyilagosság és a közös mondanivalók keresése az egész mai fiatal irodalom krédója.

Az egész mozgalomból csak a vezér maradt meg a magyar irodalom komoly értékének, Kassák Lajos.* Nyugtalan formakereső utja, versek és regények után megírja legfőbb művét, önéletrajzát, (Egy ember élete), a huszas évek irodalmának egyik legkiemelkedőbb alkotását. Ez talán az egyetlen mű a magyar irodalomban, melyben a belülről és póz nélkül látott proletársors az irodalom színvonalára emelkedik: a polgárság alatti társadalmi osztálynak az első igazi irodalmi megnyilatkozása. A polgári olvasó számára ez a könyv reveláció: megtudja, hogy a jól elvégzett fizikai munka miféle örömet okoz és milyen sajátos férfias világképet épít ki a fizikai munkásban. Legkitünőbb az első kötet, a gyermekkor, mint minden önéletrajzban, és a párisi utazás kalandos, gazdag és mulatságos koldus regénye. Az irodalomtörténet számára is rendkívül tanulságos ez a könyv, melyből kitűnik, hogy még Kassák, ez a látszólag hagyománytipró reformer is, a nemzeti költészetből indult el, a fiatal vasmunkás első költő-ideálja Petőfi volt, és expresszionista önmagára Berzsenyi Dániel eszméltette rá.

* *Kassák Lajos*, szül. 1887. Mint munkás kezdte pályáját, lassankint művelődött, kalandos gyalogutazásokat tett és íróvá lett. A forradalom után, Bécsbe emigrált, de már visszatért.

Művei: Misilló királysága 1918. A máglyák énekelnek, 1920. Világ anyám, új versek, Bécs, 1921. Egy ember élete, Angyalföld. Napok, a mi napjaink, regény. Megnőttek és elindultak, regény. Munkanéklüliek. stb.

1 Die andre Überraschung ist, wieviel seither vom Programm der [Zs.] (Heute) verwirklicht wurde, wievielerlei ins literarische Bewußtsein übergegangen ist. Der freie Vers beging in den zwanziger Jahren einen allgemeinen Triumph, die expressionistische Sprachtechnik wurde gewohnt, wurde durch Desider Szabós Prosa zur Schablone der Journalistik, und die besten expressionistischen Gedichte schrieb seither Michael Babits. Des Aktivismus ernsthafte, männliche Haltung, Reaktion gegen die Geziertheiten des Impressionismus, die Sachlichkeit und das Suchen nach gemeinsamen Aussagen sind das Kredo der ganzen heutigen jungen Literatur.

10
11
12
13
14 Von der ganzen Bewegung blieb nur der Führer der ungarischen Literatur ernster Wert, Ludwig Kassák. * Nach seinem unruhigen formsuchenden Weg, Gedichten und Romanen schreibt er sein hauptsächlichstes Werk, seine Autobiographie, (Das Leben eines Menschen), eins der herausragendsten Schöpfungen der Literatur der zwanziger Jahre. Dies ist vielleicht das einzige Werk in der ungarischen Literatur, worin sich das von innenher und ohne Pose gesehene Proletarierschicksal aufs Niveau der Literatur hebt: die erste wirkliche literarische Äußerung der unterhalb des Bürgertums befindlichen gesellschaftlichen Klasse. Für den bürgerlichen Leser ist dieses Buch Revelation: er erfährt, welcherlei Freude die gutgetane physische Arbeit verursacht und welch eigenartiges männliches Weltbild sie im physischen Arbeiter ausbaut. Am hervorragendsten ist der erste Band, die Kindheit, wie in jeder Autobiographie, und der abenteuerliche, reiche und amüsante Bettlerroman der Pariser Reise. Auch für die Literaturgeschichte ist dies Buch außerordentlich lehrreich, aus dem hervorgeht, daß sogar Kassák, dieser scheinbar überlieferungszerrampelnde Reforme auch, aus der nationalen Dichtung gestartet ist, des jungen Metallarbeiters erstes Dichter-Ideal Petőfi war, und ihn Daniel Berzsenyi sich auf sein expressionistisches Selbst besinnen ließ.

41 < * *Ludwig Kassák* geb. 1887. Als Arbeiter begann er seine Laufbahn, allmählich bildete er sich, tat abenteuerliche Fußreisen und wurde Schriftsteller. Nach der Revolution emigrierte er nach Wien, ist aber schon zurückgekehrt.

42 < *Seine Werke:* (Misillós Königtum) - (Die Scheiterhaufen singen) - (Meine Mutter Welt, neue Gedichte) - (Eines Menschen Leben, Angyalföld [<Engelsboden: =Budapester Industriebezirk>]). - (Tage, unsere Tage) Roman. - (Sie wuchsen auf und zogen los) Roman. (Arbeitslose). usw. [1940: Földem, virágom; válogatott versei. (Meine Erde, meine Blume; seine ausgewählten Gedichte, 1915-1935). -- Irodalom /Literatur: Gyergyai Albert előszava a Földem, virágom kötetéhez. (Gyergyais Vorwort zum Band "Meine Erde . . .)]

Kassák, mint lírikus is messze kimagaslik az expresszionista sémából. Hatalmas páthosza éppolyan magával ragadóan soraiból, mint az atyamesteré, Walt Whitmané:

Mi nem vagyunk tudósok, se méla aranyszájú papok és hősök sem vagyunk, kiket vad csindaratta kísért a csatába s akik most ájultan hevernek a tengerek fenekén, magas hegyeken és a mészkővert mezőkön szerte, szerte az egész világban. A kék firmamentum alatt most bitang vérben fürödnek az órák. De mi már távol vagyunk mindentől. Ülünk a sötét bérkaszárnnyák alján, szótlánul és teljesen, mint maga a megbontatlan anyag. Tegnap még sirtunk s holnap talán a mi dolgunk csodálja a század.

A MAI IRODALOM.

A most következő fejezet természetesen csak vázlat. Az eleven irodalom nem alkothatja az irodalmi história anyagát. Hiányoznak a filológiai segédeszközök, életrajzok, stb. és főképp hiányzik a távlat, mely a történetíró tányílagossá teszi. A legfőbb irodalmi törvényszék az idő; ő válogat a művek között és a történetíró elfogadja az ítéletét.

Másfelől úgy érezzük, a kép csonka volna, a szöttekből el nem varrt szálak lógnának ki rendetlenül, ha valamiképp nem jutnánk el a história valóságos végéig, a jelenig. Nem akarunk túllépni hatáskörünkön és a kritikus jogaiba avatkozni ítéletekkel, melyeket az idő még meg nem erősített — de legalább vázlatosan fel akarjuk tüntetni, ítéletmentesen, az erőket, amelyek a mai irodalmat mozgatják, a szellemi és társadalmi hátteret, a tényezőket, amelyek külső kialakulását befolyásolják.

Kétirányú vázlatot próbálunk felrajzolni legújabb irodalmunkról: először is az irodalmi mozgalmak időkbén való egymásutánját a forradalom bukásától mindmáig, tehát a jelenlegi iroda-

1 Kassák, auch als Lyriker ragt weit heraus aus dem expressionistischen
2 Schema. Sein gewaltiges Pathos strömt ebenso mitreißend aus seinen Zeilen,
3 wie das seines Gildemeisters, Walt Whitmans:

4
5 Wir sind nicht Gelehrte, noch sinnierend goldmundige Pfaffen und Helden
6 auch nicht, die
7 wildes Tschinderassa in die Schlacht begleitete und die jetzt ohnmächtig lie-
8 gen auf der Meere
9 Grund, auf hohen Bergen und kalksteinbeschlagenen Wiesen verstreut,
10 umher in der ganzen Welt.
11 Unter dem blauen Firmament baden jetzt in herrenlosem Blut die Stunden.
12 Doch wir sind schon fern von allem.
13 Wir sitzen auf dem Grund dunkler Mietskasernen, wortlos und vollständig,
14 wie selbst das unaufgeschlossene Material.
15 Gestern weinten wir noch und morgen vielleicht bewundert unsere Sache das
16 Jahrhundert.

17
18 Vgl. hinten Seite X, deutsch v. Annemarie Bostroem: Wir sind nicht Gelehrte.

DIE HEUTIGE LITERATUR.

27 Das nun folgende Kapitel ist natürlich nur Abriß. Die lebendige Literatur
28 kann nicht das Material der literarischen Historie bilden. Es fehlen die philo-
29 logischen Hilfsmittel, Biographien usw. und vornehmlich fehlt die Perspek-
30 tive, die den Historiographen objektiv macht. Der oberste literarische Ge-
31 richtshof ist die Zeit; sie wählt unter den Werken und der Geschichtsschreiber
32 nimmt das Urteil an.

33
34 Andererseits fühlen wir, das Bild wäre unvollständig, aus dem Webstoff hin-
35 gen nicht-vernähte Fäden unordentlich heraus, würden wir nicht irgendwie
36 zum wirklichen Ende der Historie gelangen, zur Gegenwart. Wir wollen nicht
37 unsere Kompetenz überschreiten und uns in die Rechte des Kritikers einmi-
38 schen mit Urteilen, die die Zeit noch nicht bestätigt hat -- doch wenigstens
39 skizzenhaft wollen wir aufzeigen, urteilsfrei, die Kräfte, welche die heutige
40 Literatur bewegen, den geistigen und gesellschaftlichen Hintergrund, die Fak-
41 toren, die ihre äußere Gestaltung beeinflussen.

42
43
44 Einen Grundriß mit zwei Bahnen versuchen wir aufzuzeichnen von unserer
45 neuesten Literatur: zuerst einmal des zeitlichen Nacheinandern der literari-
46 schen Bewegungen vom Zusammenbruch der Revolution bis heute, also der
47 gegenwärtigen Litera-

lom hosszmetszetét; amit nyomon követ a ma folyó irodalmi élet társadalmi és szellemi keresztmetszete. Kiegészítésként csatlakozik ehhez a testvér-, de mégis külön magyar irodalmaknak, a felvidékieknek és az erdélyieknek a vázlatos története.

1. Hosszmetszet.

1919 tavaszán a forradalmi és proletarizált Magyarország egyik napról a másikra átalakult nemzeti és keresztény Magyarországgá. Az importált forradalomnak nyoma sem maradt. A forradalmakban kompromittált emberek eltűntek és újak jöttek a helyükbe. De sokan voltak olyanok is, akik még előző nap az internacionálét dudolták és most könnyek közt fújták felváltva a himnuszt és az Erger-bergert. Különös jelenség volt ez, amit majd az utókor lesz hivatva megfejtani.

A világháború előtt és alatt egyre csökkent a vallásosságának és a nemzeti érzésnek embereket mozgató hatalma. A világháború utolsó éveiben, amikor mindenki megcsömörült és elkecseregedett volt, már csak kis töredék ápolta magában ezeket az érzéseket és azok is csak csendben, mint az ó-keresztények a katakombákban. Most a forradalom után bevallhatóvá, sőt csaknem kötelezővé lett a vallás és a nacionalizmus. Nem fér hozzá kétség, hogy a napi politika felületénél mélyebben, az átalakulásnak voltak olyan elemei is, amelyek igazi felszabadulást jelentettek, a magyarság legszélesebb rétegei számára.

Vallásosság és nemzeti érzés a szkeptikus és kozmopolita évtizedek folyamán is a legmélyebben hozzátartozott a magyar lélekhez; de az új, polgári és kapitalista világban nem találta meg kifejezési formáit és hallgatott. Most megindult a keresés a korszerű vallásosság és a korszerű nacionalizmus formái után és napjaink is ennek a keresésnek a jegyében állnak. Hogy közben a tömeg és a hangosak nem keresnek, hanem találnak, átélés nélkül, avult és tartalmatlan frázisokat, hogy vallásosság helyett beérik klerikalizmussal és a nemzeti eidos helyett a sovinizmus taposómalmával, nem von le semmit az igazak belső igazának értékéből.

A hegeli történelemszemlélet szerint a nagy eszmék mindig az alacsony szenvedélyeken keresztül nyerik meg maguknak az

1 tur Längsschnitt; darauf folgt sogleich des derzeit fließenden Literaturlebens
2 gesellschaftlicher und geistiger Querschnitt. Ergänzend schließt hieran die
3 skizzenhafte Geschichte der geschwisterlich, und dennoch separaten ungarischen
4 Literaturen an, des Oberlands [ehem. Nordungarn] und Siebenbürgens.
5
6
7

1. Längsschnitt.

8
9
10 Im Sommer 1919 wandelte sich das revolutionäre und proletarisierte Ungarn
11 von einem Tag zum andern in ein nationales und christliches Ungarn.
12 Von der importierten Revolution blieb nicht einmal eine Spur. Die in den Re-
13 volutionen kompromittierten Leute verschwanden und neue kamen an ihre
14 Stelle. Aber es gab auch viele, die noch tags zuvor die Internationale gedudelt
15 hatten und nun unter Tränen abwechselnd die Hymne und den Erger-berger
16 [antisemit.Spottnlied] bliesen. Es war dies ein sonderbares Phänomen, das der-
17 einst zu enträtseln die Nachwelt berufen ist.
18
19

20 Vor dem Weltkrieg und währenddessen verringerte sich fortlaufend die
21 Menschen bewegende Macht der Religiosität und des Nationalgefühls. In den
22 letzten Jahren des Weltkriegs, als jedermann angewidert und verbittert war,
23 pflegte bloß noch ein kleiner Bruchteil in sich diese Gefühle und auch jene
24 nur im Stillen, wie die Ur-Christen in den Katakomben. Jetzt nach der Re-
25 volution wurden Religion und Nationalismus bekennbar, sogar beinahe obli-
26 gatorisch. Es besteht kein Zweifel, daß tiefer unterhalb der Oberfläche der Ta-
27 gespolitik, die Umwandlung auch solche Elemente besaß, die wirkliche Be-
28 freiung bedeuteten, für die breitesten Schichten des Ungartums.
29
30
31
32

33 Religiosität und Nationalgefühl gehörten auch im Laufe der skeptischen
34 und kosmopolitischen Jahrzehnte zutiefst zur ungarischen Seele; doch in der
35 neuen, bürgerlichen und kapitalistischen Welt fanden sie ihre Ausdrucksform
36 nicht und schwiegen. Jetzt begann das Suchen nach Formen der zeitgemäßen
37 Religiosität und des zeitgemäßen Nationalismus und auch unsere Tage stehen
38 im Zeichen dieser Suche. Daß inzwischen die Masse und die Lauten nicht
39 suchen, sondern finden, ohne Durchleben, überholte und inhaltslose Phrasen;
40 daß sie statt Religiosität sich begnügen mit Klerikalismus und statt des nation-
41 alen Eidos mit der Treitmühle des Chauvinismus, subtrahiert nichts von der
42 Wahren innerer Wahrheit Wert.
43
44
45
46

47 Laut der Hegelschen Geschichtsbetrachtung gewinnen die großen Ideen
48 immer durch die niederen Leidenschaften für sich den

egyest és a tömegeket. Az a szenvedély, melyen keresztül az új nacionalizmus először fért a szélesebb rétegekhez, az antiszemitizmus volt. Történetünket az antiszemitizmus, mint szellemi és irodalmi tényező érinti. Az antiszemitizmus hatása alatt az irodalom kettészakadt. A baloldali irodalom több-kevesebb kompromisszummal a polgári radikalizmus útját folytatta, helyenkint a defenzívába szorultak elkeseredésével, helyenkint pedig bölcsen tekintetbe véve azokat a győzedelmes hagyományokat, melyeket régebben számításon kívül hagyott. De ez az irodalom társadalmilag egy elszigetelt kisebbséghez fordult és jelentőségéből egyre veszített. A jobboldali irodalom végzete hosszú ideig az volt, hogy a zsidóságtól való idegenkedésében elhanyagolt mindent, amivel zsidók is foglalkoztak valaha: a demokratikus fejlődést, a társadalmi problémákat, a kritika és szabad vizsgálódás szellemét, az európaiságot. Ezért, hogy legnagyobb képviselőit nem számítva, körzetében olyan erős az anakronisztikus „úriság“, a kritikátlan tekintélytisztelet, és főképp bizonyos provincializmus, a huszas évek irodalmának legáltalánosabb és legszomorúbb vonása.

Az antiszemitizmus teremtette meg a keresztény sajtót, hogy kiszorítsa a nagyobbára zsidó kézben lévő hirlapirodalmat. Természetesen később az antiszemitizmus hangja mértéktartóbb lett a keresztény sajtóban, viszont a baloldali sajtó mindinkább nemzeties hangon szólalt meg. A csak antiszemitizmusra alapított lapok nagyrésze megszűnt, amint a hullám elmúlt.

Az antiszemitizmus tette népszerűvé a korszak két legkiemelkedőbb íróját, kiknek munkásságában az antiszemitizmus csak átmeneti és részlet-kérdés volt: Szabó Dezsőt és Szekfű Gyulát is. Szabó Dezső Elsodort Faluja és Szekfű Gyula Három nemzedéke 1919-ben a döntő pillanatban jelentek meg és egypárra lett Szabó Dezső az érzelmi és Szekfű Gyula az értelmi beállítottságu fiatalság vezérévé. Az értelmi fiatalság természetesen számban elenyésző csoportot jelentett a rajongókhöz képest, akik Szabó Dezsőben látták prófétájukat.

Szabó Dezső körül a korlátlan tömjénezést a korlátlan elfelejtés váltotta fel — az igazság valahol a középen lehet ezuttal. Történelmi tény, hogy a huszas évek kezdetén Szabó Dezső volt a szellemi Magyarország legfontosabb embere. Egy egész nemzedék az ő könyvein keresztül alakította ki életfor-

1 Einzelnen und die Massen. Jene Leidenschaft, durch die der neue Nationalismus
2 erstmals zu den breiteren Schichten drang, war der Antisemitismus. Unsere
3 Geschichte wird vom Antisemitismus als geistigem und literarischem
4 Faktor berührt. Unter der Wirkung des Antisemitismus riß die Literatur ent-
5 zwei. Die linke Literatur setzte mit mehr-weniger Kompromiß den Weg des
6 bürgerlichen Radikalismus fort, stellenweise mit der Erbitterung der in die
7 Defensive Gedrängten, stellenweise wiederum unter weiser Berücksichtigung
8 jener siegreichen Überlieferungen, die sie früher außer acht gelassen hatte.
9 Aber gesellschaftlich wandte sich diese Literatur an eine isolierte Minderheit
10 und verlor zunehmend an Bedeutung. Das Verhängnis der rechtsgerichteten
11 Literatur war lange Zeit, daß sie in ihrer Abneigung gegen das Judentum alles
12 vernachlässigte, womit sich jemals auch Juden beschäftigt hatten: die demo-
13 kratische Entwicklung, die gesellschaftlichen Probleme, den Geist der Kritik
14 und des freien Prüfens, das Europäertum. Deshalb sind, um ihre größten Ver-
15 treter nicht zu rechnen, in ihrem Bereich das starke anachronistische "Herren-
16 tum", der kritiklose Autoritätsrespekt, und hauptsächlich ein gewisser Provin-
17 zialismus, der allgemeinste und traurigste Zug der Literatur der zwanziger
18 Jahre.

25 Der Antisemitismus schuf die christliche Presse, um die größtenteils in
26 jüdischer Hand befindliche Zeitungsliteratur zu verdrängen. Natürlich wurde
27 später die Stimme des Antisemitismus gemäßiger in der christlichen Presse,
28 jedoch ertönte die linke Presse in immer nationalerem Ton. Der Großteil der
29 allein auf Antisemitismus gegründeten Blätter ging ein, so wie die Welle vor-
30 über war.

33 Der Antisemitismus machte die beiden hervorragendsten Schriftsteller der
34 Ära volkstümlich, in deren Schaffen der Antisemitismus nur vorübergehend
35 und Detail-Frage war: Desider Szabó und auch Julius Szekfű. Desider Szabós
36 Fortgeschwemmtes Dorf und Julius Szekfűs Drei Generationen erschienen
37 1919 im entscheidenden Moment und schlagartig wurde Desider Szabó zum
38 Führer der gefühlsmäßig und Julius Szekfű der intellektuell eingestellten
39 Jugend. Die intellektuelle Jugend bedeutete natürlich eine zahlenmäßig ver-
40 schwindende Gruppe im Vergleich zu den Schwärmern, die in Desider Szabó
41 ihren Propheten sahen.

44 Um Desider Szabó herum wurde die schrankenlose Beweihräucherung
45 vom grenzenlosen Vergessen abgelöst -- die Wahrheit mag diesmal irgendwo
46 in der Mitte sein. Es ist eine geschichtliche Tatsache, daß Anfang der zwanzig-
47 er Jahre Desider Szabó der wichtigste Mann des geistigen Ungarn war. Eine
48 ganze Generation gestaltete durch seine Bücher ihre Lebens-

máját, az ő szemével nézte a szellem jelenségeit; előző korok vívmányaiból, a Nyugat-mozgalomból, ami maradandó, még Ady Endre is, csak rajta keresztül jutott el a magyar ifjúság nagy részéhez. Ez az átközvetítés a legnagyobb érdeme.

Szabó Dezső tette abból állt, hogy összhangzásba hozta az aktuális magyar érzésvilágot az akkor Európaszerte korszerű művészi formákkal. Az expresszionizmust és az aktivizmust, a kor formanyelvét, elszakította a szocialista tartalomtól és helyébe a faj-eszme aktuálisabb tartalmát öntötte. Szabó Dezső a huszas évek elején: expresszionista fajvédelem. Átvette az expresszionizmus erő-kultuszát, dinamikus nyelvét, merész és magukkal ragadó hasonlatait, dübörgő, férfias páthosát, az expresszionista életérzés eksztázis kitérőjét, kedvenc kifejezése volt a „megtárulás“, az „átzuhogó élet“. A felkeltett és a fehér izzásig hevített vitalizmust nem hagyta egyéni külön-úton kitobzódni, hanem a kollektivum, a magyar fajiság szolgálatába akarta állítani.

Az ő hatalmas nyelvalkotó képzetének köszönhető, hogy a nacionalizmus minálunk újra modernné, az irodalomban nemcsak hagyományörző, hanem továbbépítő erővé lett. Világképének veszedelmes mozzanata az expresszionista kultúra- és irodalom-ellenesség volt, mely különösen hamisan csengett a kor egyik legműveltebb írójának szájában, de naivabb közönsége komolyan vette és kezdett büszke lenni nem nehezen szerzett műveletlenségére. Sajnos, ma néha már csak ez az ellensznobizmus az, ahol Szabó Dezső hatása még mindig érezhető.

Szabó Dezső világképe együtt és egyszerre bukott el a német és francia expresszionizmussal. A háborút közvetlenül követő esztendőben az emberek azt hitték, hogy kiesett a világnak a feneke. Ennek a korérzésnek a szülőtte az expresszionizmus. Később látták, hogy minden megy tovább, mintha háború nem is lett volna, csak épen minden nyomorúságosabb. Az expresszionizmus romantikus kitérőjét az új tárgyilagosság klasszikus, kijózanodott összehuzódása váltotta fel. Szabó Dezső a kollektivum szócsövéből magányos óriássá lett, majd az óriás is elmaradt és csak a magányosság maradt meg.

Szekfü Gyula nem a forradalom után lett ismertté. Rákóczi-könyve már a háború előtt az ország legnépszerűtlenebb írójává tette és tudósi pályája azóta is viták és ellenszenvek között halad

1 form aus, mit seinen Augen schaute sie die Erscheinungen des Geistes; was
2 von den Errungenschaften vorangegangener Ären, von der Nyugat-Bewegung
3 [Zs. Westen], dauerhaft ist, sogar auch Anderl Ady, gelangte nur durch ihn
4 zum großen Teil der ungarischen Jugend. Diese Übermittlung ist sein größtes
5 Verdienst.

6 Desider Szabós Tat bestand darin, daß er die aktuelle ungarische Gefühls-
7 welt in Zusammenklang brachte mit den damals europaweit modernen künst-
8 lerischen Formen. Den Expressionismus und den Aktivismus, die Formen-
9 sprache der Zeit, riß er vom sozialistischen Inhalt weg und goß an ihre Stelle
10 den aktuelleren Inhalt der Rassen-Idee. Desider Szabó Anfang der zwanziger
11 Jahre ist: expressionistischer Rassenschutz. Er übernahm den Kraft-Kult des
12 Expressionismus, seine dynamische Sprache, kühnen und mitreißenden
13 Gleichnisse, sein dröhnendes, männliches Pathos, die ekstatische Ausweitung
14 des expressionistischen Lebensgefühls, sein Lieblingsausdruck war die
15 "Aufweitung", das "hindurchprasselnde Leben". Den erweckten und bis zur
16 Weißglut angefachten Vitalismus ließ er nicht sich auf individuellen Extra-
17 Wegen austoben, sondern wollte ihn in den Dienst des Kollektivs, des
18 ungarischen Rassencharakters stellen.

22 Seiner gewaltigen sprachschöpferischen Vorstellung ist zu verdanken, daß
23 der Nationalismus bei uns erneut modern, in der Literatur nicht nur traditions-
24 bewahrende, sondern weiterbauende Kraft wurde. Das gefährliche Moment
25 seines Weltbildes war die expressionistische Kultur- und Literatur-Gegner-
26 schaft, die besonders falsch klang im Munde eines der gebildetsten Schrift-
27 steller der Zeit, doch sein naiveres Publikum nahm sie ernst und begann stolz
28 zu sein auf seine unschwer erworbene Unbildung. Leider ist es heute nur noch
29 dieser Gegensnobismus, wo Desider Szabós Einfluß noch immer spürbar ist.

34 Desider Szabós Weltbild stürzte gemeinsam und gleichzeitig mit dem
35 deutschen und französischen Expressionismus. In den unmittelbar auf den
36 Krieg folgenden Jahren glaubten die Leute, daß der Welt der Boden heraus-
37 gefallen ist. Aus diesem Zeitgefühl entstand der Expressionismus. Später
38 sahen sie, daß alles weitergeht, als hätte es gar keinen Krieg gegeben, nur ist
39 eben alles miserabler. Die romantische Ausweitung des Expressionismus
40 wurde abgelöst von der klassischen, ernüchterten Kontraktion der neuen
41 Sachlichkeit. Desider Szabó wurde vom Sprachrohr des Kollektivs zum ein-
42 samen Riesen, dann entfiel auch der Riese und nur die Einsamkeit blieb.

46 Julius Szekfü wurde nicht nach der Revolution bekannt. Sein Rákóczi-
47 Buch hatte ihn schon vor dem Krieg zum unpopulärsten Schriftsteller des
48 Landes gemacht und seine wissenschaftliche Laufbahn bewegt sich auch seit-
49 her unter Diskussionen und Antipathien

1 tovább. Szekfü tulajdonképpen már 1919-ben egy fokkal moder-
2 nebb volt, mint Szabó Dezső; már akkor az új tárgyilagosságot
3 képviselte. A Rákóczi-könyv ellen támadt példátlan felzudulást
4 is már az okozta, hogy tárgyilagosan beszélt olyan dolgokról,
5 melyekhez addig csak meghatottsággal lehetett közeledni. Azóta
6 is minden műve az igazmondás diadala olyan területeken, me-
7 lyeken előtte nem lehetett tisztán látni a kötelező illúziók miatt.
8 A Három Nemzedék, mellyel a száműzött tudós az élite élére
9 került, a XIX. századra vonatkozó illúziókat foszlatta szét, a
10 magyar liberalizmus megértő és nem dicsőítő rajza által.

11
12
13
14 Szekfü tárgyilagossága a legszorosabban összefügg bizonyos
15 romantikus dezilluzionista hajlandósággal. Kétkedik minden
16 történelmi tanításban, mely „átment a köztudatba“. Szereti
17 megmutatni, hogy minden másképp volt, mint ahogy általában
18 gondolják. Martinuzzi nem volt ravasz diplomata, hanem hisz-
19 keny ember, akit mindenki kijátszott, a mohácsi vész nem borí-
20 totta gyászba az országot, hanem zenés bandériumokkal vonult
21 a nemesség Zápolya elé, örülve, hogy megszabadult a német
22 királytól... Látszólag keresetlen, de belső lélettől vibráló stílusá-
23 nak legfőbb varázsa az a tartott, száraz és elsöprő irónia, mely-
24 lyel a frázisok mögött felfedezi a valóságot. De ugyanez a stílus
25 képes arra is, hogy minden pathosznál hatékonyabban megsejt-
26 tesse az örököt, az istenszerűt az emberi történelemben.

27
28
29
30 Mai irodalmunk legösszetettebb alkotó-egyénisége. A szkep-
31 szis és irónia nem akadályozza meg, hogy hívő lélek ne legyen,
32 a magyar történelemben rejlő vallásos értékekre senki sem mu-
33 tatott rá oly szuggesztív módon, mint ő. Állandó fejlődésben
34 van; újabban mind erősebb hangot ad a társadalmi problémák-
35 nak, nagy magyar történelme a jobbagy-kérdést kiássa a történet-
36 írás hallgatásából és mélységes együttérzéssel és tárgyilagossággal
37 tárgyalja. Paradox módon ő, a konzervatív szellem bajnoka,
38 talán a legigazibb demokrata ma íróink közül — de változat-
39 lanul irtózik a jelszavaktól, az apriorisztikus látásmódtól. Min-
40 den problémát magából a problémából igyekszik megérteni és
41 a bajokon a bajok megszüntetése által szeretne segíteni, nem a
42 világ elvi megváltása által.

43
44
45
46
47 Szekfü Gyula tudós, nem is népszerűsítő író, mégis beszélni
48 kell róla mai irodalmunk vázlatában. Egyrészt mert stílusában,
49 iróniájában, a történelmi események helyreállításában alkotó

1 weiter. Szekfü war eigentlich schon 1919 eine Stufe moderner, als Desider
2 Szabó; bereits damals repräsentierte er die neue Sachlichkeit. Auch schon der
3 gegen das Rákóczi-Buch entstandene beispiellose Aufruhr war dadurch verur-
4 sacht, daß er sachlich über solche Dinge sprach, denen man sich bis dahin nur
5 mit Ergriffenheit nähern durfte. Auch seither ist jedes seiner Werke ein Tri-
6 umph des Wahrheitsprechens auf solchen Gebieten, auf denen man vor ihm
7 nicht klar zu sehen vermochte wegen der obligatorischen Illusionen. Die Drei
8 Generationen, womit der geächtete Wissenschaftler an die Spitze der Elite ge-
9 langte, zerfetzte die Illusion bezüglich des XIX. Jahrhunderts, durch die ver-
10 stehende und nicht glorifizierende Zeichnung des ungarischen Liberalismus.

11
12
13
14 Szekfüs Objektivität hängt engstens zusammen mit einer gewissen roman-
15 tischen desillusionistischen Neigung. Er zweifelt an jeder Geschichtslehre, die
16 "übergegangen ist ins Bewußtsein der Allgemeinheit". Er liebt zu zeigen, daß
17 alles anders war als man allgemein denkt. Martinuzzi war kein schlauer Dip-
18 lomat, sondern leichtgläubiger Mensch, den jedermann ausspielte; die Katas-
19 trophe von Mohatsch stürzte das Land nicht in Trauer, sondern der Adel zog
20 mit Musik-Bandieren Zápolya entgegen, froh, daß er den deutschen König los
21 war . . . Der höchste Zauber seines scheinbar ungekünstelten, doch von
22 innerem Leben vibrierenden Stils ist jene verhaltene, trockene und überwälti-
23 gende Ironie, mit der er hinter den Phrasen die Wirklichkeit aufdeckt. Aber
24 derselbe Stil ist auch imstande, wirksamer als jedes Pathos das Ewige, das
25 Gottähnliche in der menschlichen Geschichte erahnen zu lassen.

26
27
28
29
30 Er ist unserer heutigen Literatur zusammengesetztestes Schöpfer-Individu-
31 um. Die Skepsis und Ironie hindern ihn nicht, eine gläubige Seele zu sein, auf
32 die in der ungarischen Geschichte steckenden religiösen Werte hat niemand in
33 so suggestiver Weise hingewiesen wie er. Er befindet sich in ständiger Entwick-
34 lung; neuerdings gibt er den gesellschaftlichen Problemen eine immer stär-
35kere Stimme, seine große ungarische Geschichte gräbt die Leibeigenen-Frage
36 aus dem Schweigen der Historiographie heraus und behandelt sie mit profun-
37 dem Mitgefühl und Sachlichkeit. [1940 = 0: lásd végen regiszter előtt / siehe hinten
38 vor Register.] Auf paradoxe Weise ist er, des konservativen Geistes Champion,
39 vielleicht der wahrste Demokrat unter unseren heutigen Schriftstellern -- aber
40 unverändert graust es ihn vor den Schlagwörtern, der aprioristischen Betrach-
41 tungsweise. Jedes Problem trachtet er aus dem Problem selbst zu verstehen
42 und den Übelständen möchte er durch Beendigung der Übel abhelfen, nicht
43 durch ideologische Erlösung der Welt.

44
45
46
47 Julius Szekfü ist Wissenschaftler, ist auch kein popularisierender Schrift-
48 steller, dennoch muß im Abriß unserer heutigen Literatur über ihn gesprochen
49 werden. Einesteils weil er in seinem Stil, in seiner Ironie, im Richtigstellen
50 historischer Ereignisse schöpferische

művészi értékeket valósít meg. Másrészt, mert a jó történelmi könyvnek ma legalább is akkora olvasmány-érdekessége van, mint a szépirodalmi műveknek. A Hóman Bálint és Szekfü Gyula által írt magyar történelem és még inkább a kisebb történelmi összefoglalások, mint az Asztalos-Pethő vagy az Eckhardt Ferenc-féle, példányszámban is valószínűleg felveszik a versenyt a nagy regénysikerekkel. A kor egyik jellemző vonása, hogy a tudományosság erőt vesz a szépirodalmon.

A huszas évek elején az új konzervativizmus annyi friss életlendületet foglalt magában és oly széles társadalmi rezonanciája volt, hogy időszerűnek látszott egy orgánus megteremtése, mely által az új konzervativizmus felveheti a harcot a régi progresszivizmus ellen. Így indult meg 1923-ban, Tormay Cécile szerkesztésében, a Napkelet. Mint már a címe is mutatja, a Nyugat ellentéte akart lenni célkitűzéseiben. De a gyakorlatban a Napkelet époly kevésbé zárkózott el a nyugati kultúrhatások elől, mint ahogy a Nyugat volt az otthona az előző évtizedben a legtörzsökösebb magyar íróknak, Ady Endrének és Móricz Zsigmondnak.

A Napkelet az első időkben csakugyan felvehette a versenyt a Nyugattal: különösen a kritikai és elméleti része volt értékes — de eredendő hibája volt, hogy a szépirodalom számára nem tudott olyan tehetségeket felfedezni, akik a régi Nyugat-gárdát akár csak megközelíthették volna. Az új-konzervativizmus csak az elmélet területén tudott eredményeket elérni, az alkotásban terméketlen maradt. Később a Napkelet lendülete lassan elveszett, mind kevésbé volt alkalmas arra, hogy a hanyatlásban és defenzív helyzetében is életteljesebb Nyugat versenytársa legyen. A Nyugat ebben az időben az ellenkező végletbe esett; minden számában új tehetséget fedezett fel, akiknek nagy része époly hamar eltűnt — ez is kifejezte a radikális mozgalom utócsapatának nagy bizonytalanságát.

Az új-konzervativizmus, a huszas évek központi eszméje, lassankint átalakította a közönség ízlését is. A multba-fordulás, a régi szép idők megelevenítése általános divattá lett, regény- és szinpad irodalomban egyaránt. A neo-biedermeier, most a kor uralkodó stílusa lett, még az építészet és iparművészet is ebbe az irányba orientálódott, hasonló nyugati mozgalmak hatása alatt. A neo-biedermeier irodalom keveset és csak felüle-

1 künstlerische Werte verwirklicht. Andernteils, weil das gute Geschichtsbuch
2 heute mindestens soviel Lektüre-Interessantheit hat, wie die belletristischen
3 Werke. Die von Valentin Hóman und Julius Szekü verfasste ungarische Ge-
4 schichte und noch mehr die kleineren Geschichts-Zusammenfassungen, wie
5 die von Asztalos-Pethő oder Franz Eckhardt, nehmen wahrscheinlich auch
6 nach Auflageziffern den Wettbewerb mit den großen Romanerfolgen auf. Es
7 ist eine der charakteristischen Züge der Zeit, daß die Wissenschaftlichkeit die
8 Belletristik bezwingt.

10
11 Anfang der zwanziger Jahre vereinte der neue Konservativismus soviel fri-
12 schen Lebensschwung in sich und hatte eine so breite gesellschaftliche Reso-
13 nanz, daß die Gründung eines Organs zeitgemäß erschien, durch das der neue
14 Konservativismus den Kampf gegen den alten Progressivismus aufnehmen
15 kann. So startete 1923, in der Redaktion von Cécile Tormay, der Napkelet
16 (Sonnenaufgang [=Osten]). Wie schon der Titel zeigt, wollte er der Gegensatz
17 zur [Zs.] Nyugat (=Westen) sein in seinen Zielsetzungen. Aber in der Praxis
18 verschloß sich Napkelet ebensowenig den westlichen Kultureinflüssen, wie
19 Nyugat die Heimstatt im vorangegangenen Jahrzehnt war den erbgewesenen
20 ungarischen Schriftstellern, Ander Ady und Sigmund Móricz.

22
23
24
25 Napkelet (Osten) konnte in den ersten Zeiten tatsächlich den Wettbewerb
26 aufnehmen mit Nyugat (Westen): besonders sein kritischer und theoretischer
27 Teil war wertvoll -- aber sein Erbfeind war, daß er für die Belletristik keine
28 solchen Talente zu entdecken vermochte, die der alten Nyugat-Garde auch
29 nur hätten nahen können. Der Neu-Konservativismus konnte nur auf dem Ge-
30 biet der Theorie Erfolge erreichen, im Schaffen blieb er ertraglos. Später ging
31 der Schwung Napkelets langsam verloren, immer weniger war er geeignet,
32 Konkurrent des auch im Verfall und in der defensiven Lage noch lebensvollen
33 Nyugat zu sein. Der Nyugat fiel in dieser Zeit ins andere Extrem; in jeder
34 Nummer entdeckte er ein neues Talent, deren großer Teil genauso schnell ver-
35 schwand -- auch dies drückte die große Unsicherheit der Nachhut der radika-
36 len Bewegung aus.

37
38
39
40
41 Der Neu-Konservativismus, die zentrale Idee der zwanziger Jahre, formte
42 allmählich auch den Geschmack des Publikums um. Die Hinkehr zur Vergan-
43 genheit, das Auflebenlassen der alten schönen Zeiten wurde allgemeine Mo-
44 de, in der Roman- und Bühnenliteratur gleichermaßen. Das Neo-Biedermeier
45 wurde jetzt der herrschende Stil der Zeit, selbst die Architektur und das
46 Kunstgewerbe orientierten sich in diese Richtung, unter dem Einfluß ähnli-
47 cher westlicher Bewegungen. Die Neo-Biedermeier Literatur beschäftigt sich
48 wenig und nur oberfläch-

tesen foglalkozik az új-konzervativizmus eszmei oldalával, beéri a régi szép idők ábrándos kultuszával és a jelenből csak azok a mozzanatok érdeklik, amelyek még a múltból nyulnak át napjainkba. Világnézetét egy csonka mondatba lehetne összefoglalni: „Bizony, amikor még . . .“

A huszas évek közönség-irodalma jelentelen, az égető kérdésektől struccosan elforduló, nyárspolgárian romantikus, mint a kiegyezés után volt. Nem lehet csodálni, hogy újra divatba jön minden, amit annak idején Ady és a Nyugat elavulttá tettek.

Bizonyos új népiesség is kifejlődik. Az álnépszinmű és álnépnovella álságosabb, mint valaha. Van egy időszak, amikor a Színházi Élet minden számában található egy parasztvígjáték. Ezekben a falu újra az idill hazája, ahol az emberek abból élnek, hogy még szellemesebbek, mint egy köruti kereskedőség.

A huszas évek irodalmának van két rendkívül jellegzetes negatív vonása, a kor valóság-izonyának két legerősebb megnyilatkozása. Az egyik az, hogy a nemzet élő és legnagyobb fájdalma inspirálja ugyan a történettudományokat és a publicisztikát, de nem talál méltó kifejeződésre a szépirodalomban. Az utódállamokból, Erdélyből jöttek azok a művek, melyekben az elszakadt magyarság sorsa hangot talált. Magyarországon a nemzeti fájdalom fél-írók ünnepi stilusgyakorlatává lett, az igazi írókat talán épen a tehetségtelenek lármája riasztja el ettől a témától, — de mindenesetre kiáltó példája annak, hogy a kor irodalma mennyire távol esett a kor aktualitásától.

A másik negatív vonás, hogy az ifjú nemzedék, az, amelyik ezekben az években husz és harminc év között van, nem lép fel mint új nemzedék új mondanivalóval, új formákkal, általában alig vesz részt az irodalmi életben. A huszas éveknek csak beérkezettjei vannak, nincsen avant-garde irodalma. Ez az új-konzervativizmus legfőbb diadala. Történnek ugyan kísérletek, minden évben számos új fiatal folyóirat indul meg, de rövidesen meg is szűnik, mert nemcsak a közönséget nem érdekli, de a saját munkatársait sem.

Hogy ez a nemzedék nem tudott igazi nemzedékké tömörülni, annak igen sok oka van. Az egyik az az általános irányvesztés, melyet a huszas években mindenki érzett, aki nem volt hajlandó olcsón vásárolni világnézetet. Azok a nagy társadalmi és emberalakító eszmék, melyek a Nyugat-mozgalmat éltették,

1 lich mit der ideellen Seite des Neu-Konservativismus, sie begnügt sich mit
2 dem träumerischen Kult der alten schönen Zeiten und von der Gegenwart in-
3 teressieren sie nur jene Momente, die noch aus der Vergangenheit in unsere
4 Tage herüberreichen. Ihre Weltanschauung könnte man in einem Fragment-
5 satz zusammenfassen: "Fürwahr, als man noch . . ."

6
7 Die Publikums-Literatur der zwanziger Jahre ist gegenwartslos, von den
8 brennenden Fragen straußenhaft abgewandt, spießbürgerlich romantisch, wie
9 sie es nach dem Ausgleich war. Man darf sich nicht wundern, daß erneut alles
10 in Mode kommt, was seinerzeit mit Ady und Nyugat überholt machten.

11
12 Auch gewisse neue Volkshaftigkeit entwickelt sich. Das Pseudo-Volks-
13 stück und die Pseudovolksnovelle sind unechter, denn je. Es gibt einen Zeit-
14 abschnitt, wo in jeder Nummer des Színházi Élet (Theater-Leben) ein Bauern-
15 lustspiel zu finden ist. In diesen ist das Dorf erneut die Heimat der Idylle, wo
16 die Menschen davon leben, daß sie noch geistreicher sind, als ein Handels-
17 gehilfe in der Ringstraße.

18
19 Die Literatur der zwanziger Jahre hat zwei äußerst charakteristische nega-
20 tive Züge, die zwei stärksten Manifestationen des Realitäts-Ekels der Zeit.
21 Der eine ist, daß der lebende und größte Schmerz der Nation zwar die Ge-
22 schichtswissenschaften und die Publizistik inspiriert, aber in der Belletristik
23 keinen würdigen Ausdruck findet. Aus den Nachfolgestaaten [1920 von
24 Ungarn abgetrennte Gebiete], aus Siebenbürgen kamen jene Werke, in denen
25 das Schicksal des losgerissenen Ungartums eine Stimme fand. In Ungarn wur-
26 de der nationale Schmerz zur feierlichen Stilübung von Halb-Schriftstellern,
27 die wirklichen Schriftsteller vergrämt vielleicht gerade der Lärm der Untalen-
28 tierten von diesem Thema, -- jedenfalls aber ist es schreiendes Beispiel dafür,
29 wieweit weg die Literatur der Zeit von der Aktualität der Zeit gefallen ist.

30
31
32 Der andere negative Zug ist, daß die junge Generation, jene, die in diesen
33 Jahren zwischen Zwanzig und Dreißig ist, nicht als neue Generation auftritt
34 mit neuen Aussagen, neuen Formen, allgemein sich kaum beteiligt am literari-
35 schen Leben. Die zwanziger Jahre haben nur Arrivierte, keine Avantgarde-
36 Literatur. Dies ist der höchste Triumph des Neu-Konservativismus. Es ge-
37 schehen zwar Versuche, jedes Jahr starten zahlreiche neue junge Zeitschrif-
38 ten, aber binnen kurzem gehen sie auch ein, weil sie nicht nur das Publikum
39 nicht interessieren, sondern auch die eigenen Mitarbeiter nicht.

40
41
42
43
44 Daß diese Generation sich nicht zu wirklicher Generation scharen konnte,
45 das hat sehr viele Ursachen. Die eine ist jener allgemeine Orientierungsver-
46 lust, den in den zwanziger Jahren jedermann spürte, der nicht bereit war billig
47 Weltanschauung zu kaufen. Jene großen gesellschaftlichen und menschenfor-
48 menden Ideen, welche die Nyugat-Bewegung am Leben hielten,

a gyakorlatban nem váltak be és bizonytalanokká lettek — az új konzervativizmus a gyakorlatban egy politikai csoport érdekeit szolgálta, a politikusok frázisaitól alig lehetett hozzáférni az igazi tartalomhoz és különben is egy avant-garde irodalom nem lelkesedhetik azért, hogy ne menjünk tovább. Még a franciák nagyszerű konzervatív ifjúsága, az Action Francaise mozgalma sem tud irodalmat teremteni.

A másik ok a kor valóság-iszonya és ennek következtében teljes közömbössége minden olyan irodalom iránt, mely új fényben akarta megvilágítani a kor arculatát, új szenvedésekkel akarta sajogni a régi sebeket, ami fiatal irodalom lehetett volna.

Egyébként ez a nemzedék kevésbé is érdeklődött az irodalom iránt. A huszas években az írónak nem volt már olyan méltósága, mint a Nyugat fénykorában. A megnehezült gazdasági viszonyok között csak a legnépszerűbb írók számára biztosított az irodalom emberhez méltó megélhetést. Az ifjúságot sem erkölcsi, sem anyagi ambíciók nem vonzották annyira az irodalom felé, mint az előző nemzedéket. Ehelyett a tudományos pálya vált azzá, ami azelőtt az íróé volt.

A tudományos életforma társadalmi felemelkedése elsősorban Klebelsberg Kunó gróf kultúrpolitikájának az eredménye volt. A vidéki egyetemek és az új tudományos intézmények új érvényesülési lehetőségeket nyújtottak, az állami támogatásban részesülő nagyszabású tudományos kiadványok és folyóiratok rendkívül megkönnyítették a tudományos termelést. Klebelsberg idejében könnyebb volt egy tudományos cikket elhelyezni, mint egy novellát vagy egy verset. De legfőképpen a külföldi ösztöndíjak jegyezték el az ifjúságot a tudományos érdeklődés számára. Az ifjú nemzedék élitejét talán épen ez a külföldi peregrináció formálta legerősebben, mint egykor a protestáns lelkész-nemzedékeket. Az új emberek külföldről olyanfajta válságban érkeztek haza, mint egykor Bessenyei: sokkal európaibbak voltak, mint apáik és nagyapáik, és mikor Páris, Berlin, London vagy Róma nagyobb vonalaihoz szokott szemmel hazatértek, lesújtva vagy unatkozó közönnel szemlélték az itthoni biedermeieres, mindinkább elvidékiesedő, gyalogjáró irodalmat. Ebből a lethargiából csak napjainkban kezdenek felébredni és most kezdik csiráztatni a külföldről hozott magvakat.

1 bewährten sich in der Praxis nicht und wurden unsicher -- der neue Konser-
2 vativismus diente in der Praxis den Interessen einer politischen Gruppe, vor
3 den Phrasen der Politiker konnte man kaum an den wirklichen Inhalt heran
4 und auch ansonsten kann sich eine Avantgarde-Literatur nicht dafür begeis-
5 tern, daß wir nicht weiter gehen sollen. Nicht einmal die großartige konser-
6 vative Jugend der Franzosen, die Action Francaise-Bewegung kann Literatur
7 erschaffen.
8
9

10 Die andere Ursache ist der Realitäts-Ekel der Zeit und infolge dessen ihre
11 völlige Gleichgültigkeit gegen jede solche Literatur, die das Antlitz der Zeit in
12 neuem Licht beleuchten wollte, mit neuen Leiden reizen wollte die alten
13 Wunden, was junge Literatur hätte sein können.
14
15

16 Im übrigen interessierte sich diese Generation auch wenig für die Literatur.
17 In den zwanziger Jahren besaß der Schriftsteller keine solche Würde mehr,
18 wie in der Nyugat Glanzzeit. Unter den erschwerten wirtschaftlichen Verhält-
19 nissen sicherte die Literatur nur den volkstümlichsten Schriftstellern men-
20 schenwürdiges Auskommen. Die Jugend zogen weder moralische noch mate-
21 rielle Ambitionen sosehr zur Literatur, wie die vorherige Generation. Statt
22 dessen wurde die wissenschaftliche Laufbahn das, was vorher die des Schrift-
23 stellers war.
24
25

26 Der gesellschaftliche Aufstieg der wissenschaftlichen Lebensform war in
27 erster Linie das Ergebnis der Kulturpolitik Graf Kuno [Konrad] Klebels-
28 bergs. Die Universitäten in der Provinz und die neuen wissenschaftlichen In-
29 stitutionen boten neue Möglichkeiten des Vorwärtkommens, die staatliche
30 Förderung genießenden großangelegten wissenschaftlichen Publikationen und
31 Zeitschriften erleichterten die wissenschaftliche Produktion ungemein. Zu
32 Klebelsbergs Zeit war es leichter, einen wissenschaftlichen Artikel zu platzie-
33 ren, als eine Novelle oder ein Gedicht. Doch hauptsächlich die Auslandssti-
34 pendien verlobten die Jugend für das wissenschaftliche Interesse. Die Elite
35 der jungen Generation formte vielleicht gerade diese ausländische Peregrina-
36 tion am stärksten, wie einst die protestantischen Seelsorger-Generationen. Die
37 neuen Menschen kamen aus dem Ausland in ähnlicher Krise heim, wie
38 einstmals Bessenyei: sie waren viel europäischer, als ihre Väter und Großvä-
39 ter, und wenn sie mit an größere Linien von Paris, Berlin, London oder Rom
40 gewöhnten Augen heimkehrten, betrachteten sie niedergeschlagen oder mit
41 gelangweilter Gleichgültigkeit die heimische biedermeierische, zunehmend
42 verprovinzialisierende, Fußgänger-Literatur. Aus dieser Lethargie beginnen
43 sie erst in unseren Tagen zu erwachen und beginnen jetzt die aus dem
44 Ausland gebrachten Samen zum Keimen zu bringen.
45

2. Keresztmetszet.

Az irodalom társadalmi és gazdasági helyzete a huszas évektől kezdve egészen más, mint a Nyugat fénykorában volt. A kilencszázötven évek irodalma, még az olcsó irodalom is, egy kisszámú, de nagyon jómódú, sokat és szenvedélyesen olvasó polgári réteghez fordult, mely az önmaga érvényesülését valamilyen összefüggésben látta kedvenc íróinak az érvényesülésével és olyan lelkesedéssel állt mögöttük, mint a hatvanas évek magyarja Arany és Gyulai mögött. Ez a polgári osztály ma már nincsen: kihalt, kiöregedett, tönkrement, elfásult, más gondja van, mint az irodalom. Az irodalmi-sznob apák fiai reakcióképpen ellensznobizmusba estek, bridgeznek, sportolnak, és illendőnek találják a könyv szagától is iszonyodni.

Közben azonban akcióba lépett egy másik polgári réteg, a kispolgárság széles tömegei, melyek azelőtt alatta voltak az irodalmiságnak. Most az általános nyomor denivelláló hatása következtében egy réteggel feljebb kerültek. Az olvasók száma rendkívül megnövekedett. A könyv a legolcsóbb szórakozás. A kis Magyarország könyvtermelése sokkal nagyobb lett, mint Nagy-Magyarorszáé volt. Ma Magyarország a leginkább könyvolvasó országok közé tartozik.

Csak hogy ez a széles olvasóréteg minden irodalmi iskolázás, minden veleszületett ízlés és mélyebb érdeklődés nélkül lett hirtelen irodalmi tényezővé. Árban és értékben egyaránt csak a legolcsóbb irodalom érdekli. Korunk a filléres intelligencia kora. A kiadók kénytelenek alkalmazkodni a fogyasztók igényeihez, sőt valami gazdasági törvény értelmében még tovább mennek az igények leszállításában: a közönségnek nincs érteke az értékek iránt és a kiadók előzékenyen abszolút értéktelenséggel szolgálják ki. Az élité-közönség pedig nem olvashatván más könyvet, mint ami van, lassankint hozzáidomul az alacsonyabb ízléshez.

Ez az egyik irodalom, az alulról felfelé determinált irodalom. Van azonban egy másik, felülről lefelé determinált irodalom. Ennek az irodalomnak az anyagi alapját a hivatalos támogatás adja meg, melyben különböző intézmények részesítik. Így keletkezik egy olyan irodalom, mely független a közönségtől. Ennek az irodalomnak az eredendő hibája az, hogy hiány-

2. Querschnitt.

Die gesellschaftliche und wirtschaftliche Lage der Literatur ist angefangen von den zwanziger Jahren ganz anders, als sie in der Nyugat [Zs. Westen] Glanzzeit war. Die Literatur der neunhundertzehner Jahre, selbst die billige Literatur, wandte sich an eine zahlenmäßig kleine, aber sehr wohlhabende, viel und leidenschaftlich lesende bürgerliche Schicht, die ihre Selbstverwirklichung irgendwie im Zusammenhang sah mit dem Erfolg ihrer Lieblingsautoren und mit solcher Begeisterung hinter ihnen stand, wie der Ungar der sechziger Jahre hinter Arany und Gyulai. Diese bürgerliche Klasse gibt es heute nicht mehr: sie ist ausgestorben, überaltert, ruiniert, abgestumpft, hat andere Sorgen, als die Literatur. Die Söhne der literar-snobistischen Väter fielen als Reaktion in einen Gegensnobismus, sie spielen Bridge, treiben Sport, und halten es für geziemend auch vor dem Geruch von Büchern sich zu grausen.

Mittlerweile jedoch trat eine andere bürgerliche Schicht in Aktion, die breiten Massen des Kleinbürgertums, die vorher unterhalb des Literaturtums waren. Jetzt gelangten sie infolge der denivellierenden Wirkung des allgemeinen Elends eine Schicht höher. Die Zahl der Leser wuchs außerordentlich. Das Buch ist die billigste Zerstreuung. Die Buchproduktion des kleinen Ungarns wurde viel größer, als es die Groß-Ungarns war. Ungarn gehört zu den am meisten bücherlesenden Ländern.

Nur wurde diese breite Leserschicht ohne jede literarische Schulung, ohne jeden angeborenen Geschmack und ohne tieferes Interesse plötzlich zum literarischen Faktor. Preislich und wertmäßig gleichermaßen interessiert sie nur die billigste Literatur. Unser Zeitalter ist die Ära der Pfennig-Intelligenz. Die Verleger sind gezwungen, sich den Ansprüchen der Verbraucher anzupassen, ja sie gehen im Sinne irgendeines wirtschaftlichen Gesetzes sogar noch weiter in der Herabsetzung der Ansprüche: das Publikum hat kein Gefühl für die Werte und die Verleger bedienen es zuvorkommend mit dem absolut Wertlosen. Das Elite-Publikum wiederum, das keine anderen Bücher lesen kann als die vorhandenen, paßt sich allmählich dem niedrigeren Geschmack an.

Dies ist die eine Literatur, die von unten nach oben determinierte Literatur. Es gibt jedoch eine andere, von oben nach unten determinierte Literatur. Dieser Literatur materielle Grundlage liefert die offizielle Unterstützung, die ihr verschiedene Institutionen gewähren. Solcherart entsteht eine Literatur, die unabhängig ist vom Publikum. Dieser Literatur Erbsünde ist, es fehlt

zik belőle a másik irodalom hibája: senkit sem érdekel, légüres térben mozog, nem elégit ki őszinte szükségleteket és nem tartozik a kor eleven erői közé.

Titokban és szórványosan létezik egy harmadik irodalom is, mely még mindig a most már katakombá-életet élő élitehez fordul és igyekszik a mostoha körülmények dacára, az anyagi és erkölcsi elismerés szükségébe aszketikusan beletörődve, tiszta és öncélú művészetet alkotni. Elsősorban a régi nagyok: Babits, Móricz, Kosztolányi, Kassák, és mögöttük az új-intellektualista fiatalok és az új Erdély.

A régi nagy irodalomápoló intézmények szerepe ebben a korban elenyészően kicsi. Az akadémia hatásköre a tudományos életre korlátozódott, szerepe ott is elenyésző az egyetemek mellett. Irodalmi működése abból áll, hogy a Vojnits-díj kiosztása alkalmából megfeddi a szinpadi szerzőket, akik nem érdeklődtek véleménye iránt. A Kisfaludy-társaság mumiaszerűségén nem segített az sem, hogy Hevesi Sándort, Sík Sándort és hosszas, nevetséges harcok után végre-végre Babits Mihályt is tagjai közé választotta. A Petőfi-társaság még ekkora mozgalmaságig sem tud eljutni.

Annál nagyobb szerepet játszik a kor magasabb szellemi életében a tudományosság állami megszervezése. A szellemtudományok újjáéledése a pozitivizmus sorvasztó kora után, a történelem Hóman és Szekfű által vezetett átalakulása és az irodalom- és művészettörténetben a szellemtörténeti irány diadala mind az államilag támogatott intézmények által valósult meg. Az irodalomtudomány és szellemtörténet szempontjából döntő fontosságú a pécsi egyetemen összefüggő Minerva folyóirat. Előkelően tartózkodó, de tudományosan nagyvonalú vezetés mellett a lap a szellemtörténeti módszert lassan olyan általános diadalra vitte, hogy ma már egykori ellenfelei, az idősebb tudósok, mind azon vitatkoznak, hogy melyikük találta fel a szellemtörténetet. A másik két vidéki egyetem is kivette a részét a tudományos szellem és az irodalmi kutatás megújításából: Szegeden a Széphalom, Debrecenben a Debreceni Szemle. A vidéki egyetemeken az ifjúság is tevékenyebb és vállalkozóbb szellemű: különösen a szegedi egyetemi ifjúság tett érdekes kísérleteket az irodalom és a szociográfiai tanulmányok terén.

A baloldali, nem-hivatalos tudományosság és irodalomszem-

1 aus ihr der Fehler der anderen Literatur: niemanden interessiert sie, sie bewegt
2 sich im luftleeren Raum, befriedigt keine aufrichtigen Bedürfnisse und gehört
3 nicht zu den lebendigen Kräften der Zeit.
4

5 Insgeheim und vereinzelt existiert auch eine dritte Literatur, die sich noch
6 immer an die jetzt bereits ein Katakomben-Leben lebende Elite wendet und
7 versucht trotz der widrigen Umstände, in die Dürftigkeit der materiellen und
8 moralischen Anerkennung sich asketisch fügend, reine und selbstbezweckte
9 Kunst zu schaffen. In erster Linie die alten Großen: Babits, Móricz, Kosztolányi,
10 Kassák, und dahinter die neu-intellektualistischen Jungen und das neue
11 Siebenbürgen.

12
13
14 Die Rolle der alten großen literaturpflegenden Institutionen in dieser Zeit
15 ist verschwindend klein. Der Wirkungskreis der Akademie hat sich auf das
16 wissenschaftliche Leben beschränkt. [1940 =0: lásd végen regiszter előtt /siehe
17 hinten vor Register.] Seine Rolle ist auch dort verschwindend gering neben den
18 Universitäten. Seine literarische Funktion besteht darin, daß sie aus Anlaß der
19 Vergabe des Vojnits-Preises die Bühnen-Autoren rügt. Der Mumienhaftigkeit
20 der Kisfaludy-Gesellschaft half auch das nicht, daß sie Alexander Hevesi,
21 Alexander Sík und nach langwierigen, lächerlichen Kämpfen endlich-endlich
22 auch Michael Babits zu ihren Mitgliedern wählte. Die Petőfi-Gesellschaft
23 kann nicht einmal zu soviel Beweglichkeit gelangen.
24
25
26

27 Eine um so größere Rolle spielt im höheren geistigen Leben der Zeit die
28 staatliche Organisation der Wissenschaftlichkeit. Die Neubelebung der Geisteswissenschaften nach der verdorrenden Periode des Positivismus, die von Hóman und Szekfű geleitete Umgestaltung der Geschichte und in der Literatur- und Kunstgeschichte der Triumph der geistesgeschichtlichen Richtung sind alle durch die staatlich unterstützten Institutionen verwirklicht worden. Vom Blickpunkt der Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte ist die mit der Fünfkirchener Universität zusammenhängende Zeitschrift Minerva von entscheidender Wichtigkeit. Bei vornehm zurückhaltender, aber wissenschaftlich großzügiger Leitung führte das Blatt die geisteswissenschaftliche Methode langsam zu solch allgemeinem Triumph, daß heute bereits seine einstigen Gegner, die älteren Wissenschaftler, alle darüber streiten, wer von ihnen die Geistesgeschichte erfunden hat. Die anderen zwei Provinz-Universitäten nahmen ebenfalls ihren Anteil an der Erneuerung des wissenschaftlichen Geistes und der literarischen Forschung: in Szegedin die Széphalom [Zs. Schönhügel], in Debreczin die Debrecziner Revue. An den ländlichen-Universitäten ist auch die Jugend aktiver und unternehmerischeren Geistes: besonders die Szegediner universitäre Jugend machte interessante Versuche auf dem Gebiet der Literatur und der soziographischen Studien.
46
47
48
49
50

Der linksgerichteten, nicht-offiziellen Wissenschaftlichkeit und Literaturbe

lélet egyetlen orgánuma a Századunk, a polgári radikalizmus bátor folytatója a nem-kedvező korban.

Subvencionált és közönség által fenntartott irodalom közt középhelyet foglal el a Magyar Szemle, az európai nivóju újkonzervativizmus orgánuma. Ez a folyóirat, mint a Nyugat, még mindig egy élite-közönséghez fordul. Közönsége számban eléggé tekintélyes, de rendkívül jellemző, hogy ez a folyóirat, a komoly felelősségteljes állásban levő emberek lapja, irodalmi kérdésekkel csak kis mértékben foglalkozik. Irodalomszemléleti állásfoglalása nincsen — egyszerűen teret enged a szakértők véleménynyilvánításainak. Az irodalom középpontiségének a kora lejárt; bár lehet, hogy a leányzó csak alszik...

A legfontosabb irodalmi folyóirat, a Nyugat, szintén középhelyen áll subvencionált és közönség-irodalom között. 1929-ben, Osvát Ernő tragikus halála után a folyóirat Babits Mihálynak és Móricz Zsigmondnak, majd csak Babitsnak a tulajdonába került, addigi főszerkesztőjének, Ignotusnak a neve eltűnt a címlapról és ezzel a Nyugat végleg szakított kezdeteinek polgári radikális hagyományaival. Világszemléletét és társadalmi állásfoglalását azóta nagyon nehéz megállapítani. Móricz és a Nyugat fiataljai, bizonyos agrárszocialista színt visznek bele, de nem annyira, hogy a lap szellemét irányítanák. Az osváti szabadságkultusz és felfedező vágy kora is lejárt, a Nyugat írói állandó és kipróbált kör tagjaiból kerülnek ki, merész szélsőségeket és fiatalos kezdeményeket kiküszöböl a lap habozó higgadtsága.

A Nyugattal összefüggésben kell megemlékeznünk a Baumgarten-díjról is. Baumgarten Ferenc Ferdinánd egy pesti bérházának a jövedelmét végrendeletileg magyar írók támogatására hagyományozta, azzal a kissé bizonytalan kikötéssel, hogy a díjban csak olyan írók részesedhetnek, akik hívek maradtak elveikhez. A díjban részesedőket évente Babits Mihály jelöli ki, mint a Baumgarten-díj kurátora. Mellette működik egy általa kijelölt tanácsadó-testület, melynek azonban csak tanácsadási joga van. A díj kiosztása a kultuszminisztérium jóváhagyásától is függ, ezen a réven minden évben egy-két fiatal tudós is részesül Baumgarten-díjban, a többi díjazott a Nyugat köreiből kerül ki. A kurátorság által Babits Mihály kezébe olyan hatalom tétezt le, amilyenre a magyar irodalmi életben még nem volt példa.

A vallási élet megújulása a huszas évek elején magával

1 trachtung einziges Organ ist Századunk (Unser Jahrhundert), die mutige
2 Fortsetzerin des bürgerlichen Radikalismus in der nicht-günstigen Zeit.
3

4 Eine Mittelstellung zwischen subventionierter und vom Publikum unter-
5 haltener Literatur nimmt Magyar Szemle (Ungarische Revue) ein, das Organ
6 des Neu-Konservativismus auf europäischem Niveau. Diese Zeitschrift, wie
7 Nyugat (Westen) wendet sich noch immer an ein Elite-Publikum. Ihr Publi-
8 kum ist zahlenmäßig genug ansehnlich, aber es ist außerordentlich bezeich-
9 nend, daß diese Zeitschrift, das Blatt der [1940: lásd végen regiszter előtt / siehe
10 hinten vor Register] Menschen in ernsthaft verantwortlichen Stellungen, sich nur
11 in kleinem Maß mit literarischen Fragen beschäftigt. Literaturanschauungs-
12 mäßige Stellungnahme hat sie nicht --. läßt einfach den Meinungsäußerungen
13 der Fachleute Raum. Die Ära der Zentralität der Literatur ist vorbei; obwohl
14 es möglich ist, daß die Maid nur schläft . . .

15
16
17 Die wichtigste literarische Zeitschrift, die Nyugat (Westen), steht gleich-
18 falls auf Mittelstelle zwischen subventionierter und Publikums-Literatur.
19 1929, nach Ernst Osváts tragischem Tod gelangte die Zeitschrift in den Besitz
20 Michael Babits' und Sigmund Móricz', dann nur in Babits', ihres bis dahin
21 Chefredakteurs, Ignotus' Name verschwand vom Titelblatt und damit brach
22 die Nyugat endgültig mit ihrer Anfänge bürgerlich radikalen Überlieferungen.
23 Ihre Weltanschauung und gesellschaftliche Stellungnahme ist seither sehr
24 schwer festzustellen. Móricz und die Jungen der Nyugat, tragen eine gewisse
25 agrarsozialistische Farbe hinein, aber nicht soweit, daß sie des Blattes Geist
26 dirigieren würden. Die Ära Osvátschen Freiheitskultes und entdeckender
27 Sehnsucht ist vorbei, der Nyugat Schreiber kommen aus Mitgliedern ständi-
28 gen und erprobten Kreises, kühne Extremheiten und jugendhafte Initiativen
29 grenzt des Blattes zögernde Bedächtigkeit aus.
30
31

32
33 Im Zusammenhang mit Nyugat müssen wir auch des Baumgarten-Preises
34 gedenkenranz. Franz Ferdinand Baumgarten vermachte testamentarisch den
35 Ertrag eines seiner Pester Mietshäuser für die Unterstützung ungarischer
36 Schriftsteller, mit der etwas unbestimmten Auflage, daß am Preis nur solche
37 Schriftsteller teilhaben können, die ihren Prinzipien treu geblieben sind. Die
38 Preisträger werden jährlich von Michael Babits bestimmt, dem Kurator des
39 Baumgarten-Preises. [1940 = 0: lásd végen regiszter előtt / siehe hinten vor Register.]
40 Neben ihm wirkt ein von ihm bestimmtes Beratungs-Komitee, das aber nur
41 beratendes Recht hat. Die Vergabe des Preises hängt auch von der Zustim-
42 mung des Kultusministeriums ab, dadurch sind jedes Jahr auch ein-zwei junge
43 Wissenschaftler des Baumgarten-Preises teilhaftig, die übrigen Preisempfan-
44 ger gehen aus den Kreisen der Nyugat hervor. Durch das Kuratoriat ist in Mi-
45 chael Babits' Hand solche Macht gegeben, wofür es im ungarischen literari-
46 schen Leben noch kein Beispiel gab.
47
48

49 Des religiösen Lebens Erneuerung Anfang der zwanziger Jahre bracht mit

hozta a katolikus-protestáns ellentét elmélyülését. Az egyes egyházak belső élete gyorsabb ritmust kapott, az egyházak által támogatott sajtó-organumok élénk részt vesznek a szellemi és irodalmi életben. A katolikus tudósvilág külön akadémiaiba szervezkedett, a Szent István Akadémiába. A jezsuiták folyóiratának, a Magyar Kultúrának, van a legtöbb előfizetője jobb folyóirataink közül. Harcos különvéleménye az irodalom és társadalom eseményeiről többnyire nagyon érdekes és meglepő. Legújabbán a katolikus egyetemi ifjúság avant-garde folyóiratot indított Korunk Szava címen.

A református szellem orgánuma a Protestáns Szemle. Ez a folyóirat elsőrangú könyvismertetéseivel tűnik ki.

A fiatal nemzedék legérdekesebb folyóirat kísérlete a Tanu, melyet szerkesztője, Németh László, egymaga ír. Elterjedése és hatása mutatja, mekkora szükség van az elfogulatlan és merész kritika hangjaira.

Nagyon fontos még mindig a színház, a rendkívül rossz konjunktura dacára még mindig ez nyújt legtöbb jövedelmet az íróknak. A színpadon a huszas években a hagyományos francia vigjátékstílus mellett a neo-biedermeier uralkodik. Egyébként a mai színpad még kevésbé szócsove a kor problémáinak, mint az azelőtti volt. Formai újítás magyar színpadon alig történt és az is megbukott. Pedig a közönség nem teljesen érzéketlen az irodalom iránt, mutatja egy-két külföldi komoly darabnak a sikere.

A huszas évektől kezdve az irodalomnak egy újabb megjelenési formája van, az élszóbeli irodalom újjáéledt a rádióban. A magyar rádió nem zárkózik el mereven a magasabb irodalom elől, bár általában a legegyszerűbb igényekhez alkalmazkodik.

A legelterjedtebb folyóirat a Színházi Élet. A színházi érdeklődés a huszas évek folyamán erősen hanyatlott és a Színházi Élet, hogy olvasóit megtartsa, lassankint mindent bekapcsolt tárgykörébe, ami a közönséget érdekli, a mozit, a sportokat, a társaságbeli pletykát és a bridget. Még az irodalomnak is jut hely hasábjain — novelláit a legnépszerűbb szerzőkkel iratja és közli az elbadott szindarabok szövegét. A Színházi Élet tájékoztat a legpontosabban arról, hogy mi megy végbe a felületen, mivel ütök az emberek agyon az idejüket, azok a szélesebb

sich die Vertiefung des katholisch-protestantischen Gegensatzes. Das innere Leben der einzelnen Kirchen erhielt schnelleren Rhythmus, die von den Kirchen unterstützten Presseorgane nehmen lebhaften Anteil am geistigen und literarischen Leben. Die katholische Gelehrtenwelt organisierte sich in einer extra Akademie, der Sankt-Stephans-Akademie. Die Zeitschrift der Jesuiten, die (Ungarische Kultur), hat unter unseren besseren Zeitschriften die meisten Abonnenten. Ihre kämpferische Sondermeinung von den Ereignissen der Literatur und Gesellschaft ist zumeist sehr interessant und überraschend. Neuestens hat die Avantgarde der katholischen universitären Jugend ein Wochenblatt gestartet mit dem Titel Korunk Szava (Wort unserer Zeit), aus dem in unseren Tagen die Új Kor (Neues Zeitalter) ausschied. Das Új-Kor-Lager redigiert die überaus hoch niveauiche Vigilia, die vierteljährlich erscheint

Das Organ des protestantischen Geistes ist die (Protestantische Revue). Diese Zeitschrift ragt mit ihren erstrangigen Buchbesprechungen hervor.

Das interessanteste Zeitschrift-Experiment der jungen Generation ist Tanu (Zeuge), die ihr Redakteur, Ladislaus Németh, alleine schreibt. Ihre Verbreitung und Wirkung zeigt, wie nötig die Stimmen unvoreingenommener und kühner Kritik sind. [+ 1940: N. kezdeményezésére alakult meg a Válasz c. folyóirat is. /Auf N's Initiative wurde auch die Zs. Válasz (Antwort) gegründet.]

Sehr wichtig ist noch immer das Theater, trotz der außerordentlich schlechten Konjunktur bietet noch immer dies das meiste Einkommen dem Schreiber. Auf der Bühne herrscht in den zwanziger Jahren neben dem traditionellen französischen Lustspielstil das Neo-Biedermeier. Übrigens ist die heutige Bühne noch weniger Sprachrohr für die Probleme der Zeit, als es die davorige war. Formale Neuerung ist auf der ungarischen Bühne kaum geschehen und auch die schlug fehl. Wiewohl das Publikum nicht völlig gefühllos gegenüber der Literatur ist, das zeigt der Erfolg von ein-zwei ausländischen ersten Stücken.

Seit den zwanziger Jahren hat die Literatur eine neuere Erscheinungsform, die gesprochene Literatur ist im Rundfunk wiedererstanden. Das ungarische Radio verschließt sich nicht steif vor der höheren Literatur, obwohl es sich im allgemeinen den einfachsten Ansprüchen anpaßt. [1940 =0: A magyar . . . alkalmazkodik. /Das ungarische . . . anpaßt.]

Die am meisten verbreitete Zeitschrift ist (Theater-Leben). Das Theater-Interesse schwand im Lauf der zwanziger Jahre stark und (Theater-Leben), um seine Leser zu behalten, knüpfte allmählich alles in seinen Themenkreis hinein, was das Publikum interessiert, das Kino, die Sportarten, den gesellschaftsinternen Klatsch und das Bridge. Sogar für die Literatur langt Platz in ihren Spalten -- ihre Novellen läßt sie von den volkstümlichsten Verfassern schreiben und veröffentlicht den Text der aufgeführten Bühnenstücke. Das (Theater-Leben) informiert am genauesten darüber, was an der Oberfläche vor sich geht, womit die Leute ihre Zeit totschiagen, jene breiteren

rétegek, melyek nem élnek, csak az idejüket töltik. Az uniformizált szellemesség, az uniformizált élvezetek, az uniformizált emberlélek, ami századunk legnagyobb gazdasági vívmánya, legtisztábban benne jut kifejezésre.

Az angol és amerikai kapitalizmus elérte azt, hogy amint sikerült közös nevezőre hoznia az emberek gallér- és kalapigényeit és így a kisipar munkáját feleslegessé tette a gyári tömegtermelés mellett, a mozi és az olcsó irodalom által sikerült egységesítenie azokat a lelki izgamakat is, melyeket az átlagember a művészettől elvár. A magyar lélek hosszú ideig ellenállt a képzelet standardizálásának, de végre is a szegénység, „a kultúr igények leépítése“, meghódolásra kényszerítette. Ma már nálunk is, mint külföldön, a nagyközönség lelki igényeit a filléres regényirodalom elégíti ki. A Pesti Hírlap sárga könyvei indították meg a lavinát — kétórás szórakozást nyújtottak és alig kerültek többre, mint egy villamos-átszállójegy. Azóta már tíz fillérért is garantált izgalomban lehet részesülni.

3. Az utódállamok magyar irodalma.

A trianoni határok által keletkezett új nemzetkép a magyar irodalom szerkezetét is átalakította. Az új helyzet következményeképpen az eddig egy-középpontu magyar irodalom helyett több magyar irodalom van kifejlődőben és ezek közül az irodalmak közül az egyik, az erdélyi, nem egészen másfél évtized alatt annyira kivirágzott, hogy az összmagyarság irodalmi életére is visszahat.

Legkevésbé fejlődött ki önálló magyar szellemi élet a Délvidéken, a trianoni béke által Jugoszláviához csatolt területeken. Ezeknek a részeknek nem voltak önálló magyar kulturális hagyományai és a magyar lakosság politikai, társadalmi és gazdasági helyzete kevésbé kedvez az irodalmi életnek. Az a kevés, ami ilyen irányban történt, mind a fiatalon meghalt Szenteleky Kornél nevéhez fűződik. Ő alapította a Kalangya folyóiratot; eköré a folyóirat köré gyűl az ottani irodalmi élet.

Hogy a szlovenszkói magyar irodalom mindmáig annyira megszervezetlen, annak részben a politikai kétfelébűzés az oka, rész-

1 Schichten, die nicht leben, verbringen nur ihre Zeit. Der uniforme Esprit, die
2 uniformen Genüsse, die uniforme Menschenseele, was die größte wirtschaftliche
3 Errungenschaft unseres Jahrhunderts ist, gelangt am reinsten in ihr zum
4 Ausdruck.

5
6 Der englische und amerikanische Kapitalismus hat das erreicht, daß wie es
7 ihm gelungen ist auf gemeinsamen Nenner zu bringen die Kragen- und Hut-
8 ansprüche der Leute und er so die Arbeit der Kleinindustrie überflüssig
9 machte neben der industriellen Massenproduktion, durch das Kino und die
10 billige Literatur auch jene seelischen Aufregungen zu vereinheitlichen, die der
11 Durchschnittsmensch von der Kunst erwartet. Die ungarische Seele wider-
12 stand lange Zeit der Standardisierung der Fantasie, doch schließlich zwang
13 die Armut, der "Abbau der Kulturansprüche" sie zur Unterwerfung. Heute be-
14 friedigt auch schon bei uns, wie im Ausland, die Groschenroman-Literatur
15 die seelischen Ansprüche des großen Publikums. Die gelben Bücher des
16 (Pester Nachrichtenblatts) lösten die Lawine aus -- sie boten zweistündige
17 Unterhaltung und kosteten kaum mehr, als eine Straßenbahn-Umsteigekarte.
18 Seither kann man auch schon für zehn Fillér [von Heller = 1/100. des „klin-
19 genden“ Pengő] garantierter Spannung teilhaftig werden.

3. Die ungarische Literatur der Nachfolgestaaten.

20
21
22
23
24
25
26
27
28 Das durch die Trianoner Grenzen [1920] entstandene neue Nationalbild
29 gestaltete auch die Struktur der ungarischen Literatur um. Als Folge der neuen
30 Situation bilden sich statt der bislang ein-zentrierten ungarischen Literatur
31 mehrere ungarische Literaturen heraus und unter diesen Literaturen ist die
32 eine, die siebenbürgische, in nicht ganz anderthalb Jahrzehnten derart auf-
33 geblüht, daß sie aufs literarische Leben auch des Gesamtungartums zurück-
34 wirkt.

35
36
37 Am wenigsten entwickelte sich ein selbständiges ungarisches Geistesleben
38 im Südgau [Südungarn], in den durch den Frieden von Trianon [>194 /3] an
39 Jugoslawien angeschlossenen Gebieten. Diese Gebiete hatten keine eigenstän-
40 dige ungarische Kulturtradition und die politische, gesellschaftliche und wirt-
41 schaftliche Lage der ungarischen Bevölkerung ist dem literarischen Leben
42 wenig günstig. Das Wenige, was in solcher Richtung geschehen ist, knüpft al-
43 les an den Namen des jung gestorbenen Kornel Szenteleky. Er gründete die
44 Zeitschrift (Heu-Mandel); um diese Zeitschrift schart sich das dortige literari-
45 sche Leben.

46
47 Daß die Slowenskoer [=Slowakei] ungarische Literatur bis heute so
48 unorganisiert ist, das hat teils in der politischen Zweispaltung seine Ursache,

ben az ottani hatóságok magatartása a magyar kulturális megmozdulásokkal szemben. Az esztendőik folyamán számos kísérlet történt, hogy orgánomot teremtsenek a Felvidék magyar íróinak, de mindegyik rövid idő múlva megszűnt a közönség részvétlensége miatt. Leghosszabb, de bizonytalan élete a Magyar Írásnak van Kassán. Ezeknél a folyóiratoknál hatékonyabban szolgálják a magyar irodalmat a magyar napilapok, elsősorban a Prágai Magyar Hírlap, és a Kassai Napló. Mindkét lapnak van irodalmi melléklete. A magyarnyelvű könyvkiadást a Felvidék számára a berlini Voggenreiter Verlag indította meg, később a Kazinczy Társaság vette át ezt a feladatot.

Erdély magyarságát a nagy változás nem érte belsőleg teljesen készületlenül. Erdély hajdani önállóságának a hagyománya nem veszett ki a lelkekből a XIX. század folyamán sem, hiába siettek legnagyobb fiai, Jósika óta, mind a magyar szellemiség ekkor nagy tűzhelyére, Pestre, Erdély volt az egyedüli része az országnak, amely sosem vált teljesen „vidékké”. Szellemi elevenesség, közvetlen kapcsolat Európával, viszonylagos baloldaliság a politikában, és a különjellel büszke tudata: ezek voltak azok a vonások, melyeket Erdély nagy multjából féltékenyen őrzött és amelyek megóvták a provincializmustól.

Mikor Erdélyben az emberek a politikai változás utáni alélt-ságból újra ember-magukra eszméltek, mikor tagjaikat megtapogatva csodálkozva érezték, hogy még élnek, és mikor minden illúzió eloszoltán nyilvánvalóvá lett, hogy ezentúl másképp élnek, egységesen átlátták, hogy csak a hajdani szellemi önállóság feltámasztása által menthetik meg magyar lelküket. Az évszázadok óta alvó erdélyi különység újra felébredt — most már nem mint játékos székely dac és a rész gőgje az egészszel szemben, hanem mint az élet egyetlen lehetősége. Az erdélyi magyarság élete attól függött, tud-e Erdély az anyaországtól függetlenül, a maga erdélyi módján magyar lenni. Néhány év felmozdulása bebizonyította, hogy tud, és hogy még nagy mondanivalói vannak az egész magyarság számára.

Az első teendő volt: bebizonyítani, legfőképpen elcsüggedő önmaguknak, hogy lehet és hogy van erdélyi irodalom. Ilymódon Kazinczy napjainak célkitűzési támadtak fel: idegenek és közönyösök éjszakájában kétségbeesett mágiával felkelteni a

1 teils im Verhalten der dortigen Behörden gegenüber den ungarischen kultu-
2 rellen Regungen. Im Lauf der Jahre geschahen zahlreiche Versuche, um ein
3 Organ zu schaffen für für die ungarischen Schriftsteller des Obergaus (ehem
4 Nordungarn), aber jedes davon ging nach einer Weile ein wegen der Teil-
5 nahmslosigkeit des Publikums. Längstes, jedoch unsicher Leben hat
6 (Ungarisches Schreiben) in Kaschau. Wirkungsvoller als diese Zeitschriften
7 dienen der ungarischen Literatur die ungarischen Tageszeitungen, in erster Li-
8 nie das (Prager Ungarische Nachrichtenblatt) und (Kaschauer Tagebuch).
9 Beide Blätter haben Literaturbeilage. Die Herausgabe ungarischsprachiger
10 Bücher für den Obergau [s.o.] begann der Berliner Verlag Voggenreiter, spä-
11 ter übernahm die Kazinczy-Gesellschaft diese Aufgabe.

12
13
14
15 Siebenbürgens Ungartum traf die große Veränderung innerlich nicht völlig
16 unvorbereitet. Die Tradition der einstigen Selbständigkeit Siebenbürgens ging
17 auch im Verlauf des XIX. Jahrhunderts nicht aus den Seelen verloren, um-
18 sonst eilten seine größten Söhne, seit Jósika, alle zur damals größten Feuer-
19 stätte des ungarischen Geistes, nach Pest. Siebenbürgen war der alleinige Teil
20 des Landes, das niemals völlig "Provinz" wurde. Geistige Lebendigkeit, un-
21 mittelbarer Kontakt mit Europa, verhältnismäßige Linksorientierung in der
22 Politik, und des Sonderkennzeichens stolzes Bewußtsein: dies waren jene
23 Züge, die Siebenbürgen aus seiner großen Vergangenheit eifersüchtig hütete
24 und die es vor dem Provinzialismus bewahrten.

25
26
27
28 Als in Siebenbürgen die Leute aus der Ohnmacht nach der politischen
29 Veränderung erneut zu ihrem Menschen-Selbst erwachten, als sie ihre Glied-
30 maßen beführend verwundert spürten, daß sie noch leben, und als nach Zer-
31 stieben jeglicher Illusion offenbar wurde, daß sie hinfert anders leben, durch-
32 schauten sie einheitlich, daß sie nur durch das Auferwecken der einstigen
33 geistigen Selbständigkeit ihre ungarische Seele retten können. Die seit Jahr-
34 hundertern schlummernde siebenbürgische Sonderheit erwachte erneut -- jetzt
35 nicht mehr als verspielter Seklerischer Trotz und als Hochmut des Teils ge-
36 genüber dem Ganzen, sondern als des Lebens einzige Möglichkeit. Das Leben
37 des Siebenbürger Ungartums hing davon ab, ob Siebenbürgen denn vom
38 Mutterland unabhängig, auf seine eigene siebenbürgische Weise ungarisch
39 sein kann. Die Aufwärtsbewegung einiger Jahre hat bewiesen, daß es kann,
40 und daß es noch große Aussagen hat für das ganze Ungartum.

41
42
43
44 Zunächst galt es: zu beweisen, am hauptsächlichsten ihrem verzagenden
45 Selbst, daß es eine siebenbürgische Literatur geben kann und gibt. Auf diese
46 Weise auferstanden die Zielsetzungen der Tage Kazinczys: in der Nacht der
47 Fremden und Gleichgültigen mit verzweifelter Magie aufwecken die

napot. Mint akkor, most is elsősorban önfeláldozó írókat kellett találni és egységes programmal szolgálatába állítani őket. Mint akkor, most is meg kellett találni egy új célu irodalom tárgyi és formai törvényeit, és mint akkor, most is közönséget kellett teremteni az új irodalom számára.

Az új erdélyi irodalom történetére ugyanaz a belülről vetődő fény fon glóriát, mint Kazinczyék korára. Az irodalom megint sokkal több, mint irodalom, több, mint politikai és társadalmi tett. Innen ered az a tiszta, eszményi mozzanat, a csendes átlelkesültség gesztusa az erdélyi irodalom jobb alkotásaiban, melyet hiába keresünk napjaink magyarországi irodalmában, és amely furcsán, szellemtörténetileg elszigetelten és annál megrendítőbben hat a korban. Ez a gesztus lefegyverez: a kritikus hiába szedi össze minden tárgyilagosságát, az erdélyi könyvet nem tudja úgy tekinteni csupán, mint egy műalkotást, mert a sorok közül valami irodalomfölötti közvetlen valóság szívverését érzi.

„Általában feltűnnek, az erdélyi irodalomban, mondja egyik erdélyi író, a nemzetpedagógiai tendenciák. Akik belső életét vigyázták, gyakran féltették is attól, hogy az ilyen tendenciák élreugrásával a művészi eszközöket hanyagolja el. Az utóbbi évtizedben talán sehol nem volt annyi vita arról, hogy hogy írjon, milyen témát válasszon az író, mi az első követelmény: a mondanivaló, vagy a forma; milyen helye van a műben a politikai, vagy egyéb mondanivalónak; milyen mértékben eszköz, és milyen mértékben öncél a művészet.

Főként ez az a mozzanat, amiben a fiatal erdélyi irodalom eltér a nyugatos mozgalomtól, melyhez különben szervesen kapcsolódik, és amelynek hivatott folytatója a megváltozott világban. A Nyugatgeneráció helyi tekintetek nélküli, európai „radikalizmusa“ helyett az erdélyi irodalom az önbírálat (majdnem a bűntudat) morális és hamuhintő radikalizmusát hozta... Az erdélyi írókban több volt a morális kényszer és felelősségérzet... mondanivalóikat a művészettől idegen megfontolások is rágták.“

Az erdélyi irodalom első periodusa a tájékozódás, a széttekintés, bajtárs-keresés bizonytalan ideje. Az írók egyelőre elszigeteltek, mint a magyar írók Kazinczy előtt. Ha seregszemlét tartanánk, kitűnne, hogy vannak köztük olyanok, akik írók voltak már az impériumváltás előtt, Budapest felé fordult

1 Sonne. Wie damals, so mußte man auch jetzt in erster Linie selbstaufpfe-
2 rungsbereite Schriftsteller finden und sie in den Dienst eines einheitlichen
3 Programms stellen. Wie damals, mußten auch jetzt die gegenständlichen und
4 formalen Gesetze einer Literatur neuen Ziels gefunden werden, und wie da-
5 mals, mußte man auch jetzt ein Publikum für die neue Literatur schaffen.
6

7 Auf die Geschichte der neuen siebenbürgischen Literatur flicht das gleiche
8 von innen projizierende Licht eine Glorie, wie auf die Zeit der Kazinczys.
9 Die Literatur ist wieder weit mehr, als Literatur, mehr als politische und ge-
10 sellschaftliche Tat. Daher stammt jenes reine, ideelle Moment, die Geste stil-
11 licher Begeisterungsdurchdrungenheit in den besseren Werken der siebenbürgi-
12 schen Literatur, die wir vergeblich suchen in der ungarländischen Literatur
13 unserer Tage, und die sonderbar, geistesgeschichtlich isoliert und desto er-
14 greifender wirkt in der Zeit. Diese Geste entwarfnet: der Kritiker nimmt um-
15 sonst all seine Objektivität zusammen, das siebenbürgische Buch kann er
16 nicht so betrachten lediglich, wie ein Kunstwerk, denn zwischen den Zeilen
17 spürt er irgendeiner überliterarischen unmittelbaren Wirklichkeit Herzschlag.
18
19
20

21 "Allgemein auffallend, in der siebenbürgischen Literatur -- sagt ein sieben-
22 bürgischer Schriftsteller -- sind die nationalpädagogischen Tendenzen. Die
23 deren inneres Leben hüteten, befürchteten häufig auch, daß sie mit dem Vo-
24 ranspringen solcher Tendenzen die künstlerischen Mittel vernachlässigt. Im
25 letzten Jahrzehnt gab es vielleicht nirgendwo soviel Diskussionen darüber,
26 wie der Schriftsteller schreiben, welches Thema er wählen soll, was die erste
27 Forderung ist: die Aussage, oder die Form; welchen Ort im Werk die Politik,
28 oder anderweitige Aussage hat; in welchem Maß die Kunst Mittel ist, und in
29 welchem Maß Selbstzweck."
30
31
32

33 "Hauptsächlich dies ist das Moment, worin die junge siebenbürgische Lite-
34 ratur von der nyugatischen [$<$ Zs. Westen] Bewegung abweicht, der sie sich
35 ansonsten organisch anschließt, und deren berufene Fortsetzerin sie in der
36 veränderten Welt ist. Statt des ohne örtliche Rücksichten, europäischen „Ra-
37 dikalismus“ der Nyugatgeneration brachte die siebenbürgische Literatur den
38 moralischen und aschestreuenden Radikalismus der Selbstkritik (beinahe des
39 Schuldbewußtseins) . . . In den Siebenbürger Schriftstellern gab es mehr mo-
40 ralischen Zwang und Verantwortungsbewußtsein . . . an ihren Aussagen nag-
41 ten auch kunstfremde Erwägungen."
42
43

44 Die erste Periode der siebenbürgischen Literatur ist die unsichere Zeit des
45 Informierens, der Umschau, der Kameradensuche. Die Schriftsteller sind vor-
46 läufig isoliert, wie die ungarischen Schriftsteller vor Kazinczy. Wenn sie
47 Heerschau hielten, würde sich herausstellen, daß es unter ihnen solche gibt,
48 die schon vor dem Imperiumswandel Schriftsteller waren, mit gen Budapest
49 gewandten

ambíciókkal és most a kényszerű körülmények arra készítetik őket, hogy szűkebb hazájukban keressenek maguknak teret. Másokat a nagy változás tesz íróvá. Szerepet játszanak a magyarországi emigránsok is, akiket Erdély, mint a szabadság ősi földje befogad. Az írókat gazdasági kényszer is hajtja: tanárok, állami tisztviselők, akik az impérium-változás miatt kenyerüket veszítették, az irodalomtól várják szűkös megélhetésüket.

Írók volnának, de még hiányzik a keret: kiadók, folyóiratok és főképp a közönség. Az első években számos rövidletű folyóirat indul meg, jelezve a szándékokat. Ezek a folyóiratok még kevéssé foglalkoznak erdélyi kérdésekkel — még nem történt meg a ráeszmélés arra, hogy Erdély egy zárt világ immár. Az erdélyi aktualitáshoz kapcsolódik végre a Zord idők, mely Marosvásárhelyen indul meg 1919-ben.

Ezek az első szárnypróbálgatások még nem a későbbi centrumban, Kolozsvárott történnek. De az irodalmi élet központja mégis Kolozsvár. 1921-ben a régebbi eredetű Erdélyi Szemle átalakult Pásztortűzzé. A Pásztortűz volt az első években az erdélyi irodalmi élet középpontja, itt tanult járni az erdélyi irodalom. Munkatársai közt ott szerepel csaknem mindenki, akinek írói neve azóta már átlépte az erdélyi határokat. Kolozsvárt jelent meg három éven át a baloldalibb szellemű Napkelet, mely szintén nagy szerepet játszott az erdélyi irodalom magára-ébredésében.

A folyóiratokkal egyidejűleg a könyvkiadók is megpróbálták megtalálni a modus vivendit az új Erdélyben. Közülük is csak egy bizonyult hosszú ideig életképesnek, a konzervatív szellemű Minerva R.-T., melynek egyeduralmát aztán megtörte 1924-ben az Erdélyi Szépművés Céh. A Szépművés Céh megalakulása talán a legfontosabb dátum az új Erdély irodalomtörténetében. Most vált lehetővé, hogy az erdélyi író műve ne csak folyóiratok hasábjain, vagy apró kiadóvállalatoknál, megszervezettség és honorárium nélkül jelenjék meg, hanem olyan formában, mely belső értékéhez méltó, amely megtalálja az utat, nemcsak az erdélyi, hanem a magyarországi közönséghez is és ennek következtében az írókat anyagilag is megtudja jutalmazni.

A Szépművés Céh megalakulása, előfizető-táborának összeűjtése lezárja azt a másik folyamatot, mely az írók megszer-

1 Ambitionen und nun durch die zwingenden Umstände dazu genötigt werden,
2 sich in ihrer engeren Heimat Platz zu suchen. Andere macht die große Ände-
3 rung zu Schriftstellern. Eine Rolle spielen auch die ungarländischen Emig-
4 ranten, die Siebenbürgen, als das uralte Land der Freiheit aufnimmt. Die
5 Schriftsteller treibt auch wirtschaftlicher Zwang: Professoren, Staatsbeamte,
6 die wegen des Imperium-Wandels ihr Brot verloren, und von der Literatur ihr
7 karges Auskommen erwarten.

8
9
10 Sie wären Schriftsteller, doch fehlt noch der Rahmen: Verleger, Zeitschriften
11 und hauptsächlich das Publikum. In den ersten Jahren. starten zahlreiche
12 kurzlebige Zeitschriften, die Absicht kündend. Diese Zeitschriften beschäfti-
13 gen sich noch wenig mit siebenbürgischen Fragen -- noch hat die Besinnung
14 nicht stattgefunden darauf, daß Siebenbürgen nunmehr eine geschlossene
15 Welt ist. An die siebenbürgische Aktualität schließt sich [1940 =0: végre
16 /endlich] Zord Idők (Harte Zeiten) an, die 1919 in Neumarkt a.d. Mieresch
17 startet.

18
19
20 Diese ersten Flügelproben geschehen noch nicht im späteren Zentrum,
21 Klausenburg Aber der Mittelpunkt des literarischen Lebens ist dennoch Klau-
22 senburg. 1921 wurde die aus früherer Zeit stammende Erdélyi Szemle
23 (Siebenbürgische Revue) in Pásztortűz (Hirtenfeuer) umgewandelt. Hirtenfeu-
24 er war in den ersten Jahren der Mittelpunkt des siebenbürgischen Literaturle-
25 bens, hier lernte die siebenbürgische Literatur laufen. Unter ihren Mitarbei-
26 tern sind fast alle, deren Schriftstellernamen inzwischen schon die Siebenbür-
27 ger Grenzen überschritten haben. In Klausenburg erschien drei Jahre lang der
28 linker gesinnte Napkelet (Sonnenaufgang, =Osten), der gleichfalls eine große
29 Rolle beim Zusichselbsterwachen der siebenbürgischen Literatur spielte.

30
31
32
33 Gleichzeitig mit den Zeitschriften probierten auch die Buchverleger den
34 modus vivendi im neuen Siebenbürgen zu finden. Auch von ihnen erwies sich
35 nur einer als lange Zeit lebensfähig, die konservativ eingestellte Minerva
36 A.G., deren Alleinherrschaft 1924 dann die Siebenbürger Schönwerkliche
37 Zunft brach. Die Gründung der Schönwerklichen Zunft ist vielleicht das
38 wichtigste Datum in der Literaturgeschichte des neuen Siebenbürgens. Jetzt
39 wurde es möglich, daß des Siebenbürger Schriftstellers Werk nicht nur in
40 Spalten von Zeitschriften, oder bei winzigen Verlagsunternehmen, ohne Orga-
41 nisiertheit und Honorar erscheine, sondern in solcher Form, die der inneren
42 Werte würdig ist, die den Weg findet, nicht nur zum Siebenbürger, sondern
43 auch zum ungarländischen Publikum und infolge dessen den Schriftsteller
44 auch materiell belohnen kann.

45
46
47
48 Die Gründung der Schönwerkliche Zunft, das Versammeln ihres Abonnen-
49 ten-Lagers schließt jenen anderen Prozeß ab, welcher neben der Schriftsteller
50 Organi-

vezése mellett nem kevesebb fáradsággal ment végbe: az erdélyi közönség megalakítását. Az eljövendő évek számára ezek a közönségtoborzó utak és heraklesi munkák lesznek az erdélyi irodalom hőskorának legmegragadóbb és legkifejezőbb mozzanatai. Így járt székely csapatának az élén faluról-falura az agg Benedek Elek is. Benedek Elek tulajdonképpen más idők embere volt, magyarországi író, de öregkorára hazatért Erdélybe és utolsó éveit a fiatal Erdélyi irodalom istápolásának szentelte.

A Szépmíves Céh keletkezésével ér véget az erdélyi irodalom első korszaka. Ebben az időben veszik tudomásul az erdélyi irodalom létezését Erdélyen kívül is. Tanulmányok és cikkek ismertetik és mind több alkalom nyílik arra, hogy Erdély írói személyesen is bemutatkozzanak a budapesti közönség előtt.

A Szépmíves Céh megalakulása által az erdélyi irodalom műfajilag is kiszélesedik. Eddig csak a vers és a novella virágzott, most az újabb kiadói viszonyok következtében fellendül az erdélyi regény, melyben az erdélyi mondanivaló tágasabban juthat szóhoz, mint eddig. Ez a fellélegzés és a vele kapcsolatban megnövekedő önbizalom a hátrere a nagy erdélyi folyóirat, az Erdélyi Helikon megindulásának.

Az Erdélyi Helikon nemcsak folyóirat, hanem íróársadalmi jelenség is, mint annak idején Kisfaludy Károly Aurórája volt. Mögötte megalakulásakor egy összetartozó írói csoport kollektív akarata állt. Ennek a tömörülésnek térbeli székhelye és egyben szimboluma Marosvécs, Kemény János báró kastélya, ahol 1926-ban összegyűltek Erdély írói, annak a felelősségnek a tudatában, hogy nemcsak egy írói mozgalmat képviselnek, hanem az erdélyi magyarság szellemi sorsa is, a magyar eidos erdélyi fennmaradása is az ő kezükben van. Itt alakult meg az az évenként gyűlésező íróparlament, melynek hivatása dönteni a szellemi Erdély kérdéseiben. A sziklán épült várszerű, arisztokratikusan zárt és egyben vendégszerető marosvécsi kastély gyönyörű építészeti jelképe az erdélyi magyarság helyzetének: ez díszíti a Helikon címlapját és első kiadványait.

Az Erdélyi Helikon mozgalma a magyar nyelvterületek közül csak Erdélyben jöhetett létre és a legnagyobb erdélyi hagyományok méltó folytatása. Marosvécs kapuin belül megszűnik jobboldal és baloldal, mely az anyaországban összehangolhatatlanul

síerung mit nicht weniger Mühe vonstatten ging: die Gestaltung des Siebenbürger Publikums. Für die kommenden Jahre werden diese publikumswerbenden Reisen und heraklischen Arbeiten die ergreifendsten und ausdrucksvollsten Momente der Heldenära der siebenbürgischen Literatur sein. So ging an der Spitze seiner Sekler Schar auch der greise Elek [<Elias] Benedek von Dorf zu Dorf. Elek Benedek war eigentlich ein Mann anderer Zeiten, ungarländischer Schriftsteller, aber im Alter kehrte er heim nach Siebenbürgen und weihte seine letzten Jahre der Pflege der jungen siebenbürgischen Literatur.

Mit der Entstehung der Schönwerklichen Zunft endet die erste Ära der siebenbürgischen Literatur. In dieser Zeit nimmt man die Existenz der siebenbürgischen Literatur auch außerhalb Siebenbürgens zur Kenntnis. Studien und Artikel machen sie bekannt und immer häufiger bietet sich Gelegenheit dazu, daß Siebenbürgens Schriftsteller sich auch persönlich dem Budapester Publikum vorstellen.

Durch die Gründung der Schönwerklichen Zunft (Szépmíves Céh) breitet sich die siebenbürgische Literatur auch als Kunstgattung aus. Bisher blühte nur das Gedicht und die Novelle, jetzt, infolge der neueren verlegerischen Verhältnisse nimmt der siebenbürgische Roman Aufschwung, in dem die siebenbürgische Aussage ausgiebiger zu Wort kommt, als bislang. Dieses Aufatmen und das in Verbindung mit ihm wachsende Selbstvertrauen ist der Hintergrund des Starts der großen siebenbürgischen Zeitschrift, des Siebenbürger Helikon.

Das Siebenbürger Helikon ist nicht nur Zeitschrift, sondern auch schriftstellergesellschaftliches Phänomen, wie es seinerzeit Karl Kisfaludys Aurora war. Dahinter stand bei seiner Gründung der kollektive Wille einer zusammengehörigen Schriftstellergruppe. Dieser Gruppierung räumliche Residenz und zugleich ihr Symbol ist Marosvécs, Baron Johann Keménys Schloß, wo sich 1926 Siebenbürgens Schriftsteller versammelten, im Bewußtsein jener Verantwortung, daß sie nicht nur eine Schriftstellerbewegung repräsentieren, sondern auch das geistige Schicksal des Siebenbürger Ungartums, auch das siebenbürgische Überleben des ungarischen Eidos in ihren Händen ist. Hier konstituierte sich das jährlich zusammentretende Schriftstellerparlament, dessen Berufung es ist, in Fragen des geistigen Siebenbürgens zu entscheiden. Das auf Fels gebaute burgartige, aristokratisch geschlossene und zugleich gastfreundliche Marosvécses Schloß ist ein wunderschönes architektonisches Sinnbild der Situation des siebenbürgischen Ungartums: dies schmückt das Helikon-Titelblatt und seine ersten Ausgaben.

Die Bewegung des Siebenbürger Helikons konnte unter den ungarischen Sprachgebieten nur in Siebenbürgen zustande kommen und ist würdige Fortsetzung der größten siebenbürgischen Überlieferungen. Innerhalb der Tore von Marosvécs hören Rechts und Links auf, die im Mutterland unzusammenstimmbare

kétfelé vágja a lelkeket, világnézetek és hitek abban a harmoniában állnak egymás mellett, mint ahogy hajdan a tordai országgyűlés kívánta és ahogy álltak az erdélyi fejedelemség nagy napjaiban. Az Erdélyi Helikon megtalálta a kontaktust Erdély nem magyar népeivel is: a rokon kisebbségi sorsba került szászokkal, és a románokkal is. Kiadványaival az Erdélyben élő népek egymás közti megértését is igyekszik elősegíteni.

Az Erdélyi Helikkal kb. egyidőben keletkezett a baloldali Korunk c. folyóirat, melyet Gaál Gábor kitűnő szociológiai orgánummá fejlesztett. Az irodalommal ez a lap keveset foglalkozik és akkor is inkább a külföldi termésnek nyújt teret.

Az erdélyi magyar irodalomban többé-kevésbé aktív részt vesznek a napilapok is, különösen pár éven át a kolozsvári Elenzék.

Az erdélyi magyar tudományos élet sokkal szegényesebb, mint az irodalmi. Ami természetes is, mert nagyobb szabású tudományos élet csak főiskolák mellett fejlődhet ki. Az erdélyi magyar szellemtudományok orgánumai az Erdélyi Irodalmi Szemle és az Erdélyi Múzeum.

A rendkívüli körülmények, a szellemi létküzdelem feszültsége és az erdélyi magyarság irodalomra-maradtsága meglepő arányban bontotta virágba a tehetségeket. A legtöbbjük még fejlődésének tempójában áll és különben is sokkal közelebbi, sem hogy objektív képet lehetne formálni róla.

Erdély először lírai költőivel törte át a határokat. Később főképpen a történelmi regény az a műfaj, melyen át Erdély az összmagyarsághoz beszél.

Az erdélyi történelmi regény a Szépmíves Céh alapítását követő években virult fel, amikor Magyarországon is erős volt az érdeklődés a történelmi műfajok iránt. Erdély története újra nagy inspiráló lett, mint a magyar regény születése korában. Magyarország legszélesebb publikum-rétegeihez az erdélyi színmű jutott el, mely erősebb és valóságízűbb drámaiság levegőjét vitte a magyar színpadra.

De az egész magyar irodalom számára kétségkívül azok az írók jelentenek legtöbbet, akikben az erdélyi irodalom önállóvá válása felszabadította a székely nép önálló hangját.

Mélyen félreértene őket, aki „népicseknek“, paraszti vagy

1 entzweischneiden die Seelen, Weltanschauungen und Glauben stehen in jener
2 Harmonie nebeneinander, wie es einst der Landtag von Thorenburg wünschte
3 und wie sie standen in den großen Tagen des Siebenbürger Fürstentums. Das
4 Siebenbürger Helikon hat den Kontakt auch zu den nicht ungarischen Völkern
5 Siebenbürgens gefunden: zu den ins Minderheitenschicksal gelangten Sach-
6 sen und auch zu den Rumänen. Mit ihren Ausgaben trachtet sie auch das Ver-
7 ständnis zwischen den in Siebenbürgen lebenden Völkern zu fördern.
8
9

10 Mit dem Siebenbürger Helikon ca. gleichzeitig entstand die linke Zeit-
11 schrift Unser Zeitalter, die Gabriel Gaál zu einem ausgezeichneten sozio-
12 logischen Organ entwickelte. Mit der Literatur beschäftigt sich dieses Blatt
13 wenig und gibt auch dann eher dem ausländischen Ertragnis Raum.
14

15 In der siebenbürgischen ungarischen Literatur nehmen mehr-minder aktiv
16 teil auch die Tagesblätter, insbesondere paar Jahre hindurch die Klausenbur-
17 ger Opposition.
18

19 Das Siebenbürger ungarische wissenschaftliche Leben ist viel ärmlicher,
20 als das literarische. Was auch natürlich ist, weil sich größer angelegtes wis-
21 senschaftliches Leben nur neben Hochschulen entwickeln kann. Die Organe
22 der Siebenbürger ungarischen Geisteswissenschaften sind Siebenbürger Lite-
23 rarische Revue und Siebenbürgisches Museum.
24
25

26 Die außerordentlichen Umstände, des geistigen Existenzkampfes Spannung
27 und die Belassung auf Literatur des Siebenbürger Ungartums haben in über-
28 raschendem Maß die Talente zur Blüte entfaltet. Die meisten von ihnen stehen
29 noch im Tempo ihrer Entwicklung und sind auch ansonst allzu nahe, als daß
30 man sich von ihnen ein objektives Bild formen könnte.
31

32 Siebenbürgen durchbrach zuerst mit seinen lyrischen Dichtern die Gren-
33 zen. Später ist hauptsächlich der historische Roman jene Kunstgattung, durch
34 die Siebenbürgen zum Gesamtungartum spricht.
35

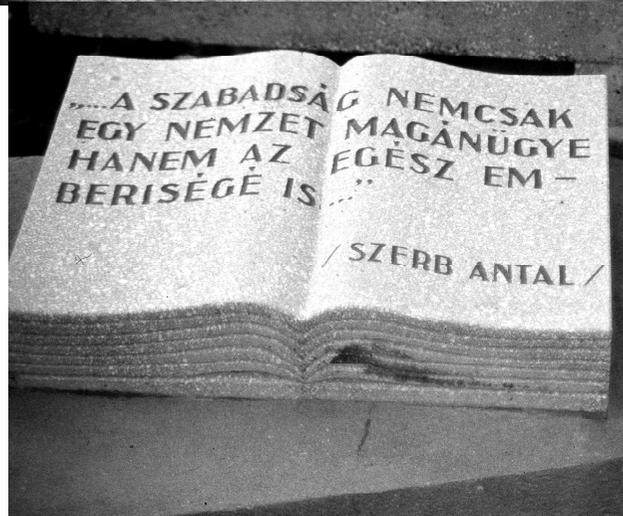
36 Der siebenbürgische historische Roman blühte in den der Gründung der
37 Schönwerklichen Zunft folgenden Jahren auf, als auch in Ungarn das Inter-
38 esse für die geschichtlichen Kunstgattungen stark war. Siebenbürgens Ge-
39 schichte wurde neuerlich großer Inspirierer, wie im Zeitraum der Geburt des
40 ungarischen Romans. Zu Ungarns breitesten Publikums-Schichten gelangte
41 das Siebenbürger Bühnenstück, das die Luft stärkerer und wirklichkeits-
42 schmeckenderer Dramatik auf die ungarische Bühne trug.
43
44

45 Doch für die ganze ungarische Literatur bedeuten zweifellos jene Schrift-
46 steller am meisten, in denen das Selbständigwerden der siebenbürgischen
47 Literatur die selbständige Stimme des Sekler Volkes befreite.
48

49 Zutiefst mißverstände sie, wer sie als "Volkhafte", als bäuerliche oder

parasztos vagy akár falú-íróknak tekintené őket. A népiesség kultúra-ellenes tendenciájú, visszatérést hirdet valami soha nem volt ősi egyszerűséghez. A székelyek népiessége nem kultúra-ellenes és nem visszatérés, hanem egy másfajta kultúra kifejezése és szintézisre hozása a mi kultúránkkal. A magyar „nép” jobbágy volt, a székely pedig szabad ember, az úrral egyenrangú. A székely lélek minden csak nem egyszerű — aki az ő művükbe merül el, nem menekül városias komplikáltsága elől, hanem gyönyörködve szemléli egy másfajta komplikáltságban az örök és közös emberi motivumokat. A székely írók bevonulása nemcsak táj-jelleg, kiaknázatlan magyar exotikum által gazdagítja a magyar irodalmat, hanem emberi skáláját mélyíti el.

(VÉGE)

1 bauernhafte oder etwa als Dorf-Schriftsteller ansehen würde. Das Volkhafte
2 ist von anti-kultureller Tendenz, verkündet Rückkehr zu irgendeiner niemals
3 gewesenenen uralten Einfachheit. Das Volkhafte der Sekler ist nicht kultur-
4 feindlich und keine Rückkehr, sondern Ausdruck einer andersartigen Kultur
5 und ihr zur Synthese Bringen mit unserer Kultur. Das ungarische "Volk" war
6 leibeigen, der Sekler hingegen freier Mann, gleichrangig mit dem Herrn. Die
7 seklerische Seele ist alles andere als einfach -- und wer in ihr Werk versinkt,
8 entflieht nicht seiner städtischen Kompliziertheit, sondern betrachtet entzückt
9 in einer andersartigen Kompliziertheit die ewigen und gemeinsamen menschen-
10 lichen Motive. Der Einzug der sekler Schriftsteller bereichert nicht nur durch
11 Landschaftscharakter, durch unausgebeutetes ungarisches Exotikum die unga-
12 rische Literatur, sondern erweitert ihre menschliche Skala.

(ENDE)

<< Balf. Fotos Farkas

1941-től [Szerb Antal] alkotói tere egyre szűkült: rádióelőadásai elmaradtak,
magyar irodalomtörténetét betiltották, a „Nyugat” megszűnt. 1943-ban, majd
1944 június 5-én behívták munkaszolgálatra. Fertőrákosra, onnan Balfra vit-
ték. Embertelen körülmények között halt meg 1945 január 27-én.

(Ab 1941 wurde [Anton Szerbs] Schaffensgebiet zunehmend eng: seine Ra-
diosendungen blieben weg, seine Ungarische Literaturgeschichte wurde ver-
boten, die [Zs.] „Westen” eingestellt. 1943, dann am 5. Juni 1944 wurde er
einberufen zum Arbeitsdienst. Nach Kroisbach, dorthin nach Balf gebracht.
Unter unmenschlichen Umständen starb er am 27. Januar 1945.

(Wikipédiából, a szabad enciklopédiából. --. Wikipédia, freie Enzyklopädie.)

...von einem Wärter mit dem Gewehr erschlagen. Seine Gefährten zogen
den Reif eines Fasses über seinen Körper, damit man ihn später identifizieren
und . . . würdig beerdigen konnte.

Krisztián Nyári (+Zádor), www.hubook: A. Szerb und Klára B.

Exhumed in 1946, . . . his glasses and parts of the manuscript to „Száz vers”
[100 verses] in the pockets of his overcoat. Szerb's remains were buried in the
Kerepesi Cemetery [Budapest]. A memorial was erected 2 years later in
Balf, with a quote from Antal Szerb: „A szabadság . . . (Freedom is the concern
not only of one nation but of all mankind)”.

Petri Liukkonen, Kuusankosken 1.0 Suomi /Finland.

< „...die Freiheit ist nicht nur einer Nation Privatsache sondern der ganzen
Menschheit auch...”

AZ ELSŐ KÖTET TARTALMA

	Lap
Előszó	5
Lectori salutem	7

I. EGYHÁZI IRODALOM

A) KÉZIRATOS IRODALOM

1. Bevezetés.

a) Óskor, ősvallás	23
b) A kereszténység felvétele	26
c) Az antik hagyomány. Magyarság és kereszténység	27

2. Szerzők, megjelenési forma	29
---	----

3. Latin irodalom	34
-----------------------------	----

4. Magyar nyelvű irodalom.

a) Középkor	38
b) Az átmenet kora	41
c) Kódexaink tartalma	42
d) Kódexaink közönsége. A kódexirodalom fellendülésének okai	48

5. A humanizmus	51
---------------------------	----

B) A KÖNYVNYOMTATÁS KORA

1. A reformáció

a) Elterjedése	56
b) A reformáció tartalma és embertípusa	59
c) A reformáció belső fejlődése	62

2. Az irodalom, mint eszköz

a) A könyvnyomtatás.	66
b) Protestáns célú irodalom	70

3. Az irodalom, mint cél

a) A ponyva születése	75
b) Tinódi Sebestyén	78
c) A históriák tárgya	80

DES ERSTEN BANDES INHALT

Vorwort	5 a
Lectori salutem	7 a

I. KIRCHLICHE LITERATUR

A) HANDSCHRIFTLICHE LITERATUR

1. Einleitung

a) Urzeit, Urreligion	23 a
b) Die Annahme des Christentums	26 a
c) Die antike Tradition. Ungartum und Christentum	27 a

2. Autoren, Erscheinungsform	29 a
--	------

3. Lateinische Literatur	34 a
------------------------------------	------

4. Ungarischsprachiges Schrifttum

a) Mittelalter	38 a
b) Die Zeit des Übergangs	41 a
c) Der Inhalt unserer Kodexe	42 a
d) Das Publikum unserer Kodexe. Die Gründe des Aufschwungs unserer Kodexliteratur	48 a

5. Der Humanismus	51 a
-----------------------------	------

B) DIE ZEIT DES BUCHDRUCKS

1. Die Reformation

a) Ihre Verbreitung	56 a
b) Der Inhalt und Menschentyp der Reformation	59 a
c) Die innere Entwicklung der Reformation	62 a

2. Die Literatur als Mittel

a) Der Buchdruck	66 a
b) Literatur protestantischer Zielsetzung	70 a

3. Die Literatur als Ziel

... a) Die Geburt der Kolportage	75 a
b) Sebastian Tinódi	78 a
c) Der Gegenstand der Historien	80 a

4. <i>A katolikus restauráció</i>	Lap
a) Habsburgok, főurak és jezsuiták	83
b) Pázmány Péter	86
5. <i>Erdély és a protestantizmus a XVII. században</i> . .	90
6. <i>Az autonóm ember.</i>	
a) Nemzeti öntudat	94
b) Irói öntudat	104
c) A Felvilágosodás előfutárjai	109
7. <i>Az egyházi kultúra fénykora és hanyatlása (XVIII. sz.)</i>	115

II. A FŐURI IRODALOM

1. <i>Bevezetés</i>	
a) Udvari kultúra	121
b) A magyar főuri költő	125
2. <i>Balassa Bálint és iskolája</i>	
a) A személyes líra megteremtése	128
b) Az udvari szerelem	132
c) Balassa iskolája	137
3. <i>Zrinyi Miklós</i>	
a) Főúr és költő, misztikus és reálpolitikus	141
b) Zrinyi életcélja	143
c) Sors és szabadakarat	147
d) A Szigeti Veszedelem	151
e) Zrinyi és a korszellem	155
4. <i>Gyöngyösi István</i>	159
5. <i>A népivé lett főuri irodalom.</i>	
a) A kéziratos daloskönyvek	165
b) A kuruc költészet	171
c) A népballadák	173
6. <i>Erdélyi főurak</i>	
a) Erdély önmagába tekint	176
b) Mikés Kelemen	183
7. <i>Késői barokk és rokokó</i>	189
8. <i>A főuri felvilágosodás</i>	194

1	
2	4. <i>Die katholische Restauration</i>
3	a) Habsburger, Magnaten und Jesuiten 83 a
4	b) Peter Pázmány..... 86 a
5	
6	5. <i>Siebenbürgen und der Protestantismus im XVII. Jh.</i> 90 a
7	
8	6. <i>Der autonome Mensch</i>
9	a) Nationales Selbstbewußtsein..... 94 a
10	b) Schriftstellerisches Selbstbewußtsein.....104 a
11	c) Die Vorläufer der Aufklärung..... 109 a
12	7. <i>Glanzzeit und Verfall der kirchlichen Kultur (XVIII. Jh.)</i> 115 a

II. DIE LITERATUR DES HOCHADELS

13	
14	
15	
16	
17	1. <i>Einleitung</i>
18	a) Höfische Kultur..... 121 a
19	b) Der ungarische hochadlige Dichter 125 a
20	
21	2. <i>Valentin Balassa und seine Schule</i>
22	a) Die Erschaffung der persönlichen Lyrik..... 128 a
23	b) Die höfische Liebe..... 132 a
24	c) Balassas Schule..... 137 a
25	
26	3. <i>Nikolaus Zrinyi</i>
27	a) Magnat und Dichter, Mystiker und Realpolitiker..... 141 a
28	b) Zrinyis Lebensziel..... 143 a
29	c) Schicksal und freier Wille..... 147 a
30	d) Die Belagerung von Sziget 151 a
31	e) Zrinyi und der Zeitgeist..... 155 a
32	
33	4. <i>Stefan Gyöngyösi</i> 159 a
34	
35	5. <i>Die völkisch gewordene hochadlige Literatur</i>
36	a) Die handschriftlichen Gesangbücher 165 a
37	b) Die Kurutzendichtung..... 171 a
38	c) Die Volksballaden..... 173 a
39	
40	6. <i>Siebenbürgische Magnaten</i>
41	a) Siebenbürgen blickt in sich selbst..... 176 a
42	b) Klemens Mikés 183 a
43	
44	7. <i>Spätes Barock und Rokoko</i> 189 a
45	8. <i>Die hochadlige Aufklärung</i> 194 a

III. NEMESI IRODALOM

	Lap
1. <i>Bevezetés</i> ,	201
A) NEMES IRÓK, NEMES OLVASÓK KORA	
2. <i>A felújulás szellemi okai: A felvilágosodás</i>	207
3. <i>A felújulás lelki okai: Preromantika</i>	215
4. <i>Az első hullám</i>	
a) <i>Uralkodók, szabadkőművesek, hírlapok</i>	220
b) <i>Bessenyei György és barátai</i>	225
c) <i>A deákos költők</i>	230
d) <i>A hagyományok őrei</i>	234
5. <i>Magyar preromantika</i>	
a) <i>Harc a hegemoniáért</i>	240
b) <i>Preromantikus szentimentalizmus</i>	244
6. <i>A második hullám</i>	
a) <i>I. Ferenc kora</i>	251
b) <i>Írói szervezkedés</i>	255
7. <i>Kazinczy Ferenc</i>	
a) <i>A diktátor</i>	257
b) <i>Levelek és emlékiratok</i>	261
c) <i>A nyelvújítás</i>	263
8. <i>Berzsenyi Dániel</i>	
a) <i>Magyar kar mehenköve</i>	266
b) <i>Az ihletett költő</i>	269
9. <i>Hagyományok és népiesség</i>	
a) <i>Kisfaludy Sándor</i>	274
b) <i>Csokonai Vitéz Mihály</i>	279
10. <i>Harc a magyar színházért</i>	
a) <i>Rémdrámák és ősi dicsőség</i>	287
b) <i>A Bánk Bán</i>	291
11. <i>Kölcsey Ferenc</i>	
a) <i>Romantikus elvagyodás</i>	298
b) <i>Romantikus hazatalálás</i>	300

III. ADELSLITERATUR

1	
2	
3	
4	1. <i>Einleitung</i>201
5	
6	
7	A) EPOCHE ADLIGER AUTOREN, ADLIGER LESER
8	
9	2. <i>Der Erneuerung geistige Ursachen: Die Aufklärung</i> 207
10	
11	3. <i>Der Erneuerung seelische Ursachen: Prärromantik</i> 215
12	
13	4. <i>Die erste Welle</i>
14	a) <i>Herrscher, Freimaurer, Journale</i> 220
15	b) <i>Georg Bessenyei und seine Freunde</i> 225
16	c) <i>Die klassizistischen Dichter</i> 230
17	d) <i>Die Hüter der Überlieferungen</i> 234
18	
19	5. <i>Ungarische Prärromantik</i>
20	a) <i>Kampf um die Hegemonie</i> 240
21	b) <i>Prärromantischer Sentimentalismus</i> 244
22	
23	6. <i>Die zweite Welle</i>
24	a) <i>Ära Franz I.</i> 251
25	b) <i>Schriftstellerisches Organisieren</i> 255
26	
27	7. <i>Franz Kazinczy</i>
28	a) <i>Der Diktator</i> 257
29	b) <i>Briefe und Memoiren</i> 261
30	c) <i>Spracherneuerung</i> 263
31	
32	8. <i>Daniel Berzsenyi</i>
33	a) <i>Ungarischen Armes Blitz</i> 266
34	b) <i>Der inspirierte Dichter</i> 269
35	
36	9. <i>Überlieferungen und Volkhaftigkeit</i>
37	a) <i>Alexander Kisfaludy</i> 274
38	b) <i>Michael Vitéz Csokonai</i> 279
39	
40	10. <i>Kampf um das ungarische Theater</i>
41	a) <i>Schauerdramen und uralte Glorie</i> 287
42	b) <i>Der Banus Bánk</i> 291
43	
44	11. <i>Franz Kölcsey</i>
45	a) <i>Romantisches Fernweh</i> 298
46	b) <i>Romantisches Heimfinden</i> 300
47	
48	
49	

12. A romantikus hullám	Lap
a) Az új nemzedék megszervezése	303
b) Társadalom és nemzetiség	307
c) Intézmények, orgánumok	310
d) Optimista nemzetfelfogás	312
13. Gróf Széchenyi István	315
14. Vörösmarty Mihály	
a) Alkotó megismerés	324
b) Fiatalság. Az époszok	328
c) Enyészet	332
d) Menekülés az enyészet elől. Drámák	334
e) A férfi-munka	337

A MÁSODIK KÖTET TARTALMA

B) NEMESI-NÉPI IRODALOM

1. Bevezetés	
a) A szabadságharc előtt	5
b) Írói csoportok. Megjelenési forma. A közönség	9
c) A szabadságharc után	14
2. Erdély és a történelmi regény	
a) Jósika Miklós	18
b) Báró Kemény Zsigmond: Élet és ábránd	22
c) Báró Kemény Zsigmond: Determinizmus	26
3. A korrajzszerű regény	
a) Báró Eötvös József	29
b) Szórakoztató irodalom	35
4. Jókai Mór	39
5. Petőfi Sándor	46
a) Lírai realizmus	48
b) Biedermeier	53
c) Népiesség	56
d) Világszabadság	61

1	
2	
3	12. Die romantische Welle
4	a) Organisierung der neuen Generation..... 303
5	b) Gesellschaft und Nationalität..... 307
6	c) Institutionen, Organe..... 310
7	d) Optimistische Nationsauffassung 312
8	
9	13. Graf Stephan Széchenyi 315
10	
11	14. Michael Vörösmarty
12	a) Schöpferisches Erkennen 324
13	b) Jugend. Die Epen 328
14	c) Verfall..... 332
15	d) Flucht vor dem Verfall..... 334
16	e) Die Mannes-Arbeit..... 337
17	
18	
19	
20	
21	
22	
23	
24	
25	
26	
27	
28	
29	
30	
31	
32	
33	
34	
35	
36	
37	
38	
39	
40	
41	
42	
43	
44	
45	
46	
47	
48	

DES ZWEITEN BANDES INHALT

B) ADLIG-VÖLKISCHE LITERATUR

1. Einleitung	
a) Vor dem Freiheitskrieg II-5	
b) Schriftstellergruppen. Erscheinungsform. Das Publikum..... II-9	
c) Nach dem Freiheitskrieg..... II-14	
2. Siebenbürgen und der historische Roman	
a) Nikolaus Jósika II-18	
b) Baron Sigmund Kemény: Leben und Traum..... II-22	
c) Baron Sigmund Kemény: Determinismus II-26	
3. Der zeitbildartige Roman	
a) Baron Josef Eötvös..... II-29	
b) Unterhaltende Literatur II-35	
4. Moritz Jókai II-39	
5. Alexander Petőfi II/46	
a) Lyrischer Realismus II/48	
b) Biedermeier II/53	
c) Volkhaftigkeit II/56	
d) Weltfreiheit II/61	

	Lap
6. <i>Petőfi körül</i>	65
7. <i>Arany János</i>	72
a) A népi fi	73
b) <i>Históriai realizmus</i>	78
c) <i>Tudatos költő</i>	84
d) <i>Az öreg Arany</i>	89
8. <i>Irodalmi tudat</i>	93
9. <i>Madách Imre</i>	
a) <i>Az Ember Tragédiájának szellemtörténeti helye</i>	100
b) <i>Madách világnézete</i>	106

C) A POLGÁROSODÓ NEMESSÉG IRODALMA

1. <i>A korszak negatív jellege</i>	110
2. <i>A klasszicizáló iskola</i>	
a) <i>Epigon líra</i>	116
b) <i>A klasszicizmus a kor ellen fordul</i>	121
c) <i>Klasszicizáló és népies színpad</i>	125
3. <i>Mikszáth Kálmán</i>	127
4. <i>Vajda János</i>	131
5. <i>Irodalomszemlélet</i>	136

IV. POLGÁRI IRODALOM

1. <i>Bevezetés</i>	141
2. <i>A Nyugat előtt</i>	
a) <i>A polgári irodalom kezdetei</i>	147
b) <i>Konzervatívok</i>	152
c) <i>Impresszionizmus</i>	157
d) <i>A Nyugat</i>	163
3. <i>Ady Endre</i>	167
a) <i>Ősök, ifjúker</i>	169
b) <i>Nagyvárad és Páris</i>	172
c) <i>Romantikus korszak</i>	175
d) <i>A későbbi Ady</i>	176
e) <i>Ady vitalizmusa</i>	179

1	
2	6. <i>Um Petőfi herum</i> II/65
3	7. <i>Johann Arany</i> II/72
4	a) <i>Der völkische Sohn</i> II/73
5	b) <i>Historischer Realismus</i> II/78
6	c) <i>Der bewußte Dichter</i> II/84
7	d) <i>Der alte Arany</i> II/89
8	
9	8. <i>Literarisches Bewußtsein</i> II/93
10	
11	9) <i>Emmerich Madách</i>
12	a) <i>Der Tragödie des Menschen geistesgeschichtlicher Ort</i> II/100
13	b) <i>Madáchs Weltanschauung</i> II/106
14	

C) DES VERBÜRGERLICHENDEN ADELS LITERATUR

15	
16	
17	1. <i>Des Zeitalters negatives Gepräge</i> II/110
18	
19	2. <i>Die klassisierende Schule</i>
20	a) <i>Epigone Lyrik</i> II/116
21	b) <i>Der Klassizismus wendet sich gegen die Zeit</i> II/121
22	c) <i>Klassisierende und volkhafte Schaubühne</i> II/125
23	
24	3. <i>Koloman Mikszáth</i> II/127
25	4. <i>Johann Vajda</i> II/131
26	5. <i>Literaturbetrachtung</i> II/136
27	
28	
29	

IV. BÜRGERLICHE LITERATUR

30	1. <i>Einleitung</i> II-141
31	
32	2. <i>Vor der Nyugat (Zeitschrift: Westen)</i>
33	a) <i>Die Anfänge der bürgerlichen Literatur</i> II-147
34	b) <i>Konservative</i> II-152
35	c) <i>Impressionismus</i> II-157
36	d) <i>Die Nyugat (Zeitschrift: Westen)</i> II-163
37	
38	3. <i>Alderl Ady</i> II-167
39	a) <i>Ahnen, Jugendzeit</i> II-169
40	b) <i>Großwardein und Paris</i> II-172
41	c) <i>Romantische Epoche</i> II-175
42	d) <i>Der späte Ady</i> II-176
43	e) <i>Adys Vitalismus</i> II-179
44	
45	
46	
47	

	Lap
f) Ady és a halál	181
g) Ady vallásossága	182
h) Ady és a szerelem	185
i) Pénz és szegénység	187
j) Ady magyarsága	191
4. Babits Mihály	
a) A fiatal Babits	195
b) A férfi Babits	198
5. A Nyugat lírikusai	201
6. A Nyugat prózairói	
a) Móricz Zsigmond	207
b) A többiek	212
7. A kilencszáztizes évek	214
a) Az export-dráma	215
b) Vallásos irodalom	218
c) Az iskolán kívül	221
d) Irodalom-szemlélet	224
8. Háború és forradalom	226

A MAI IRODALOM

1. Hosszmetszet	232
2. Keresztmetszet	239
3. Az utód-államok magyar irodalma	243

1	
2	
3	f) Ady und der Tod.....II-181
4	g) Adys Religiosität.....II-182
5	h) Ady und die Liebe.....II-185
6	i) Geld und ArmutII-187
7	j) Adys Ungartum.....II-191
8	
9	4. <i>Michael Babits</i>
10	a) Der junge BabitsII-195
11	b) <i>Der Mann Babits</i>II-198
12	
13	5. <i>Die Lyriker der Nyugat</i> (Zeitschrift: Westen).....II-201
14	
15	6. <i>Die Prosaschriftsteller der Nyugat</i> (Zeitschrift: Westen)
16	a) Sigmund Móricz.....II-207
17	b) Die AnderenII-212
18	
19	7. <i>Die neunhundertzehner Jahre</i>II-214
20	a) Das Export-DramaII-215
21	b) Religiöse LiteraturII-218
22	c) Außerhalb der Schule.....II-221
23	d) Literaturbetrachtung.....II-224
24	
25	8. <i>Krieg und Revolution</i>II-226
26	

DIE HEUTIGE LITERATUR

27	
28	
29	1. LängsschnittII-232
30	2. QuerschnittII-239
31	3. Der Nachfolgestaaten ungarische Literatur.....II-243
32	
33	
34	
35	
36	
37	
38	
39	
40	
41	
42	
43	
44	
45	
46	
47	
48	
49	
50	
51	
52	
53	II – 255 a

Szövegváltoztatások 1934 > 1940:

- 1
2
3 II-147 1940 =0: talán
4
5 II-148 1940 =0: nyoma sincs itt a Nyugat későbbi zseniális gikszerének
6
7 II-148 1940: Ezekben az írókban
8
9 II-151 1940: önszemléleteket
10
11 II-151 1940: Álmodók háza, Ifjabb stb. regények.
12
13 II-152 1940 =0: és a János . . . klasszikusokról.
14 ==
15 ==
16 ==
17
18 II-154 1940: Új Idők
19
20 II-154 1940 =0: és . . . iskolába.
21
22 II-157 1940: Népismerete, vallásos, istenkereső természete, kolostorba vonzó
23 zárkozottsága tökéletes művészi formát talált legjobb művében, az Isten Rabjaiban.
24 A magyar középkor életének ez az áhitatos csöndű megelevenítése a legjobb ma-
25 gyar történelmi regény, ha az értéket a korrajzi hűség és az ábrázolás plaszticitása
26 szempontjából mérjük.
27
28 II-157 1940 =0: zárkózott . . . plaszticitásában
29
30 II-159 1940 =0: De . . . Voltaképpen . . .
31
32 II-159 1940: Kiadás: Bródy Sándor legszebb írásai, Bp 1935.
33
34 II-166 1940 =0: Nemrégiben . . . volt,
35 ==
36
37 II-166 1940: a művész
38
39 II-166 1940 =0: Saját . . . szájrándítás.
40 ==
41 ==
42 ==
43 ==
44 ==
45 ==
46 ==
47 ==
48 ==
49 ==

Textänderungen 1934 > 1940:

- 1
2
3 II-147 1940 =0: vielleicht
4
5 II-148 1940 =0: hier keine Spur von den späteren genialen Gicksern der (Westen)
6
7 II-148 1940: In diesen Schriftstellern
8
9 II-151 1940: Selbstbetrachtungen
10
11 II-151 1940: (Haus der Träume) - (Junior) etc. Romane.
12
13 II-152 1940 =0: und mit dem Libretto von Held Johann lenkte er das Volksstück
14 um in die Operette, und bis zu gewissem Grad ist ihm zu verdanken, daß Petöfi
15 auch dann volkstümlich blieb, als das großen Publikum im allgemeinen die ungar-
16 ischen Klassiker vergaß.]
17
18 II-154 1940: (Neue Zeiten)
19
20 II-154 1940 =0: die späteren Export-Dramaschreiber gingen bei ihm zur Schule.
21
22 II-157 1940: Seine Volkskenntnis, religiöse, gottsuchende Natur, ins Kloster hinge-
23 zogene Verslossenheit fand perfekte künstlerische Form in seinem besten Werk,
24 Gottes Gefangenen. Diese andächtig stille Belebung des ungarischen mittelalterli-
25 chen Lebens ist der beste ungarische historische Roman, wenn wir seinen Wert vom
26 Blickpunkt der zeitgenössischen Treue und der Plastizität der Darstellung messen.
27
28 II-157 1940 =0: verschlossenen Wortkargheit, Plastizität
29
30 II-159 1940 =0: Aber manchmal sagte er auch das Gegenteil. Eigentlich . . .
31
32 II-159 1940: Ausgabe: (Alexander Bródys schönste Schriften)
33
34 II-166 1940 =0: In seiner kürzlich gehaltenen Rede sagte er, daß die Literatur
35 heute im Schützengraben ist; auf ihn selbst bezogen hatte er jedenfalls recht,
36
37 II-166 1940: des Künstlers
38
39 II-166 1940 =0: Auch für seine eigene Schöpfungen forderte er Freiheit, die Frei-
40 heit der Sprachhandhabung. In seinen Studien schuf er sich einen sonderbaren, un-
41 garisierenden und dennoch fremdartigen Stil, die anderen Nyugatler (Westler) zu
42 sprachbezüglichen Neuerungen ermunternd. In seinen Gedichten jedoch war er kon-
43 servativ: in Heines Ton drückte er die ewig-jüdische religiöse Sehnsucht aus, philo-
44 sophische Ruhe und mit Spott gemäßigten Sentimentalismus. Auch später wandte er
45 sich eher Johann Arany zu, anstatt Ady:
46 Kaum begann ich, Nebel sinken
47 Sonne dem Tag unbedacht Grab gräbt,
48 Was gestern Faustheben war,
49 Heute ist wahrlich gut, wenn es Mundwinkelzucken ist.

1 II-168 1940: Ha hív az acélhegyű ördög. Nagyvárad, 1927.
2
3 II-169 1940 =0: példás . . . között.
4 ==
5
6 II-172 1940: Ady-verseket pazarol politikusok ellen és mellett, akiknek ma már a
7 nevét sem tudjuk.
8
9 II-175 1940: utolsó korszakának
10
11 II-179 1940 =0: voltaképpen
12
13 II-180 1940 =0: Ady . . 14 sor . . hullámaira.
14 ==
15 ==
16 ==
17 ==
18 ==
19 ==
20 ==
21 ==
22 ==
23 ==
24
25 II-183 1940 =0: Mondtuk, hogy
26
27 II-185 1940: szintén más, mint a régi szerelem
28
29 II-185 1940 =0: ambivalens érzés.
30
31 II-187 1940 =0: pszichológiai
32
33 II-193 1940: másik arca.
34
35 II-193 1940 =0: elég
36
37 II-195 +1940: majd Gellért Oszkárrel.
38
39 II-195 1940 =0: A fekete . . . +1940: Elza pilóta, 1934.]
40
41 II-195 +1940: Az európai irodalom története, 1934-35.
42
43 II-198 1940 =0: akiket . . . állított.
44 ==
45
46 II-199f: 1940 =0: A huszas . . . jut el.
47 ==
48 ==
49 ==

1 II-168 1940: (Wenn der stahlspitzige Teufel ruft), Großwardein, 1927.
2
3 II-169 1940 =0: beispielhafte Vorgeschichte solchen Menschen, der Brücke baut
4 zwischen des Geistes zwei Epochen.
5
6 II-172 1940: Ady-Verse vergeudet er gegen und für Politiker, von denen wir heute
7 nicht einmal mehr den Namen wissen.
8
9 II-175 1940: letzten Zeitabschnitts
10
11 II-179 1940 =0: eigentlich]
12
13 II-180 1940 =0: Adys Vitalismus ist eigentlich Mystizismus, ohne religiöse Ergän-
14 zung. Des Lebens Sinn und Ziel geben auch für ihn, wie für die großen Mystiker,
15 die großen Augenblicke des tragischen Lebensgefühls, wenn im Innern des Men-
16 schen zusammentreffen des Menschenschicksals alle Schönheiten. Die übrigen
17 Stunden, Tage und Monate sind nur Vorbereitung auf den folgenden großen Mo-
18 ment oder Trauer um den vergangenen Moment. Aber, die Stunden der Mutlosig-
19 keit nicht gerechnet, lebt immer im Mystiker das Bewußtsein, daß er in sich trägt
20 etwas, jemand Geheimnisvolles, der frei wird und Herr über die schicksalhafte
21 Stunde, in der Vollständigkeit der Seele. Auch Adys Selbstliebe richtet sich immer
22 bewußter in derlei tieferes, mystisches Ich, dessen Schicksal sich mit der Sonne und
23 den Sternen zusammenbewegt, auf der Welt bewegenden Gesamt-Liebe Wellen.
24
25 II-183 1940 =0: Wir sagten, daß
26
27 II-185 1940: ist ebenfalls anders als die frühere Liebe
28
29 II-185 1940 =0: ambivalentes Gefühl.
30
31 II-187 1940 =0: psychologische
32
33 II-193 1940: anderes Gesicht.
34
35 II-193 1940 =0: genug
36
37 II-195 +1940: dann mit Oskar Gellért.
38
39 II-195 1940 =0: (Der schwarze Leser; in Pester Tagebuch). +1940: (Pilot Else)]
40
41 II-195 +1940: Die Geschichte der europäischen Literatur
42
43 II-198 1940 =0: die der Nyugat (Zs. Westen) Freiheits-Kult, paradoxe Urkraft-Ver-
44 ehrung, romantische Ästhetik an die Spitze stellte.
45
46 II-199f: 1940 =0: Unter der Wirkung der Zeitstimmung der zwanziger Jahre sieht
47 Babits die Problematik des ungarischen Kapitalismus auf etwas vereinfachte Weise
48 als Konfrontation des Ungartums und Judentums. Bei Babits ist sogar auch sein An-
49 tisemitismus irgendwie von edler Prägung und intellektuell: in erster Linie schmerzt

1 ==
2 ==
3
4 II-200 +1940: benne
5
6 II-202 1940: és mikor versbe érik
7
8 II-204 Én láttam a munkást és lázra bujtott
9
10 II-205 +1940: Összes versei, Bp 1935.
11
12 II-206 1940 =0: Leginkább . . . emelte.
13 ==
14 ==
15
16 II-206 +1940: Keatsnek, mesterének, rokonává avatja őt az a törékeny báj, amely
17 úgy látszik, csak azoknak a költőknek adatik meg, akiknek korán kell meghalniuk: a
18 magyar költészetben Tóth Arpád előtt földiének, Csokonainak. Úgy látszik, csak az
19 tudja lelkének minden szépségét így beleprésselni a formába, akit belülről valami
20 mindig figyelmeztet: még néhány év, és ez a forma lesz minden, ami belőled marad.
21
22 A végső művesi tökéletesség és a mulandóság mindig ottlévő fuvalma adják meg
23 Tóth Arpád verseinek ünnepélyes, már nem is fájdalmasan vigasztalan hangulatát,
24 klasszicitását, ódaszerűségét, akkor is, mikor a kor lírai realista divatját követve,
25 egyéltalan nem ünnepies élményekről beszél. Fáradtsága, reménytelensége nemrég
26 napvilágot látott utolsó verseiben művész-erkölcsi értéké tiszttul: olyan ember áll
27 ezek mögött a versek mögött, aki túl van azon, hogy pózba vágja magát, hogy
28 tetszeni akarjon, akinek megalkudni nem is érdemes, aki csak egyet tehet: tisztán,
29 egyszerűen és tökéletesen mondani az örök-emberi dolgokat.
30 ==
31 ==
32
33 II-206 1940 =0: és különösen . . .
34
35 II-206 +1940: [>Gellért] Irodalom: Németh, László, Nyugat, 1930.
36
37 II-206 +1940: [Füst] Válogatott versei, Bp., 1935 -- 1940 =0: Irodalom: Németh,
38 László, Nyugat, 1930
39
40 II-207 1940 =0: Füst . . . legyen.
41 ==
42 ==
43 ==
44 ==
45
46 II-207 +1940: Füst Milán költészetének igazi arculata csak most rajzolódott ki,
47 amikor válogatott versei, hosszú munkásságának legjáva termése, együtt jelentek

1 ihn das, daß das Judentum oberflächlich und unverdaut sich zu eigen macht jene
2 Kultur, zu der sein Menschen-Typ nach soviel Kampf gelangt.]
3
4 II-200 +1940: in ihm
5
6 II-202 1940: und wenn es ins Gedicht reift
7
8 II-204 Ich sah den Arbeiter und sein fiebrig gereiztes
9
10 II-205 +1940: (Sämtliche Gedichte)
11
12 II-206 1940 =0: Am ehesten in des Sonetts gemessenen und in sich vollendeten
13 Zeilen kommt seine Begabung zur Geltung, die ihn zu elegischer Schwermut, oden-
14 hafter Hebung (gern schrieb er auch in antiker Form) und gedanklicher Lyrik hob.]
15
16 II-206 +1940: Zum Anverwandten von Keats, seinem Meister, weihst ihn jener fra-
17 gile Charme, der wie es scheint, nur jenen Dichtern gegeben ist, die früh sterben
18 müssen: in der ungarischen Dichtung vor Arpád Tóth seinem Landsmann, Csoko-
19 nai. Es scheint, nur derjenige kann alle Schönheit seiner Seele so hineinpressen in
20 die Form, den von innenher immer etwas mahnt: noch einige Jahre, und diese Form
21 wird alles sein, was von dir übrigbleibt.
22 Die äußerste handwerkliche Perfektion und die immer vorhandene Brise der Ver-
23 gänglichkeit geben den Gedichten Arpád Tóths ihre feierliche, schon gar nicht
24 schmerzhaft trostlose Stimmung, Klassizität, Odenhaftigkeit, auch dann, wenn er
25 der lyrischen realistischen Mode der Zeit folgend überhaupt nicht von feierlichen
26 Erlebnissen spricht. Seine Müdigkeit, Hoffnungslosigkeit läutern sich zum künstle-
27 risch-moralischen Wert in seinen unlängst ans Tageslicht gelangten letzten Gedich-
28 ten: ein solcher Mensch steht hinter diesen Versen, der darüber hinweg ist, daß er
29 sich in Pose werfe, um gefallen zu wollen, dem Kompromiss zu schließen auch
30 nicht lohnt, der nur eins tun kann: rein, einfach und vollkommen die ewig-menschli-
31 chen Dinge zu sagen.
32
33 II-206 1940 =0: und besonders Oskar Gellérts
34
35 II-206 +1940: [>Gellért] Literatur: Németh, Nyugat, 1930.
36
37 II-206 +1940: [Füst] (Ausgewählte Gedichte), Bp 1935.] - 1940 =0: Literatur:
38 Németh, Nyugat, 1930]. [Starb 1967]
39
40 II-207 1940 =0: Milan Füst's Reform war der freie Vers, der in den zwanziger Jah-
41 ren zum Dogma der Dichter wurde, in unserer Zeit beginnt er in den Hintergrund
42 gedrängt zu werden. Die neue Sachlichkeit wünscht es so, daß wir in Ehren halten
43 den Reim und das Metrum, des Gedichts uralte Struktur, nur sollen wir nicht lassen,
44 daß es eigenzielig wird.]
45
46 II-207 +1940: Das wahre Antlitz von Milan Füst's Dichtung zeichnete sich erst
47 jetzt ab, als seine ausgewählten Gedichte, die Ernte vom Besten seines langen Arbei

1 meg. Füst Milán teremtette fel a magyar szabad verset. Ez a verstani forradalom a
2 számára épügy az asszociációk gazdag felszabadulását jelentette, mint hajdan Füst
3 egyetlen mestere, Berzsenyi számára a klasszikus versforma. Füst ist klasszicizáló
4 költő, a szabad vers dacára, valami különös, széthullott módon, mintha egy össze-
5 tört görög váza darabjaiból alkotna remeket: ritmusában a klasszikus versmérték,
6 mondatszövésében a görög és latin költészet emléke kísért.

7 ==

8 ==

9 Összetett és ellentmondásokban gazdag költői énje azért olyan magában álló,
10 senkivel sem rokon, mert jóformán egyetlen képviselője nálunk a groteszknak. Ver-
11 seinek hátterét egy fantázia-középkor vad és egyben gyermekies díszletei alkotják.
12 Figurák és képek vonulnak fel, amelyek egyszerre megrázóak, kísértetiesek és ne-
13 vetségesek, mint a gót székesegyházak szörnyetegei. „Az országúton néhány miszti-
14 kus lovas, nem is három, de négy király”, és „egy egész nép, mely éjjel vándorol”,
15 miközben „a köd felett lassan haladt egy szép szekér”. Démonok üldözik:

16 ==

17 ==

18
19 Az egyik répát hámozott s haját felém hajítá,

20 A másik egy kerek toronyból sandított reám.

21
22 A vers józanul, csaknem szárazon indul és azután egyszerre kisíklík az irreális
23 felé, a felszabadult képzetek elragadják a kimondhatatlan dolgok középkorába, Ar-
24 méniába vagy a Mississipp mellé, a tiszta költészet birodalmába.

25 ==

26
27 II-208 +1940 :- Erdély, 1935. A boldog ember, 1935.

28
29 II-209 1940 =0: atmoszférikus

30
31 II-209 1940 =0: sorsát; +1940: magyar sorsát

32
33 II-209 +1940: A környezet tehetetlenségi erején a hős felérlődik.

34
35 II-211 1940: trilógiája, Erdély

36
37 II-211 1940 =0: utolsó . . . tetőfokán.

38 ==

39
40 II-211 +1940: Egyik legutolsó műve. A Boldog Ember, megint új és nagyszerű ol-
41 dálról mutatja be művészetét. A paraszti beszéd és gondolkodás mesteri feljegyző-
42 jének látjuk itt; és ez a paraszt-alak, annak dacára, hogy szerencsétlen időnkben él,
43 nem tragikus, hanem boldog ember, legalább is amíg fiatal.

44 ==

45
46 II-212 +1940: Radnóti, Miklós: Kaffka Margit, Szeged 1934.

1 tens, zusammen erschienen. Milan Füst erschuf den ungarischen freien Vers. Diese
2 prosodische Revolution bedeutete für ihn ebenso die reiche Befreiung der Asso-
3 ziationen, wie für Füst's einzigen Meister, Berzsenyi, die klassische Versform. Auch
4 Füst ist klassisierender Dichter, trotz des freien Verses, auf irgendeine sonderbare,
5 zerfallene Weise, als ob er aus den Stücken einer zerbrochenen griechischen Vase
6 erschaffen würde Meisterwerke: in seinem Rhythmus geistert das Andenken des
7 klassischen Versmaßes, in seinen Satzgefügen das der griechischen und lateinischen
8 Dichtung.

9 Sein zusammengesetztes und an Widersprüchen reiches dichterisches Ich ist da-
10 rum so alleinstehend, niemandem verwandt, weil er so gut wie einziger Vertreter
11 des Grotesken bei uns ist. Seiner Gedichte Hintergrund bilden die wilden und zu-
12 gleich kindlichen Dekorationen eines Fantasie-Mittelalters. Figuren und Bilder zie-
13 hen auf, die zugleich erschütternd, gespenstisch und lächerlich sind wie die Unge-
14 heuer der gotischen Kathedralen. "Auf der Landstraße einige mystische Reiter, nicht
15 einmal drei, aber vier Könige", und "ein ganzes Volk, das nachts wandert", während
16 "über dem Nebel langsam eine schöne Fuhr sich fortbewegte". Dämonen verfolgen
17 ihn:

18
19 Der eine schälte Rüben und warf deren Schale zu mir hin,

20 Der andere aus einem runden Turm schielte auf mich.

21
22 Das Gedicht startet nüchtern, beinahe trocken und danach rutscht es plötzlich aus
23 in Richtung des Irrealen, die befreiten Gebilde reißen es hinweg in der unaussprech-
24 lichen Dinge Mittelalter, nach Armenien oder an den Mississippi, ins Reich der rein-
25 en Dichtung.

26
27 II-208 +1940 :- (Siebenbürgen), 1935. (Der glückliche Mensch), 1935.

28
29 II-209 1940 =0: atmosphärische

30
31 II-209 1940 =0: sein Schicksal; +1940: Schicksal des Ungarn

32
33 II-209 +1940: Der Held wird an der Trägheit Kraft der Umgebung aufgerieben.

34
35 II-211 1940: Trilogie, Siebenbürgen

36
37 II-211 1940 =0: sein letzter Novellenband, die Barbaren, zeigen ihn erneut als
38 Künstler und Gestalter, auf dem Gipfel seiner Kraft.

39
40 II-211 +1940: Eines seiner letzten Werke, Der Glückliche Mensch, führt seine
41 Kunst wieder von neuer und großartiger Seite vor. Als meisterlichen Aufzeichner
42 der bäuerlichen Rede und Denkweise sehn wir ihn hier; und diese Bauern-Gestalt,
43 trotzdem sie in unserer unglücklichen Zeit lebt, ist kein tragischer, sondern glück-
44 licher Mensch, wenigstens solange sie jung ist.

45
46 II-212 +1940: Radnóti, Miklós: Kaffka Margit, Szeged 1934.

1 II-213 [+1940: A nyugatos stílusromantika legkésőbb fellépett képviselője Ters-
2 sánszky J. Jenő. * Ő a nyers elevenség irányába stilizál. Annak a félig-emberi világ-
3 nak az írója, ahol még csak indulatok vannak, groteszk harcban állva a külvilággal.
4 Annak a világnak, társadalmilag tekintve, amelyben a legfőbb rossz a rendőrség.
5 Eszközei naturalista eszközök, szereti a kérlelhetetlen szókimondást azokban a dolg-
6 okban, amelyek állítólag nem tűrik a nyomdafestéket. A régi Nyugat nyárspolgár-
7 ijesztő hagyományának ő az időben utolsó és legerősebb képviselője. Különös mó-
8 dón mégis azt kell mondani, hogy írásai bájosak, kedvesek, üdék. A társadalmon ki-
9 vüliek életét annyi akasztófa-humorral és idilli jóérzéssel rajzolja, hogy az olvasó
10 szinte szeretne lemondani kétes polgári méltóságáról és beállni Kakuk Marci pajtá-
11 sai közé.

12 ==
13 ==

14
15 * Tersánszky Józsi Jenő szül.1888, Nagybányán. [Mehalt 1969.]
16 Művei: Viszontlátásra Drága, 1917. Kísérletek, ifjúság, 1918. Kakuk Marci ifjú-
17 sága, 1923. Kakuk Marci a zendülők közt, 1933. Kakuk Marci vadászkalandja,
18 1935. stb.

19
20 II-217 1940 =0: az egész világon egyforma

21
22 II-217 1940 =0: a kitűnő publicistát

23
24 II-218 1940 =0: A polgári . . . (egész szakasz törölve) . . . előtt.

25 ==
26 ==
27 ==
28 ==
29 ==
30 ==
31 ==
32 ==
33 ==

34
35 II-219 +1940: Advent, 1935.

36
37 II-220 +1940: Adventjében a szavalókórus új műfajának teremt magyar és katoli-
38 kus szöveget.

39
40 II-220 +1940: dunamelléki ref. egyház

41
42 II-221 +1940: Megszámláltattál . . . , regény, Bp 1934.

43
44 II-222 +1940: Megszámláltattál . . .

45
46 II-222 1940 =0; új

47
48 II-222 +1940: A csallóközi hattyú, 1933. A túlsó parton, 1934.

49 ==

1 II-213 +1940: Am spätesten aufgetretener Repräsentant der nyugatischen [nach
2 der Zs. Nyugat] Stilromantik ist Eugen J. Tersánszky *. Er stilisiert in Richtung der
3 rohen Lebendigkeit. Er ist der Schriftsteller jener halb-menschlichen Welt, wo erst
4 nur Gefühlswallungen vorhanden sind, in groteskem Kampf stehend mit der Außen-
5 welt. Jener Welt, gesellschaftlich betrachtet, in der das oberste übel die Polizei ist.
6 Seine Mittel sind naturalistische Mittel, er liebt das unerbittliche Aussprechen in je-
7 nen Dingen, die angeblich keine Druckerschwärze vertragen. Er ist der zeitlich letz-
8 te und stärkste Vertreter der alten Nyugat [Zs Westen] spießbürgerschreckenden
9 Überlieferung. Sonderbarerweise muß dennoch gesagt werden, daß seine Schriften
10 charmant, nett, frisch sind. Das Leben der außerhalb der Gesellschaft Befindlichen
11 zeichnet er mit soviel Galgenhumor und idyllischem Wohlgefühl, daß der Leser bei-
12 nah auf seine zweifelhafte bürgerliche Würde verzichten und sich den Kumpanen
13 Martin Kuckucks zugesellen möchte.

14
15 * Joseferl [Sepp] Eugen Tersánszky geb. 1888, in Frauenbach /Siebenbürgen.
16 [Starb 1969.] -- Seine Werke: (Auf Wiedersehn, Teure) - (Versuche, Jugend) -
17 (Martl Kuckucks Jugend) - (Martl Kuckuck unter den Aufrührern) - (Martl Ku-
18 ckucks Jagdabenteuer), usw.

19
20 II-217 1940 =0: auf der ganzen Welt gleich ist

21
22 II-217 1940 =0: den ausgezeichneten Publizisten

23
24 II-218 1940 =0: Die bürgerlichen Dramen sprechen nicht von gesellschaftlichen
25 Problemen, Weltanschauung beunruhigt sie nicht, nichts ist in ihnen, was wirklich
26 wichtig und tiefer interessant wäre. Dennoch wird der dereinst kommende Geistes-
27 historiker auch in des Zeitabschnitts Theater und Kabarett die stille selbstmörderi-
28 sche Tendenz finden, welche die Existenzgrundlage der bürgerlichen Gesellschaft
29 untergrub und die Widerstandsfähigkeit der Bourgeoisie aufwärts und abwärts
30 schwächte, daß ihr im gegebenen Augenblick kampfflos die geldgegebene Macht aus
31 der Hand falle und aus ihrer Seele das Klassenbewußtsein und mit lammhafter
32 Sanftmut sich verneige zuerst vor der Diktatur des Proletariats und danach der Bü-
33 rokratie.

34
35 II-219 +1940: Advent, 1935.]

36
37 II-220 +1940: In seinem Advent schafft er der neuen Gattung des Sprechchors un-
38 garischen und katholischen Text.

39
40 II-220 +1940: Süddiözese der ref. Kirche (Dunamellék)

41
42 II-221 +1940: (Du wurdest gezählet . . .), Roman

43
44 II-222 +1940: (Du wurdest gezählet . . .)

45
46 II-222 1940 =0; neue

47
48 II-222 +1940: (Der Schwan von der Großen Schütt-Insel /=Donauinsel Preßburg
49 bis Komorn/), 1933. (Am jenseitigen Ufer), 1934.]

- 1 II-223 1940: Blanche
2
3 II-224 +1940: Ő írta meg, sok esztendőkön át tartó érlelés után, a legjobb, legjóza
4 nabb, legértőbb könyvet Ady Endréről.
5
6 II-224 +1940: [Schöpflin] Ady Endre, 1934.
7
8 II-227 1940: dráma fejlődéséről
9
10 II-230 1940: Földem, virágom; válogatott versei. 1915-1935). -- Irodalom: Gyer-
11 gyai Albert előszava a Földem, virágom kötethez.
12
13 II-235 1940 =0: Paradox . . . közül --
14 ==
15
16 II-240 1940 =0: Szerepe . . . iránt.
17
18 II-241 1940 írásjel-vesszővel: komoly emberek
19
20 II-241 1940: A legfontosabb irodalmi folyóirat még mindig a Nyugat. 1929-ben,
21 Osvát Ernő tragikus halála után a folyóirat Babits Mihálynak és Móricz Zsigmond-
22 nak, majd csak Babitsnak a tulajdonába került, addigi főszerkesztőjének, Ignotusnak
23 a neve eltűnt a címlapról és ezzel a Nyugat végleg szakított kezdeteinek polgári ra-
24 dikális hagyományaival. A most már harmadik évtizedének végéhez közeledő fo-
25 lyóirat még mindig magához gyűjti az élit és munkatársai sorába kerülni még min-
26 dig szellemi lovagütést jelent.
27 ==
28
29 II-241 1940 =0: Mellette . . . példa.
30
31

- 1 II-223 1940: Blanche
2
3 II-224 +1940: Er schrieb, nach einer viele Jahre andauernden Reifung, das beste,
4 nüchternste, verständigste Buch über Anderl Ady.
5
6 II-224 +1940: [Schöpflin] (Anderl Ady)
7
8 II-227 1940: des modernen Dramas
9
10 II-230 1940: (Meine Erde, meine Blume; seine ausgewählten Gedichte. Literatur:
11 (Gyergyais Vorwort zum Band "Meine Erde . . .)]
12
13 II-235 1940 =0: Auf paradoxe Weise ist er, des konservativen Geistes Champion,
14 vielleicht der wahrste Demokrat unter unseren heutigen Schriftstellern --
15
16 II-240 1940 =0: Seine Rolle . . . rügt.
17
18 II-241 1940 mit Komma: ernsthafte Menschen
19
20 II-241 1940: Die wichtigste literarische Zeitschrift ist noch immer Nyugat (Wes-
21 ten). 1929, nach dem tragischen Tod Ernst Osváts gelangte die Zeitschrift in den
22 Besitz von Michael Babits und Sigmund Móricz, später nur in Babits', ihres bis
23 dahin gewesenen Chefredakteurs, Ignotus' Name verschwand vom Titelblatt und da-
24 mit brach Nyugat endgültig mit ihren bürgerlich-radikalen Überlieferungen. Die
25 jetzt schon dem Ende ihres dritten Jahrzehnts sich nähernde Zeitschrift schart noch
26 immer die Elite zu sich und in die Reihe ihrer Mitarbeiter zu gelangen bedeutet
27 noch immer geistigen Ritterschlag.
28
29 II-241 1940 =0: Neben ihm . . . Beispiel gab.
30
31

Összehasonlító fordítások / Vergleichsübersetzungen;

II-194 Hier trabt verirrt der Reiter
Von einst im blinden Lauf,
Schreckt die in Urzeitsümpfen
Gefangnen Seelen auf.

(Der verirrte Reiter)

Deutsch von Heinz Kahlau, in: Ungarische Dichtung aus fünf Jahrhunderten.

II-231 Wir sind nicht Gelehrte, auch nicht verträumte, goldmundige Pfaffen,
auch keine Helden, von Hurra und Trara in die Schlacht geführt,
jetzt ohnmächtig liegend auf Meeresgründen und an sonnigen Hängen,
auf Feldern vom Blitz zerschmettert, ringsum verstreut in der ganzen Welt.
Unterm blauen Himmel baden die Stunden in verronnenem Blut.
Wir aber sind von allem schon fern. Wir hocken in der Tiefe dunkler
Mietskasernen,
stumm und verschlossen, wie die in sich geschlossene Materie.
Gestern weinten wir noch und morgen vielleicht wird das Jahrhundert schon
unsre Sache bewundern.

Deutsch von Annemarie Bostroem, in: Ungarische Dichtung aus fünf Jahrhunderten. Hrsg.
v. Stefan Hermlin und György Mihály Vajda, Corvina-Verlag Budapest, in Zusammenar-
beit mit Aufbau-Verlag Berlin und Weimar, 1. Aufl. 1970.

Namensregister: 1934er Ausgabe hatte kein Register.

Névmutató: 1934-es kiadásnak nem volt regisztere.

Ady, Endre /Anderl II/147-49, II/151f, II/156, II/158, II/165-96, II/198f,
II/201f, II/209f, II/218-20, II/224, II/226f, II/234, II/236f
Ady, Lajos /Ludwig II/194
Ambrus, Zoltán II/148-51
Andor, József /Josef II/219
Arany, János /Johann II/145, II/153, II/157, II/166, II/169, II/173, II/178f,
II/191, II/193, II/195, II/204, II/225, II/239
Babits, Mihály /Michael II/158, II/195-98, II/200-05, II/207, II/224, II/226,
II/230, II/240f
Balázs, Béla II/227f
Bánffy, Miklós/Nikolaus, gr. /Graf II/221
Bánóczy[i], László /Ladislaus II/215
Baróti, Dezső/Desider II/206
Baumgarten, Ferenc /Franz Ferdinand II/241
Benedek, Elek [<Elias] II/247
Benedek, Marcell II/215
Beöthy, Zsolt II/225
Berzsenyi, Dániel II/150, II/158, II/173, II/196, II/206, II/230
Bessenyei, György /Georg II/148, II/238

Bíró, Lajos /Ludwig II/217
Bölöni, György /Georg II/194
Boncza, Berta (=Csinszka) II/168
Bostroem, Annemarie II/231
Bródy, Sándor /Alexander II/158-60, II/162, II/164, II/217
Claudel II/164, II/182
Császár, Elemér II/149
Csathó, Kálmán /Koloman II/221, II/223
Csokonai Vitéz, Mihály /Michael Held v. Csokona II/206
Dickens II/207
Dóczy, Jenő /Eugen II/166
Dosztöjevskij /Dostojewski II/181
Dózsa, György /Georg II/189
Emőd [Emod], Tamás /Thomas II/218
Féja, Géza II/212
Fenyő, Miksa /Maximilian II/164, II/166
Flaubert II/165
Földessy, Gyula /Julius II/194
France, Anatole II/164, II/174
Füst, Milán /Milan II/206f
Gaál, Gábor /Gabriel II/248
Gárdonyi, Géza II/155-57, II/194, II/218
Gellért, Oszkár /Oskar II/195, II/206
George II/164, II/193, II/196
Gide II/164
Giraudoux II/161
Goethe II/174, II/177f, II/186, II/193
Gundolf II/164
Gyergyai [-ei, Ger-/ Görgei], Albert II/230
Halász, Gábor /Gabriel II/201
Hankiss, János /Johann II/222
Hatvany, Lajos /Ludwig II/166, II/194
Hauptmann II/164, II/185, II/216
Heine II/151, II/163, II/166, II/173, II/186
Heltai, Jenő /Eugen II/148, II/151f
Herczeg, Ferenc /Franz II/154, II/156f
Hevesi, András /Andreas II/170
Hevesi, Sándor /Alexander II/215, II/240
Hoffman[sthal] II/228
Hölderlin II/178
Hóman, Bálint /Valentin II/236, II/240
Horváth, János /Johann II/154, II/194, II/226
Ibsen II/185, II/216
Ignotus II/148, II/164-67, II/176, II/241
Izsóf II/219
Jammes, Francis II/213

1 Jókai, Mór /Moritz II/153f, II/157, II/159f, II-168
2 Josef II. >József (1741-90) kir.+ném. cs. /ung. Kön.+ röm.-dt. Kais. II/162
3 Jósika, Miklós /Nikolaus, br. /Baron II/244
4 József /Jos. II. (1741-90) m. kir.+ném. cs. /ung. Kön.+ röm.-dt. Kais. II/162
5 Juhász, Géza II/201, II/208
6 Juhász, Gyula /Julius II/206
7 Justh, Zsigmond /Sigmund II/148f
8 Kaffka, Margit II/212
9 *Kahlau, Heinz II/194*
10 Karinthy, Frigyes /Friedrich II/213
11 Kassák, Lajos /Ludwig II/228-31, II/240
12 Kazinczy, Ferenc /Franz II/146, II/166, II/244f
13 *Keats II-206*
14 Kemény, Zsigmond /Sigmund, br. /Baron II/153, II/208, II/247
15 Király, György /Georg II/225
16 Kisbán, Miklós /Nikolaus >Bánffy II/221
17 Kiss, József /Josef II/147, II/151
18 Klebelsberg, Kunó /Konrad II/238
19 Kóbor, Tamás /Thomas II/148
20 Kölcsey, Ferenc /Franz II/179, II/193, II/201
21 Kosztolányi, Dezső /Desider II/194, II/201-05, II/212, II/240
22 Kozma, Andor /Andreas II/148
23 *Krafft-Ebing II/149*
24 Krú[u]dy, Gyula /Julius II/158, II/160-03, II/201, II/209, II/223
25 Laczkó, Géza II/213
26 Lajos II. /Ludwig II. (1506-26) kir. /König v. Ung. II/162
27 Lengyel, Menyhért /Meinhard II/217
28 *Lessing II/215*
29 Lesznai, Anna II/227
30 *Lewis II/144*
31 Ludwig II. >Lajos II. II/162
32 Lukács, György /Georg II/215, II/227f
33 *Maeterlinck II/216*
34 Makai, Emil II/151, II/173
35 Makkai, Sándor /Alexander II/194
36 *Mann, Thomas II/222*
37 *Marié Antoinette II/162*
38 *Marinetti II/229*
39 Mikszáth, Kálmán /Koloman II/149, II/154, II/157, II/160, II/208f, II/222f
40 Móricz, Zsigmond /Sigmund II/165, II/167, II/195, II/207-12, II/220, II/229,
41 II/236, II/240f
42 Nagy, Endre /Anderl II/217
43 Nagy, József /Josef II/225
44 Nagy, Lajos /Ludwig II/226
45 Németh, László /Ladislaus II/206, II/208, II/242
46 *Nietzsche II/179, II/193*

1 *Ohnet II/148*
2 Osvát, Ernő /Ernst II/147, II/164, II/200, II/207, II/212, II/241
3 Pekár, Gyula /Julius II/149
4 Petőfi [Petrovics], Sándor /Alexander II/151f, II/154, II/170, II/173, II/185,
5 II/190, II/225, II/230, II/246
6 *Pirandello II/216*
7 *Ponson du Terrail II/148*
8 Prohászka, Ottokár II/156, II/194, II/218, II/220f
9 Radnóti, Miklós /Nikolaus II/212
10 Rákosi, Jenő /Eugen II/153, II/167
11 *Ranke II/147*
12 Ravasz, László /Ladislaus II/220
13 Réthy, László /Ladislaus II/186
14 Révész, Béla II/194
15 Reviczky, Gyula /Julius II/151, II/225
16 Riedl, Frigyes /Friedrich II/225
17 Ritoók II/227
18 *Rossetti II/197*
19 *Rot[h]schild II/189*
20 Schöpflin II/194, II/208, II/224
21 *Shakespeare II/202*
22 *Shaw II/164*
23 *Shelley II/190*
24 Sí[i]k, Sándor /Alexander II/156, II/194, II/219, II/240
25 Sikabonyi, Antal /Anton II/225
26 *Simmel II/180, II/228*
27 *Sue II/148*
28 *Swinburn II/190*
29 Szabó, Dezső /Desider II/194, II/201, II/224, II/230, II/233-35
30 Szabó, Lőrinc /Lorenz II/205
31 Széchenyi, István /Stephan, gr. /Graf II/193
32 Szegő, Endre /Anderl II/202
33 Szekfű, Gyula /Julius II/153, II/233-35, II/240
34 Szenteleky, Kornél II/243
35 Szép, Ernő /Ernst II/213
36 Szerb, Antal /Anton II/201
37 Szomory, Dezső /Desider II/158, II/162f, II/201
38 *Taine II/225*
39 Tersánszky J., Jenő /Eugen II/213
40 Toldy (Schedel), Ferenc /Franz II/224
41 Tolnai Lajos /Ludwig II/156, II/210
42 Tormay, Cecil /Cécilie II/221f, II/236
43 Török, Sophie II/199
44 Tóth, Árpád II/205
45 Tóth, Béla II/148, II/151
46 Vajda, János /Johann II/185

1 Várkonyi, Nándor II/201
 2 Veiglsberg, Leó II/165
 3 Vincze, Géza II/220
 4 Vörösmarty, Mihály /Michael II/147, II/158, II/162, II/169, II/173. II/178,
 5 II/181, II/186, II/193, II/196, II/204
 6 Whitman II/180, II/229, II/231
 7 Woolf, Virginia II/161
 8 Yeats II/164
 9 Zrinyi [Zrin, Serin], Miklós /Nikolaus, gr. /Graf II/193, II/213, II/219f

Teljes regiszter / Gesamtregister

13 **I. Band /kötet** 5-93 ***** **2.)** 94-200 ***** **3.)** 201-297 ***** **4.)** 298-342 +
 14 **4.) +II/5-II/45 ***** 5.) II/46-II/140 ***** 6.) II/141-II/249**
 15
 16 Abádi, Benedek /Benedikt 67
 17 Abaris 108
 18 Ábrányi Emil II/119
 19 Adelung (Johann Christoph) 212
 20 Adorján, Szent >Adrian 46
 21 Adrian d. Hl. >Adorján 46
 22 Ady, Endre /Anderl 20, 44, ** 129, 143, 172, 182, 200, ** 226, 259, 291, ** 325, 332, **
 23 II/48, II/53, II/65, II/73, II/83f, II/93, II/107, II/109, II/131, II/133f, II/136, ** II/147-
 24 149, II/151f, II/156, II/158, II/165-196, II/198f, II/201f, II/209f, II/218-220, II/224,
 25 II/226f, II/234, II/236f
 26 Ady, Lajos /Ludwig II/194
 27 Aeneas Sylvius (Enea Silvio de Piccolomini = Pius II.) 81, ** 95
 28 Ágoston, Szent >Augustin 129, 178, 180, 186
 29 Alamizsnás Szent János >Johann d. Almosenier 45
 30 Alexander der Große >Nagy Sándor 77, ** 151, 155, 177
 31 Alexander Leopold, >Sándor Lipót, főherceg + nádor /Erzherzog + Palatin 221
 32 Alexander, Bernát /Bernhard II/106
 33 Alexius, Szent = d. Hl 47
 34 Alexovics, Balázs (Vazul) /Blasius 211, 247
 35 Álmos 24
 36 Alsted 92
 37 Alszeghy, Zsolt 133
 38 Alvinczy, György /Georg 64
 39 Alvinczy[i], Péter 89, 92, ** 105, 110
 40 Amadé, László /Ladislaus, báró /Baron 118, 192, 193, ** 280, ** II/93
 41 Amadis 144
 42 Ambrus, Zoltán II/148-151
 43 Andor, József /Josef II/219
 44 Angelus Silesius 65
 45 Anonymus 32, 36f, ** 329
 46 Ányos, Pál /Paul 245-247
 47 Apácai [czai] Csere [Cséri, ~ei] János /Johann 70, 92, 93, ** 99, 101f, 111-113, 143, 178
 48 Apaffi [~fi], Mihály /Michael (Erdély fejedelme /Siebenbürgens Fürst) 93
 49 Apor, Péter, báró /Baron 181f, 199, ** 221
 50 Aranka, György /Georg 214, 223
 51 Arany, János /Johann 8, 20, 82, ** 154, 155, 162, 164, ** 207, 269, 282, 293, ** 329,
 52 II/8, II/10, II/15-17, II/28, II/32, II/38, ** II/47, II/52, II/57f, II/66, II/71-76, II/79,

1 **I. Band /kötet** 5-93 ***** **2.)** 94-200 ***** **3.)** 201-297 ***** **4.)** 298-342 +
 2 **4.) +II/5-II/45 ***** 5.) II/46-II/140 ***** 6.) II/141-II/249**
 3
 4 II/84, II/87-89, II/92f, II/96, II/98, II/109, II/112, II/115, II/121, II/124, II/126, II/129-
 5 132, ** II/145, II/153, II/157, II/166, II/169, II/173, II/178f, II/191, II/193, II/195,
 6 II/204, II/225, II/239
 7 Arany, László /Ladislaus II/116, II/121f, II/125
 8 Ariosto, Ludovico 123, ** II/81
 9 Aristophanes II/73, II/85
 10 Aristoteles 29, 32
 11 Arisztidesz >Vajda, János /Joh. II/107, II/116, II/120, II/125, II/129, II/131-136 ** II/185
 12 Árpád 37, ** 238, ** 329f
 13 Attila >Etele >Etzel 37, ** II/76f, II/80, II/123
 14 Augustin, Sankt >Ágoston, Szent 129, 178, 180, 186
 15 Babits, Mihály /Michael 13, ** 273, ** II/65, II/78, II/93, II/109, ** II/158, II/195-198,
 16 II/200-205, II/207, II/224, II/226, II/230, II/240f
 17 Bacon (Francis, Baron Verulam, Viscount St. Albans) 110, 191
 18 Bacsányi >Batsányi
 19 Bajza, József /Josef 249, 278, ** 304-307, 311f, II/10, II/13, ** II/46, II/139
 20 Bakócz, Tamás /Thomas 54
 21 Balassa [~ssi], Bálint /Valentin, báró /Baron v. Gyarmat (1554-94) 20, 60, 81, ** 95, 101,
 22 106, 125, 127-140, 154f, 168, 189, 191, ** 274f
 23 Balassa II., Bálint /Valentin, gróf /Graf (1626-84) 139f
 24 Balassi >Balassa, Bálint /Valentin, báró /Baron = költő /Poet
 25 Balassi, Menyhárt /Meinhart, báró /Baron 73f
 26 Balázs, Béla II/227f
 27 Bálint = Valentin
 28 Balogh, Károly /Karl II/109
 29 Balzac II/21f, II/27, II/35, ** II/128
 30 Bánffy, György /Georg, gróf /Graf 223, 252
 31 Bánffy, Miklós /Nikolaus, gróf /Graf = >Kisbán II/221
 32 Bánk, bán = Banus Bánk 80
 33 Bánóczy[i], László /Ladislaus II/215
 34 Bárány, György /Georg 114
 35 Barclay, John 91
 36 Barcsay, Ábrahám (Erdélyi fejed. családból /aus Siebenbürg. Fürstenfamilie) 227
 37 Barczafalvi Szabó, Dávid (D. Sz. v. B.) 214, 263, 265
 38 Báróczy[i, tzi], Sándor /Alexander 223
 39 Baróti Szabó, Dávid 196 ** 213, 231f, 241, 244 ** 329
 40 Baróti, Dezső /Desider II/206
 41 Barre, Chevalier de la ~ 211
 42 Barta, János /Johann II/109
 43 Bartay 312
 44 Bartók, Béla 174, ** II/127
 45 Bartók, György /Georg II/65, II/97
 46 Bartók, Lajos /Ludwig II/117
 47 Basire, Isac 91f, ** 110
 48 Báthory[i], István /Stefan (1533-86) fejed.+ lengy. király /Fürst + poln. König 65
 49 Bátor, Gábor /Gabriel II/21
 50 Bátor, Mária 287
 51 Batsányi (~csányi), János /Johann 223, 225, 241-244, 246f, 261
 52 Batthyány, Alajos /Alois, gr. /Graf 99, 197, ** II/39
 53 Baudelaire II/68

1 **I. Band /kötet** 5-93 ***** **2.)** 94-200 ***** **3.)** 201-297 ***** **4.)** 298-342 +
2 **4.)** +II/5-II/45 ***** **5.)** II/46-II/140 ***** **6.)** II/141-II/249
3
4 Baumgarten, Ferenc /Franz Ferdinand II/241
5 Bayle (Pierre) 112
6 Beck Karl (Isidor) II/58
7 Bél, Mátyás /Mathias 103, 114, ** 223
8 Béla II. & III., királyok /Könige 36
9 Béla IV., király /König 95
10 Belnay 202
11 Benedek, Elek [<Elias] II/247
12 Benedek, Marcell II/215
13 Beniczkyné Bajza Lenke /Beniczkyfrau Lenchen Bajza II/115
14 Beöthy, Zsolt 16, 21, ** II/74, II/97, II/137f, ** II/225
15 Béranger II/7, II/57
16 Bercsényi, Miklós /Nikolaus, gróf /Graf 185
17 Bérczy, Károly /Karl II/17, ** II/78, II/121
18 Bergson (Henri) 219, 251
19 Berzeviczy, Gergely 254f
20 Berzsényi, Dániel 228, 230, 233, 254, 266-275, 277f, 281, ** 301f, 333, 337, 339, **
21 II/83f, II/89, II/97, ** II/150, II/158, II/173, II/196, II/206, II/230
22 Bessenyei, György /Georg 116, 195, 200, ** 211, 213-215, 225-230, 234, 236, 240, 245f,
23 292, ** 312, ** II/89, ** II/148, II/238
24 Bethlen, Gábor /Gabriel (iktári /v. Iktár, 1580-1629, Erdély fejed., /Fürst Siebbg.) 91ff, **
25 110, 142
26 Bethlen, Kata /Käthe, Árva /die Waise, grófnő /Gräfin (1663-1708) 109, 178f
27 Bethlen, Miklós /Nikolaus, gróf /Graf v. Bethlen (1642-1716) 113f, 127, 177-179, ** 262
28 Beza (de Bèze, Théodore; Nachfolger Calvins) 97
29 Biczó, Ferenc /Franz II/120, II/136
30 Biró, Lajos /Ludwig II/217
31 Bisterfeld 92
32 Blaha, Lujza /Luise II/127
33 Boccaccio 81
34 Bod, Péter 60, 90, ** 109, 195
35 Bodin (Jean) 116, 156
36 Bodnár, Zsigmond /Sigmund II/140
37 Bogáti Fazekas, Miklós /Nikolaus 81
38 Boileau 162
39 Bölöni Farkas, Sándor /lexander II/7
40 Bölöni, György /Georg II/194
41 Boncza, Berta (=Csinszka) II/168
42 Bonfinius [-fini], Antonio († Buda /Ofen 1503) 55
43 Bonifácus, Szent > Bonifaz d. Hl. 31
44 Bonifaz, der Heilige > Bonifácus 31
45 Börne II/8
46 Bornemisza (= Abstemius) Péter 60, 67, 71f, 83, ** 101, 128
47 Bostroem, Annemarie 289, ** II/231
48 Bouilloni Godfrid > G. v. Bouillon (al-lotaring, herc., Herzog Niederlothr.) 145
49 Bródy, Sándor /Alexander II/158-160, II/162, II/164, II/217
50 Bulcsu, Károly /Karl II/71
51 Bürger (Gottfried August) 284
52 Burns II/87
53 Byron 207, ** 316f, II/48-50

1 **I. Band /kötet** 5-93 ***** **2.)** 94-200 ***** **3.)** 201-297 ***** **4.)** 298-342 +
2 **4.)** +II/5-II/45 ***** **5.)** II/46-II/140 ***** **6.)** II/141-II/249
3
4 Caius I., pápa /Papst 108
5 Calderón (de la Barca, Pedro, Don ~) 119, 123
6 Calvin 63, 74, ** 100
7 Camerarius (Kammermeister, Joachim) 178
8 Camoens II/23
9 Capellanus, Joannes 122
10 Cardanus (Cardano, Hieronymo) 178
11 Cäsar 252, 262
12 Cassiodorus 36
13 Castiglione (Baldassare, gróf /Graf) 123f, 126, 191, 199
14 Celtes [-tis] (Pickel /Bickel) Conrad 50, 55
15 Chateaubriand 316, II/30
16 Chiabrera (Gabriello) 157
17 Cicero 54, 148, 301, 317
18 Claudel II/164, II/182
19 Cocceius > Koch 110
20 Colbert (Jean Baptiste, Marquis de Seignelay) 178
21 Coleridge II/48
22 Comenius (=Komenský./Szeges, Ámos János /Jan Amos) 91, ** 111
23 Constant, B. II/30
24 Corneille (Pierre) 195
25 Cranmer (Thomas), érsek /Erzbischof Canterbury 80
26 Cromwell 93
27 Csáki, István /Stefan, gróf /Graf 197, 199
28 Csapó, Etelka /Edelchen II/47
29 Császár, Elemér /Elmer II/72, ** II/149
30 Császár, Ferenc /Franz II/10
31 Csathó, Kálmán /Koloman II/221, II/223
32 Csató, Pál /Paul 311
33 Csengery, Antal /Anton II/17
34 Csepreghy, Ferenc /Franz II/126
35 Cserei, Mihály /Michael (nagyajtai /v. Nagyajta) 181
36 Csermelyi, Sándor /Alexander II/116
37 Csernátomi, Pál /Paul 110
38 Csiky, Gergely /Gregor II/115
39 Csokonai > Vitéz /Held, Mihály /Michael Held v. Cs. 167, ** 254, 279-287, ** 301, 329,
40 ** II/55, II/74, II/93, ** II/206
41 Csombor > Szepsi Csombor, M. 92
42 Csuzi [-úzi] Cseh, Jakab /Jakob 106
43 Czvittinger, Dávid 108
44 Dante 9, 54, ** 101, 123, ** 270, ** 299, 326, ** II/118
45 Daudet II/129
46 Dávid, Ferenc /Franz 63-66, ** 184
47 Dayka, Gábor /Gabriel 223, 246-249
48 Deák, Ferenc /Franz II/16, ** II/131
49 Debrecz[eni] II/93
50 Decsy, Sámuel 214, 221, 224
51 Degré, Alajos II/10
52 Descartes (Cartesius), Renatus /René 110, 112
53 Dési, Márton /Martin 110

1 *I. Band /kötet* 5-93 ***** 2.) 94-200 ***** 3.) 201-297 ***** 4.) 298-342 +
2 4.) +II/5-II/45 ***** 5.) II/46-II/140 ***** 6.) II/141-II/249
3
4 Dessewffy, József /Josef, gr. /Graf 262, ** 304, 307
5 Dévai Biró, Mátyás /Mathias 60, ** 106
6 *Dickens* II/35, ** II/45, II/128, ** II/207
7 Döbrentei, Gábor /Gabriel 252-256, ** 307, 310
8 Dóczy, Jenő /Eugen II/137f, II/166
9 Dóczy, Lajos /Ludwig II/111, II/125, II/137
10 *Dominik, d. Hl. > Domokos, Szt.* 48
11 *Domokos, Szt. /Dominik d. Hl.* 48
12 *Dosztojevszki[j] = Dostojewski* 18, ** 99, ** II/28, II/36, II/44, ** II/123, II/129, ** II/181
13 Dózsa, György /Georg II/33f, ** II/63, II/65, II/126, ** II/189
14 Draskovich [-cs], Eusebia, grófkisasszony /Komteß 151
15 *Du Bellay (Joachim)* 102
16 Dudith [-ich], András /Andreas 65f, ** 108, 109
17 Dugonics, András /Andreas 88, ** 161, ** 213, 234, 237-240, 265, 274, 277, 287, ** II/5,
18 II/30, II/37, ** II/80, II/96
19 *Dürer* 61, ** II/89
20 *Dury, John* 91, ** 110
21 Eckhardt, Sándor /Alexander 133
22 Édes, Gergely /Gregor 282
23 Egressy, Gábor /Gabriel (galambosi /v. Galambos) 293
24 *Einstein* 209
25 Emmerich >Imre, Szent /d. Hl. (1000/07-1031) herceg /Prinz v. Ungarn 34
26 Emőd [-od], Tamás /Thomas II/218
27 Endrődy[i], Sándor /Alexander II/117, II/119
28 Enyedi, György /Georg 81
29 Eötvös, József /Josef, báró /Baron II/9, II/16, II/29-35 ** II/63, II/103, II/139
30 *Erasmus (Desiderius, = E. v. Rotterdam)* 41, 42, 55, 59, 63, 66, 67 ** 188
31 Ercsei, Julianna /Juliane II/72
32 Erdélyi, János /Johann 113 ** 293 ** II/9, II/13, II/17 ** II/71f, II/78, II/87, II/97, II/131,
33 II/136
34 Esterházy, Károly /Karl (érsek /Erzbischof) 307
35 Esterházy, Pál /Paul (1635-1713) herceg /Herzog 161f
36 Etele >Etel >Attila 37, ** II/76f, II/80, II/123
37 Etzel >Etele >Attila 37, ** II/76f, II/80, II/123
38 *Eulenspiegel, Til* 61
39 *Euripides* II/107
40 Falk, Miksa /Maximilian II/111
41 Faludi, Ferenc /Franz 118, 125, 127, 190-192 ** 280 ** II/56, II/93
42 Farkas, Gyula /Julius (=Julius v. Farkas) 257, ** 312, II/9
43 Fáy, András /Andreas II/36
44 Fazekas, Mihály /Michael 287
45 Féja, Géza II/212
46 Fekete, János /Johann, gróf /Graf 196f, 199 ** 210
47 *Fénelon (Francois de Salignac de la Mothe)* 195
48 Fenyő, Miksa /Maximilian II/164, II/166
49 Ferenc = Franz
50 Ferenc I. >Franz I. (1768-1835) király + csász., König + Kaiser 221f, 251f, 285, 296
51 *Ferenc, Franz, =Assisi Szent Ferenc />Franz v. Assisi* 44, 48
52 Ferenczi [-tzi], Zoltán II/65, II/71f
53 Fessler, Ignác /Ignaz Aurél 309

1 *I. Band /kötet* 5-93 ***** 2.) 94-200 ***** 3.) 201-297 ***** 4.) 298-342 +
2 4.) +II/5-II/45 ***** 5.) II/46-II/140 ***** 6.) II/141-II/249
3
4 Festetich, György /Georg, gróf /Graf 256, 285, ** II/39
5 *Flaubert* II/83, II/104 ** II/165
6 Földessy, Gyula /Julius II/194
7 Földi, János /Johann 246
8 Folklore 23, 26
9 Forgách, Miklós /Nikolaus, gróf /Graf 197, 199
10 *Fouillée* II/140
11 *France, Anatole* II/164, II/174
12 Frangepán (~gipani; korrekt: Frankopan), Katalin /Katarina, grófnő /Gräfin 146
13 Frankenburg, Adolf II/10, II/13 ** II/67
14 Franz /Ferenc I. (1768-1835) király + császár /König + Kaiser 221f, 251f, 285, 296
15 *Franz v. Assisi, d. Hl. >Ferenc, Szent* 44, 48
16 *Franz Xaver, d. Hl. >Xavéri Szent Ferenc.* 89
17 Fráter, Erzsébet /Elisabet II/100, II/107
18 *Friedrich der Große >Nagy Frigyes* 194
19 Fűskuti (>Landerer) 70
20 Füst, Milán /Milan II/206f
21 Gaál, Gábor /Gabriel II/248
22 Gábor = Gabriel
23 Garay, János /Johann II/10 ** II/67f, II/71f
24 Gárdonyi, Géza II/155-57, II/194, II/218
25 Geleji Katona, István /Stefan 92f, ** 96, 103
26 Gellért, Oszkár /Oskar II/195, II/206
27 Gellért, Szent >Gerhard 30, 34f
28 *Gentillet* 156
29 *George* II/164, II/193, II/196
30 Gergely, Toursi Szt. >Gregor v. Tours 36
31 Gerhard, d. Hl. >Gellért, Szent 30, 34f
32 *Gervinus* II/8
33 *Gide* II/164
34 *Giraudoux* II/161
35 *Gleim (Johann Wilhelm Ludwig)* 259
36 *Godfrid v. Bouillon >Bouilloni (=G. IV., Herzog Niederlothr. /al-lotaring, herceg)* 145
37 *Goethe* 7, 9 ** 179, 196 ** 216, 240, 250, 259, 261, 294 ** 305, 325, II/30f ** II/50,
38 II/90f, II/101f, II/105 ** II/174, II/177f, II/186, II 193
39 *Gogol =Gogoly* II/83, II/121
40 *Goldsmith (Oliver)* 262
41 Gombos, Imre /Emmerich (1791-1840) 289
42 Görgei, Arthur II/122
43 *Gottfried von Straßburg >Strassburg Gottfried* 145
44 *Gottsched* 212, 226
45 *Götz (Johann Nikolaus)* 259
46 *Gracián (Baltasar)* 191
47 *Gregor von Tours, d.Hl. >Toursi Szent Gergely* 36
48 Greguss, Ágost /August II/99
49 *Grimmelshausen (Hans Jakob Christoffel v. ~)* 63
50 *Großmann, Uwe* 273
51 *Grotius (Hugo)* 112 ** 202
52 *Guarinus (Varinus; Veronensis)* 53
53 *Guinicelli* 123

1 *I. Band /kötet* 5-93 ***** 2.) 94-200 ***** 3.) 201-297 ***** 4.) 298-342 +
2 4.) +II/5-II/45 ***** 5.) II/46-II/140 ***** 6.) II/141-II/249
3
4 *Gundolf* II/164
5 *Gutkeledi, Vid /Vitus* 31
6 *Gvadányi, József /Josef, gr. /Graf* 197, 199 ** 221, 234-237, 247, 274-275, 277 ** II/96
7 *Gyergyai [-ei, Ger-/ Görgei], Albert* 81 ** II/230
8 *Gyöngyösi [-ssi], János /Johann* (1741-1818) költő, pap /Poet, Pastor 246, 260, 274, 282
9 *Gyöngyösi, István /Stefan* (1629-1704) költő /Poet 101, 108, 125, 154, 155, 159-164, 168,
10 177, 191 ** 246, 260, 274f ** II/93
11 *György = Georg*
12 *Gyulai, Pál /Paul* (1826-1909) 16, 21 ** 293 ** II/10, II/16f, II/25f, II/43 ** II/65, II/71f,
13 II/96, II/99f, II/109, II/116-118, II/121f, II/125, II/129, II/131f, II/136-139.
14 *Hajnóczy, Sándor /Alexander* [korrekt: József /Jos.] 202
15 *Halász, Gábor /Gabriel* II/201
16 *Halévy (Ludovic)* 119
17 *Haller, János /Johann, gr. /Graf* 101, 177, 195
18 *Halotti Beszéd /Toten-Rede* 39, 44
19 *Hankiss, János /Johann* II/65 ** II/222
20 *Harsányi, Zsolt* II/109
21 *Hatvany, Lajos /Ludwig* II/65 ** II/166, II/194
22 *Hauptmann* II/164, II/185, II/216
23 *Havas* II/65
24 *Hazucha, Ferenc /Franz* II/10
25 *Hebbel* II/27 ** II/80
26 *Hegedűs, István /Stefan* 53
27 *Hegel* II/97, II/102-104, II/106, II/109
28 *Heilig >Sankt /Szent*
29 *Heine* II/8 ** II/49f, II/117, II/120 ** II/151, II/163, II/166, II/173, II/186
30 *Heinrich, Gusztáv* II/99
31 *Heliant* 27
32 *Helmezy, Mihály* 311, II/65
33 *Heltai, Gáspár /Kaspar* 60, 67, 72, 87
34 *Heltai, Jenő /Eugen* II/148, II/151f
35 *Helvetius (Helvétius, Claude Adrien)* 242
36 *Henszlmann* II/9
37 *Herczeg, Ferenc /Franz* II/154, II/156f
38 *Herder* 165, 175 ** 275 ** 329, 340 ** II/56
39 *Heribert (Notar Kaiser Ottos III., III. Ottó császár jegyzője)* 30
40 *Hermlin, Stefan* 273
41 *Hesz, András /Andreas* 66
42 *Hevesi, András /Andreas* II/105, II/127, II/136 ** II/170
43 *Hevesi, Sándor /Alexander* II/215, II/240
44 *Hof[ff]man[n]sthal* II/228
45 *Hof[ff]mannsegg (Johann Albericus, Graf v.~) gróf* 190
46 *Hofbauer Szent Kelemen (Klemens Maria Hofbauer)* 318
47 *Holberg (Ludwig, Freiherr von ~) báró* 289
48 *Hölderlin* 28 ** 328 ** II/178
49 *Hóman, Bálint /Valentin* 35 ** II/236, II/240
50 *Homer/os* 152, 165, ** 325, 329
51 *Hood, Tom* II/57
52 *Horányi, Elek [<Elias]* 109
53 *Horatius >Horaz* 231, 269f

1 *I. Band /kötet* 5-93 ***** 2.) 94-200 ***** 3.) 201-297 ***** 4.) 298-342 +
2 4.) +II/5-II/45 ***** 5.) II/46-II/140 ***** 6.) II/141-II/249
3
4 *Horaz >Horatius* 231, 269f
5 *Hormayr* 309
6 *Horvát, István /Stefan* 312-314, II/8
7 *Horváth, János /Johann* (1878-1961) 41, 49 ** 155, 163 ** 207 ** II/56, II/65 ** II/154,
8 II/194, II/226
9 *Hrosvitha (Hroswitha, Hrotsuitha, Hruodswintha) >Roswitha* 50
10 *Hugo, Victor* 336, II/7, II/21, II/41, II/44, ** II/57, II/62
11 *Hunyadi >Mátyás />Matthias* (Corvinus) I., király /König 30, 51, 53-55, 66, 80, ** 146,
12 149, 156, ** 227, 229
13 *Hunyadi János /Johann* (1407/09-1456) kormányzó /Reichsverweser 54, 80 ** 104 **
14 227, 274
15 *Huszár, Gál /Gallus* 68
16 *Husztí, Péter* 81
17 *Ibsen* II/101, II/129 ** II/185, II/216
18 *Ignatius v. Loyola >Loyola /~i Szt. Ignác*
19 *Ignotus* II/148, II/164f, II/176, II/241
20 *Ilosvai Selymes, Péter* 82
21 *Imre, Szent />Emmerich, d.Hl.* (1000/07-1031) herceg /Prinz v. Ungarn 34
22 *István I. />Stephan I., Szent /d. Hl., király /König* 18, 26, 30, 34f, 58, ** 96, 104
23 *Istvánffy [-fy], Pál /Paul* 81
24 *Izsóf* II/219
25 *Jacobi-Brüder /~ testvérek (Joh. Georg /Ján. Gygy., Friedr. Heinr. /Frigy Henr.)* 259
26 *Jámbor, Pál /Paul* II/13
27 *Jammes, Francis* II/213
28 *János Zsigmond >Johann Sigism.* (1540-70) fejed. + király /Fürst + König 64f
29 *János: = Johann/es*
30 *Janus Pannonius* (Ivan Cesmicki = János Csezmicei) 52-54 ** 108, 190
31 *Jászberényi, Pál /Paul* 92
32 *Jean Paul (Johann Paul Friedrich Richter)* 251 ** 323, II/31
33 *Jeanne d'Arc* 197
34 *Johann d. Almosengeber =Almosenier, Sankt ~; >Alamizsnás Szt. János* 45
35 *Johann Sigismund >János Zsigm.* (1540-70) kir.+fej./ König+Fürst Siebbg. 64f
36 *Johann(es): > János*
37 *Johnson, Dr. (Samuel, 1709-84)* 261
38 *Jókai, Mór* [<Móricz /Moritz = Maurus/ Maurice] (ásvai /v. Ásva) II/8, II/10, II/13f, II/16,
39 II/38-45 ** II/46f, II/99f, II/116, II/124, II/129f, II/132 ** II/153f, II/157, II/159f,
40 II/168
41 *Jordanes* 36
42 *Josef Anton Johann, >József Antal János* (1776-1847) Erzherzog, Palatin 276
43 *Josef II. >József II* (1741-90) ung. König, röm.-dtsch. Kais. /m. kir., római-német csász.
44 202, 208-210, 212, 214-216, 221, 223, 228, 251 ** II/162
45 *Jósika, Miklós /Nikolaus, báró /Baron* II/18-21 ** II/118, II/129 ** II/244
46 *József = Josef* [-ph]
47 *József Antal János, >Josef Anton Johann* (1776-1847) főherceg, nádor 276
48 *József II. >Josef II.* (1741-90) m. kir., római-ném. csász. /ung. König, röm.-dt. Kaiser
49 202, 208-210, 212, 214-216, 221, 223, 228, 251, ** II/162
50 *Juhász, Géza* II/201, II/208
51 *Juhász, Gyula /Julius* II/206
52 *Jung* 325
53 *Justh, Zsigmond /Sigmund* II/148f
54 *Kaffka, Margit* II/212

1 *I. Band /kötet* 5-93 ***** 2.) 94-200 ***** 3.) 201-297 ***** 4.) 298-342 +
2 4.) +II/5-II/45 ***** 5.) II/46-II/140 ***** 6.) II/141-II/249
3
4 *Kahlau, Heinz* II/194
5 Káldi, György /Georg 90
6 Kálmán, „Könyves“ ~>Koloman, der Buchhaber, király /König 31
7 Kálti, Márk /Markus 37
8 *Kálvin:* >*Calvin*/
9 *Kant* II/107
10 Karinthy, Frigyes /Friedrich II/213
11 Kármán, József /Josef 225, 249-251
12 Károli [-lyi, Caroli; Radics), Gáspár /Kaspar 72
13 Károly = Karl
14 Karthauzi /Karthäuser, Névtelen /Namenloser 46
15 Kassák, Lajos /Ludwig II/228-231, II/240
16 *Katalin* >*Katharina, Szent /die Heilige* 46
17 *Katharina, die Hl. >Katalin, Szent* 46
18 Katona > Geleji Katona
19 Katona, István /Stefan, geleji /von Gelej: >Geleji K. I. 96, 103
20 Katona, József /Josef 254, 288f, 291f, 294-297 ** 336 ** II/89, II/99f
21 *Kaunitz (Wenzel Anton, Reichsfürst von K.-Rietberg, birodalmi herceg)* 196
22 Kazinczy, Ferenc /Franz (kazinci és alsóregmecsi /v. Kazincz + Alsóregmecz, 1759-1831)
23 7 ** 182, 188, 196 ** 211, 215-216, 223, 225f, 228, 234, 236, 240-244, 246-250, 254-
24 269, 274, 278, 281, 286, 292 ** 301, 304-308, 310, 312, 329, 339, II/9, II/30, II/45 **
25 II/48, II/96f ** II/146, II/166, II/244f
26 *Keats* 281
27 Kelemen, László 215, 256
28 Kemény János báróné, Baronin Kemény Johannfrau 4
29 Kemény, János /Johann, br. /Baron, Dr. (*1903 Pittsburgh †1971 Marosvásárh.) 4, 6
30 Kemény, János /Johann, Erdély fejedelme /Fürst Siebenbürgens 93 ** 160, 177, 178
31 Kemény, Zsigmond /Sigmund, br. /Baron (1814-75) 16 ** 270 ** II/9, II/15-17, II/22-28,
32 II/33, II/35 ** II/129, II/131f, II/139 ** II/153, II/208, II/247
33 *Kempis, Tamás >Thomas a K. /v. Kempen (= Hemerken)* 87 ** 105
34 *Kepler, Johannes /János* 98, 187 ** II/104
35 Kerecsényi, Dezső /Desider II/118
36 Kerényi, Frigyes II/10, II/47
37 Kézai, Simon 37
38 Kinizsi, Pál /Paul 48, 80
39 Király, György /Georg II/225
40 Kis, János /Johann 267, 269 ** 301
41 Kisbán, Miklós /Nikolaus = >Bánffy, gróf /Graf II/221
42 Kisfaludy, Károly /Karl (v.) 225f, 238, 252, 257, 289f, 292 ** 302-305, 307-309, 311f,
43 II/17, II/45
44 Kisfaludy, Sándor /Alexander (v.) 254, 274-280, 286, 296 ** 302, 339, II/37, II/45
45 Kiss, József /Josef II/119 ** II/147, II/151
46 Klebelsberg, Kunó /Konrad II/238
47 *Kleist* II/28f
48 *Klopstock* 232 ** 330
49 Kóbor, Tamás /Thomas II/148
50 *Koch >Cocceius (= Koken, Johannes)* 110
51 Kodály, Zoltán 174
52 Koháry, István /Stefan, gróf /Graf 127, 140, 161
53 Kölcsey[i], Ferenc /Franz (v.) ~ 7 ** 143, 188 ** 211, 216, 223, 228, 249, 254f, 257,

1 *I. Band /kötet* 5-93 ***** 2.) 94-200 ***** 3.) 201-297 ***** 4.) 298-342 +
2 4.) +II/5-II/45 ***** 5.) II/46-II/140 ***** 6.) II/141-II/249
3
4 265f, 268f, 271, 277, 283, 292 ** 298-304, 306, 310, 312, 327, 330, 337, 339f, II/9,
5 II/37 ** II/56 ** II/179, II/193, II/201
6 Köleséry[i], Sámuel (1634-1683) 106
7 Koloman „der Buchhaber“ />Kálmán, „Könyves“ ~, König /király 31
8 Komáromi Csapkés, György /Georg. Cs. v. Komorn 108
9 Komjáthy, Jenő /Eugen II/120, II/136
10 Komjáti [-thy], Benedek /Benedikt 71
11 Komlós, Aladár /Aladarius =Aldrian II/109
12 Konrád, Prior v. Menedékszirt /<-i apát 33
13 Kónyi, János /Johann 160
14 *Körner* 257 ** 302
15 *Kosegarten (Ludwig Theobol = Gotthard Ludwig, etc.)* 262
16 Kossuth, Lajos /Ludwig (von /de Udvard et Kossuthfalva) 276 ** 298, 315, 318, 322f,
17 II/5, II/12 bis II/16 ** II/54, II/62f, II/76, II/122
18 Kószei, Zsuzsi /Susi (Bercsényiné/ Bercsényifrau, ~) 185
19 Kosztolányi, Dezső /Desider II/119 ** II/194, II/201-205, II/212, II/240
20 *Kotzebue (August Friedrich Ferdinand von ~)* 291
21 Kovács, József /Josef 282
22 Kovacsóczy 304f
23 Kozma, Andor /Andreas II/116 ** II/148
24 *Krafft-Ebing* II/149
25 Kriza, János /Johann 167
26 Krú[u]dy, Gyula /Julius II/121 ** II/158, II/160-163, II/201, II/209, II/223
27 Kultsár, István 187 ** 256
28 Kun László; IV. L. />Ladislaus IV. „der Kumane“, király /König 37
29 Kuncz, Aladár /Aladarius /Aldrian 6 ** II/94, II/109
30 Kuthy, Lajos /Ludwig II/9, II/36, II/38, II/44
31 Laczkó, Géza II/107, II/109 ** II/213
32 Laczkovics, János /Johann (v.) 210f,
33 Ladislaus I., d.Hl., >László I., Szent ~, király /König 31, 35, 37, ** 104, ** II/67
34 Ladislaus IV. „der Kumane“, >Kun László, L. IV., király /König 37
35 Lajos I. >Ludwig I. „Nagy“ ~, /~ d. Große“, király /König 37, 54, ** II/77, II/226
36 Lajos II >Ludwig II. (1506-26) kir., König v. Ung. 55, ** 124, ** II/162
37 *Lamartine* II/7
38 *Lamennais abbé* II/7, II/62
39 Landerer 70 >Füskuti
40 *Larochefoucauld [La Ro. . .], Francois VI., herceg /Herzog (1613-1680)* 184
41 *Lasserre, Pierre* 217
42 László I. >Ladislaus I., Szent ~ kir. /d. Hl., Kön. v. Ung. 31, 35, 37 ** 104, ** II/67
43 Laudovics 101
44 Lázár, János /Johann, gr. /Graf 190
45 *Leibnitz* 91
46 Lengyel, Menyhért /Meinhard II/217
47 Lengyel, Miklós /Nikolaus II/72
48 *Lenotre* 216
49 Leopold II. >Lipót II. (1747-92) m. kir., ném. csász. /ung. Kön., dt. Kais. 203, 215, 221
50 *Lessing* 212, 236, 289 ** 330 ** II/215
51 Lesznai, Anna II/227
52 Lévy, József /Josef II/71, II/116ff
53 *Lewis* II/144

1 *I. Band /kötet* 5-93 ***** 2.) 94-200 ***** 3.) 201-297 ***** 4.) 298-342 +
2 4.) +II/5-II/45 ***** 5.) II/46-II/140 ***** 6.) II/141-II/249
3
4 Lipót II. >Leopold II. (1747-92) m. kir., ném. csász. /ung. Kön., dt. Kais. 203, 215, 221
5 Listius, László, Graf 160
6 Lisznyai, Kálmán /Koloman II/10, ** II/69f
7 Lorántffy, Zsuzsanna /Susanne =I. Rákóczi Györgyné /[Fürst] Rákóczi Georgfrau I. 111
8 *Lorrain, Claude* 186
9 Losonczy, Anna (grófkisasszony /Komteß) 129, 135
10 *Louis XIV.* 157 ** 210f, 251
11 *Louis XVI.* 263
12 *Loyola, Ignaz von L., hl., >Loyolai Szt. Ignác* 85-87 ** 144f ** II/62 >*Ignatius /Ignaz*
13 *Loyolai Szt. Ignác >Loyola, Ignatius von L., hl.* 85f, 87 ** 144f ** II/62 >*Ignatius /Ignác*
14 Ludwig I. "d. Große", >"Nagy" Lajos I., király /König 37, 54, ** II/77, ** II/226
15 Ludwig II. >Lajos II. (1506-26) király/ König 55, **124, ** II/162
16 Lukács, György /Georg II/215, II/227f
17 Lukács, Móric /Moritz II/9
18 *Lukianos* 81
19 *Luther* 42, 56, 62, 67
20 *Machiavelli* 142, 156
21 *Macpherson* 172
22 Madách, Imre /Emmerich (v. Sztregova & Kelecsény) 150, 187 ** 342 ** II/100-109,
23 II/134
24 *Maeterlinck* II/216
25 Magyar, Benigna (v.) 48
26 Magyari, István /Stefan 95f
27 Majláth [Mai-], János /Joh.ann, gróf /Graf 268 ** 309
28 Makai, Emil II/151, II/173
29 Makkai, Sándor /Alexander 6 ** II/194
30 *Mann, Thomas* II/222
31 Marczibányi, István /Stefan 256, 278
32 Mária Terézia >Maria Theresia
33 Maria Theresia /Már. Ter. csász. /Kais. 195-197 ** 212, 220, 223, 226, 228, 251 ** II/72
34 *Marié Antoinette* 196, 198 ** 285 ** II/162
35 *Marinetti* II/229
36 *Marino, Giambattista* 151, 156, 157
37 *Marivaux* II/30
38 *Marlowe* II/37
39 Marót, Károly /Karl II/65
40 *Martini* 202
41 Martinovics, Ignác /Ignaz 197 ** 202, 211, 213, 221f, 224, 236, 242, 247, 251, 253
42 Mátray, Gábor /Gabriel 311, II/13 ** II/67
43 Matthias >Mátyás, König =>Hunyadi ~, 30, 51, 53-55, 66, 80, ** 146, 149, 156, 227, 229
44 Mátyás /Matthias >Hunyadi ~, kir. /Kön. 30, 51, 53-55, 66, 80, ** 146, 149, 156, 227, 229
45 Mátyás = Mat[t]hias
46 Maurus >Mór, ~ic
47 Maurus d.Hl., >Mór, Szent ~, Pécsi püspök /Bischof v. Fünfkirchen 34
48 Maximilián I.=II >Miksa I.=II. (1527-76) király =német csász./ König =dtsh. Kaiser 84
49 Medgyesi, Pál /Paul 93
50 Mednyánszky, Alajos /Alois, br. /Baron 309
51 Mednyánszky, Berta II/47
52 *Meier, John* 165
53 *Melanchton* 56, 59, 60

1 *I. Band /kötet* 5-93 ***** 2.) 94-200 ***** 3.) 201-297 ***** 4.) 298-342 +
2 4.) +II/5-II/45 ***** 5.) II/46-II/140 ***** 6.) II/141-II/249
3
4 Melius (~ Juhász), Péter 58, 60, 64, 71f
5 *Mercoeur, Duc de* 145
6 Mérey, Sándor /Alexander 288
7 *Metastasio* 289
8 *Metternich* 251f, ** II/11
9 *Meyer, C. F.* II/27
10 *Michelangelo* 136, ** 273
11 *Michelet* II/8
12 *Mignet* II/8
13 Mikes, Kelemen /Klemens (v.) 127, 178, 183-189, 191 ** II/45 ** II/118
14 Miksa I.=II. >Maximil. I.=II. (1527-76) kir.= ném. csász. /Kön.= röm.-dtsh. Kais. 84
15 Mikszáth, Kálmán /Koloman II/127-131 ** II/149, II/154, II/157, II/160, II/208f, II/222f
16 *Milton* 61, 91 ** 158 ** II/80
17 Misztótfalusi >Tótfalusi Kis, Miklós /Nikolaus 69 ** 101, 112, 143
18 Mohácsi, Jenő /Eugen 295-297
19 *Mollerus, D.G.* 178
20 Molnár, János /Johann (1728-1804) 225
21 *Montaigne* 178
22 *Montecuccoli [-cuculi]* 145, 149
23 *Montesquieu* 116
24 *Moore* II/15
25 Mór, Szt. >Maurus d.Hl., Pécsi püspök /Bischof v. Fünfkirchen 34
26 *Morgenstern (Christian)* 118
27 Móricz, Zsigmond /Sigmund II/90, II/93, II/127 ** II/165, II/167, II/195, II/207-212,
28 II/220, II/229, II/236, II/240f
29 Moritz /Maurus >Mór, ~ic
30 *Musset* 316, II/30
31 Nádasdy, Tamás /Thomas, báró /Baron 67, 78
32 *Nagy Frigyes >Friedrich der Große* 194
33 Nagy Lajos I. >Ludwig I. der Große, király /König 37, 54, ** II/77, ** II/226
34 *Nagy Sándor >Alexander der Große* 77, ** 151, 155, 177
35 Nagy, Endre /Anderl II/217
36 Nagy, Ignác /Ignaz II/10, II/15, II/36, II/38, II/42, II/44
37 Nagy, József /Josef II/140 ** II/225
38 Naláczy, József /Josef, báró /Baron 227
39 *Napoleon /Napoleon* 253f, ** 327 ** II/59, II/68
40 *Naumann, Hans* 165
41 Németh, László /Ladislaus 257 ** II/83, II/93, II/124, II/136 ** II/206, II/208, II/242
42 Népese /Volksmärchen 24f
43 *Nietzsche* 219 ** 325 ** II/179, II/193
44 *Novalis* 333
45 *Offenbach [Jacques]* 119
46 *Ohnet* II/148
47 Oláh [Olahus], Miklós /Nicolaus 83
48 *Opitz, Martin* 91 ** 102
49 *Orániai Vilmos, >Wilhelm von Oranien* 142
50 Orczy, Lőrinc /Lorenz, báró /Baron 199f ** 227
51 Orlai-Petrich [Orlay Petrics], Soma [<Männername =Karneol] II/46
52 *Orsolýa, Szt. >Ursula d. Hl.* 47
53 *Ossian [Oisian, Oissin, Oisein; ir mondaalak /irische Sagengestalt]* 329

1 *I. Band /kötet* 5-93 ***** 2.) 94-200 ***** 3.) 201-297 ***** 4.) 298-342 +
2 4.) +II/5-II/45 ***** 5.) II/46-II/140 ***** 6.) II/141-II/249
3
4 Osvát, Ernő /Ernst II/147, II/164, II/200, II/207, II/212, II/241
5 *Ovid* 134, 162
6 Pákh, Albert II/10 ** II/75
7 Pálffy, Albert II/10
8 Pálffy, Károly /Karl, gróf /Graf 195 ** 223
9 Pálóczi Horváth, Ádám /Adam H. v. P. 223, 274f
10 Pannonhalma 31
11 Pápai-Páriz [Páriz Pápai], Ferenc /Franz Pariz v. Poppa 69 ** 101, 114
12 Pápay, Sámuel /Samuel v. Pápa [=Poppa] 256
13 *Pascal* 7, **158, 184
14 *Paulus Diaconus* 36
15 Pázmándi Horvát, Endre /Anderl 329
16 Pázmány, Péter 86-90 ** 96, 105, 110, 118, 155 **211, 260
17 Péczeli [~tzeli], József /Josef (1750-92) 195 ** 225
18 Pekár, Gyula /Julius II/149
19 Pekri Lőrincné Petrőczy Kata Szidónia, /P. Lorenzfrau Käte Sidonie Petrőczy, grófnő
20 /Gräfin 139
21 Perczel, Etelka /Edelchen 331
22 *Perikles* 14
23 Pesti (~ Mizsér), Gábor /Gabriel 67
24 Péter, óbudai prépost /Probst von Alt-Ofen 36
25 Péterfy, Jenő /Eugen (1850-1899) 16, 21 ** II/43 ** II/99, II/139
26 Pethe, Ferenc /Franz 253
27 Petőfi [Petrovics], Sándor /Alexander (v.) 9, 20 ** 167, 171 ** 270 ** II/5, II/8, II/10-13,
28 II/15-17, II/32, II/36, II/41f, II/45 ** II/46-74, II/76-78, II/82, II/88, II/93, II/98f,
29 II/112, II/114-116, II/119, II/124, II/131, II/133, II/135 ** II/151f, II/154, II/170,
30 II/173, II/185, II/190, II/225, II/230, II/246
31 *Petrarca* 101, 106, 123, 135, 178 ** 275, 277f
32 Petrichevich Horváth, Lázár /Lazarus II/13
33 Petrőczy, K. Sz.: >Pekri Lőrincné
34 Petrovics, István /Stefan II/46
35 Pintér, Jenő /Eugen 118 ** 239
36 *Pirandello* II/216
37 *Piscator* [=Fischer], Johannes (1546-1625) 92
38 *Plató* 74 ** 111, 134-136
39 *Plutarch(os)* 81, 301
40 *Pole, Reginald* 65
41 *Pompadour* 286
42 *Ponson du Terrail* II/148
43 *Pope* 28 ** 162
44 Pray, György /Georg 103
45 Prielle, Kornélia II/47
46 *Priscos Rhetor* 329
47 Prohászka, Lajos /Ludwig 292f ** II/6
48 Prohászka, Ottokár II/156, II/194, II/218, II/220f
49 *Propertius* 134
50 *Pufendorf (falsch: Puffendorf), Samuel, báró /Freiherr v. (1632-94)* 178, ** 202
51 Pukánszky, Béla II/94
52 Pulszky Ferenc /Franz II/8f ** II/48
53 Pyrker, László /Ladislaus 307-309

1 *I. Band /kötet* 5-93 ***** 2.) 94-200 ***** 3.) 201-297 ***** 4.) 298-342 +
2 4.) +II/5-II/45 ***** 5.) II/46-II/140 ***** 6.) II/141-II/249
3
4 *Pythagoras* 8
5 *Rabelais* 88
6 *Racine* 7 ** 158, 184
7 Ráday, Gedeon, gróf /Graf 223, 246 ** 329
8 Radnóti, Miklós /Nikolaus II/212
9 Rájniss [=Reimisch], József /Josef 231f
10 Rákóczi, Ferenc II. /Franz/ II. (Erdély fejed. /Fürst Siebenbürgens) 114, 147, 149, 171-
11 173, 178, 180f, 184, 186-188
12 Rákóczi, György I. + II. /Georg. I. + II., Erd. fejed'ek /Fürsten Siebbürgs 91-93, ** II/72
13 Rákóczi, György II. /Georg II., Erdély fejedelme /Fürst Siebenbürgens 146, 148
14 Rákóczi, József /Josef (Marchese di San Carlo, herceg /Herzog v. Munkács; >Rákóczi Fer.
15 II. fia /Sohn v. R. Franz II.) 188
16 Rákosi, Jenő /Eugen II/125f ** II/153, II/167
17 *Ranke* II/147
18 Ráskai, Lea (L. Edle v. ~) 33 ** II/137
19 Rát, Mátyás /Mathias 213, 223
20 Ravasz, László /Ladislaus II/118 ** II/220
21 Rédey, Tivadar /Theodor II/139
22 *Remané, Martin* 243
23 Réthy, László /Ladislaus II/186
24 Révai, Miklós /Nikolaus 213f, 231, 240, 247, 252
25 Révész, Béla II/194
26 Reviczky, Gyula /Julius II/120, II/136 ** II/151, II/225
27 *Richardson* II/30
28 *Richelieu* 214
29 Riedl, Frigyes /Friedrich 16 ** 171 ** II/50, II/65, II/72, II/83, II/93f, II/99, II/120,
30 II/136, II/139 ** II/225
31 Rimay [~i], János /Johann 101, 132-134, 137f
32 Rítóók II/227
33 *Ronsard* 123
34 *Rossetti* II/197
35 *Roswitha >Hrosvitha* 50
36 *Rot[h]schild* II/189
37 *Rotteck* II/8
38 *Rousseau* 132, 178, 195, 198, 200 ** 202, 213, 217f, 236, 242, 246, 282 ** 301, 337,
39 II/22, II/30, II/32
40 Rudolf I.=II., m. király = német császár /ung. König = dtscher Kaiser 98
41 Rummy, Károly /Karl 309
42 *Saint-/Simon* 178
43 *Sainte-Beuve* II/30
44 Salamon, Ferenc /Franz II/17 ** II/78, II/136
45 Sambucus (Zsámboki, Sám-), János /Johannes 108
46 *Sand, George* II/55
47 Sándor = Alexander
48 Sándor, István /Stefan 225
49 Sándor, Lipót, >Alexander Leopold, főherceg + nádor /Erzherzog + Palatin 221
50 Sankt />Szent: *Adrian, Alexius, Bonifaz, Dominik, Franz v. Assisi, Franz Xaver, Emme-
51 rich, Gerhard >Gellért, Gregor v. Tours, Ignatius v. Loyola, Johann Almosengeber,
52 Katharina, Ladislaus, Maurus, Stephan I., Ursula*
53 Sározy II/10

1 **I. Band /kötet** 5-93 ***** **2.)** 94-200 ***** **3.)** 201-297 ***** **4.)** 298-342 +
2 **4.)** +II/5-II/45 ***** **5.)** II/46-II/140 ***** **6.)** II/141-II/249
3
4 Sas, Andor /Andreas II/109
5 Scève, Maurice 136
6 Schedius, Lajos /Ludwig 224
7 Schiller 216, 289, 292, 294, 296 ** II/107
8 Schlegel 318
9 Schopenhauer 191
10 Schöpflin, Aladár /Aladarius =Alderic II/131, ** II/194, II/208, II/224
11 Schwartzner, Márton /Martin (v.) 329
12 Scott, Sir Walter ~ II/19-22, II/25
13 Seilern, Crescentia 317
14 Serveto, Miguel /Michael 64
15 Shakespeare 9, 28 ** 108, 123, 125, 165 ** 252, 273, 288, 290, 292f ** 336 ** II/73,
16 II/85f, II/108, II/117, II/125, II/127 ** II/202
17 Shaw 209 ** II/164
18 Shelley 207 ** II/62 ** II/190
19 Sí[i]k, Sándor /Alexander II/119 ** II/156, II/194, II/219, II/240
20 Sidney, Sir Philip 77 ** 102, 136
21 Sigismund >Zsigmond (1368-1437) m. kir., róm.-ném. cs. /ung. König, röm.-dt. Kais. 78
22 Sikabonyi, Antal /Anton II/225
23 Simai (=Sima Márton), Kristóf /Christof 120
24 Simmel II/180, II/228
25 Skaricza, Máté /Mathäus 74f ** 107
26 Sokrates 115
27 Solymossi, Sándor /Alexander 24f
28 Sonnenfels (Joseph v. ~) 196 ** 226
29 Southey II/48
30 Sövényházi, Márta 33
31 Spengler 27 ** II/102
32 Spenser 124, 136
33 Spielenberg [Spilen~, Spillenber]g Pál /Paul 224
34 Spinola, Christoph (=Chr. de Royas y Spinola) 111
35 Spinoza (d'Espinosa =Baruch de Sp.) 112, 158
36 Spira, Ferenc /Franz, /Francesco (1502-48) 80
37 Stadion (Johannes Philipp) gróf /Graf 276
38 Stendhal II/51
39 Stephan I. >István I., Szent /der Heilige, König 18, 26, 30, 34f, 58 ** 96, 104
40 Sterne 251 ** 323
41 Storm II/27
42 Strassburg Gottfried >Gottfried von Straßburg 145
43 Strindberg II/107
44 Sue, Eugene II/36, II/44 ** II/148
45 Suso [Seuse] Heinrich /Henrik 44
46 Swieten, Gerard van >Van Swieten 196
47 Swinburn II/190
48 Sylvester (Erdösi Sylvester) János /Johann 60, 67, 71 ** 101
49 Szabó, Dezső /Desider (1879-1945) II/32 ** II/77 ** II/194, II/201, II/224, II/230, II/233-
50 235
51 Szabó, Károly /Karl (1824-90) 75
52 Szabó, Lőrinc /Lorenz II/205
53 Szabolcska, Mihály /Michael II/120

1 **I. Band /kötet** 5-93 ***** **2.)** 94-200 ***** **3.)** 201-297 ***** **4.)** 298-342 +
2 **4.)** +II/5-II/45 ***** **5.)** II/46-II/140 ***** **6.)** II/141-II/249
3
4 Szacs vay [~tsvay], Sándor /Alexander 210, 223f
5 Szaicz [~c, eitz, Antal], Leó 211, 247
6 Szalay, László /Ladislaus (v., 1813-64) II/9, II/14
7 Szász, Károly /Karl II/10 ** II/116-118
8 Szász, Károly ifj./Karl jr. II/118
9 Széche[é]nyi, Ferenc /Franz, gr. /Graf 224-255, 285f
10 Széchenyi, István /Stephan, gróf /Graf 142f, ** 204, 250, 254, 296 ** 303, 310-312, 315-
11 323, 337, 339f, II/16, II/36f, II/45 ** II/193
12 Széchy, Károly /Karl II/70, II/72
13 Szécsi Mária 160
14 Szegedi Kis, István /Stefan 108
15 Szegedy, Róza /Rosa 275f
16 Szegő, Endre /Anderl II/202
17 Székely, József /Josef II/69f, II/116
18 Szekfű, Gyula /Julius 203, 251 ** II/15 ** II/153, II/233-235, II/240
19 Szemere, Pál /Paul 265f ** 304
20 Szenci Molnár, Albert 70 ** 97, 99, 100, 112, 143 ** 330
21 Szendrey, Julia II/47, II/55, II/99
22 Szent />Sankt: Adorján, Alexius, Bonifácus, Domokos, Ferenc (assisi), Gellért, Gergely
23 (toursi), Imre, István, János (alamizsnás), Katalin, László, Ignác (loyolai), Mór,
24 Orsolya, Xavéri.
25 Szent István >István I., király >Stephan I. d. Hl., König 18, 26, 30, 34f, 58 ** 96, 104
26 Szent László >Ladislaus d. Hl., király /König 31, 35, 37, ** 104, ** II/67
27 Szenteleky, Kornél II/243
28 Szentiványi [Szent Iványi], Márton /Martin 108
29 Szentjóni Szabó (Szabó de Szentjón) László /Ladislaus 246f
30 Szenvey, József /Josef 310
31 Szép, Ernő /Ernst II/213
32 Szepsi Csombor [Czo~, >Csombor Márton /Martin 92
33 Szerb, Antal /Anton 220, 273, 342 ** II/201
34 Szigeti, József /Josef II/10, II/14
35 Szigligeti, Ede /Eduardle II/126
36 Szigligeti, Eduárd II/9, II/14
37 Szilády, Áron 133
38 Szomory, Dezső /Desider II/158, II/162f, II/201
39 Sztárai [Sta~], Mihály /Michael 73f
40 Sztáray, Mihály /Michael, gróf /Graf 196f, 199 ** 210
41 Tacitus 8
42 Tahisz, András /Andreas 307
43 Taine II/140 ** II/225
44 Tar, Lőrinc /Lorenz 78
45 Tasso 123-125, 145, 151f, 156 ** II/80f, II/84
46 Telegdi, Miklós /Nikolaus 83
47 Teleki, Ádám, gróf /Graf 195
48 Teleki, Domonkos /Dominik, gróf /Graf II/99
49 Teleki, József /Josef, gróf /Graf 195 ** 228 ** 310
50 Teleki, László /Ladislaus, gróf /Graf II/14
51 Teleki, Sámuel, gróf /Graf 190
52 Temesvári, Pelbárt (= Pelbartus Ladislaus de Temeswar, 1430-1504) 37, 50, 52
53 Tenmyson II/80

1 **I. Band /kötet** 5-93 ***** **2.)** 94-200 ***** **3.)** 201-297 ***** **4.)** 298-342 +
2 **4.)** +II/5-II/45 ***** **5.)** II/46-II/140 ***** **6.)** II/141-II/249
3
4 Tersánszky J., Jenő /Eugen II/213
5 *Thackeray* II/83
6 Thaly, Kálmán /Koloman 133, 135, 171-173
7 Thewrewk-Kodex 31
8 Thienemann, Tivadar /Theodor 49
9 *Thiers* II/8
10 Thököly, Imre /Emmerich, Erdély fejedelme /Siebenbürgens Fürst 160f
11 *Thomas v. Kempen (=Th. a Kempis, recte: Hemerken) > Kempis Tamás* 87, ** 105
12 *Thou =Jacques August, de ~* 178
13 *Tibullus* 134
14 *Tieck* 305
15 *Tilly* 100
16 Tinódi =T. Lantos, Sebestyén /Lautenspieler Sebastian v. T. 77-80 ** 127, 163
17 Tisza, Kálmán /Koloman II/72, II/111
18 Toldi, Miklós /Nikolaus 82 ** 206, 267, 287
19 Toldy (Schedel), Ferenc =Franz Karl Josef Schedel 16, 41, 82 ** 116 ** 243, 278, 293 **
20 304-307, 309-311, II/10, II/13, II/16f ** II/78, II/94-99, II/131f, II/138 ** II/224
21 Toldy, István /Stefan II/114
22 Tolnai (Lehr) Vilmos /Wilhelm 171
23 Tolnai Dáli [Da~] János /Johann D. v. T. 93
24 Tolnai Lajos /Ludwig II/116, 124f, 129 ** II/156, II/210
25 *Tolsztoj/Tolstoi* II/26
26 Tompa, Mihály /Michael II/10, II/16 ** II/47, II/57, II/65-67, II/71f, II/88
27 Tormay, Cecil /Cäcilie II/221f, II/236
28 Török, Bálint /Valentin, enyingi/ v. Enying 60, 78
29 Török, Sophie II/199
30 Toten-Rede /Halotti Beszéd 39, 44
31 Tótfalusi Kis >Miszótfalusi Kis, Miklós /Michael 69 ** 101, 112, 143
32 Tóth, Árpád II/205
33 Tóth, Béla II/148, II/151
34 Tóth, Ede /Eduardle II/126
35 Tóth, Gáspár /Kaspar II/46
36 Tóth, István /Stefan 160
37 Tóth, Kálmán /Koloman II/69, II/78, II/116
38 *Toursi Szt. Gergely >Gregor von Tours, d. Hl.* 36
39 Trattner, János Tamás /Johann Thomas (1789-1825) 70 ** 256
40 *Trenck, Friedrich, Freiherr v. der ~ /Frigyes, báró* 197 ** 210
41 Trostler, >Turóci[-czi]-Trostler (1888-1962) 101 ** II/72
42 *Turenne (Henri de Latour d'Auvergne, Vicomte de)* 178
43 *Turgenjew* 99 ** II/121
44 Turi [Tú~/ Th~/ ~y], György /Georg, vitéz ~ /Held G. T. 80 ** 153
45 Turóczy-Trostler >Trostler, József /Josef 101 ** II/72
46 Turul 24f
47 *Tyrtaios* II/76
48 Ulászló II. >Wladislaus II. (1456-1516), m. és cseh király /ung. & böhm. König 55
49 *Ursula >Orsolya, Szt., die Heilige* 47
50 *Uz, Johann Peter /János Péter* 259
51 Vahot, Imre /Emmerich II/10, II/13 ** II/47, II/67
52 Vajda, János /Joh. >Arisztid. II/107, II/116, II/120, II/125, II/129, II/131-136 ** II/185
53 Vajda, Péter II/10 ** II/68, II/72

1 **I. Band /kötet** 5-93 ***** **2.)** 94-200 ***** **3.)** 201-297 ***** **4.)** 298-342 +
2 **4.)** +II/5-II/45 ***** **5.)** II/46-II/140 ***** **6.)** II/141-II/249
3
4 Válaszuti, György /Georg 74
5 Valentin = Balázs
6 *Valéry* II/131
7 *Van Swieten >Swieten, Gerard van* 196
8 Váradi, Antal /Anton II/117, II/119
9 Vargha, Gyula /Julius II/116, II/119
10 Várkonyi, Nándor [Ferdinand] II/201
11 Vas, Gereben /Gerbert II/10, II/16, II/38, II/42, II/44 ** II/72
12 Vásárhelyi, András /Andreas 43
13 Veiglsberg, Leó II/165
14 Verancsics, Antal /Anton 83
15 Veresmarty, Mihály /Michael 90
16 *Vergilius* 81 ** 151 ** 329f
17 Verseghy, Ferenc /Franz 246f
18 *Victor, >Hugo* 336, II/7, II/21, II/41, II/44, ** II/57, II/62
19 *Vigny, Alfred de ~* 316
20 *Villon* 125
21 Vincze, Géza II/220
22 Virág, Benedek /Benedikt 232 ** 329
23 Vitéz >Csokonai Mihály /Michael Held v. Csokona 167, ** 254, 279-287, ** 301, 329,
24 ** II/55, II/74, II/93, ** II/206
25 Vitéz, János /Johann [kroat.: Ivan Vitez] (1408-1472) 52
26 Voinovich, Géza II/93, II/102, II/109, II/118
27 Volksmärchen /népmese 24f
28 *Voltaire* 195-97 ** 208f, 211, 226f, 229, 236 ** II/21
29 *Voragine, Jacobus a~* 50
30 Vörösmarty, Mihály /Michael 8f, 81 ** 143, 145, 149, 154 ** 211, 228, 230, 233, 238,
31 243, 281, 293 ** 304, 311f, 319, 324-339, 341f, II/10, II/13, II/15, II/36f, II/45 **
32 II/46-48, II/52f, II/60, II/65, II/67, II/73, II/79, II/81-85, II/93, II/98-100, II/104, II/109,
33 II/134 ** II/147, II/158, II/162, II/169, II/173. II/178, II/181, II/186, II/193, II/196,
34 II/204
35 *Wagner* II/80
36 *Wallace, Edgár* 12
37 Wallaszky, Pál /Paul 109
38 *Wallenstein* 142, 146
39 *Watteau* 184
40 Werbőczy [=Ver~], István /Stephan 95 ** 201
41 Wesselényi, Ferenc /Franz, gróf /Graf (v. Hadad & Murány /Muran) 160
42 Wesselényi, Miklós /Nikolaus, báró /Baron 215 ** 298, 310, II/45
43 *Whitman* II/180, II/229, II/231
44 *Wieland* II/22
45 *Wigand* 307
46 *Wilhelm von Oranien >Orániai Vilmos* 142
47 Wladislaus II. >Ulászló (1456-1516), ung. & böhm. König /m. és cseh király 55
48 *Wolf, Virginia* II/161
49 *Wordsworth* II/48
50 *Xavéri Szent Ferenc >Franz Xaver der Heilige* 89
51 *Yeats* II/164
52 Zalán, József /Josef II/80, II/116
53 Zolnai, Béla 133f, 136 ** II/65

- 1 **I. Band /kötet** 5-93 ***** 2.) 94-200 ***** 3.) 201-297 ***** 4.) 298-342 +
 2 **4.)** +II/5-II/45 ***** 5.) II/46-II/140 ***** 6.) II/141-II/249
 3
 4 Zrinyi [Subič, Zrin, Serin] Péter, gróf /Graf 146
 5 Zrinyi [Subič, Zrin/ski, Serin], Miklós, /Nikolaus, grófok /Graf/en (idősb /d. ált. 1508-66;
 6 1620-64) 7, 20, ** 104, 106, 108, 123, 125-127, 133, 141-158, 163, 164, 186, 189,
 7 191 ** 257, 266f ** 302, 340, 342 ** II/58, II/80, II/82, II/84, II/108, II/127, II/129, **
 8 II/193, II/213, II/219f
 9 Zrinyi, Ilona, grófnő /Gräfin 160f
 10 Zsámboki >Sambucus 108
 11 Zsigmond >Sigismund (1368-1437) m. kir., róm.-ném. cs. /ung. König, röm.-dt. Kais. 78

Ajánlott levelet hozott a posta Budapestről. Az ARTISJUS, a Szerzői Jogvédő Hivatal tisztelt meg becses soraival, és ékes angol nyelven az iránt érdeklődött, hogy ugyan bizony miféle jogcím alapján adtuk ki Szerb Antal: A magyar irodalom története című művét, amelyre a szerzői jog még nem évelt el, mi pedig mindenféle előzetes engedélykérés nélkül német nyelven kinyomatuk a művet.

Szerb Antal kiváló, új szemszögből megírt, új meg-látásokkal gazdagított magyar irodalomtörténete 1934-ben jelent meg először Kolozsvárott, két kötetben. Ez a mű lett az Erdélyi Helikon pályázatának nyertese. Szerb Antal másik híres és maradandó értékű irodalom-történeti munkája az 1941-ben megjelent, háromkötetes, A világirodalom története című nagyszerű összefoglaló. Mindkét mű azóta több kiadást ért meg. A magyar iro-dalom története című könyv pedig — tudomásom sze-rint — már több mint tizenöt új kiadásban került az olvasók elé.

Csakhogy! 1945 után, mikor a sok vihart látott kis Magyarországgal együtt az irodalmi élet is „fölszaba-dult”, a szellemi élet (helyesebben: szellemi haldoklás) unindenható és teljhatalmú új irányítója, Révai József megcenzúrázta az 1945 januárjának a végén a háború ál-doztatává lett Szerb Antal irodalomtörténeti munkáit, s minden aggályoskodás és lelkiismeret-furdalás nélkül ki-hagyta belőlük azokat a részeket, amelyek nem nyerték meg az ő magas tetszését. A világirodalom története cí-mű munkából e sikkasztotta a szovjet irodalomról szóló részt, a magyar irodalomtörténetből pedig egyszerűen kihagyta azokat a részeket, melyek véleménye szerint csak a kispolgári csökevényes irodalomszemlélet meg-nyilvánulásai voltak. Szerb Antal említett munkái azóta is kikerült, megcsonkított változatban látnak napv ígót, egy-egy fölbukkanó, háború előtti kiadásért pedig ko-moly összegeket adnak a gyűjtők.

A HARAMIA RENDŐRÉRT KIÁLT

Szerb Antal irodalmi hagyatékának örököse fel-sége, aki azonban természetesen semmit sem tehet ez ellen a jellegzetesen kommunista eszközökkel véghezvitt irodalmi barbarizmus ellen, mivel ő ma is a mindenek-fölött állóan igazságos, példamutatóan becsületos és ma-kulátlan lelkiismeretű magyar kommunista államnak, Európa minta-demokráciájának alattvalója.

Dr. Farkas József, a nyugat-berlini egyetem pro-fesszora elhatározta, hogy saját költségén kiadja Szerb Antal teljes és csonkítatlan magyar irodalomtörténeté-nek német fordítását. Nyomdánk önköltési áron elő-állította a könyvet, amely azóta szép sikert aratott Ber-linben, és nagy haszonnal forgatják azok, akiket vonz a magyar irodalom.

Érdekes, hogy az egyébként kiváló szímatú és éber népi demokrácia csak most, öt esztendővel a könyv meg-jelenése után ébredt föl, és méltóságteljesen felelősségre vont bennünket a jogi visszaélés miatt.

Mi csak a könyv előállítását, a nyomdai munkála-tokat végeztük. A könyv jogi részéhez semmi közünk. De ha már itt tartunk, önként adódik a kérdés: van-e mértéke, határa a hazai rendőrállam arcátlanságának? Ők megcsonkítják egy nagy irodalomtörténet könyvét, s a meghamisított változatot terjesztik tízezres példány-számában. Ez nem bűn. Ezt szabad. Itt külföldön meg-jelenik a teljes, az igazi irodalomtörténet, ez viszont tilos. Ők, a tolvajok, a hullarablók vonnak felelősségre bennünket, mert azt mertük kinyomatni, amit ők le-tagadnak, elhallgatnak, megsemmisítenek. Az igazságot nyomtatjuk. És nincs több fajta igazság. Csak egy van: az igazak igazsága. A miénk. A hazai rezsím ezt még 36 esztendő alatt sem tanulta meg.

S még valamit: az a hazai siserehad kiabál rendő-r után, az emleget törvénytelenséget, az követel magya-rázatot, amely három és fél évtizede megtagadja állam-polgáraitól még az alapvető szabadságjogokat is. Előbb adják vissza az elkobzott szabadságjogokat, aztán majd utána tárgyalhatunk a szerzői jogról is, elvtársak.
(Dunai Ákos)

1 Katolikus Magyarok Vasárnapja /Catholic Hungarians' Sunday. (Jahrgang 88 Nr. 4)
 2 Youngstown /Ohio, 01. Februar 1981. S.1.
 3

DER RÄUBER RUFT NACH POLIZEI

Einschreibbrief brachte die Post aus Budapest. ARTISJUS, das Urheberrechtsschutz-Amt beehrte uns mit seinen werten Zeilen, und in gezierter englischer Sprache erkundigte sich danach, auf Grund wohl welcherlei Rechtstitels wir Antal Szerbs Werk betitelt: Die Geschichte der ungarischen Literatur herausgegeben haben, dessen Urheberrecht noch nicht verjährt ist, wir jedoch ohne jederlei vorherige Erlaubnisbitte das Werk in deutscher Sprache druckten.

Antal Szerbs aus hervorragendem, neuem Blickwinkel geschriebene, mit neuen Erkenntnissen bereicherte ungarische Literaturgeschichte erschien erstmals 1934 in Klausenburg, in zwei Bänden. Dieses Werk wurde Gewinner des Siebenbürger Helikon Preisausschreibens. Antal Szerbs andere berühmte und wertbeständige literaturgeschichtliche Arbeit ist die 1941 erschienene, dreibändige, Die Geschichte der Weltliteratur betitelte großartige Zusammenfassung. Beide Werke haben seither mehrere Ausgaben erreicht. Das Buch die ungarische Literaturgeschichte aber – meines Wissens – ist in mehr als fünfzehn neuen Ausgaben vor die Leser gelangt.

Allerdings! Nach 1945, als samt dem viele Stürme erlebten kleinen Ungarn auch das literarische Leben "befreit" wurde, hat des geistigen Lebens (richtiger: geistigen Absterbens) allmächtiger und machtvollkommener neuer Lenker, József Révai, die literaturgeschichtlichen Arbeiten des Ende Januar 1945 zum Opfer des Krieges gewordenen Antal Szerb zensiert, und ohne jederlei Bedenken und Gewissensbisse aus ihnen jene Teile herausgelassen, die nicht sein hohes Gefallen gewannen. Aus der Arbeit betitelt Geschichte der Weltliteratur unterschlug er den Teil über die sowjetische Literatur, aus der ungarischen Literaturgeschichte wiederum ließ er einfach jene Teile weg, die nach seiner Meinung nur Manifestationen der kleinbürgerlich dekadenten Literaturbetrachtung waren. Antal Szerbs erwähnte Arbeiten gelangen auch seither in kastrierter, verstümmelter Version ans Tageslicht, für eine jeweils auftauchende Vorkriegsausgabe wiederum geben Sammler ernsthafte Beträge.

Erbin von Antal Szerbs literarischem Nachlaß ist seine Frau, die aber natürlich nichts zu tun vermag gegen diesen mit charakteristisch kommunistischen Mitteln durchgeführten literari-schen Barbarismus, weil sie auch heute des über allem stehenden gerechten, beispielhaft erhl-ichen und makellos gewissenhaften ungarischen kommunistischen Staates, Europas Muster-Demokratie Untertanin ist

Dr. Josef Farkas, Professor der Westberliner Universität, beschloß, daß er auf eigene Kosten herausgibt Antal Szerbs vollständiger und unverstümmelter ungarischen Literaturgeschichte deutsche Übersetzung. Unsere Druckerei hat zum Selbstkostenpreis hergestellt das Buch, das seither schönen Erfolg erntete in Berlin, und mit großem Nutzen gehandhabt wird von jenen, denen die ungarische Literaturgeschichte attraktiv ist.

Es ist interessant, daß die ansonsten mit hervorragendem Riecher ausgerüstete und wach-same Volksdemokratie erst jetzt, fünf Jahre nach Erscheinen des Buches aufgewacht ist, und uns würdevoll zur Verantwortung zieht wegen des Rechtsmißbrauchs. - -

Wir haben das Buch nur hergestellt, die Druckereiarbeiten erledigt. Der rechtliche Teil des Buches geht uns nichts an. Aber wenn wir schon dabei sind, ergibt sich von selbst die Frage: gibt es Maß, Grenze der Unverschämtheit des heimatlichen Polizeistaats? Dort wird das Buch eines großen Literaturhistorikers verstümmelt, und die verfälschte Version wird in zehntausen-den Exemplaren verbreitet. Dies ist kein Verbrechen. Dies darf man. Hier im Ausland er-scheint die vollständige, die wahre Literaturgeschichte, dies wiederum ist verboten. Sie, die Diebe, die Leichenflederer ziehn zur Verantwortung uns, weil wir das zu drucken wagten, was sie leugnen, verschweigen, vernichten. Wir drucken die Wahrheit. Und es gibt nicht meh-rerlei Wahrheit. Es gibt nur eine: der Wahrhaften Wahrheit. Unsere. Das heimatliche Regime hat dies selbst in 36 Jahren nicht gelernt.

Und noch etwas: jenes heimatliche Schmarotzerheer schreit nach Polizei, erwähnt Unge-setzlichkeit, fordert Erklärung, das seit dreieinhalb Jahrzehnten seinen Staatsbürgern sogar die grundlegenden Freiheitsrechte vorenthält. Erst sollen sie die eingezogenen Freiheitsrechte zu-rückgeben, danach dann können wir auch über Urheberrecht diskutieren, Genossen.

(Ákos Dunai)

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56

Warum erlaubten nach 1945 Budapests neue Machthaber, daß Dr. Anton Szerbs Ungarische Literaturgeschichte immer weiter verbreitet wurde? Obwohl sie nicht die vorgeschriebene Weltanschauung enthielt. Wie falsch des toten Literaturwissenschaftlers Einstellung war, erklärte an Stelle des weggelassenen ursprünglichen Vorworts in jeder Ausgabe ein politisch passend Denkender ausführlich.

Zudem wurden im Buch Stellen eliminiert, die nun verboten waren: so das negative Erwähnen kollektivistischer Staaten, des Sowjetsterns, der Marxschen Lehren. *1

Weggelassen wurden alle Kapitel zum Zeitraum 1910 über die Weltkriegsjahre 1914-18 und Räterepublik 1919 bis zur Vergabe von Ungarns größtem Teil an andere Staaten. Mit Betrachtung der Lebenschancen ungarischer Literatur unter nun fremden Herrschaften und der Entwicklungsrichtung daheim bis 1935. -- Laut Szerbs Urheberrechtserben geschah das Weglassen in seinem Sinn, hatte er doch selber den Schluß seines Buches zu erweitern und überarbeiten geplant. *2. -- Somit fehlen in den kommunistisch gesäuberten Ausgaben unsere Seiten II-214 - 249.

Die vielen Tausend Käufer und Leser der kommunistisch geduldeten Szerbschen Literaturgeschichte erfuhren nicht, welchen Eindruck das erste kommunistische Regime *3 hinterlassen hatte im 1901 geborenen Budapester Autor, der es als Abiturient wachen Verstandes erlebte und hernach aus literarischen Dokumenten studierte. *4

Auszüge: - eine kleine bürgerliche Fraktion gründete im Namen des Proletariats eine Diktatur, - würgte Gegenstimmen durch Terror ab, - wurde unterstützt von einigen literarisch tätigen Personen, bei denen es ein psychologisches Rätsel geblieben ist, was sie an die Spitze des Proletariats getragen haben mag; - es war eine importierte Revolution, von der nicht einmal eine Spur blieb. *5

Nachdem Szerbs Werk soweit gesäubert war, daß den Lesern keine politisch falschen Gedanken kommen, wurde seine Anschauung in den Keller „bürgerlicher Humanismus“ verwiesen. Woraus es aber möglich sei, herauszuklettern auf den richtigen Weg: „Der fortschrittlichen, humanistischen Bürger und Intellektuellen oberste Hoffnung [ist] die Sowjetunion.“ *6

Szerb habe „in den Nebeln der Denkweisen einer Epoche“ die ungarische Literatur zu deuten versucht. Unter diesem gedanklichen Nebel taucht jedoch hervor sein feinfühligere, verständnisvoller, bezaubernder Geist. Und politische Naivität sei noch begrifflich Mitte der 1930er Jahre, als Szerb seine große Arbeit beendete. Denn damals schien der Faschismus noch überwindbar. *7

Hatte der als sympathisch, talentiert dargestellte Nebelwanderer keine Gelegenheit, über den Kilometerstein 1934 hinaus zu blicken und das sowjetische Ziel als das seinige anzuerkennen? Der Nachbemerker der kommunistischen Ausgaben teilt mit, der Nachdruck entspricht der 1935 in Budapest gedruckten, schon verbesserten Ausgabe: „Nötig wurden einige unbedeutende kleinere Berichtigungen: Jahreszahlen, bibliographische Angaben usw.“ *8

Unsere sechsteilige bilinguisch Ausgabe der Ungarischen Literaturgeschichte Dr. Anton Szerbs zeigt seitenweise das 1934 in Klausenburg gedruckte Original; Titelseiten siehe Anfang Band 1 und Bd. 4 vor S.II-5, auf Rückseite 342 a Minerva-Druckerei. Daß sofort 1935 in Budapest beide Szerb-Bände neu gesetzt worden wären, erscheint ökonomisch unwahrscheinlich. Sinnvoll, daß von Klausenburg statt fertiger Bücher nur die Druckplatten nach Budapest geschickt wurden, zwecks Zollersparnis, weil zwischen beiden Städten seit 1920 die rumänische Grenze war. Also gleiche Druckplatten 1934-35? Schließt Änderungen aus.

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56

Miért engedték meg 1945 után Budapest új hatalom birtokosai, hogy dr. Szerb Antal Magyar Irodalomtörténetét mindig tovább terjesszék? Habár nem az előírt világnézetet tartalmazta. Hogy a halott irodalomtörténész beállítottsága milyen hamis volt, az elhagyott eredeti előszó helyett minden kiadásban egy politikailag illően gondolkodó magyarázta kiadósan.

Ráadásul a könyvben részleteket elimináltak, amelyek most tiltva voltak: így a negatív megemléését kollektivistá államoknak, a szovjet csillagnak, a marxi tanoknak. *1

Elhagytak minden fejezetet az 1910-es időszakhoz az 1914/18-as világháború évein és a 1919-es tanácsköztársaságon át Magyarország legnagyobb részének odaadásáig más államoknak. Szemléltetésével a magyar irodalom életesélyeinek most idegen uralmak alatt és a fejlődésiránynak odahaza 1935-ig. -- Szerb szerzőjog örökösei szerint az elhagyás az ő óhaja értelmében történt, hiszen maga tervezte könyve végét bővíteni és átdolgozni. *2. -- És így hiányoznak a kommunistásan tisztogatott kiadásokban a II-214 - 249 oldalaink.

A sok ezer vevője és olvasója a kommunistailag túrt Szerbféle irodalomtörténetnek nem tudta meg, hogy milyen benyomást hagyott hátra az első kommunista rezsím *3 az 1901-ben született szerzőben, aki azt mint érettségiző éber eszűen élte át és azután irodalmi dokumentumokból tanulmányozta. *4

Kivonatok: - egy kis polgári töredék a proletariátus nevében diktatúrát alapított; - ellenező szót terror által fojtott el; - támogatva lett néhány irodalmian tevékeny személytől, akiknél lélektani rejtelem maradt, mi vihette őket a proletariátus élére; - importált forradalom volt, melynek nyoma se maradt. *5

Miután Szerb műve annyira tisztított volt, hogy az olvasóknak hamis politikai gondolatok ne jöjjenek, az ő nézetét a „polgári humanizmus” pincéjébe utalták be. Ahonnan azonban lehetséges kimászni a helyes útra. „A haladó, humanista polgárok és értelmiségiek legfőbb reménye a Szovjetunió.” *6

Szerb állítólag „egy korszak gondolkodásmódjainak ködeiben” kísérelte megfejtetni a magyar irodalmat. Ezen gondolati köd alól pedig előbukkan az ő érzékeny, megértő, elbájoszó szelleme. És politikai naivitás még érthető volna az 1930-as évek derekán, mikor Szerb a nagy munkáját befejezte. Mert akkor a fasizmus még legyőzhetőnek látszott. *7

Nem volt-e a szimpatikusnak, tehetségesnek ábrázolt kódvándornak alkalmá, hogy az 1934-es kilométerkövön túl tekintsen és a szovjet célt elismerje övéjének? A kommunista kiadások utómegjegyzése közli, az utánnomás az 1935-ben Budapesten nyomtatott, már javított kiadásnak felel meg. „Szükségessé vált néhány jelentéktelen apróbb helyesbítés: évszámok, bibliográfiai adatok stb.” *8

A mi hatrésztű bilingvis kiadásunk dr. Szerb Antal Magyar Irodalomtörténetének oldalanként mutatja az 1934-ben Kolozsvárott nyomtatott eredetét; címlapokat lásd 1. kötet eleje és 4. köt. II-5 old. előtt, a 342. hátlapon Minerva nyomda. Hogy rögtön 1935-ben Budapesten mindkét Szerb-kötetet újból szedték volna, gazdaságilag valószínűtlennek tűnik. Észszerű, hogy Kolozsvárról kész könyvek helyett csak a nyomólemezeket küldték Budapestre, vámmegtakarítás végett, mert a két város között 1920 óta a román határ volt. Tehát azonos nyomólemezek 1934-35? Változtatásokat kizár.

1 Wir haben die 1934er Ausgabe mit der 1940 anderen verglichen. Festgestellte Textände-
2 rungen sind am Ende jedes unserer sechs Buchteile. Verlag war beidemal die Siebenbürger
3 Schönwerkliche Zunft. Aber 1940 findet sich das winzige Kürzel der Budapester Révai-
4 Druckerei. -- In diesem Fall hatte der Autor mehrere Jahre fürs Überarbeiten.

5
6 Es änderte sich sein Stil, insofern als zahlreiche Sätze verkürzt wurden durch Interpunktion
7 und manchmal Satzumbau. Das nachzuweisen in maßloser Arbeit erschien uns freilich mü-
8 ßig. Interessant waren veränderte Sätze oder Satzteile, umgetauschte Wörter. Manchmal
9 waren ganze Absätze gestrichen oder neu geschrieben, auch Fußnoten ergänzt, neue hinzu-
10 gefügt. Solche Änderungen haben wir festgehalten.

11
12 Zwischen der 1934er Erstausgabe und dem Budapester Neudruck 1940 hatte also nicht die
13 übliche Druckfehler korrigierende, eventuell noch interpunktionell glättende Arbeit stattge-
14 funden. Sondern das ganze Buch war Satz für Satz aufmerksam durchgelesen, inhaltlich
15 sorgfältig nach-bedacht worden. Wobei der Autor das aktuelle politische Geschehen eben-
16 so wahrnahm und berücksichtigte wie beim Schreiben des Buches.

17
18 Als er beim 18. Jahrhundert gewesen war, schaute er durchs Fenster in die eigene Zeit, sah
19 „die mörderische Verleugnung der menschlichen Idee, Bolschewismus, ihre Hitlers.“ *9.
20 Zu Beginn der nach seinem Tod gestrichenen Kapitel gedachte er des im August 1933 er-
21 mordeten deutsch-jüdischen Philosophen und politischen Publizisten PD. Dr. Theodor Les-
22 sing. *10. -- In der 1940er Ausgabe fehlt der ungarisch klein geschriebene Sammelname
23 „ihre Hitlers“ wie „Bolschewismus“. Die zitierten anderen Stellen sind geblieben.

24
25 Nach dem Zerfall der Sowjetunion Ende 1991, samt erfolgtem Abzug ihrer Truppen aus
26 dem seit 1989 nur noch „Republik Ungarn“ heißenden und sich westwärts orientierendem
27 Land, drohte kein Rückfall in den seit 1949 gewesenen sozialistischen Staat. Bislang Ver-
28 botenes war gefragt. Auf dieser Welle erschien 1994 die elfte Ausgabe von Anton Szerbs
29 Ungarischer Literaturgeschichte in der angeblich 1935er Fassung.

30
31 Ohne neues Vorwort über des Autors Weltanschauung. Daß die rückblickend vielleicht
32 doch nicht so falsch war. Dafür mit dem ursprünglichen, bisher weggelassenen Vorwort
33 Makkais (schriftstellernder reformierter Bischof), der darin auch die großzügige Geldspen-
34 de von Baron und Baronin Kemény bedankte. Mit Adelstitel, auch in Szerbs Widmung.
35 (Adelstitel wurden 1947 abgeschafft, seit 2011 strafbar.) -- Im Nachwort 1994, S.509, er-
36 klärt Szerbs Witwe als Erbin des Copyrights von 1934, „die aus den in den letzten Jahr-
37 zehnten erscheinen gelassenen Ausgaben fehlenden Sätze und Kapitel haben wir wieder-
38 hergestellt.“ Samt dem Makkai-Vorwort, weil es die Entstehung des Werkes erklärt.

39
40 Da die selbe Erbin den kommunistischen Streichungen zugestimmt oder die wohl selber
41 gemachte hatte (unser >Vorwort S.III /2), verglichen wir die hier in unseren Fußnoten # 1,
42 5, 9 angegebenen Streichungen mit der 1994er Ausgabe. War wirklich alles wiederherge-
43 stellt? Nicht ganz. Daß Szerb den Bolschewismus als ebensolche „mörderische Verleug-
44 nung der menschlichen Idee“ bezeichnet hatte wie „der Hitlers“, fehlt. Daß Szerb den „kol-
45 lektivistischen Staat“ ablehnte, fehlt auch. Und auch, daß Ady laut Szerb nichts gab auf
46 „der Marxschen Lehren Internationalismus.“ *11. -- Die von uns angegebenen Stellen, wo
47 Szerb Ungarns Räterepublik 1919 eine importierte nicht-proletarische Revolution und ter-
48 roristische Diktatur nennt, sind wieder da.

49
50 Der Blick in die 1994er Budapester Ausgabe (*12) zeigt, daß lediglich unsere bilinguisch
51 Ausgabe des 1934er Klausenburger Erstdrucks mit dem Vergleich der von Szerb selber
52 bearbeiteten Budapester Fassung von 1940 sein Werk unverfälscht enthält. Was die Leser
53 bei der beeindruckend guten Wissensvermittlung nicht bewußt-unbewußt mit aufnehmen
54 sollen, teilt der jeweilige Streicher nicht mit. Am 2. 12. 1942 bei der Interpellation im Bu-

1 Mi az 1934-es kiadást hasonlítottuk össze az 1940-essel. Megállapított szövegváltoztatások
2 a hat könyvrészünk mindegyike végén. Kiadó mindkét ízben az Erdélyi Szépművés Céh
3 volt. De 1940-ben a kicsi rövidítését találjuk a budapesti Révai nyomdának. -- Ebben az
4 esetben a szerzőnek több éve volt átdolgozásra.

5
6 Megváltozott a stílusa, annyiban, hogy számos mondat rövidítve lett írásjelek által és néha
7 mondatszerkezeti átépítéssel. Ezt kimutatni mértéktelen munkával persze értelmetlennek
8 tűnt nekünk. Érdekesek voltak változott mondatok vagy mondatrészek, kicserélt szavak.
9 Néha egész szakaszok törölve, vagy újra írva lettek, lábjegyzetek kiegészítve. újak hozzá-
10 fűzve. Ilyen változtatásokat rögzítettünk.

11
12 Az 1934-es első kiadás és a budapesti újnymat között tehát nem a szokásos sajtóhibákat
13 korrigáló, esetleg még írásjeles simító munka ment végbe. Hanem az egész könyv mondat-
14 ról mondatra figyelmesen átolvasva, tartalmilag gondosan utána-gondolt lett. Aminél a
15 szerző az aktuális politikai eseményeket ugyanúgy észrevette és tekintetbe vette, mint a
16 könyv megírásánál.

17
18 Mikor a XVIII. századnál volt, kinézett az ablakon a saját idejébe, látta „a gyilkos meg-
19 tagadását az emberi eszmének, bolsevizmus, hitlerei.“ *9. Kezdeténél a halála után törölt
20 fejezeteknek, megemlékezett az 1933 augusztusában meggyilkolt dr. habil. Lessing Tódor
21 német-zsidó filozófus és publicistáról. *10. -- Az 1940-es kiadásban hiányzik a magyarul
22 kis kezdőbetűs gyűjtőnév „hitlerei“ mint „bolsevizmus“. Az idézett többi részlet maradt.

23
24
25 A Szovjetunió szétesése 1991 vége után, csapatjainak elvonulása megtörténtével az 1989
26 óta már csak „Magyar Köztársaságnak“ hívott és nyugat felé orientálódó országból, nem
27 fenyegetett visszaesés az 1949-től volt szocialista államba. Eddig tiltott, keresett lett. Ezen
28 a hullámon jelent meg 1994-ben a tizenegyedik kiadása Szerb Antal Magyar Irodalomtör-
29 ténetének, állítólag az 1935-ös változatban.

30
31 Új előszó nélkül a szerző világnézetéről. Hogy az visszapillantva talán mégsem volt annyi-
32 ra hamis. Ahelyett az eredeti, eddig elhagyott előszavával Makkainak (író, református püs-
33 pök), aki abban megköszönte a nagylelkű pénzadományát is Kemény bárónak és báróné-
34 nek. Nemesi címmel, Szerb ajánlásában is. (Nemesi címeiket 1947-ben megszüntették,
35 2011 óta büntethetők.) -- Az 1994-es utószóban, 509. o., Szerb özvegye, mint a szerzői jog
36 örököse kijelenti, „az utóbbi évtizedekben megjelentetett újabb kiadásokból hiányzó mon-
37 datokat és fejezeteket helyreállítottuk“. A Makkai-előszóval együtt, mert az a mű keletke-
38 zését magyarázza.

39
40 Mivel ugyanazon örökös a kommunista törlesztésekbe beleegyezett vagy azokat sajátmaga
41 csinálta volt (>előszavunk III. o. /2), összehasonlítottuk az itt az 1, 5, 9 sz. lábjegyzete-
42inkben megadott törléseket az 1994-es kiadással. Igazán helyre lett állítva minden? Nem
43 egészen. Hogy Szerb a bolsevizmust ugyanolyan „gyilkos megtagadásának az emberi esz-
44 ménék“ nevezte, mint „hitlereit“, hiányzik. Hogy Szerb a „kollektivistá államot“ elutasítot-
45 ta, szintén hiányzik. És az is, hogy Szerb szerint Ady semmibe se vette „a marxi tanok in-
46 ternacionalizmusát“. *11. -- A tőlünk megadott részletek, ahol Szerb az 1919-es tanács-
47 köztársaságot egy importált nem-proletárius forradalomnak és terroristá diktatúrának neve-
48 zi, ismét megvannak.

49
50 A pillantás az 1994-es budapesti kiadásba (*12) mutatja, hogy csupán a mi bilingvis ki-
51 adásunk, az 1934-es kolozsvári első kiadás összehasonlításával a Szerb maga átdolgozta
52 1940-es budapesti változattal, tartalmazza a művét hamisítatlanul. Amit az olvasók a be-
53 nyomást keltően jó tudásközvetítésnél azzal együtt tudatosan-tudattalanul fel ne fogjanak,
54 a mindenkori töröl nem közli. 1942 XII. 2-án az interpellációnál a budapesti parlamentben

1 dapester Parlament wegen Verbots dieses kulturgeschichtlichen Werkes, vermochte nicht
2 mal der Abgeordnete Palló von der Nationalen Front selber zu sagen, genau welche politi-
3 sche Gefahr aus dieser „Brutstätte [Warmbeet] ganz verdächtiger Bestrebungen“ droht.
4 Konkrete Anschuldigung war eigentlich nur, daß ausgerechnet ein Jude ungarische Litera-
5 turgeschichte für Erwachsene verfaßt hatte und die Bevölkerung des Landes dies kritiklos
6 hinnahm. Zwischenruf Plukovich: „Tun wir es auf den Scheiterhaufen!“ Zuruf Baky: „Ver-
7 brennen wir das Buch!“ Zwischenruf: „Wer ist der Herausgeber?“ *13.

8

9 Die Antwort des Kultusministers Eugen Szinyei Merse liegt uns nicht vor.

10

11 Warum wurde und blieb jahrzehntelanger Dauererfolg das anscheinend auch seit 1942 nie-
12 mandem total passende Buch? Sogar seine Witwe, und dazu politisch auch in Ungarn nach
13 1989 frei gewordener Zeit, erwies sich als nicht mit allem einverstanden, was Szerb 1934
14 /1940 geschrieben hatte. -- Den selber beim Vorstellen der literarischen Erzeugnisse immer
15 auch das Publikum interessierte. Über die Käufer seines erstaunlich weit verbreiteten wis-
16 senschaftlichen Werkes könnten schon die Verlagsrechnungen Auskunft geben. Gingen die
17 jeweiligen Ausgaben /Auflagen hauptsächlich ins In- oder Ausland? Wohin? In Länder mit
18 schwachem Ostgeld (Ungarns Nachbarstaaten) oder Dollarwährung (Flüchtlinge der
19 1956er Revolution)? Wieviele Lehranstalten und Bibliotheken bestellten? -- Wen interes-
20 siert denn die Geschichte des ungarischen Schrifttums?

21 (Außer dieser von Dr. Anton Szerb.)

22

prof.dr.Josef-Gerhard Farkas & Gabriele Farkas

23

24

25

26

27 *1 Unser Band 5: S. II-105 Zeile 27 und Bd. 6: S. II-190 Z. 32 sowie II-191 Z. 10f.

28 *2 Herausgebervermerk 1978 S. 531

29 *3 Räterepublik 21.III. - 1. VIII. 1919.

30 *4 Biografie >Wikipedia.

31 *5 Unser Band 6: S. II-227 Zeile 14f & 21, - II-228 Z. 15f, - II-232 Abs. 1.

32 *6 Stefan Sötérs Vorwort 1978 zur sechsten Auflage, S. 10 Abs. 1, Zeile 7f.

33 *7 Sötérs Vorwort ebda. S. 28 (Nebel), S. 9 unten (dreißiger Jahre).

34 *8 Herausgebervermerk 1978 S. 531.

35 *9 Unser Band 2: S. 188, Zeilen 38f.

36 *10 Unser Band 6: S. II-215, Zeile 9.

37 *11 Szerb 1994 S. 167 /2, 383 /1, 456 /2. Vgl. unsr. Band 2 S. 188 Zeile 38f, Bd. 5 S. II-105 Z. 27,
38 Bd. 6 S. II-191 Z. 10f.

39 *12 Seither 12. Auflage 2000, Nachdruck 2003.

40 *13 Sind Herr Minister bereit auf Scheiterhaufen zu verbrennen - Verbieten? Peter Csunderlik,
41 Törtek - Page not found, 31. 5. 2012 = http://**cspg.nolblog.hu/archives

42

1 ezen kultúrtörténeti műnek a betiltása miatt, még a Nemzeti Front Palló képviselője maga
2 se volt képes megmondani, pontosan micsoda politikai veszély fenyeget ennek az “egészen
3 gyanús törekvések melegágyából.” Konkrét vádaskodás tulajdonképpen csak az volt, hogy
4 pont egy zsidó szerzett magyar irodalomtörténetet felnőttek számára és az ország lakossága
5 ezt kritikátlanul elfogadta. Plukovich közbekiáltása: “Máglyára tegyük!” Baky odakiáltása:
6 “Égessük el a könyvet!” Közbekiáltás: “Ki a kiadója?” *13.

7

8

9 Szinyei Merse Jenő kultuszminister válasza nem áll rendelkezésünkre.

10

11 Miért lett és maradt évtizedes tartós siker az úgy látszik 1942 óta se mindenkinek megfele-
12 lő könyv? Még özvegye is, és méghozzá politikailag Magyarországon is 1989 után szabad-
13 dá lett időben, nem mindennel egyetértőnek bizonyult, amit Szerb 1934-/1940-ben írt. --
14 Akit önmagát az irodalmi termékek bemutatásánál mindig a közönség is érdekelte. Az ő
15 meglepően messzire elterjedt tudományos művének vevői felől már a kiadói számlák ad-
16 hatnának felvilágosítást. Az egyes kiadások /auflágok főleg bel- vagy külföldre mentek-e?
17 Hová? Országokba gyenge keleti pénzzel (Magyarország utóállamai) vagy dollár valutá-
18 val (az 1956-os forradalom menekültei)? Hány tanintézet és könyvtár rendelt? -- Vajon kit
19 érdekel a magyar irodalom története?

20

(Ezen a dr. Szerb Antalén kívül.)

21

22

23

24

25

26

27 *1 Az 5-ik kötetünk II-105. o., 27-ik sor és 6-ik köt. II-190. o., 32. s. úgymint II-191. o., 10f. s.

28 *2 Kiadó megjegyzése 1978, 531-ik o.

29 *3 Tanácsköztársaság 1919 III 21 - VIII. 1.

30 *4 Biográfia >Wikipédia.

31 *5 A 6-ik kötetünk II-227. o., 14f. & 21. sor, - II-228. o. 15f, - II-232 első szakasz.

32 *6 Sötér István előszava 1978-ban a hatodik kiadáshoz, 10-ik o. 1. szak. 7f sor..

33 *7 Sötér előszava uo. 28-ik o. (kód), 9. o. alul (harmincas évek).

34 *8 Kiadó megjegyzése 1978, 531-ik o.

35 *9 A

36 *10 A 6-ik kötetünk II-215. o. 9. sor.

37 *11 Szerb 1994 167 /2. o., 383 /1., 456 /2. Vö. 2-es kötetünk 188. o. 38f. sor, 5. köt. II-105.o. /27,
38 6-ik kötetünk II-191. o., 10f. sor.

39 *12 azóta 12-ik kiadás 2000-ben, utánnnyomás 2003-ban.

40 *13 Hajlandó-e miniszter úr máglyán elégetni - Betiltja? Csunderlik Péter, Törtek - Page not
41 found, 2012 V. 31. = http://**cspg.nolblog.hu/archives

42

43

44

45

46

47

48

49

50

51

52

53

54

FU-Katalog » Ergebnisliste

Markierte Titel: [Anzeigen](#) | [Speichern/Senden](#) | [Untermenge](#) | [Zu 'Meine Titel'](#)
 Ergebnis: [Modifizieren](#) | [Filter](#)

Ergebnisse für Alle Felder= farkas josef-gerhard; Sortiert nach: Autor, dann Titel (maximal 1000 Titel werden angezeigt)

Titel 1 - 10 von 27

Gehe zu Gehe zu Nr.

Nr.	☒ Autor	Titel	Bd. Jahr	Standort
1	☐ Farkas, Josef Gerhard	Die "Népszava" (Volksstimme), Spiegel des politischen Schicksals Ungarns 1919 & 1945 - 56	2011	Universitätsbibliothek FU E-Medien
2	☐ Farkas, Josef Gerhard [Hrsg.]	"Schwedter Adler" [Online-Ressource]	1989	Universitätsbibliothek FU E-Medien
3	☐ Farkas, Josef Gerhard	Chihuahuas als junge Familie	2011	Universitätsbibliothek
4	☐ Farkas, Josef Gerhard	Chihuahuas als junge Familie		[Titel mit Bänden / URL]
5	☐ Farkas, Josef Gerhard	Csilvavák mint fiatal család [Elektronische Ressource]	2011	Universitätsbibliothek
6	☐ Farkas, Josef Gerhard	Frcude durch Chihuahuas	2011	Universitätsbibliothek FU E-Medien
7	☐ Farkas, Josef Gerhard	Hundegedenken	2012	Universitätsbibliothek FU E-Medien
8	☐ Farkas, Josef Gerhard	Katolikus Magyarok Vasárnapja, Catholic Hungarians' Sunday (Kathol. Ungarn Sonntag) USA [Online-Ressource]	2008 - 2010	[Titel mit Bänden / URL]
9	☐ Farkas, Josef Gerhard	Lebensbuch 1929 - [Online-Ressource]	2015	FU E-Medien
10	☐ Farkas, Josef Gerhard	Lebensbuch 1929 - 20?? [Online-Ressource]	2015	FU E-Medien

Weitersuchen im KOBV? [Fernleihe?](#) [Titel zum Kauf vorschlagen?](#)

Universitätsbibliothek der Freien Universität Berlin | [Feedback](#)

Szerb Antal: Magyar irodalomtörténet (1934)

Antal Szerb: Ungarische Literaturgeschichte

(1934, > 1940 Änderungen, / változtatások)

deutsch von Josef-Gerhard Farkas:

Band 1 von 6 / 1. kötet 6-ból

bis 16. Jahrhundert / 16. századig.

Band 2 von 6 / 2. kötet 6-ból

16. bis 18. Jahrhundert / 16. - 18. századig.

Band 3 von 6 / 3. kötet 6-ból

Adelsliteratur bis Banus Bánk / Nemesi irodalom a Bánk bánig.

Band 4 von 6 / 4. kötet 6-ból

Kölcsey bis Jókai / Kölcseytől Jókaiig.

Band 5 von 6 / 5. kötet 6-ból

Petőfi bis Bodnár / Petőfitől Bodnárig.

Band 6 von 6 / 6. kötet 6-ból

Bürgerliche Literatur bis 1929 / Polgári irodalom 1929-ig.

© 2015 Gabriele Farkas gabyfarkas@web.de

Habsburger Allee 10 a, D-76767 Hagenbach

Deutschland / Németország

FU-Katalog » Ergebnisliste

Markierte Titel: [Anzeigen](#) | [Speichern/Senden](#) | [Untermenge](#) | [Zu 'Meine Titel'](#)
 Ergebnis: [Modifizieren](#) | [Filter](#)

Ergebnisse für Alle Felder= farkas josef-gerhard; Sortiert nach: Autor, dann Titel (maximal 1000 Titel werden angezeigt)

Titel 11 - 20 von 27 Gehe zu Gehe zu Nr.

Nr.	Autor	Titel	Bd.	Jahr	Standort
11	Farkas, Josef Gerhard	Seklerisches: eines „Göbe“ Berliner Luxusauto	2011		Universitätsbibliothek FU E-Medien
12	Farkas, Josef Gerhard	Totenklage um eine Chihuahua [Tonträger]	2010		Universitätsbibliothek
13	Farkas, Josef Gerhard	Totenklage um eine Chihuahua [Online-Ressource]	2010		FU E-Medien
14	Farkas, Josef Gerhard	Totenklage um eine Chihuahua [Online-Ressource]	2008		Universitätsbibliothek FU E-Medien
15	Farkas, Josef Gerhard	Überlieferung und Auftrag	1972		Universitätsbibliothek
16	Farkas, Josef Gerhard	Ungarisch genau genommen [Online-Ressource]			[Titel mit Bänden / URL]
17	Farkas, Josef Gerhard [Hrsg.]	Die ungarische Revolution 1956	2012		Universitätsbibliothek FU E-Medien
18	Ferdinandy, Miguel de, 1912-1993	Ungarn als Reich der Heiligen Krone [Online-Ressource]	2012		Universitätsbibliothek FU E-Medien
19	Radó, Sándor, 1899-1981	Deckname Dora	1971		Sozialwissenschaften
20	Farkas, Josef Gerhard	Chihuahuas als junge Familie	2	2009	Universitätsbibliothek FU E-Medien

Weitersuchen im KOBV? Fernleihe? [Titel zum Kauf vorschlagen?](#)

[Universitätsbibliothek der Freien Universität Berlin](#) | [Feedback](#)

FU-Katalog » Ergebnisliste

Markierte Titel: [Anzeigen](#) | [Speichern/Senden](#) | [Untermenge](#) | [Zu 'Meine Titel'](#)
 Ergebnis: [Modifizieren](#) | [Filter](#)

Ergebnisse für Alle Felder= farkas josef-gerhard; Sortiert nach: Autor, dann Titel (maximal 1000 Titel werden angezeigt)

Titel 21 - 27 von 27 Gehe zu Gehe zu Nr.

Nr.	Autor	Titel	Bd.	Jahr	Standort
21	Farkas, Josef Gerhard	Chihuahuas als junge Familie	1	2009	Universitätsbibliothek FU E-Medien
22	Farkas, Josef Gerhard	Index 1956 - 1968 & 1969 1979 [Online-Ressource]	3	2010	Universitätsbibliothek FU E-Medien
23	Farkas, Josef Gerhard	1969 - 1979 [Online-Ressource]	2	2009	Universitätsbibliothek FU E-Medien
24	Farkas, Josef Gerhard	1956 - 1968 [Online-Ressource]	1	2008	Universitätsbibliothek FU E-Medien
25	Farkas, Josef Gerhard	Wortbildung und -anordnung interlinear [Online-Ressource]	2	2013	FU E-Medien
26	Farkas, Josef Gerhard	Ergänzungsband [Online-Ressource]	4	2013	FU E-Medien
27	Farkas, Josef Gerhard	Formeln, Interlinear, 2.000 bekannte Vokabeln, deutschbezogen, englischvergleichend, Bilinguistexte, Register [Online-Ressource]	1	2012	FU E-Medien

Weitersuchen im KOBV? Fernleihe? [Titel zum Kauf vorschlagen?](#)

[Universitätsbibliothek der Freien Universität Berlin](#) | [Feedback](#)

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44

Hungarika, Ungarn thematisch verschieden betreffende Beiträge in

ÜBERLIEFERUNG UND AUFTRAG
FESTSCHRIFT FÜR MICHAEL DE FERDINANDY

HERAUSGEBER JOSEF-GERHARD FARKAS

LIBRARY OF CONGRESS CATALOG CARD NUMBER 70-184431
Wiesbaden, Pressler 1972

Yudit de Ferdinandy
Mein Vater Michael de Ferdinandy

Michael de Ferdinandy
Die Suche nach dem Ahn

Verzeichnis der Veröffentlichungen von Michael de
Ferdinandy in den Jahren 1934-1972

Verzeichnis der Lehrveranstaltungen und Vorträge von
Michael de Ferdinandy in den Jahren 1937-1972

George T. Bailey
The Windischgraetz Caper

Imre Boba
Formation of the Hungarian Polity

Thomas von Bogyay
Bemerkungen zum Problem der ersten byzantinisch-
ungarischen Berührungen

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44

Béla Borsos
Pulverhörner des sechzehnten bis achtzehnten Jahrhunderts aus
der Karpatengegend

Agnes Maria Csíky
Die Landschaft im ungarischen Märchen

Josef Gerhard Farkas
Schwierigkeiten heutiger Geschichtsforschung in und über
Südosteuropa

Ladislaus de Ferdinandy
Das Verhältnis des Fürstentums Siebenbürgen zu Ungarns
heiliger Krone

Nándor Fettich
Der weihräuchernde Engel von Karlsburg (Siebenbürgen)

Julius Grexa
Die Probleme der ungarischen Königskrone
(A magyar királyi korona problémái)

Susanne Kemps
„Büffelschwermut" ... László Némeths Werk

Aladár Kovách
Der „Mongolenbrief" Bélas IV. an Papst Innozenz IV. über einen
zu erwartenden zweiten Mongoleneinbruch um 1250

Georg Stadtmüller
Ungarns Balkan-Politik im zwölften und dreizehnten Jahrhundert

Szabolcs de Vajay
Das „Archiregnum Hungaricum" und seine Wappensymbolik in
der Ideenwelt des Mittelalters

Emerico Várady
Julius von Farkas und die ungarische Literaturgeschichte

George Vernadsky
Rußlands Ungarn-Feldzug von 1849

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49

**Ez a
könyv az
Erdélyi Szépművés
Céh nyolcvanhetedik kiad-
ványa; VII. sorozatának 23—24.
számú könyve. Nyomtatta a Minerva rt.
nyomdája Garamond-antiqua betűkkel. A szedést
Lauf Rudolf nyomdavezető, a nyomást
Szabó Elek vezette. Kötése Rohonyi
Antal egyetemi könyv-
kötő műhelyében
készült.**

**Dieses
Buch ist der
Siebenbürgischen Schönwerklichen
Zunft siebenundachtzigste Veröffentli-
chung; ihrer VII. Serie
Buch Nummer 23-24. Gedruckt von der Minerwa AG.
Druckerei mit Garamond-antiqua Buchstaben. Den Satz
leitete Druckereileiter Rudolf Lauf, den Druck
Elek Szabó. Die Bindung wurde in Antal Rohonyis
Universitäts-
Buchbinde-Werkstatt
gefertigt.**